
כפרים
עברים

בפרים עברים

חמשים מושבי־עובדים בארץ־ישראל

סקירות וצלומים

בצירוף מבוא מאת יעקב אודי

ופרקים ממסגתם של א. ל. יפה וא. ד. גורדון ז"ל

מחרורה שניה מתוקנת

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

הוצאת מזכירות תנועת המושבים והארגונים
על ידי הוצאת „לעם"

תל-אביב 1946 תש"ז

הנהלה וארגון: „המענית", מכון ארגוני סטטיסטי,
תל־אביב, שדרות רוטשילד, 26, ת. ד. 547.

כל הזכויות שמורות
נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

הכפר נערך בידי ג. חנוך
סידור ופיקוח — מכנר־וליש
צילומים מאוירון: ארכיון קרן־היסוד
הצילומים — א. ורוביצ'יק, צ. קלוגר
הגלופות — „הצינקוגרפיות המאוחדות"
דפוס קואופרטיבי „הפועל הצעיר" בע"מ, תל־אביב

התוכן:

מבוא . . . . . יעקב אורי 7

מושבי עובדים . . . . . א. ל. יפה 18

יסודות לתקנות מושב עובדים . . . . . א. ד. גורדון 21

עמק יזרעאל

נהלל 31

כפר־יחזקאל 41

מרחביה 49

בלפוריה 54

תל־עדשים 57

כפר־יהושע 63

בית־שערים 70

עמק־חפר והשומרון

כפר־ויתקין 73

כפר־חיים 80

עין־העובד 83

כפר־ידידיה 85

כפר־חגלה 87

עין־עירון 90

אביחיל 92

חרות אמריקה ב׳ 94

בית יהודה הלוי 96

יהודה והדרום

באר־טוביה 103

עטרות 110

בן־שמן 112

בית־חנן 114

כפר־ביל״ו 117

בצרון 120

כפר־גבתון 122

כפר־אז״ר 124

נטעים 127

כפר־ורבורג 129

כפר־סירקין 131

כפר־אוריה 133

השרון

כפר־מל״ל 137

חרות 141

כפר־הס 143

עין־ורד 145

צופית 147

ירקונה 149

גבעת־ח״ן 151

גן־חיים 153

רשפון 156

צור־משה 158

כפר־נטר 161

כפר־גאולים 163

הגליל

בית־יוסף 169

משמר־השלשה 175

מולדת 177

כפר־חטין 180

בית־הלל 183

שאר־ישוב 185

שדמות דבורה 188

ארגון „גורדון" בשרונה 192

תמרה 194

ארגון „ברוכוב" בכפר־טירה 196

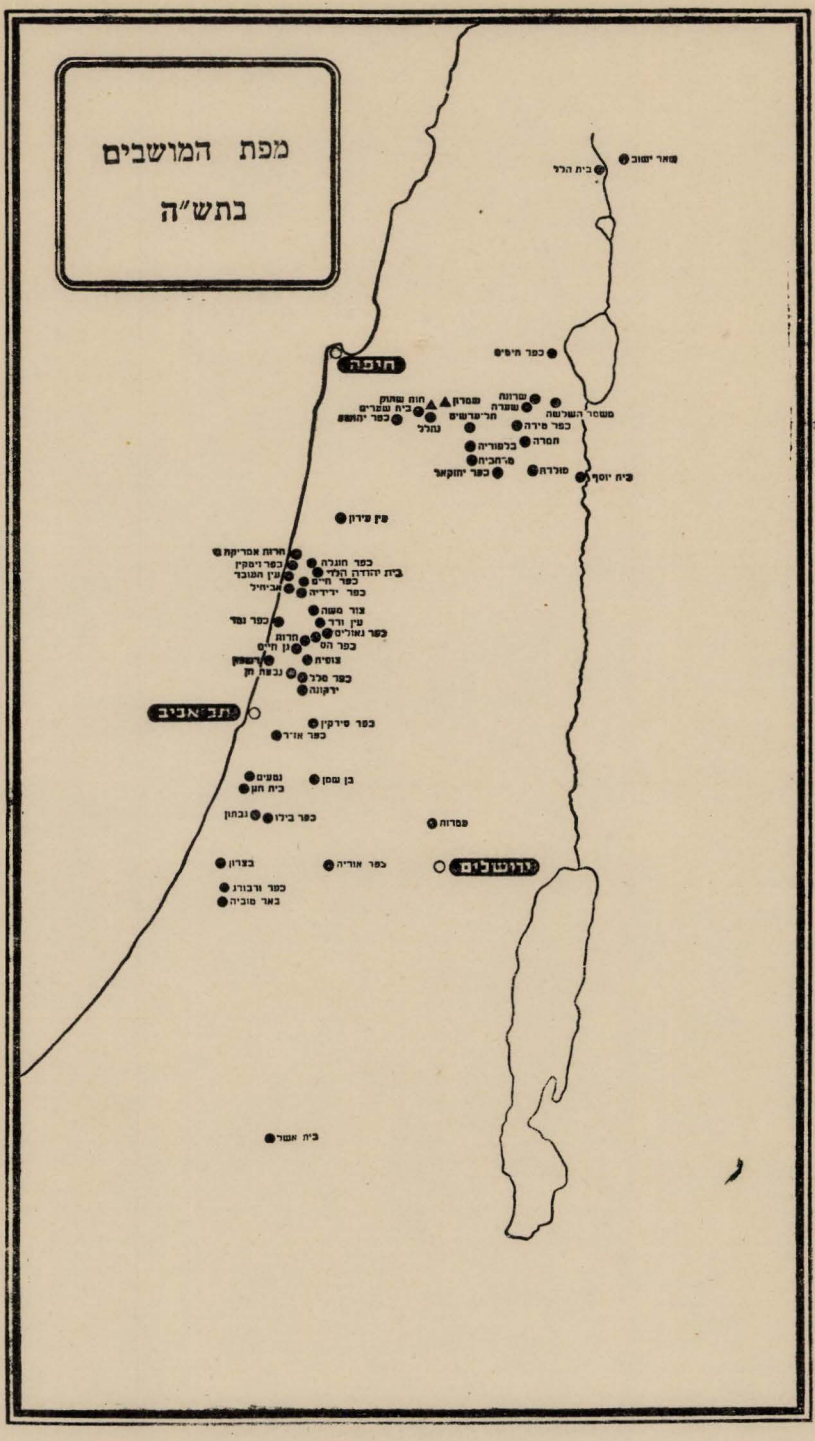
הנגב

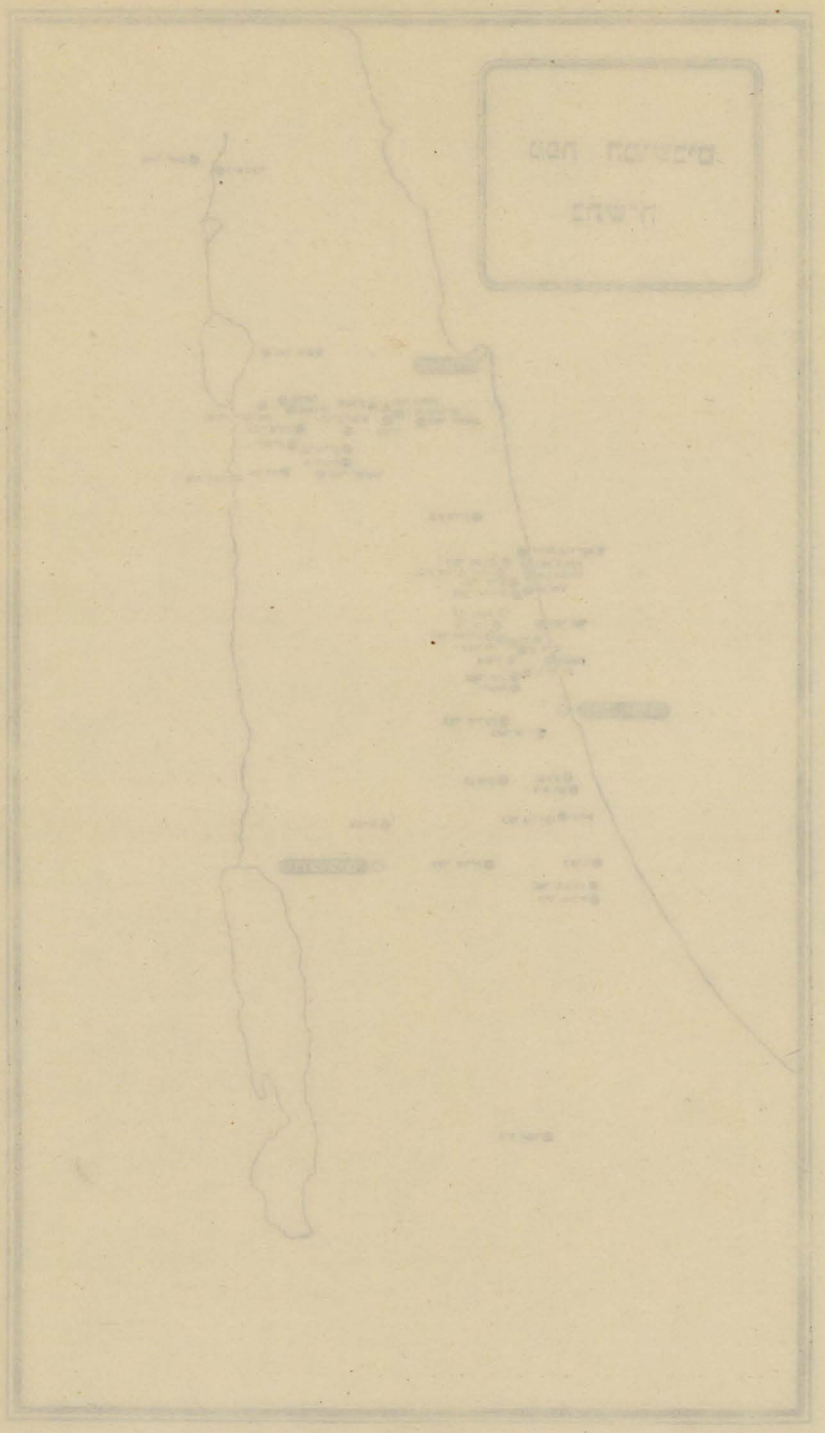
בית־אשל 200

„שמרון" ו„חות שטוק", נקודות הכשרה 204

הארגונים להתישבות מושבית 206

מפת המושבים
בתש"ה
שאר ישוב
בית הלל
כפר חיפים
חיפה
חוות שחטון
בית עמרים
כפר יחושע
שרונה
עמדה
תל-יצחק
נהלל
משמר השלושה
כפר פידה
חסדה
כלפורייה
פרחיה
כפר יחזקאל
מולדת
בית יוסף
עין ורדן
מרחת אמריקה
כפר חנוכה
כפר ויטקין
בית יהודה הלוי
עין השופט
כפר חיים
אביחיל
כפר ידידיה
צור משה
עין ורד
כפר נוער
כפר נאורים
חדרה
כפר הס
גן חיים
צופית
ראשון
כפר סלב
נבעת חן
ירקונה
תל-אביב
כפר סירקין
כפר אז"ר
נמנים
בית חנן
בן שמן
נבתן
כפר בילו
פתרות
ירושלים
בצרון
כפר אוריה
כפר וגבורע
באר טוביה
בית אשור

בנתיבות חיינו

בראשית היה הרעיון.

רעיון־בראשית היה זה, אשר עלה מתוך מערכת שאיפותינו על רקע מציאותנו בארץ ותוך הגשמת מפעל חיינו בה. לא העתקנוהו מתכניותיהם של מתקני חברה ועולם; אם כי מנסיונות עולם אלה ומעמדות מבחניו משהו למדנו, ועוד יותר מזה השוואות מגזרותיו עשינו. כל אלה בודאי האירו בעקיפין גם את נתיבותינו. אך דרכנו הישרה ממציאות חיינו בארץ מוצאה ומתולדות עמנו.

אבני־יסוד, חומר ולבנים, בנדבכיה העתיקים של ההויה הישראלית לקחנו, ונקים מהם בנין מחדש, אחד הבנינים ההולמים — לדעתנו ולטעמנו — את מציאות חיינו בארץ ואת שאיפותינו כעם וכאדם.

את הצו „והארץ לא תימכר לצמיתות, כי לי כל הארץ" הנחנו ביסוד חיינו, אבל לא השלמנו שאך „בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו". האדמה איננה יכולה להיות אצלנו חומר למקח וממכר קבוע או זמני, מכסתה נקבעת ביכולת לעבדה ובאפשרות להתקיים מיבולה. היא הנכס היקר ביותר של העם כולו לעולמים ונמסרת אך זמנית לרשות עובדיה. רשות זו נקנית אך בזכות עמלם ולא במקנת כספם. בהינתק, הקשר הממשי בין העובד ואדמתו — ניתקות גם כל זכויותיו עליה.

חלוצי־עם השבים למולדתם שווי־זכויות המה להיאחז בכברת אדמתם וליהנות מפרי עמלם המלא, מבלי לנצל איש את עמיתו.

אף הצו „מאזני־צדק, אבני־צדק, איפת־צדק והין־צדק יהיו לך" חודש בו דבר־מה לגבינו, כי לא ל ך יהיו מאזנים אלה, כי אם ל נ ו, לציבור כולו. ואכן, היחיד נאמן יותר על מסירותו למפעלו ותוצרתו, והכלל — בשמירתו על הצדק במידה ובמשקל.

מרובים הם המכשולים בדרך החקלאי בעולם ומרובים מאלה בנתיבות חיינו הבלתי סלולות בארץ. משנכשל אדם עובד ולא נתמך ברגע הנכון, סופו ירידה תהומה ואף יגרור אחרים אחריו. „וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו" — צו־חיים והתראה לנו. אבן שלימה זו שיבצנוה בבנינו ותהי לנו לאבן־פינה, ליסוד מוסד, ולמען נדאג בעוד מועד לבל יהיה בתוכנו כושל. מלאכת שיפורו ושכלולו של צו זה תתם בהגיענו לשלימות ומתוך רגשות נובעים מבפנים בחינת „ואהבת לרעך כמוך".

כה על אדני עברנו ולפי ציוויי חיינו הולך ומוקם בנין חדש, אשר יושלם במילואו בשנות האדם לא רק את מסגרת חוקיו החיצונית, כי אם בשנותו גם את מערכי לבבו מבפנים. וכה בתתנו לאדם את החופש ליצור כרוחו, בכבלנו את יצרו לצבור הון מאדמה ומעמל לא לו, ובהבטיחנו לו סעד בהדרשו — יקום, אולי, היהודי החפשי הנהנה מיצירתו ומרגיש בחברו, הדבק באדמתו ומסור לעמו.

רעיוננו בשל בשעתו במוחות חברינו בפינות שונות בארץ ובלבותיהם התעוררה ערגת ההגשמה. א. ל. יפה ז"ל זוכה להיות שליח הציבור לביטוי רחשים של לבבות רבים. במחברתו „ליסוד מושבי עובדים" בוטאו הגיגי בראשית ומחשבות היסוד של רעיוננו והותוו הקוים הראשונים למפעל שאיפתנו. כצעד שני בא מעשה ארגונם וליכודם של הבודדים המפוזרים למחנה מאוחד ומגשים. נר לרגלינו היה לא רק „אם אין אני לי מי לי" ו„אין הכלל נגאל אלא כשכל יחיד גואל את עצמו תחילה", כי אם גם „כשאני לעצמי — מה אני" ו„אין ערך לגאולת היחיד אם אין היא „תחילה" לגאולת הרבים". ואמרת הלל על שני חלקיה היתה לסיסמה במפעלנו.

במועצה החקלאית של הפועל־הצעיר בכנרת בימים ו'—ט' סיון תרע"ט עמדה במרכז הדיונים השאלה על הגשמתו המעשית של רעיון מושב־העובדים. המועצה התיחסה בחיוב רב לעצם הרעיון. היה ויכוח אם לגשת מיד ליסודו של המושב הראשון, או לחכות עד שיוזלו מחירי החמרים לבניה ומחירי האינבנטר החי והדומם, אשר בעטיה של מלחמת העולם הראשונה האמירו מאוד. בין המחייבים הגשמה מידית, ולא מתוך גישת נסיון כי אם מתוך בטחון יציב, היה הח' י. בוסל, שהיה גם מהראשונים למניחי היסוד לקבוצה הראשונה בארץ — דגניה. אכן, היו גם זמנים, בהם הבדלי השקפות לא גרמו לפירוד לבבות ולמניעת יצירה. המועצה החליטה סה־אחד: „לגשת לצעדים מעשיים ביסוד מושב־העובדים". ומהחלטה — להגשמה. עוד באותה מועצה התכנסו בצל הדקל על חוף הכנרת שלושה־עשר חברים אשר בחרו בועדה בת חמשה והוטל עליה: א) להכין רשימה גדולה של חברים מבין החקלאים הותיקים והמנוסים בארץ, הזכאים ורוצים להצטרף לארגון הראשון למושב־עובדים; ב) לעבד תכנית מעשית ולהציעה למחלקה להתישבות של ההנהלה הציונית, אשר היתה אז בהנהלתו של הח' ע. אטינגר ז"ל. תכנית זו הוגשה ביום י"ז בתמוז על־ידי ועד הארגון והועדה החקלאית של מפלגת הפועל־הצעיר למחלקה להתישבות בהערה, שזאת אינה אלא תכנית מוקדמת, התכנית הקבועה וכן הרשימה המפורטת של כל חברי המושב ובני משפחתם תוגש רק אחרי האספה הכללית של חברי המושב כולם.

מקום המזכירות של הארגון היה אז במקוה־ישראל, במקום שנמצאו אז שנים מחברי הועדה, והמקום קרוב לתל־אביב, משכנה של ההנהלה הציונית אז. הועדה הכינה את המוטל עליה מטעם מועצת המפלגה ובכינוס הראשון של הארגון, ביום ח' חשון תר"ף, הזמינה את כל חברי הארגון לאספה כללית. מושב הפועלים עין־גנים, נקבע כמקום האספה. סדר־היום של האספה הראשונה לחברי הארגון למושב־העובדים הראשון עסק: א) בבירור עיקרי תכנית המושב: 1. שטח הקרקע, 2. צורת המשק, 3. מוסדות משותפים, 4. עזרה הדדית, 5. דרכי החינוך לילדים והתרבות לגדולים, 6. התקנות העיקרוניות; ב) בפעולות להגשמה: 1. מו"מ עם המוסדות, 2. בחירת מקום המושב, 3. בירור האפשרויות להשגת חמרי בנין ואינבנטר, 4. השלמת מספר החברים, 5. בחירות ושונות.

הרצאה מקיפה על בעיות החינוך והתרבות במושב־העובדים העתיד הרצה הח' יוסף אהרנוביץ ז"ל. צר מאוד שדבריו כבדי־המשקל וחשובי־הערך, שיכלו להיות לאור לנו אף בימינו אלה, לא נרשמו בסטינוגרמה ואף הפרטיכל הרגיל מכינוס זה נעלם מאתנו, לדאבוננו. בגליון „הפועל הצעיר" שהופיע אחרי זה מציין הח' אהרנוביץ את האספה בין היתר בדבריו אלה: „נאומים נלהבים ומלבבים לא נשמעו בה, היא גם לא ביקרה דרכים ומעשים של אחרים, לא השתמשה בשום נימוקים ש ל י ל י י ם להוכיח את צדקת דעתה — הכל היה נתון במסגרת מעשית חיובית ויחד עם הרצון והאמונה בהצלחת העבודה נשמעו גם צלילים נוגים, צלילי ההאבקות קשה עם שאלות סבוכות ומסובכות, שעל המפעל לפתור". ומסיים: „בחרדה ובברכה אנו הולכים לקראת הנסיון הזה העתיד לפתוח פרק חדש בעבודתנו הישובית".

תקנת היסוד על החברות במושב שנתקבלה באספה זו אומרת: „חבר למושב העובדים יכול להיות כל עובד חקלאי בלי הבדל מין, הידוע כמסור לעבודה והמודה בעיקרים: א) עבודה עצמית מוחלטת, ב) הקרקע בתורת קנין הלאום, ג) שלטון מוחלט של השפה העברית". על שאר התקנות העקרוניות הוחלט באסיפות חברי הארגון במחנה העבודה „סלע" בכביש חיפה—ג'דה, אשר רבים מחברי הארגון עבדו בסלילתו ובארגון העבודה בו; ובאסיפה הראשונה של חברי המושב במחנם על אדמת מעלול היא נהלל כיום. כחדשיים אחרי עלותם עליה באור לח' אלול תרפ"א. באסיפה זו השתתף גם א. ד. גורדון ז"ל, אשר נשאר גם זמן־מה אחרי זה במקום וכתב אח"כ את ה„יסודות לתקנות למושב־עובדים". באותו כינוס נבחרה ועדה מיוחדת לשם עיבוד וניסוח התקנות למושב־העובדים.

תאומי רעיון

באותו פרק זמן הוקם גם ארגון ליסוד מושב־עובדים מבין החקלאים הותיקים אשר במפלגת „אחדות־העבודה". אמנם המחיצה המפלגתית לא הפרידה בין הנושאים את לבם לרעיון אחד. לא מעטים היו בין חברי הארגון הראשון, שהשתייכו למפלגת „אחדות העבודה" ובין השני היו גם מחברי „הפועל הצעיר". את החברים לארגון זה או אחר ליכדו קשרים שבעבר לעיר או לארץ מוצאם וקשרים בהווה למקומות עבודתם; קשרי הכרות וחברות. וחברך חברא אית ליה. אף קשרי משפחה וידידות פרטית.

אך יד המקרה היתה לפעמים בדבר, שחבר פלוני הצטרף לארגון זה ואלמוני לארגון אחר, אם כי ההשתייכות המפלגתית של רוב החברים והטיפול הרשמי בפני המוסדות, לפני היווסד ההסתדרות, היה בארגון הראשון מטעם מרכז „הפועל הצעיר" ובשני מטעם „אחדות העבודה". אפשר רק לציין את השוני ביחסי שתי המפלגות לרעיון המושב. בו בזמן שמפלגת „הפועל הצעיר" ראתה ברעיון המושב בשר מבשרה ורעיון מרעיונותיה, ראתה מפלגת „אחדות העבודה" במרכז עניניה את רעיון הקיבוץ הגדול מיסודו של הח' ש. לביא ורעיון המושב נראה לה רק כנסבל וכהכרח המציאות.

הקונגרס הציוני הי"ב שהתכנס בקרלסבד בקיץ תרפ"א אישר את הצעת המחלקה להתיישבות של ההנהלה הציונית והקציב בין היתר את האמצעים הדרושים כדי לייסד באותה שנה שני מושבי־עובדים, אחד בגוש מעלול היא נהלל, ואחד בגוש גוריס הוא כפר־יחזקאל כיום. אמצעים אלה נכללו בסכומי ההקצבות הראשונות של קרן־היסוד, שנוסדה באותה שנה ואשר בעודה בעצמה רכה בחדשים זוכתה על־ידי הגורל בנשיאת נטל האחריות הכספית של התישבותנו המתחדשת ובגורל הקמתם וביסוסם של כל ישובינו החקלאיים. הח' א. יפה שנשלח כציר לקונגרס והיה חבר בועדה החקלאית שלו דרש כתנאי להגשמה את ציודו המלא של הגוף ההולך להתיישב. הועדה אישרה את השלמת הציוד במשך שלש שנים בתנאי שהחצי הראשון יותן בשנה הראשונה והחצי השני בשנתיים הבאות. למעשה לא יכלה ההנהלה הציונית לעמוד בהבטחותיה ובשנה הראשונה התקיימו שני המושבים לא ממשקם החקלאי, אשר רק בשנים הבאות החלו בהקמתם שנמשכה כחמש־עשרה שנים, כי אם מעבודתם בייבוש הביצות, בסלילת כבישים, יעור ההרים; ועבודות־בראשית אלה נעשו באמצעי הקרן הקימת לישראל. מראשית צעדיהם הרגישו שני המושבים צורך בתאום פעולה, בשיתוף הדדי בעיבוד עקרונות יסוד, בבירור דרכי הגשמה והנהלה, בקביעת המסים, זכויות וחובות החברים, בהתיעצות בקביעת מקום הישוב, באופן חלוקת המגרשים והשדות ובכל שאר עניני חברה ונוהג.

הדרך בה הלכו שניהם לא נסללה ע"י מי שהוא לפניהם ומתוך עצם מעשיהם מדי יום ביומו נאלצו לעצב חיי הווי ונוהג, אשר לא קיבלום כמסורת מראשונים. לעתים ביקרו חברי מושב אחד במשנהו, לעתים ביקרו ועדי המושבים אחד אצל השני כדי להתוות על אופני החיים

והיצירה, אך תכופות ביותר היו התיעצויות שליחי שני המושבים — האחים לגורל, לצורה וליצירה בנתיב־המכאובים של מסדרוני ההנהלה הציונית, אשר עם כל רצונה הטוב והבנתה העמוקה לרוח ולדרכי מתישביה, היתה חדלת אמצעים ודלת ישע במילוי צרכיהם הכרחיים.

כה הביא המצב לידי התענינות הדדית ולשיתוף פעולה בין שני המושבים. ואם צפה ועלתה פעם גם תחרות ישובים, הרי היא אך הביאה להגברת יצירה. עם היווסד הסתדרות העובדים העברית הכללית בארץ הוסרו כל המחיצות הארגוניות הרשמיות בין שני המושבים ויהיו לתאומי הגשמה של רעיון משותף.

נצרי ההמשך

עוד לפני היות המושב להתחלת עובדה, בעוד מרכז ארגונו נמצא במקוה־ישראל וחבריו מהועדים בערבים שאחרי ימי עמל ומתלבטים בהלכות תכניות והשקעות, בחישוב העתים לעבודה ובהשערת היבולים בענפי המשק וחישוב הכנסותיהם לעתיד לבוא; בהיות עוד עצם הרעיון מופשט ללא קרקע להכאת שרשים ונמצא אך בדרך להגשמתו, — צמח כבר נצר לצדו: צעירי העובדים במקוה־ישראל שחדרו למקום בהשפעת הותיקים, אשר התרכזו שם במטרה לעשות את המהפכה בשפה ובעבודה והתערו בו בעזרתם, שמעו את שמע הרעיון והחלו להקשיב להלמות פעמיר־גישושיו הראשונים. מהם — מתלמידי הגימנסיה הרצליה, ילידי הארץ, אשר פרשו מספסל הלימודים לפני סיימם את חוקו ודבקו בדרך העבודה והחקלאות; מהם חלוצי גולה. אכן, מעטים ובודדים היו אלה מבני ישראל, אשר לא הסתפקו בחגיגת הנצחון של ההכרזה שהושגה מאחרים ויתפרצו להגשמה בידי עצמם, אך מעטים אלה הקשיבו לפעמי המעשה ויספגו לתוכם את המחשבות על דרכי חיים חדשים ויצירות חדשות; היטו אוזן לשיחר־תיהם־לבטיהם של הותיקים, אף העיזו לחלום על יתר קידום ושכלול. כה צמח הנצר הראשון ליד הארגון למושב־עובדים עוד טרם נשתל בעצמו באדמת מטעו, בעוד הוא עצמו אך „בדרך".

בעלות אנשי נהלל על אדמת מעלול ובגשתם לייבוש ביצותיה וסלילת כבישה, באו לעזרתם קבוצות חברים מעולי עיירות פולניה אשר הצטרפו על מחנם, גרו ליד אהליהם ואף נמשכו לרעיונם. ויצטרפו קבוצות עולי קובורין, מעריגו גורקי ואחרים לנצר שקם עוד במקוה־ישראל ויהיו יחד לארגון א', נצר ליד מטע האם נהלל. בהתמלא ארגון א' מספר חברים מספיק ויקם גם ארגון ב' מבין העובדים בביצות נהלל וכובשי סביבתה, אחריו ארגון ג' מחמשים איש מיוצאי עין־חרוד—תל־יוסף, ארגון ד' וארגון ה', כולם מבין העובדים החקלאים, אשר באו במגע עם נהלל, עבדו במושבות הגליל, בשומרון ובמקוה־ישראל והכשירו את עצמם למשק המעורב ולחיי המושב ועקרונותיו. אנשי נהלל שהיו עסוקים בגוף ונפש ביצירתם העצמית, אשר צריכה היתה להיות בשלימותה, שכלולה ובהגשמתה המהירה למופת לרבים ותבעה את כל מאמצי מרצם וריכוז מחשבתם, פרסו מזמנם גם לטיפול בממשיכי דרכם. מזכירויות הארגונים הללו נמצאו לרוב בנהלל ומכאן השפיעו על חבריהם הנפוצים בכל הארץ וכיוונו את פעולותיהם. ואכן, זכתה נהלל ומנצריה־ארגוניה קמו: כפר־יזרעאל מארגון א', כפר־ויתקין מצירופים של ארגון ב' וג', כפר־חיים מצירופים של ארגון ד' וה'. — ולא בישו הנצרים את אם מטעם.

גם מגזע התאום של נהלל, מכפר־יחזקאל, עלו נצרי המשך, אשר ינקו מגזעם לשד רעיונות ורקמת משק ושאפו להתיישב בקרבתו באדמת העמק, הם ארגוני יזרעאל א', ב' וג', אשר תעלולי זמנים ומצבים וגורמים אחרים, מהם גורמי חוץ ומהם אף גורמי פנים, לא הניחום להכות שורש במקום שאיפתם ויעתקו לשרון בו הקימו חבריהם את כפר־הס והשתתפו בהקמתם של רבים מישוביו.

בהיווסד המושבים מרחביה, בלפוריה ותל־עדשים בעמק וכפר־מל"ל ובן־שמן ועטרות ביהודה, הובלט הצורך בפגישת ועדי המושבים והארגונים יחד, כדי לדון בצותא על הבעיות

אשר צורת חייהם העמידה בפניהם תוך דרכי ההגשמה ולתת להן פתרונים משותפים וכדי שלא יחזור השני על השגיאות שנכשל בהן הראשון ואשר שכר־הלימוד בעד זה כבר שילם במילואו. כך הונח בחורף בשנת תרפ"ה היסוד לשיתוף פעולה וגומלין בין המושבים והארגונים הקיימים, אשר מזה צמחה אח"כ באופן טבעי תנועת המושבים והארגונים הקיימת וגדלה כיום.

במלחמת הקיום והקידמה

רב המרחק בין רעיון והגשמתו גם בתנאים כתיקונם. בודדים הם המושבים אשר זכו לתנאים המאפשרים הגשמת חזונם. פי כמה קשה ההגשמה כשהתנאים ההכרחיים אינם כמעט במציאות. רובם המכריע של המושבים נאלצו להתקיים ואף להתקדם במצב כזה. הבודדים שזכו יכולים לשמש דוגמה טובה למה שמפעל מתוכן ומצוייד יכול להגיע. הרבים שלא זכו יכולים לשמש הוכחה, עד היכן חלוציותם של אנשינו מגעת ומה מדת ה„אף־על־פי־כן" שהם מסוגלים על ידה להמשיך בכל התנאים. ישנם גם מעטים, אשר גם מדות אלה לא יכלו לעמוד להם בחוסר כל תנאים הכרחיים לקיומם והנם תלויים ועומדים ומצפים לנס־רחמים למפעליהם, אשר בצורה עלובה עוד מחזיקים מעמד כלשהו. חברנו האגרונום והמיישב עקיבא אטינגר ז"ל בתכניותיו הראשונות על ישוב ארצנו קבע עוד לפני ראשית צעדיו בהנהלת המחלקה להתישבות שע"י ההנהלה הציונית, שמושב־עובדים וכן כל ישוב אחר אינו יכול להתקיים בפחות משמונים—מאה משפחות חקלאיות ואין לייסד מושבים קטנים מזה. מה רבים המושבים שנוסדו בניגוד מוחלט להוראת אמת זו! מהם גם כאלה, אשר אין כמעט כל סיכויים להרחבת גבולותיהם כדי לאפשר להם תוספת מתישבים הכרחית והישובים הללו עלולים להשאר ספק מושב־עובדים ספק שכונת פועלים. השטח אינו מספיק כדי קיום ממנו, אין רצון להזניחו כדי להתקיים מעבודת חוץ. במשך הזמן בודאי ימצאו גם לאלה פתרונים. היוכלו להחזיק מעמד עד אז? האם לא ניידה גם אנו בהם אבן, באין ביכלתם לעמוד על רמת תביעותינו הרעיוניות?

אליעזר יפה ז"ל תבע במפגיע ציוד מלא ובזמן קצר ומסויים כתנאי הכרחי לקיומו של המושב. תנאי זה הוגשם אך במושב אחד, ואכן מושב זה הוכיח את יעילותו של תנאי זה. מה צר שגם מושב זה לא הוקם בבת־אחת על מספר מתיישביו המלא ושמשקו המתוכן בתכלית התכנון — דבר הראוי לברכה רבה בהתישבותנו — גוזר בדיוק נמרץ לפי התכנית בלי כל עודף קרקע ההכרחי על כל צרה שלא תבוא. נסיוננו בעבר הלואי ויספיק לנו בשביל להנצל להבא מצרות שעדו עלינו משכבר הימים. ומי ימנה מספר לצרות העלולות עדיין להתרגש ולבוא על משקנו החקלאי, צרות שעוד לא הכרנון ועוד לא נרשמו בספר חשבונות כשלונותינו?

מה רב המרץ שבוזבז והכוחות שהלכו לטמיון אך מסיבה זו שלא מלאנו את שני התנאים החשובים שהזכרתי, ועוד רבים פחות חשובים מהם בערכם, שיד להם בקדמת הישוב או כשלונו ואשר רבות אפשר היה לפעול אילו היו מתמלאים. אכן מצווים אנו להתקיים ואף להתקדם בכל התנאים ואף בחוסר כל תנאים. הכרח חיינו הוא זה אשר הוטל עלינו בגורמי שמים, בגורמי ארץ ואף בגורמי אדם, מהחוץ. קשה ומעיקה היא ההכרה, שרבים מהם נגרמו גם מבפנים תוך רצון טוב אולי לסיפוק מעט לרבים, בניגוד לתביעה לספק את ההכרחי למעטים, בין שני הקצוות יש גם שביל האמצע שלרוב אנו סוטים ממנו, ולצד קצהו הראשון דוקא.

ואף־על־פי־כן, — הוקמו מושבים המתפרנסים יפה מעמל כפיהם ומפרי אדמתם, המאוכל־סים יפה, מגדלים בנים ובנות — דור צעיר המאומן בעבודה ומסוגל אליה מילדותו. ורכוש זה, בו מצטיינים המושבים, יהיה לברכה ובו הערובה לנצחון במלחמת קיומנו וקדמתנו.

דור שני לעבודה

לדור הצעיר חרדתנו, כי בו תוחלתנו: מה ערך אף לישובים הפורחים ומשגשגים כיום

בחומר וברוח, אם המחר שלהם מוטל, חלילה, בספק, באפס אחראים להמשכת קיומם והתפתחותם. כי לא רק בנסיגה אלא גם בעמידה על המקום, בלי תוספות שכלול ושיפור בכל עת, צפויה סכנת התנוונות לכפר. ומה תוחלתנו בעליות מהגולה ובהקמת ישובים חדשים על ידם, אם הקודמים להם נדונים חלילה להתנוונות? ובמה הערובה כי החדשים יתגברו על המכשול, אשר קודמיהם לא יכלו לו? לכן כה גדולה חרדתנו לדור הממשיך מראשית צעדינו בנתיבת חיינו החדשה. דוגמאות העבר הלא רחוק אף בישובינו הכפריים בארץ, אשר נוסדו במיטב מסירותם ומרצם של „חלוצי יסוד־המעלה" ואנשי בילי"ו, לא היה בהם מהמעודד, כי אם להיפך, הוסיף כובד על משקל דאגותינו.

את מבטחנו שמנו במסגרת תקנות היסוד שלנו ובתוכן של העבודה, שהיא כל חיינו. במסירותם של האבות לעבודה ובנאמנותם לה לעולמים, הערובה שגם הבנים לא יסטו ממנה אחרי שיתחנכו בה למעשה מקטנותם.

ידענו שלא נקיף אותם חומת־סין ועולם החוץ יראה לעיניהם בכל מערומיו ובכל תוקף וחוזק השפעתו. על כן מצווים אנו להגביר תוכן מחזק מבפנים, להעמיק רעיון ולהגביר מעשה, למען יובלט רעיוננו ויראה לעיניהם בכל ערכו, בחיותם בתוכו, ויכוון את דרכי הסוטים מביניהם, ואת המגששים בדרכים אחרות, לאור נתיבתנו.

לא קלה היא הדרך, רבת חתחתים ומכשולים היא ובין שיאים ותהומות תתפתל. לא נשלה את עצמנו לאמור כי עברנה בשלום, אך נחטא לאמת אם לא נכיר כי אף השגינו אינם קטנים. קם דור צעיר ברוב ישובינו, אשר העבודה טבע וחיים היא לו, דור אשר המחרשה והמעדר כחלקי גופו הם לו. בישובינו הותיקים — וישובינו ברוכי־בנים הם ביחס לשאר חלקי הישוב, ם כי בהרבה אנו מפגרים בהשוואה להורינו ובהתאם לצרכי התישבותנו בארץ — קם דור עיר המחזיק בידיו את העבודות העיקריות בכפר — בשדה ובגן, ברפת ובלול וכו'. ישנם בר משקים אשר עברו לחלוטין, מסיבות גיל ההורים או חלילה מקרי אסון, לידי הבנים היודעים לעבדם ולנהלם בכל מלוא האחריות והיכולת. במשקים המתוכנים והמצוידים בשטח קרקע מתאים נשארו הבנים ברוב רובם המכריע במקום עצמו; והבודדים שנדדו מסיבות שונות, אף ם נשארו כמעט כולם, — פרט ליחידים יוצאים מן הכלל, מתוך מצבי בריאות וגורמים אחרים — בחקלאות ובענפים הקשורים קשר אמיץ אתה. עזיבת החקלאות היא חזיון בלתי נפרץ בישובים אלה. חמור יותר הוא המצב בישובים בלתי מתוכנים ומעוטי קרקע, אשר האבות עצמם מוכרחים לנדוד מהם לשם חיפוש מקורות קיום בעבודות חוץ. ומה יעשו הבנים שלא יסטו? אבל גם באלה נצח העבודה לא הכזיב, והסוטים — נער יספרם. ברובם המכריע העבודה היא נשמת אפם ותוכן חייהם ועלינו לא לשקוט עד אשר נמצא סדן להלמות עמלם. זיכה אותנו הגורל להיות הקשישים שבין מתיישבי העבודה בארץ ומהראשונים למפלסי דרך לבנים ולנכדים. הננו מונים כיום מחנה רב של בנים ובני בנים. בעוד אנו עסוקים בפילוס דרך לממשיכים ולביסוס של הקיים, הוטלה עלינו גם הדאגה להרחבת ישובינו מתוך עצמם, לסידורם של הבנים המבוגרים בתוך ישובי הוריהם ועל ידם. באחדים מישובינו הועלתה כבר שאלה זו על הפרק ואף צוינו לה פתרונים. הננו עומדים על סף ההגשמה של מפעלים חדשים ומחדשים, משכללים ומרחיבים כאחד. לא קלים הם התפקידים שהטלנו עלינו, אבל בהם תמצית וסוד קיומנו. בדאגותינו אלה ריח־חיינו ואך בהפסק, חלילה, מפעלנו ייעלמו הם מעל האופק.

מיטב הגיגינו, חרדתנו ופעולותינו לחישול ושיפור טבעות ההמשך של הדורות הבאים.

עוד רבה הדרך לשכלול העבודה ושיפורה, להכנסת תוכן מחדש, מרענן ומפרה בה, למזגה עם המדע המועיל והמקל. אנו עסוקים בחיפושי דרכים לכך החל מכתלי הגן ובית־הספר ועד המשך השכלתנו אף בגיל הבחרות, הזקנה, והשיבה. לא קל הדבר בחקלאות בעולם ומכל שכן בהתחלות שלנו, אבל גם מלאכה זו עלינו לעשותה וביגיעתנו נמצאנה.

אנו מצווים על התורה ועל העבודה, השגינו הרבים בעבודה אינם צריכים לספק אותנו בכל ועלינו לדאוג לבל תחלש חלילה תורה ותרבות מבני ישראל בארץ־ישראל. שמנו את הדגש החזק על העבודה, זה היה הכרחי וטבעי כתגובה נכונה לעברנו בגולה. השגנו רבות בשטח זה, ואילי אף נפגמה במידת־מה התורה על־ידי העבודה. בעוד מועד החילונו לחפש דרכים לתיקון פגימות אלה. הקימונו מוסד־המשך בירושלים, בו ממשיכים המבוגרים שבבנינו לעסוק בתורה ששה שבועות בשנה במשך 3 שנים — מעין ירחי כלה לפנים בישראל. ובזה עוד לא סגי. עלינו להרבות בתורה ותרבות גם בכל ימות השנה. באפס תורה ותרבות — אפס חזון, רק בשילובם המלא של שלושת אלה: העבודה, המדע והחזון — הערובה כי הדור אשר קם לנו ידע להמשיך את שלשלת מפעלנו בארץ.

היש שנוצר

תנועת המושבים מקיפה 50 מושבי־עובדים, 29 ארגונים להתישבות, המפוזרים על פני כל הארץ, בתוך זה 20 ארגוני חיילים. המונים 15,500 נפשות. מעבדים 170 אלף דונמים קרקע, בהם 11600 דונמים מטעים, 10600 אדמת שלחין (נוסף למטע).

במושבים נמצא 7000 ראש בקר, מהם 3500 חולבות; משגרים לשוק באמצעות „תנובה" 8 מיליון ליטר חלב לשנה. פדיון המושבים ממכר התוצרת באמצעות „תנובה" הגיע בשנת תש"ד ל־1.200.000 לא"י. סכום זה אינו כולל את ערך ההספקה העצמית ואת הנמכר שלא באמצעות „תנובה" כגון, פרות לחלב ולבשר, עגלים, תבואות וחצירים, פרחים ותוצרת אחרת, אשר „תנובה" אינה משווקת. אכן, אין גובה ההכנסות כעת, בהשוואה לגבהן בשנה שלפני המלחמה, יכול לשמש מודד נכון לגודל התפתחותו של המשק, אבל ריבוי כמות התוצרת במידה גדולה ובולטת בשנים האחרונות משמש מודד נכון ומעודד לגבי יכלתו של המשק המושבי ליצור, ביחוד אם נכניס בחשבון את העדרם הזמני מהמשק של בנות ובני המושבים — זה כוח העבודה החשוב והמאומן ביותר —אשר התגייסו במספר גדול מאוד לצבא ולשרותי העזר ואת זה שהמשק המושבי לא קיבל ואף לא תבע ממישהו מהחוץ לבוא לעזרתו ולהצלתו אף בתקופות העבודה העונתית הבוערת. תחת זאת נענו המושבים תמיד ובעין יפה כשנתבעו הם לאכסן בתוכם ילדים, נוער ומבוגרים ולהכשירם לחקלאות בארץ, בין אם בצורה מרוכזת וציבורית ע"י החזקת ילדים הנשלחים ע"י העזרה הסוציאלית שעל יד הועד הלאומי, או ילדי חיילים ע"י הועד למען החייל, נוער עולה ע"י המחלקה לעליית ילדים ונוער, אבל עוד יותר מזה בצורה בודדת־משפחתית על־ידי החזקת קרובי משפחה, בני עיר וסתם ידידים ומכרים הזקוקים לעזרה ולקיום, אשר מצאו מקלט וסעד רב בבתי החברים ובמשקם.

החברה ביעודה

גדול ורב חלקה של החברה בכל שנוצר במושבים, ביש החמרי וביש הרוחני, בעיצוב אפיו של ההוי הכפרי ובגיבוש דמותו של הדור השני. חלקה של החברה אינו נערך באותם חמשים אחוז בלבד — חלקה במשפחה ובמשק, כי אם בהרבה למעלה מזה: ברצונה וביכולת הסתגלותה למצבים השונים והקשים תלוי יסוד קיומו של המשק החקלאי, התבססותו, התערותו במקום והמשך התפתחותו. לה ההשפעה הגדולה ביותר על חיזוק הקשרים הטבעיים בין הדור הבא ובין המשק, לחבבו עליהם, להקל ולהנעים את עמלם בו. גדול על כן חלקה של החברה בכל אלה מחלקו של החבר בין לחיוב ובין חלילה לשלילה.

הח' אליעזר יפה במחברתו „ליסוד מושבי העובדים" העריך יפה את ערכה של החברה בהקמת המושב ותבע עבורה לא רק זכויות שותף שוות כלחבר, כי אם גם זכות עצמאות לקבלת משק במושב לרווקה כלרווק. בהיווסד נהלל ידעו חברי הארגון וחברותיו להקצות

מקום מיוחד להקמת בית־ספר לחקלאות לצעירות מיסודה של הח' חנה מיזל־שוחט, אף כי נאלץ להפחית לשם כך בחמש חלקות למתיישבים מכפי שנקבע בתכנית. החברים הכירו יפה בערכן של חברות הארגון, שקיבלו את הכשרתן בחוות הלימוד לצעירות מיסודה של הנ"ל בכנרת ואחרי הפסקת קיומה שם, מסיבות המלחמה העולמית הראשונה, הציעו לחדש את קיומה בנהלל. ואכן, מבית־הספר הזה, כמכל שאר משקי הפועלות שנוסדו אחר־כך בארץ, קמו חברות רבות שגילו יכולת רבה בהקמת מושבי־העובדים בארץ.

רבים היו הפקפוקים ביכלתה של האשה החקלאית לעמוד בתנאי ההתחלה של מושב־העובדים בארץ. חברות חשובות מתנועת הפועלות בארץ חזו חזות קשה בנוגע להסתגלותה של האשה לצורת חיים זו. הן פיקפקו אם תתגלה בה אשת החיל, אשר ביכלתה לטפל גם בבית וגם במשק לכל ענפיו המגוונים ובו בזמן גם לטפל בילדים, לגדלם ולחנכם. אופן חלוקת העבודה בצורות חיים אחרות נראה להן קל ונוח יותר. החברות שהצטרפו לתנועת המושב ראו בעין אחרת את העניינים. להן, כלחברים, נראית היתה האפשרות לטפל בענפים השונים במשק הזעיר והמעבר המהיר בעבודה מענף לענף, מה שמאפשר שינויים בהפעלת השרירים והמחשבה, לנוח יותר מאשר להתמיד זמן ממושך בעבודה חד־גוונית. הויכוח המילולי בעל־פה ובכתב עבר להוכחות במעשים, החברה גילתה את יכלתה הגדולה להקיף את המשק, להקימו, לעבדו ולנהלו. מחשבתה וידה בכל ענפיו. היא יודעת את הנעשה והצריך לעשות בהם, חיה אתם ובתוך כולם. אם יתרון כלכלי ונוחות גופנית בתנאים אלה, הרי חלק בזה לחברה כלחבר. אם אך תוספת עמל וטרדה, — הרי גם תוספת של השתתפות מלאה ביצירה והרגשת החדוה שבה. ושוב גורל אחד לשני ראשי המשפחה.

הילודה במושבי העובדים עולה על הילודה בעיר ועל הילודה בכפר שבצורות חיים אחרות. אף האפשרות לקליטת עולי נוער וילדים, לתת לפליטי ישראל, לנדחיו, יתומיו ומוצליו קורת בית וחוג משפחה. יד אם מטפלת ולב אשה דואב ודואג התגלו במושב בכל מלוא יכלתם הודות לרגשות האם של החברה ואימונה לטפל בילדי עצמה כבילדי משפחתה. ועם כל זאת לוקחת החברה חלק פעיל במוסדות הכפר, בועדים ובועדות, בעניני ציבור, כלכלה ומשק. אך בעיקר ידה רב בטיפול בעניני תרבות, חינוך וחברה. גם בהופעות שמחוץ למושב — בחיי מפלגה, ישוב ועם — אין חלקן קטן, אם כי זהו אך ענין של כשרון אינדיבידואלי שיכול במקרה להתבלט בצורת חיים זו או אחרת.

אכן, לא קלה היתה דרך הישגיה של החברה. רב היה חלקה בעמל הקמת המשק והמושב בשנותיו הראשונות. רב היה סבלה ומרצה בסלילת דרכים ראשונות אלה. במעברים מבנות בעלי־בית בישראל לאשה עובדת ועמלה בכפר, תוך רצון לספק גם תביעות חברה ותרבות ותוך מאמצים לא לרדת מהרמה החלוצית־תרבותית שעמדה עליה. לא מעטות היו הכושלות בדרכי חתחתים אלה, רבות חזרו על עקבן, אך מספרן אינו עולה על מספר הכושלים מבין החברים או הנחשלים גם בשאר צורות התישבותנו. אף לא קלה היתה מלחמתה עם המוסדות המיישבים להכיר בזכותה המלאה לחתום על חוזים אתם, יחד עם החבר כשני ראשי המשפחה, אשר תוך השיגרה והנוהג המקובלים בחיינו לא ראו צורך בזה ,ומתוך השקפות משפטיות משונות הנהוגות עוד בימינו אלה, אף ראו נזק בזה. החברה התגברה גם על צדדים פורמליים אלה, אחרי שהוכיחה במעשיה הממשיים את כל גילוייי יכלתה ויעודה בהקמת הכפר העברי במולדת הנבנית.

שותפים להכרה וליצירה

אכן, לא רק על הוצאת הלחם ושאר מיצרכי התזונה מהארץ יחיה האדם בישובנו, לו עוד צרכי חיים הכרחיים וחיוניים. אף הוצאת הלחם מהאדמה אינה כה פשוטה בימינו כבימים „ההם". המכונה פשטה זרועותיה לא רק בתעשיה, כי אם גם בחקלאות. המכונה דורשת אמון־יד, ידיעה

והסתגלות, ואף היא, כבעלי־החי והצמחים שבמשק, אינה סובלת חליפים מתמידים של ידי המטפלים בה ודרושים אנשי מקצוע מאומנים ומיוחדים לכך. אף הטיפול המקצועי בריפוי בעלי־החיים והצמחים החולים שבמשק והתרופות והאמצעים המקדימים את סכנת המחלות זקוקים לידים מאומנות וקבועות. אף שיווק התוצרת אינה מלאכה פשוטה בימינו אלה. הבירור, המיון, האריזה והמשלוח לשוק תורות הן שיש ללמדן ולהתמחות בהן. אף סיפוק צרכי הכפר הבאים מחוצה לו בתנאים זולים ונוחים, תובע אנשים מיוחדים ומסוגלים. נוסיף לזה את בעלי־המלאכה לסוגיהם, את מפיצי התרבות ואת נושאי החינוך, את מנהלי החשבונות ומנהלי המוסדות המשקיים והחברותיים־ציבוריים — ולפנינו שורה של אנשים הנושאים בעול הקמת הכפר ובהמשך קיומו והתפתחותו.

מספר החברים האלה הגרים במושב ומתקיימים בתוכו, מגיע לכדי שליש ממספר חבריו העוסקים בחקלאות. רב מזה הוא מספר המשפחות החיות מחוץ למושב ופרנסתם על תוצרתו המשווקת ומעובדת בעיר. אבל לאלה אין השפעה רבה על עיצוב דמותו של המושב. לא כן המצב בנוגע לחברים העוסקים במקצועות שונים הגרים בתוך המושב, אלה הם שותפים גמורים להקמת הכפר ולעיצוב דמותו ואפיו. ערכם והשפעתם גדולים הן בעניני חומר והן בעניני רוח. רק המורה החדור הכרת רעיון המושב, הרואה בו את שאיפתו החברותית, מסוגל לחנך דור מגשים וממשיך בהתחלת אבות, חרד לרעיונם ומשכלל ומשפר את תכנו. המורה העושה אך את מלאכתו, מ ל א כ ת ההוראה באמונה, המלמד את תלמידיו תורה ורוח הרעיון אינו פועם בקרבו, אינו מסוגל לחנך את חניכיו כשאיפת הוריהם. סמי מכאן כל הסתגרות בד' אמות של רעיוני ש ל י ופסילה מראש רעיונותיהם של האחרים. האמונה ב ד ר כ י אינה מכריחה להטיל דופי באמונתו של השני, אבל ה א מ ו נ ה עצמה הכרחית היא. ובאמונה זו גנוז גם האור המאיר על התורה. המורה נתבע על כן להיות שותף גמור להכרה וליצירה. אף העובד בעניינים כלכליים־חמריים מוכרח להתאים את עצמו לתנאי החיים שבמושב ולאפיים, לרוחו הרעיוני ולהווי שבו. בלי התאמה זו לא תושגנה המטרות הכלכליות ולא תהיה השפעה רוחנית־רעיונית ביניהם ובין החברים החקלאים, ומשניהם יחד תשולל האפשרות להקים את הכפר בהתאם לרעיונו וליסודו־תיו העקרוניים. השותפות ה ר ע י ו נ י ת בין כל חברי המושב הנה תנאי הכרחי להגשמת המושב מתכנו וכרוחו.

ארוכה ומסובכת היא פרשת הלבטים למציאת שביל נאות להשוואת תנאי החיים הכלכליים בין שני סוגי החברים שבמושב. שונים הם הפתרונים לבעייה זו להלכה ולמעשה במושבי־העובדים. מובן מאליו שלתנאים הכלכליים השפעה על היחסים החברותיים־חבריים. אך יחסים אלה לא פגעו בהגשמה למעשה. רב וגדול חלקם של החברים בעלי־המקצוע — השותפים לרעיון וליצירה — ביש הגדול שנוצר במושבי־העובדים במשך זמן קיומם. יד ביד עם חבריהם החקלאים עמלו בהקמת ישוביהם ובשיפור דרכי חייהם. תנועת המושבים עומדת על סף קביעת פתרון אחיד לבעיה זו, שתתקבל בודאי על כל חבריה. ובזה תושלם אחת מחוליות היסוד בשרשרת בעיותינו ותסולל עוד כברת דרך בנתיבי חיינו המתחדשים.

ה ס ת ע פ ו ת ר ע י ו נ י ת

אבני היסוד של רעיוננו על הסלע האיתן של חופש הבחירה וההגדרה העצמית מתוך הבחנה ברורה הושתתו. חופש בחירה לא רק מלחץ כלכלי, כי אם גם מלחץ חברותי, ממשי או אף מדומה, הנוצר באוירת חיינו. „לפני עיור לא תתן מכשול" צו אמת ויושר הוא לא רק בעניני כלכלה, כי אם גם בעניני חברה. להכות בסנורים רעיוניים זהו אחד האמצעים אשר לדאבוננו נקטו בהם רבים מהמתימרים להיות מתקני אחרים בעולמנו. הבלטת מומים באחרים והצעת תרופת כל־בה לכל מחלה ותקלה, אלה הם האמצעים הנלווים בהם משתמשים מתקני עולם

בהבל פיהם עד ימינו. הנחת צעירים בדרך מקודשת מראש, בעוד ידיהם לא יובלו בעבודה והכרתם לא הובהרה בתלאות חיינו — אסון בה לעם ולאדם כאחד. תנועתנו תסטה ממבוע מקורה, אם אף היא תנסה ללכת בדרכים נלוזות אלה. במלוא הכרת החיים יצורף איש אלינו ובמלוא הסתגלותו לעבודה בארץ. באלה הוא גם יצורף כבכור ההיתוך ויוצק להיות איתן בעמידתו במבחן חיינו. מתוך הנחת יסוד זו נתנו חופש בתוך מושבינו לחברים אשר רצו להצטרף יחד לשם עבודה בשותפות. היות נהלל מושב לפי כל עקרונות חייו לא מנעה מלאפשר לחברים שרצו בכך לקבל את מגרשיהם ושדותיהם בשכנות רצופה ולעבד את משקם בשותפות. תופעה זו הופיעה כמה פעמים וכשלונותיה לא גרמו לקבלת החלטה שהיא לא תופיע שוב. לכפר־יחזקאל לא מנעה צורתו המושבית לקבל ברוב דעות החלטה על שיתוף בענף הפלחה ולכפר־יהושע להרשות לחלק מהחברים לעבד במשותף גם הם ענף זה. בתל־עדשים קיימת גם כיום בתוך המושב אגודת „אלומה", הכוללת את רוב חברי המושב המעבדים בשותפות פלחה ומטעים. תנועת המושבים מכילה בתוכה 2 מושבים המעבדים בשותפות את משקם על כל ענפיו, מהם אחד הנפרד רק בחיי הבית והמשפחה ואחד המקצה שטח של 2—3 דונמים נפרדים מכל שטחי המשק לשם פיתוח משק בית. כזה כן זה אזרחים גמורים הם בתנועה לזכויות ולחובות.

נסיונות ראשונים לחיי מושב משותף נעשו בזמן מלחמת העולם הראשונה ומיד אחריה בחולדה, כאשר קבוצת החברים שעבדו אז במקום החליטה להקים מושב־עובדים, אבל תנאי הקרקע ומטע הזיתים הגדול לא איפשרו לפצל את המשק ולחלקו באופן שווה בין החברים. החברים העלו אז את הדרך של המושב המשותף כתרופה למצב שהתהווה אז. זמן־מה המשיכה קבוצת החברים לחיות כל אחד בביתו הפרטי ולעבוד במשק המשותף תמורת שכר יומי שווה וקבוע עד לחשבון. מסיבות שונות, בעיקר מסיבה זו שהמגרשים לא היו קבועים והמשפחות גרו בחדרי דירה בתוך המחנה, דוגמת שרידי ההומה ומגדל שנשארו עוד לזכר בשני מקומות שנועדו למושבי־עובדים — לא התקיים הנסיון זמן רב. במשך הזמן העלו ארגונים שונים את הרעיון של הקמת מושב משותף ואף הם לא הצליחו להגשים את שאיפותיהם. קיימים כעת שני המושבים שנזכרו לעיל ובודאי ימצאו להם ממשיכי דרך מתמידים ומסורים. ככל נסיון בחיינו, אף נסיון זה תבע חבלי לידה, יצירה ועמידה במבחן. בתנועת המושבים, כבתנועת העבודה כולה, יש הרואים בדרך זו את כליל השלימות הכוללת בתוכה את היתרונות של הקבוצה והמושב כאחד, ויש הרואים בה את משקע החסרונות שבשניהם יחד. עם מי הצדק — מפעלי שנים יגידו. בהכרתם ובאמונתם של מגשימיהם הערובה להצלחתם. תנועת המושבים, כאמור, הכירה בדרך זו ומתאמצת בכל יכלתה לאפשר להולכים בה להגשים את שאיפותיהם.

קיים רק ויכוח בתוכנו אם צורת־חיים זו מוכרחה להיות קבועה לעולם ואין כל רשות לשנותה כל עוד שאין כל החברים מסכימים לכך. והרוצים בשינויים, אף אם הם רוב החברים, מחוייבים לעזוב את המקום ולאפשר למיעוט להמשיך בדרך בה החלו ועליה הוסכם מראש, או שגם צורה זו ניתנת לשינויים כמו שניתנת הגמישות לשינויים כאלה בכל המושבים, אם חלק מהמושב רואה צורך או הכרח בכך בשבילם. תנועת המושבים עדיין לא הכריעה בזה את הכף למעשה. היא השאירה את ההכרעה אף בענין עקרוני זה לישובים עצמם, כי אין כמוהם בעצמם נאמנים למפעל חייהם ולהבחנת הדרכים היעילים ביותר להגשמתו, אם אך לטוב להם ישימו את לבם ולא לתורות מילוליות המערפלות את ההכרה.

כה סיעף גזע המושב את סעיפיו בדרכי הגשמתו. בהסתעפות זו אין לראות סילוף הרעיון, כי אם סימנים של תוספת גידול ורב־גווניות, אשר ברכה בהם לכל מפעלנו בארץ, אשר באמונת נושאיהם, בהכרתם ומסירותם ייבחנו ויקוימו.

בח' אלול תרפ"א עלינו שמונה חברים ותקענו יתדות לשני אהלים מעבר לכביש חיפה־נצרת, זאת היתה ההתאחזות הראשונה בעמק אחרי מלחמת העולם הראשונה, וזו היתה ראשית הדרך לכבושו הרחב. בחזיתות המלחמה נשתתקו לא מכבר רעמי־התותחים ובארץ נתבשרנו בבשורה של הצהרת בלפור, אך בעקבותיה באה שפיכת דם יהודי בירושלים, ביפו ובתל־חי. בין הנרצחים ביפו היה גם ברנר שהתיחס בחיוב רב לרעיון מושב־העובדים, ובתל־חי נפל טרומפלדור, שנוכח בכנוס חברי הארגון הראשון ליסוד מושב־העובדים מטעם „הפועל הצעיר", והח' מונטר מראשוני הארגון למושב העובדים, הארגון שהקים אח"כ את נהלל.

בכינוס בעין־גנים, נוסחו ההחלטות, הותוו הקוים ונבחר הועד הראשון להכנת מושב־העובדים. ולא מקרה הוא שבמשלחת „הפועל הצעיר" לועידה העולמית בפראג, שאחת השאלות העיקריות בה היה הטפול בפתיחת שערי־הארץ וארגון העליה, היו שלשה חברים שעלו עם הראשונים על אדמת נהלל, ואותם חברים שנשאו בעול הארגון למעשה של העליה השלישית בארץ ובחוץ לארץ — אף הם מראשוני נהלל.

אותה שעה רקמו חברינו בארץ את חלום מושב־העובדים על אדמת העמק. במועצת „הפועל הצעיר" על חוף ים־כנרת התלכד הגרעין הראשון למושב־עובדים.

זמן קצר אחרי עלייתנו על הקרקע התחילה פרשת העליות: עלו לעין־חרוד, לכפר־יחזקאל, לגבע, לבית־אלפא ועוד. התחילה תקופה חדשה בציונות ובבנין הארץ. היה לנו האושר להיות בין פותחי תקופה חדשה ולסלול את הדרך להתישבות רחבה.

הדרך לכפר

עתה מתנוסס הכפר נהלל על פני רמה סגלגלה כשהוא בנוי ומוקף, מטעים על פני שטח של שני קילומטר בצורה מעוגלת. תחת הצריפים הרעועים הראשונים הוקמו בניני ביטון, מכון מים, בריכות ורשת ענפה של צנורות־השקאה מרכזיים. עצי־פרי ועצי־נוי למכביר עוטרים את הבנינים והחצרות, עצי ברוש ודקל מתמרים ונראים למרחוק ופרחי־חמד מפארים את המבואות; בניני־משק וגדרות רשת־ברזל סביבם, ומדרכות וכבישים יציבים מסמנים את הרחובות הפנימיים; מוסדות־ציבור, בניני בית־ספר ובנין בית־עם מתנוססים במרכז.

ומסביב בעמק מקיפים ישובי־עובדים את נהלל מכל עבריה. נוצר גוש חקלאי נרחב, גוש נהלל. שדות מעובדים נרחבים, בנינים רבים וצפופים. מסביב — חורשים, זורעים, קוצרים מובילים. תנועה ועבודת יצירה בלתי־פוסקות. האדמה עונה לעובדיה.

ואולם, — איך הגענו למפעל יצירה זה?

ריק ושומם היה שטח האדמה שנמסר לרשותנו. מסביב לו נחלים אשר רוב מי ביצה בהם. פה ושם הרגל שוקעת בבוץ או נתקעת בסדקיה של אדמה חרבה. מצדדים שונים נשפכים מעינות מים הנקוים ועומדים בשלוליות ואגמים; עדת יתושים מזמזמים באויר רווי ליחות; ערביה לבושת שחורים בחום צהרי קיץ לוהט טובלת את רגליה ואחריה גם חמורה בטיט היון שהיא דולה ממנו כדי מים לשתיה. על הגבעות לצד צפון אבני בית־קברות עתיק משופשפות ברוח ושטופות גשם ומגודלות־אזוב, אשר כיסו על שני ישובים שנחרבו מלפני כמה עשרות שנים. ובעמק — פה ושם מספר עצי־תאנה, צבר ועצי לימונים: אות ושריד לחיי ישוב שאבדו. בקצה האחד טפל זקן ערבי מופלג בגן־ירקות זעיר ובקצה האחר ישבה משפחת בידואים, רועים זעומי פנים.

בתוך עמק זה עמדו לפנים ארבע נקודות בישראל הנזכרות ביהושע י"ט: „וקטת ונהלל ושמרון וידאלה... אשר לשבט זבולון".

האנשים שעלו באותו ערב, אור לח' אלול תרפ"א, נטו את אהליהם ולמחרת העבירום

על הגבעה ליד האלון העבות בקרבת הכפר מהלול. עלו בלי תכנית, מאחר שתקציב ההתישבות עדיין תלוי היה בגורמים מחוצה להם: החלטה מצד הקונגרס הציוני, וזו מצדה תלויה היתה בהכנסות קרה"ס, שהכזיבו לא במעט באותן השנים. והאמצעים הדלים שניתנו פירורים פירורים ניתנו. לא במזומנים ולא בעתם; וחמרי הבנין היו יקרים מאוד. המוסדות, ואישיהם, המומחים למיניהם, התנגדו עוד בכלל לעצם העליה על אדמה ממארת, מי תחלואים ואויר ספוג מות. ואנו שעלינו ביקשנו צורת משק וחיים חדשה, שאין משלה בארץ;) בעצמנו היינו פעם אנשי עיר שהסתגלו וכבשו את עצמם לחיי עמל ועבודת אדמה, חלק מאתנו כבר נתנו מבריאות גופם לכיבוש העבודה והקרקע, לויסוד ישובים ראשונים בארץ. בתנאים חמורים אלה מבית ומחוץ עמדנו ועשינו מעשים, שהכל בהם היה בבחינת בראשית באין כל דוגמה לפנינו.

הצעדים הראשונים

קדם לכול — מעשה ההבראה. מי הביצות נקוו תוך צינורות חרס ומלט במעמקי האדמה. ורוכזו לתוך זמעין העיקרי, שממנו אנו שואבים ומעלים אותם לגינות הבית. נמצא שהמים שהיו קודם קני המלריה והאנופיליס הפכו מי־ברכה. כה הבראנו את המקום שהמית כמעט כל התושבים של שני ישובים קודמים, ערבי וגרמני; הפיל למשכב שמונה מכל עשרה מחברינו במשך השנה הראשונה להתישבותנו; הרי התישבות זו במקום נאסרה עלינו ע"י רופאים ומומחים. ואולם ניצחו החיים את המות, זוכו המים וטוהרו, ושוב אינם מכלים את התושבים. לא נתקיימה גבואתו של אותו זקן ערבי בפגישתנו הראשונה על האדמה הלזו, אשר נבא לנו, כלכל שותי המים המארדים הללו, התפחות תוך שלושה ימים ומות תוך שבוע. עתה נראית לנו כחלום רחוק אותה תקופה שחבר היה מחמר אחרי החמור, שהוליך שני פחים מים מהמעינות. החמור היה שוקע בביצה עד בטנו — רק אנחנו, שגופנו קל יותר, לא היינו שוקעים כל כך בבוץ והיינו גושרים לו לחמור לוחות, לצעדי רגליו, מוציאים אותו מן הבוץ רגל אחרי רגל.

האדמה הוכשרה, סוקלה מאבנים והוטבה, נעקרו מתוכה שיחי הבר השונים והחרישה העמוקה העלתה והחיתה את שכבותיה העמוקות. נזדבלו השדות — מאות ואלפים של עגלות זבל עתיק הועברו ממזבלות של כפרים סמוכים ונוסף עליהם זבל הרפתים שלנו. החזרנו לאדמה את חילה. היא רוותה זיעת עמלים וספגה את אהבתם ומסירותם, עד שהזיבורית נעשתה בינונית והבינונית עלתה עידית.

הזמן הראשון עבר עלינו בהכשרת הקרקע, יבוש ביצות, סלילת כביש, מדידות האדמה, בנין רפתים, ולידי חריש, חריש ממש, לא הגענו. ועדיין זכורה לנו אותה תמונה שהיא כעין סמל: ישבנו באהלים וחברינו הפלחים התענו בחצוץ החצץ ומדדו את שיעור גדלו בעוביה של טבעת עשויה פח שהתקינה המפקח התמים שלנו. פתאום הופיעה באיזה אופן שהוא מחרשת סוק מספר 7, וידיותיה כאלו גררו את ידינו לאחוז בהן. בבת אחת נעזבו ערמות החצץ והחברים קפצו בהתלהבות ואחזו בזה אחר זה בידיות המחרשה, מישהו בה בתענוג מיוחד ולא רצו להפרד ממנה. גם כשהגענו לחריש עוד עמדו עלינו מכשולים ועיכובים אחרים: חוסר בהמות־עבודה וחוסר ציוד משקי. פורענות של בצורת ועכברי שדה התרגשו עלינו במשך כמה שנים רצופות, ובשל כל אלה לא ניתן לנו ליצור משק נורמלי אלא לאחר מספר שנים.

ענפי המשק

הענף הראשון והיסודי בתכניתנו היתה הפלחה. משנתנה לנו אפשרות ראשונה — זרענו. בחורף הראשון, ירדו עלינו הגשמים ללא הפסק ואי אפשר היה לזרוע באדמה והאדמה לא הוכשרה כראוי. כה עבר עלינו ראשית החורף בלי יכולת לזרוע, בכל זאת נסינו ואף זרענו בסוף החורף חיטה וזכינו לראשית יבול. היום כמובן, נשמעים באזנינו אותם הסיפורים על נסיונות

ראשונים של זמני זריעה בלא מחזור מסודר וזריעת מינים שונים ככל העולה על דעת איש — כעין הדים מסיפורי קדם.

אך לא ארכו הימים עד שעלינו בדרך המלך.

עורק־מרכז במשק הוא ענף הרפת המתפתח וקובע ערך מכריע בהכנסות העיקריות. כענפי עזר נחשבים העופות והירקות. אף עצי הפרי וההדר הולכים ותופסים את המקום החשוב: ענבים, אשכוליות, תפוחים, שזיפים וגם אגסים מוצאים לשוק במידות לא קטנות. העצים הולכים ונעשים יותר ויותר בני הכנסה. ענף המטעים בכללו אף הוא חשוב בהכנסות המשק.

במקום שממות־הביצות נטענו גני־חמד. מטעים מגוונים עוטרים את הכפר כולו והוא כזר ענקי של עצים שונים ורבים למיניהם, מהם שגילם כגיל הכפר. כי גדל בנו הרעב והצמאון לעץ מצל בארץ הלוהטת ולפרי העץ שהתגעגענו עליו, לגני עצים המנעימים את החיים, משקיטים את השרב ומשרים מנוחת נפש. על כן נטענו עוד בימי התישבותנו הראשונים. יש וניטעו שדרות־עצים לבית העתיד פעם להבנות. טפחו וגידלו את העצים חמש־עשרה שנה לפני שהבית נבנה. רבו גם החיפושים והנסיונות, עד שמצאנו מיני־עצים שקנו לעצמם שביתה כאזרחי המקום מעמיקי שורש ומאמירי צמרת, מרחיבי בדים ונושאי פירות רבים.

נתנו לבנו להחיות גם אותו יער עתיק בן עשרת אלפים הדונמים, שנקנה על־ידי הקרן־הקיימת יחד עם אדמת נהלל ולא נגאל עוד כולו מידי רועים משחיתים הטוענים לזכות חזקת מרעה. הוא היער אשר בגבול אדמתנו המשתרע במרחק קילומטרים בהרים, גבעות, עמקים ושהקרן־הקיימת ניסתה לעבדו על־ידי גיזום, חריש ושמירה ממחבלים. עוד בימים הראשונים לעליתנו הקדשנו לעבודה זו שלושה ארבעה חברים שעבדו בה בהפסקות. במשך השנים התמסרו חבר אחד ומשפחתו כולו לנטיעה בתוך היער וגם הצלחנו לגדל בתוך היער העתיק הזה חורשה חדשה. שבנו ונטענו על אף ההשחתות שבאו מפרק לפרק מידי השכנים. גם הממשלה הפסיקה לעתים את המשך עבודתנו. עתה, מסור גורל היער לבנינו לנטוע בו אלפי עצים שנה שנה ולעבדם.

חלקן של הקרנות

קרן־היסוד השקיעה סך חמשים וחמשת אלפים לא"י, לכל יחידה 750 לא"י, בקירוב. הון זה לא הספיק מחמת שנות בצורת ופגעים אחרים והיינו אנוסים להתחייב בסכומים נוספים במוסדות שונים. חתרנו לביסוס משקי בכל הדרכים; תמיד הוספנו, תמיד שכללנו, החלפנו את האינבנטר הישן בחדש, הוספנו ושכללנו בניני משק, התקנו אינסטלציה ברפתים, גדרות, שערים, צינורות ואינקובטורים; רכשנו כלים שונים שבמשך הזמן החלפנו אותם באחרים יותר משוכללים, וכך הושגה נוחיות בעבודה וצורה נאה יותר וע"י כך נרכש רכוש נוסף למשק. המשק העשיר את עצמו בעיקר במטעים שניטעו בלא הלואות ותקציבים לכך, אלא בהתאמצות עצמית. לא בקפיצות אלא בהדרגה נעשו מפעלים שונים; החל בהכנת שתילים מהגרעין והיחור, נוטעו וטופחו ובמהירות גדולה במספר שנים מעטות עצי אשכוליות מרהיבים עין רואים, גדלו שגשגו עצי־הפרי למיניהם, בעיקר התפוחים הנטועים בשטחים גדולים בערך; הגפנים שחודשו בחלקן ונוטעו על כנות מתאימות, מבוררות ובטוחות. באחרונה בא גמר בנין הבתים, אשר הושקעו בהם בעבודה ובחומר סכומים לא קטנים בידי החברים עצמם.

תמיד נזכור את הברכה שהשפיעו לנו הקרנות — זכרנו את הקרן־הקיימת לישראל שלא הסתפקה אך בגאולת עמק־יזרעאל, אלא אפשרה לנו באמצעיה לייבש את הביצות, סיפקה מי־שתיה, הניחה יסוד לכביש, כשם שנזכור את קרן־היסוד שהמציאה במשך השנים את האמצעים לבנין המשק. לעתים נקף לבנו, שאנו שזכינו לתרומות העם לא הגענו עוד לדרגת התפתחות שידנו תהא משגת להחזיר את כל ההשקעות. רק לאחר חמש־עשרה שנים להתישבותנו היה בנו

רגש אושר כשהגשנו את תשלומינו הראשונים, דמי חכירת הקרקע לקרן־הקיימת ודמי ההשקעה לקרן־היסוד. וכשזכינו להגיש כשי לד"ר רופין ז"ל שיק על סכום גדול כתשלום למפרע ומעל להתחייבויותינו השנתיות לקרן־היסוד, ברכנו על כך ברכת „שהחיינו".

ערש התנועה

מתוך הכרה עמוקה, כי החיים שבחרנו לנו, על תכנם וצורתם הם הקרובים ביותר לתכלית היצירה של שכבת עובדי האדמה, כיסוד לאומה המתחדשת, — שאפנו למן היום הראשון להחדיר את הכרתנו זו גם לזולתנו. אך מוגבלים היינו במעשה הדיבור והכתב ונתונים בראשנו וברובנו בעבודה ובמפעל שדרשו את כל כוחות הגוף והנפש. לא היתה על כן בידנו אפשרות נרחבה לעשות נפשות לרעיוננו, אך אמרנו: המפעל עצמו יעיד על טיבו ויכבוש את לב הממשיכים. אכן, בעצם ייבוש הביצות סייעו לנו חברים צעירים מחלוצי העליה השלישית והם אשר נכבשו לדרכנו. זו היתה ראשית „ארגוני נהלל" שפתחו דרך להתפתחות תנועתנו. באותו זמן הוקמו גם ארגוני „יזרעאל" בכפר־יחזקאל.

והתנועה שנוצרה ראתה את נהלל כראשונה, כשליחה, שתפקיד חלוצי לפניה. היא לעצמה על כל הצלחותיה אינה אלא גאולה עצמית של יחידים, אך מלוא חשיבותה וערכה במה שהיא משמשת מופת לכלל, לחלוץ, לעם העולה, במה שהקימה תנועת מושבי־עובדים. אכן נהלל וכפר־יחזקאל מושבי־העובדים הראשונים, הם הם ערש התנועה, אשר עלתה כבר לאלפים ועוד ידה נטויה.

נהלל במספרים בשנת תש"ד

מחצי תריסר פרות ערביות שנרכשו מעדרי הסביבה, שבקושי סיפקו את צרכי המקום בחלב בשנים הראשונות, התפתח בנהלל עדר פרות מהמשובחות ביותר בארץ המונה כיום 627 ראש, מהם 195 עגלות. 125 מבכירות.

עם מגרשי

(מתוך רשימות חברים)

בוקר מבקרי שבת בראשית הקיץ יצאו כל תושבי המחנה שעל הרמה את אהליהם וצריפי המחצלאות והתפשטו על פני שיפולי הרמה לכל רוחותיה. כל שטח הרמה היה מכוסה קוצים וברקנים, שרשי צמחי בר רב־שנים, ובעיקר גזר־הבר, שכיסו את עין כל השטח ובמקומות רבים הגיעו כמעט לגובה של קומת איש. תלם ארוך, שנפתח זה מקרוב במחרשה, הקיף את המחנה וסימן את הרחוב הראשי של הכפר העתיד להיבנות. כקרנים השחירו לכל הצדדים תלמים אחרים, שסימנו את גבולות המגרשים של החברים, רק לפני ימים מעטים חולקו המגרשים, לשרשרת ארוכה התחברו המשפחות זו לזו לשם שכנות במגרשיהם, לפי קרבת משפחה, עיר מוצאם, או מקום עבודתם הראשון בארץ. לא חסרנו אלא הגרלה: מי הוא הראשון המתחיל והוא קבע כבר ממילא את מקום מגרשיהם של יתר החברים.

בשבת זו, הראשונה לאחר קביעת המגרשים, יצאו החברים לשם התודעות ראשונה עם רשות היחיד ומקום היצירה העתידה שלהם. המאושרים, שמשפחותיהם כבר נמצאו במקום, טיילו זוגות זוגות; ובודדים, שמשפחותיהם לא עלו עדיין, טיילו לבדם. היו גם רבים, שתינוקותיהם היו רכובים על גבם, או מתרוצצים אחריהם בין סבכי הקוצים. ברגעים הראשונים התרכז כל אחד בעצמו ובמחשבותיו, טרח להכיר את השטח שנפל בחלקו, על מעלותיו ומגרעותיו; לשוב ולבדוק את התכניות שהתחילו כבר מנצנצות במוחו על מקום הבית, הרפת ויתר הבנינים, מקום המטעים וכו'. אח"כ החלו חלופי דברים ורעיונות בין בני המשפחה והשכנים לגבול על התכניות לעתיד לבוא. לאחרונה אחזה בדיחות הדעת את הבריות: זה הזמין את שכנו שישב קצת תחת גפנו ותאנתו. זו הזמינה את חברתה שתבוא לשבת תחת צל קורת ביתה ולהתענג על המרקחת מעשי ידיה מפירות גינתה וכדומה.

*

והנה התחילה עבודה קדחתנית במגרשים: המקצרות הסילו חללים בגזר־הבר ובשאר הקוצים

זה שנים שמושב נהלל משמש מקור חשוב לסיפוק פרות חלב בארץ. ספרי היוחסין, בדיקות החלב הקפדניות, החיפוש אחרי פרים משובחים והטיפול המסור בהם, נסיונם הרב של המתישבים הותיקים, הריכוז המיוחד והאחריות הרבה בפני הקונים — הנם ערובה נאמנה לטיב הגזע ועמידתו בנסיון בתנאי הארץ. הממוצע בכמות החלב השנתית לפרה הוא 4515 בגובה של שומן 3.60 אחוזים. הגענו גם לפרות ריקורדיות הן בכמות החלב והן בגובה השומן. כמות החלב היומית היא 4350 ליטר. בשנת תש"ד נמכרו 80 פרות.

ענף הרפת הוא הראשון בגובה הכנסותיו במקום. אחריו בא ענף הפירות למיניהם. אחרי נסיונות ולבטים שונים בגידול עצי־פרי הגיעו לזנים פחות או יותר קבועים בתפוחים, אגסים, שזיפים ועצי־פרי אחרים, החל מזנים מבכרים ועד זנים מאפילים. במקום: 438 דונם עצי־פרי שונים, מהם תפוחים 223, אגסים 30, הדרים 140, כרמים 150 דונם, עצי־פרי שונים, זיתים, שזיפים ושונים 45 דונם.

השלישי בהכנסותיו — ענף העופות — שהתפתח יפה עוד בשנים הראשונות בהדרכתו המסורה של א. לוין ז"ל. במקום: 8000 תרנגולות. הדגירה השנתית 17000 אפרוחים. משלוח הביצים בתש"ד 502379, פרט לשימוש במקום. אחריו בא ענף הירקות למיניו. ענף ביע"ף הכניס בתש"ד 43,681,683 לא"י. היסוד לכל הענפים הללו הוא ענף הפלחה. ממנו מספוא לבקר ולבהמות העבודה, גרעינים לעופות ולחם לאדם. חלק מענף זה נמכר גם חוצה, בעיקר בעודפי חיטה וחציר.

שדות הפלחה מחולקים לארבעה חלקים, כי מחזור הזרעים הוא בן 4 שנים: חציר, שעורה, תירס, חיטה. הוא קבוע וחובה על כל החברים. זה מאפשר עיבוד נוח ושמירה מרוכזת. בשנת תש"ד היה היבול 160 טון חיטה, 250 שעורה, 180 תירס, 450 חצירים.

המגרש שליד הבית הוא בן 25 דונם, עליו מרוכזים כל המטעים למיניהם, יתר שטחו נועד לגידול ירקות ומספוא ירוק לבקר. כמעט כל השטח ניתן בזמן האחרון להשקאה. המקורות הם:

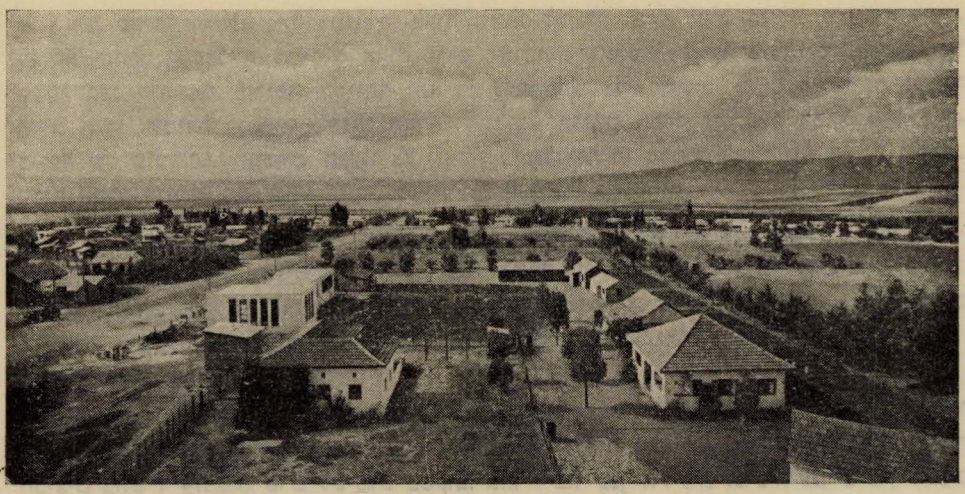

והברקנים; המגוב גיבב אותם שורות שורות. ערב־ערב היתה אש דולקת מעידה על ביעור־קוצים. הטרקטור הקיף את המחנה תלם לוליני שאין לו סוף, עקר את שרשי־הבר, העלה רגבים, השחיר את פני הקרקע והכשירה לקליטת צמחי־תרבות. אי פה אי שם התחילו מופיעים צריפים, שגוללו מן המחנה על גבי קורות וצנורות או נגררו במגררות למגרשים. בערבים התחיל אור מנצנץ בצריפים מצדדים שונים על המגרשים מסביב למחנה. מפה ומשם נשמעה געיית פרה הקשורה לעת־עתה לעמוד שליד הצריף; נשמעה קריאת תרנגול ראשון במחנה ואי־שם הורק גם ירק המשתלה, שיד חברה חרוצה המשתוקקת לשדה פעולה ויצירה, טיפלה בה וטיפחה אותה, אם כי התנאים טרם התאימו לכך.

התקשרתי למגרשי מהרגע הראשון. פה מקום יצירתי. הקץ לנדודים. באדמה זו אאחז, עליה איצור כרוחי ואהיה שותף למעשי בראשית. בשובי מעבודתי ובלכתי אליה השתדלתי לעבור על־פני המגרש וביקרתיו בכל שעותי הפנויות. בערבים תכנתי תכניות מתכניות שונות ושרטטתין על גבי הנייר. קבעתי את מקום הבנינים, הגן, הכרם, ועתים גליתי מתכניותי לחברי ושכני והשתדלתי ללמוד ממנוסים ומומחים ממני ולהעזר בכל ספרי־לימוד במקצועות השונים. משעליתי על המגרש התחילה פרשת המעשה. תכניותי קצתן בטלו וקצתן נשתנו. המגרש בן עשרת הדונמים, שנחשב אז כגדול המידות בארץ, נעשה צר בשבילנו. כעבור חמש שנים הגדלנוהו לחמשה־עשר וכעבור חמש שנים נוספות הגדלנו את המגרשים עד לעשרים וחמשה דונמים, שנוכל לרכז במגרש את כל המטעים, הירקות למיניהם, ולגדל בקרבת מקום מספוא ירוק לבהמות ולעופות.

*

ובצאתי בבוקר שבת, כעבור חמש־עשרה שנים, מפתח ביתי לבקר דרך טיול ולא בחפזון שבין עבודה לעבודה — את מגרשי, והנה תמונת ההווה לנגד עיני: הבית מוקף פרחים, בהם שושנים נהדרות, נטעתין לנוי, אבל גם למסחר ואפילו לטיגון מיץ שושנים. הנה עצי־השסק, המענגים אותנו בריח פריחתם בחדשי חשון־כסלו ובפירותיהם בחדשי אדר—ניסן; הנה יריבתם הגויבה הפורחת באייר־סיון ומספקת לנו את פירותיה, האהובים כל כך על הילדים, בחדשי תשרי־חשון. הנה תפוח־הזהב, שאמנם אינו יכול להתחרות ברוב פרי השוק עם יהודה וחשרון, אבל הוא מצטיין בטעמו המתוק; הנה האשכולית הגדלה כאן יפה

נחלל.

מעינות טבעיים בשטחים שייבשו וניקזו ומימיהם רוכזו; באר — קידוח בעומק של 180 מטר, המספקת כ־50 מ"ע לשעה; באר משותפת עם חברת „מקורות", אשר לפי שאיבת־נסיון תאפשר כ־250 מ"ע לשעה. מסומנים ע"י מומחים מקומות נוספים לקידוח בארות, דבר שעתיד לאפשר לנו להשקות את כל שטחי אדמת נהלל ולהכפיל את הישוב. כן ישנן תכניות לאגירת מי הנחלים ומי המעינות הזורמים לריק בחורף.

ומרבה לתת פרי והלואי שירבו לאכלה בעולם. הנה המנדרינה העסיסית ועדינה והנה הלימון, הנותן פרי למכביר ומי יודע, אולי הוא יהיה גם בעתיד הפרי לתעשייה ולמשלוח? הנה הרימון הנהדר בפרחיו ונעים בפריו, המושך בטוב טעמו גם את זבוב הפירות ועלינו להתחכם ולכייס אותו; והנה כרמי הגפנים למיניהם והתאנה והזית, אזרחי הארץ. הנה אזרח הארץ מלפנים, אבל כנראה הוגלה כמונו ממנה והמעט שנשאר בה התנוון ויעש באושים, הלא הוא התפוח למיניו ולזניו הרבים; מהם „אלכסנדר הגדול", שבגדלו בלחיו הורודה מושך הוא את עינינו עוד לפני שהבשיל די צרכו ואנו קוטפים אותו עוד בסוף יוני; ה„אין כמוהו", הרומי הטוב, הרנטים למיניהם, הנקטפים רק בסוף אוקטובר והניתנים לשימור עד ינואר והנה האגס שהוא, כנראה, גר בארץ, אבל מתפתח יפה וניתנו לו עתה שמות החברים של המשק, שממנו נלקח הרכב. מהם אגסים גדולים וענקים, שגמר־בישולם מאוחר וצריך לחפש דרכים איך לשמרם או להבשילם הבשלה מלאכותית ומהם מינים קטנים יותר, עסיסיים וטובים.

והנה גם שרידי משמשים ושזיפים, שעל אף המלחמה הנואשת בקפנודיס עודם קיימים ועומדים ונותנים פרי רב, עד שנמצאו חברים הסוברים שמן הראוי לגדלם ואפילו כדי לקבל מהם פרי שתים— שלוש שנים בלבד. ויש חברים העוסקים במין ספורט של גידול עצים ושיחי פירות צפוניים ודרומיים שונים כגון: הפטל, האנונה וכו', ומי יודע, אולי יצליח, על אף לעג המתלוצצים, כדרך שהצליחו המטפלים הראשונים בתות־השדה, שתחילה לעגו להם וכיום הרי הפרי הזה תופש מקום גדול בין צמחי הגן? ומי יודע, אולי ארצנו, העתידה להיות ומוכרחה להיות ארץ מרובת אוכלוסין ומרובת קשרים ותנועה של כל העולם, תתעשר על־ידי כך בתוספת צמחים ופ־רות רבים, אם כי גם כיום אינני יודע חודש בשנה שאינו מעלה פרי טרי על שולחני.

והנה גן־הירק: הכרוב אזרח בו במשך שמונה עד עשרה חדשי השנה; המלפפון במשך ששה עד שבעה חדשי השנה; הסלק כמעט כל השנה; העגבנית, התרד, הצנון, המלון, האבטיח, תות־השדה וכו' וכו'; והנה הנצחון האחרון, היבולים הגדולים של תפוחי־האדמה, הנזרעים פעמיים בשנה והשנה נשלחו כמויות גדולות מהם חוצה למקום. והנה מתחילים לטפל גם בירקות האציליים, הבטטה, האספרגוס וכו'. אבל גם

במקום 83 בניני־דירה, 22 צריפי־דירה, 3 בנינים לבית הילדים אחד לגן־הילדים, בית־נוער, בית־עם שבנינו עוד לא הושלם בגלל מצב המאורעות והמלחמה שפרצה אחר־כך, (בית־העם הפך למקום אכסון מיצרכי מלחמה שונים), בית־אריזה גדול וחדרי־קירור ל־200 טון פירות וירקות, בנין לצרכניה, למרפאה, צריפי עץ ופח לטחינת־קמח וגריסת גרעינים, לבתי־מלאכה ולגרז, בנין הדור ונאה לבית־תפלה, בנין מרכזי לדואר המשמש את כל הגוש. באחד מהמגרשים המרכזיים של הכפר קיים בית תינוקות המשמש את כל מושבי העובדים, במקרה שיש הכרח מסיבת מקרי אסון או מחלה ממושכת במשפחה להעביר את הילדים מהמושב ולסדרם במוסד מיוחד. המוסד הוקם באמצעי תנועת המושבים ובעזרת מועצת הפועלות ותורמים פרטיים. המוסד מרכז בתוכו כעת גם את ילדי „אמנה" מיסודה של ארגון אמהות עובדות בחיפה, שהועבר מסבות המלחמה באופן זמני לנהלל.

בשני צדי הכניסה למושב נמצאים השדות ובניני המשק והמגורים של בית־הספר לצעירות, אשר נוסד ונמצא תחת הנהלתה של הח' חנה מייזל־שוחט. בית־הספר הוקם ומוחזק ע"י ויצ"ו. רבות מחברות נהלל הותיקות התחנכו לחקלאות בבית־ספר זה בזמן הימצאו בכנרת. תוך הכרת הערך הרב והמכריע אשר להכשרת האשה בגורלו של המשק, הקצה המושב בראשית היווסדו שטח של למעלה מ־500 דונם להקמת בית־הספר החקלאי לצעירות, וזכה המושב וזכה המוסד לחנך בתוכו דור שני לנשים חקלאיות בארץ. במוסד מתחנכות לתורה ועבודה חקלאית בנות ישראל מכל תפוצות הגולה ובנות הארץ כמעט מכל משקינו החקלאיים. בנות רבות קיבלו לקח במוסד זה, כיום מונה המוסד כ־200 תלמידות ועודו עומד להתרחב ולהשתכלל בהתאם לצרכי העם והזמן.

בנהלל 75 יחידות משק חקלאיות וכשלושים וחמש משפחות של בעלי־מקצוע שונים .בס"ה מונה המקום יחד עם בית־הספר החקלאי למעלה מאלף נפש.

בלי אלה איני מכיר תקופה חסרת־ירקות במגרש. יבואו ליצני הדור, שלעגו לבעלי התכניות והחלומות, ישימו יד ללב ויודו, שהמציאות עברה כל דמיון.

והנה הלוּל בשיא הפוריות בביצים; והרפת שעלתה לרמה רבה של תנובה ושיבוח הגזע, כי מה רב הכרחק לבין אם הרפת — הפרה הערבית בת חמשה עד ששה ליטר חלב ליום לבין צאצא־ה, אשר רק מעט מזעיר מדמה נוזל בעורקיהן, הנותנות 5000 ליטר ומעלה. אבל גם כיום לא פסו מלגלגים ומתאוננים במחננו ויש יסוד להלך רוחם. רבות התלאות, הפגעים והכשלונות, העתידים לנו בדרכנו גם כיום. העבודה רבה, הכוחות פוחתים ומים אין לרוות את צמאון האדמה, מה שבולם גם את מרץ האנשים צמאי־הפעולה והיצירה. על כוחותי שפוחתים וכלים איני קובל. כל כוחותי שוקעו ביצירה הזאת שיצרתי; כל עץ, כל שיח הוא בן־אוני שלא הלך לריק ולבהלה. מידי הטבע קיבלתיו ולו החזרתיו. לא בזבזתיו לתענוגות הבל ולא ניצלתי כוח אחרים. גידלתי גם דור חדש של בנים, שימשיכו את מפעלי.

*

וגם בחזון המים אאמינה: ארצנו התברכה בשפע מים. ישנן אמנם ארצות שהן ברוכות יותר לאין ערוך במים מאשר ארצנו, אבל יושבי הוולגה לא ינצלו את מימיה בחורף ואינם זקוקים לה גם בכל הקיץ. אקלים ארצנו מאפשר לנו גידולים ויבולים בלי השקאה או בהשקאה עזרת קלה בחדשי החורף ובהשקאה מלאה בחדשי הקיץ. גשמי הברכה בחורף יורדים לטמיון הימה מאין ניצול. נחלי ארצנו אינם מנוצלים ומקורות המים במעמקי האדמה, גם הם לא נחקרו עדיין ולא נוצלו על־ידינו. ואם אפילו לא נרחיק להאמין בהזיה של יחזקאל הנביא על הנהר הגדול היוצא מפתח המקדש בירושלים, משקה את כל מדבר יהודה ומשנה בריבוי מימיו אפילו את גדות ים המלח, הרי נאמין לכל הפחות לאנשי חזון ומדע קטנים יותר ממנו, המאמינים באפשרויות רבות של ריכוז מים וניצולם בארצנו. שמש ארצנו, אקלימה הממוצע בצירוף מים, עתידים עוד לחולל נפלאות, ולהגדיל במידה לא משוערת את יכולת קליטתה של ארצנו.

הנני רואה לפני ים גדול של משקים כאלה בכל הארץ. דרכים טובות מקשרות ביניהם, מרכזי־תרבות ותעשייה מרכזים אותם והארץ כולה כגן גדול אחד, המכיל ומפרנס מספר עצום של משפחות עובדים בארץ ומשמש מופת לאפשרויות גדולות לקידמת האדם והשקעת מרצו המועיל גם בארצות השכנות.

הדור השני לעבודה

בחרדה רבה עקב הכפר אחרי עיצוב דמותו והתוויית אפיו של הדור הצעיר, — השני לעבודה. קוינו והאמנו שהעבודה היא כל חיינו, והיא גם תצילנו מכל סטיה. ואכן, לא אוכזבנו. הדור הצעיר הוא מושרש בעבודה מילדותו ואינו נתון לחבלי הסתגלות אליה. העבודה היא בשבילו דבר טבעי ופשוט על כל החיוב ואף על כל השלילה שבדבר, לפי טעמו ומושגיו של הדור ה ח ל ו צ י הראשון. רובו המכריע של הנוער נשאר במקום וכמעט כולו נשאר בחקלאות. היוצאים מהכלל — מטעמי בריאות ומטעמים משפחתיים שונים — הם אך מוכיחים על הכלל. גם אלה שפרשו מסיבות שונות מהכפר — הסיבות והגורמים הם שונים ומסובכים — משמשים כנושאים בעלי ערך רב בעול המשק והחברה בכל מקומות הימצאם.

ההתגייסות הרבה לצבא — למעלה מ־135 בחורה ובחור התגייסו לצבא, מהם חלק לנוטרות ולתפקידים אחרים של השעה — מעידה על אחריותם הרבה כלפי העם והארץ. הדור הצעיר החל גם לשאת בעול תפקידי המקום, ביחוד בדברים שהם מרגישים את עצמם בעלי יכולת העולה על אלה של הותיקים, בעניני בטחון, שמירה, עזרה הדדית וכו'.

עם גידול החיים והתפתחותם גדלות גם הבעיות הדורשות פתרונן, ביניהן גם בעיית ישוב הבנים במקום, נוסף על הבנים הממלאים תפקיד עיקרי במשקי ההורים. מחריפה הבעיה בזמן האחרון עם התקוות לשוב הבנים, עם גמר המלחמה, לבתיהם ומשקיהם. הכפר מטפל בבעיה זו ומתכונן לקראת הרחבת הישוב בהקטנת שטח היחידה ובהגדלת כמות ההשקאה. הכפר ומוסדותיו מבררים את כל התנאים הקשורים בשאלה זו ומסתמנים כבר דרכי־פתרון רצויים.

באופק — אפשרות להכפלת הישוב ע"י התאחזות בנותיו ובניו, אשר ירצו לבנות קן לעצמם במקום גידולם, בקרבת משפחתם ובתוך כפר מולדתם.

איך בוחרים? (מהאסיפה המייסדת הראשונה)

האסיפה הראשונה במקום מושבנו כינסה את רוב המתיישבים. אחת השאלות החשובות ביותר היתה בחירת החברים, כי אלה שנבחרו מקודם רק על־ידי הועד נבחרו והיו זקוקים לאישור מטעם האסיפה הכללית. כיצד בוחרים, מי יבחר במי?

נשמעה הצעה לאמור, כי הגרעין של האגודה, כלומר, שלושים החברים הראשונים יבחרו ביתר החברים, אבל האסיפה דחתה את ההצעה פה־אחד. ביקשנו שיטת בחירה שתבטיח לנו בחירת־גומלים — כל אחד בכולנו וכולנו בכל אחד ואחד.

באנו לידי הסכמה, שיהיו כל החברים רואים את עצמם כאילו לא נבחרו כלל וכל אחד צריך להבחר מבראשית. כל אחד מאתנו יעבור על רשימת האנשים ויסמן: על מי — „כן" ועל מי — „לא", ועל מי: לא הן ולא לאו. מי שיקבל עשר דעות לחובה — לא יבוא בקהל לנו. ודין הוא: מי שעשרה חברים מקטרגים עליו ודאי ישמש מקור לסכסוכים וליחסים שאינם רצויים, על פי שיטה זו נבחרו החברים בחירה נכונה ונאמנה. פסולים כמעט שלא היו.

אסיפה מייסדת נכונה ואמיתית זו נתקיימה בתשרי תרפ"א על הגבעה הראשונה, „גבעת הכיבוש". היא ארכה שני ימים וכולנו השתתפנו בה. מקום האסיפה היה תחת גג של מחצלאות בין עגלות ופרדות אשר מילאו את המקום הזה על הגבעה. באסיפה השתתף גם א. ד. גורדון השתתפות אקטיבית. הוא קרא לפנינו את היסודות לחוקת חיינו, זו שנדפסה אחר כך בשם: „לתקנות מושב עובדים".

באסיפה זו נערכו ונתקבלו התקנות היסודיות: עבודה עצמית, מקח וממכר משותף, איסור עבודת־חוץ, כלומר שאין רשות לחברינו לצאת לעבודה מחוץ למושב — סייג למשק שלא יוניחוהו, כמו שראינו מעשה שהיה בהרבה מקומות. שאר התקנות לא נקבעו אז לחוק, כי אם נמסרו לועדה שתעיין בחיינו, תתבונן ותדרוש ותשתדל לדלות לנו תקנות ולגבשן מתוך עצם המציאות שלנו. מאז נקבע לנוהג בנהלל לקרוא לאסיפה שנתית המטפלת בבעיות עקריות ובבחירת חברים להנהלת המוסדות בפרוס חגי השנה.

כפר־יחזקאל

העליה לעמק המזרחי

כפר־יחזקאל היה בין ראשוני המשקים אשר התישבו בגוש המזרחי של עמק־יזרעאל. המתיישבים היו רובם בעלי משפחה. מתוך החשש לקדחת שבאה מהביצות של מעין־חרוד (לפני שרוכזו מימיו בתעלות ובצינורות והפכו לברכה לסביבה), התרחקו ממנו והתישבו סמוך לחרבת הכפר טבעון, הנמצאת צפונה מהמעין עין־טבעון.

את המתיישבים, פועלי מושבות ויוצאי קבוצות או חוות של המשרד הארצישראלי, ליכדה השאיפה ליצור כפר עברי המקיים את עובדיו. מתוך הכרת הערך של חדות־היצירה שבחופש הפרט בחרו בצורת המושב, כפי שהורה החבר אליעזר יפה ז"ל.

העליה היתה בט"ו כסלו תרפ"א וחלה בתקופת הגשמים, בראשונה התגוררו בתוך אהלים מרופשים, הילכו בבוץ ללא שבילים, ברטיבות ובקור. אף על פי כן שררה התלהבות מרוממת. ידענו ש„כל התחלה קשה". אולם לא ידעו מתיישבי עין טבעון — שנקרא אח"כ כפר־יחזקאל לזכר יחזקאל ממשפחת ששון אשר תרמה לקק"ל את הסכום הנדרש לרכישת הקרקע למושב — כי „ההתחלה" תהיה ממושכת וכי במשך עשרות השנים יצטרכו בכל פעם „להתחיל" בדבר־מה חדש־נושן וכי שנים רבות תהווינה מערכה ארוכה וקשה של עליות וירידות, הישגים וכשלונות. המתיישבים טפלו בכל הענפים של המשק המעורב: פלחה, רפת, עופות, ירקות ועוד, ובצעדיהם הראשונים שלמו מתוך חוסר נסיון לא מעט דמי־לימוד, ודמים תרתי משמע.

ב פ ל ח ה — החלו בשיטת מתיישבי הגליל. פיצלו את האדמה לחלקות קטנות, לפי הטיב, כדי שלכל מתיישב תהיה אדמה „שוה". ההגדרה עצמה של הטיב היתה פרימיטית ומפוקפקת. שטח שמצאו בו גללי כבשים ובקר — עדית, רק של בקר — בינונית, ומקום שלא מצאו בו זבל כלל — זיבורית. קבענו כך מתוך הנחה כי במקום שרעו יותר שם הצמיחה חזקה, מפני שהאדמה זובלה — והיא עדית, ובמקום שאין סימני רעייה — האדמה לא זובלה, ומשום כך הצמיחה חלשה — והאדמה זיבורית. לא הביאו בחשבון את העובדה, שלעתים ישנה מקריות במרעה וכי הפיצול המופרז שכרו יוצא בהפסדו. לפי שיטה זו היה הכרח לשנות את ה„התאמה" בחלוקת הקרקע לסוגיה ולחלק מחדש, כנהוג, לפי גורל, מה שגרם לחילוקי קרקע מרובים, מלבד הוצאות מדידה לא קטנות. מובן ששיטה זו, הקרובה ל„מושה" הערבית, לא נתנה אפשרות להשקיע עמל וכספים בהכשרה ובזיבול. הרבה גידולים הוכנסו ואחר־כך הוצאו וחוזר חלילה. קטניות הוכנסו למחזור עוד לפני 20 שנה (פולים, חומצה, בקיה ועוד) והוצאו; ובשנתיים האחרונות שוב חזרו והכניסון למחזור. בגידול חצירים הוציאו את הבקיה ועכשיו מחדשים זריעתה. בגידולי דגן החליפו כמה וכמה זנים של חטה ושעורה. שנות הבצורת ונגע העכברים הניעו את המתיישבים לחפש מקורות אחרים ומתוך כך צומצמה העבודה בפלחה והאדמה ענתה ביבולים זעומים. רק בשנים האחרונות הוטב המצב בעיבוד הפלחה, מכניסים זרעים משובחים ומחזור־הזרעים יותר נכון, מטיבים את האדמה הזבורית בזבלים שונים. ואחרי שגדלו בני המשפחה משתדלים להשיג תוספת קרקע ליחידה שהיא קטנה מהמקובלת בכל מושבי העמק.

ב ע נ ף ה ר פ ת היו לנו הישגים גדולים. שיטת „ההצלבה" של הבקר הבירותי, הדמשקאי והערבי עם הגזע ההולנדי הצליחה. הודות לטיפול האינדיבידואלי גידלנו פרות משובחות וכפרנו שימש יסוד להרבה רפתות בארץ.

הגענו בין 200 פרות חולבות לתנובה שנתית ממוצעת של 4200 ליטר. חוץ מזה התפתח הגידול למכירת פרות ועגלות. תוצאות התפתחות זו אפשר לראות מהמספרים הבאים:

ע"י תקציב הסוכנות וכספים פרטיים השקענו בקניית פרות ליסוד הרפת ס"ה 4250 לא"י.
במשך 23 שנות קיומנו מכרנו פרות ועגלות בסך 24650 לא"י.
כעת ערכו של העדר לפי „החקלאית" שהערכתה היא בערך 50% ממחירי השוק — 38.000 לא"י.

מ־18 ליטר ביום בהתחלה הגענו ל־3000 ליטר. ובס״ה במשך שנות קיום הכפר, תרפ״א—תש״ד — שוגרו לשוק 11.000.000 ליטר חלב.

לגידול עופות הוכנס בתקציב סכום של 10 לירות לכל מתישב, למעשה התרחב הענף והגיע בממוצע להשקעות של 200 לירה לכל משק. לפי מחירים שלפני המלחמה. כעת מהוה הענף הזה אחד מעמודי התוך של כלכלת מושבנו.

בנטיעות. בהדרכת בעלי מקצוע מומחים בזמן ההוא ניטע כרם־בעל של 300 דונם בשטח מרוכז, 5 דונם לכל מתיישב, בלי השקאה. ובעשרות זנים בלתי ידועים ומקובלים בארץ. בשנות הבצורת סבל הכרם ונעקר מאין אפשרות להשקותו. גם **פרדס אשכוליות** ניטע בשטח 300 דונם במרוכז, 5 דונם לכל מתיישב. לרגל שנות המלחמה, באין תמורה לפרי ומחמת הדוחק במים, שמחסורם הורגש בענפים אחרים, הוכרחנו להזניחו למרות גידולו הטוב וברובו נדון לעקירה. כי המים חסרים בענפים חיוניים אחרים והאשכוליות במקום הכנסות מוסיפות לעת־עתה רק מעמסה למתיישבים. 600 דונם של הנטיעות הללו, שלדאבוננו לא היתה לפנינו דרך אחרת אלא לעקרן, השאירו נטל כבד של חובות כספיים, מלבד רבבות ימי־עבודה שירדו לטמיון. במשך השנים נטעו החברים גפנים ועצי־פרי במגרשיהם בקרבת הבתים, במקום שיש מים והשמירה והעיבוד קלים יותר וישנם יותר סכויים להצלחתם.

באדמת השלחין זרענו לעתים רחוקות מאוד דגנים; היא הוקדשה כולה למספוא ירוק בשביל הרפת. מפני ריחוקה מהנקודה לא הובאה בחשבון לגידול ירקות. בעונת הגשמים היה קושי רב בהבאת מספוא ירוק לרפת מאדמת השלחין. בשנות החירום אי־אפשר היה לנצל בלילה את המים באדמת השלחין מתוך חוסר בטחון לעובדים. הואיל ולא היתה לנו דרך אחרת, נאלץ המושב להכנס בעול כבד של השקעה נוספת להתקנת בריכה המכילה 1200 מ״ע ולהנחת רשת השקאה במגרשים שעל יד הבתים. דבר זה איפשר לרכז את המים מהמעין במשך הלילה ולספק מים לתצרוכת הולכת וגדלה להשקאת המגרשים. על אף הסידורים הרבים שנעשו בזמן התקנת מכון המים, עדיין אין המים יכולים להתחלק במידה שווה בין חברי המושב לרגל השינוי בגובה המגרשים. וזוהי אחת השאלות הכאובות של כפר־יחזקאל הדורשות את פתרונן התכוף.

המושב שותף לאגודת המים של גוש חרוד. גם כאן יש הכרח להשקיע עמל וכספים בקידוחים, שנעשו הכרחיים לרגל הפחתת המים ממעין־חרוד ולרגל הצורך במים נוספים, עקב התפתחות ענפי המשק השונים הזקוקים למים. עד עכשיו הושקעו במפעל המים של הכפר 22 אלף לא״י. השימוש במים לשנה 1000000 מ״ע.

במשך כל שנות קיום הכפר לא פסקו המתיישבים מלהשקיע עמל ויגיעה, על אף האכזבות והכשלונות, גם בענפים אחרים. בשנת החמש־עשרה לקיום המושב היו לו עודפים למעלה מ־35 אלף לירה במאזנו. ברכוש הנראה לעין, מלבד אלפי לירות שהושקע בדברים הסמויים מן העין כגון טיוב והשבחת קרקע ועוד, כרגיל בחקלאות, ומלבד אלפי לירות שהלכו לטמיון, „דמי־לימוד״. בכל זה הושקע עמל רב ומאמצים גדולים של המתיישבים.

אולם למרות המספרים המזהירים של ההון העצמי הכביד מאוד מחזור הכספים הגדול. שנות החירום הוסיפו הכבדה נוספת, כי השמירה לבטחון הנקודה גזלה שליש מזמנם של החברים (כל לילה נאלץ שליש מהחברים לצאת לשמירה ולישיבה בחפירות). עם השפל שהשתרר בשוק במחירי התוצרת והקטנת ההכנסה עד לחצי, קשה היה למושב להסתדר, במחזור הכספים המצומצם, ולסובב את המכונה הכבדה של תשלומין בשלימות ובדייקנות. הודות לאמון הרב שרכשו המתיישבים, הסכימו כל התובעים ובעלי ההשקעות לתשלומים קטנים יותר, מה שאיפשר לעבור את תקופת השפל ולהמשיך בעבודה המאומצת. ויש לציין בשמחה, כי מדע המתיישבים

חריש ראשון

לא פסק וכמעין המתגבר עבר על המכשולים ועם הטבת התנאים בשיווק מתרבה התוצרת, מחזור הכספים גדל והמושב ממלא את התחייבויותיו ומקיים את עצמו בכבוד.

על אף התנאים הקשים בשנות החירום והמלחמה ממשיך המושב במשנה־מרץ בשכלולים ובשיפורים בכל ענפי המשק מתוך נסיונותיו הוא — וגם לפי עצת התחנה לחקר החקלאות. יש לציין כי גם בשנים הקשות, על כל הקיצוצים בתקציבי־ההוצאות השנתיים, לא נגעו כמעט בהוצאות החינוך, שהן לא פחות משליש ולעתים גם מגיעות לחצי מהתקציב הכללי. גם ב„סעיף" זה המאזן הכללי לכל שנות הקיום — חיובי: בעוד האבות חרושי־קמטים ומכסיפי־שער עומדים במערכה קשה וממושכת, צועד בעקבותיו ומטה שכם נוער זקוף־קומה, שבידו האחת השלח ובשניה המחרשה.

בנין הבתים בכפר יחזקאל.

בימים ההם עוד לא היה בתקציב הציוני להתישבות סעיף לבנין בתים בהתישבות המתחילה. גם בין המתיישבים הראשונים שררה הדעה, כי קודם כל יש לדאוג לבהמה, שהיא היסוד לאפשרות של קיום. בנינו באותה שעה צריפים קטנים בלתי־מתאימים לדירת אדם בכוונה להפכם במרוצת הזמן ללולים.

עברו 5 שנים, נולדו ילדים והשאלה קיבלה צורה חריפה. דרשנו ממחלקת ההתישבות איזה סידור. על־ידי ועדה מיוחדת לשם חקירת המצב נקבע: 49 צריפים זקוקים לתיקונים קלים שיעלו בסך 2,500 לא"י, 11 צריפים נדונו להחלפה בחדשים, בס"ה 1220 לא"י. הדבר הזה לא השביע את רצוננו משתי בחינות: א) השקעה של קרוב ל־4000 לא"י בדבר בלתי יסודי, — צריף; ב) 11 צריפים חדשים בנויים פחות או יותר בסדר, בזמן ש־49 חברים צריכים להשאר בקודמים שגם אחרי תיקונם לא יהיו טובים ביותר.

בנין בית בן 2 חדרים בזמן ההוא צריך היה לעלות 170 לא"י. הודענו למחלקה שאיננו מסכימים לבנות 11 צריפים חדשים. את אלה אנו רוצים להחליף בבנין יסודי. המחלקה הסכימה להוסיף 550 לא"י, 50 לא"י לכל צריף.

אולם קשה היה להסכים למצב זה, שכל יתר החברים נשארו לגור בצריפים, אחד־עשר חברים העמידו לרשות כלל החברים את זכותם זו בסך 1800 לא"י והוחלט לחפש אפשרויות לבניה יותר גדולה בשביל כל החברים. לרשותנו היה אז כבר סך 4300 לא"י מטעם המחלקה. הבניה של 60 בית צריכה היתה לעלות 10.000 לא"י.

בתוך התקציב היו שני סעיפים למטרות אחרות בסכום של 2400 לא"י ששחררנו אותן לזכות בנין הבתים בהסכמת המחלקה. בעזרת הלוואה בסך 2400 לא"י להעסקת מחוסרי־עבודה, שהיו בזמן ההוא, היה באפשרותנו לחתום על חוזה עם „סולל בונה" לבנין 60 בית. ידענו מראש, כי הכסף לא יספיק לגמור את הכל. השלמנו עם המחשבה, שהטיח ואולי גם הריצוף יידחו לזמן נוח יותר; אולם כשהבנינים כבר עמדו יצוקים ומכוסים גגות השגנו מהמחלקה להתישבות תוספת של 400 לא"י לחמרים לטיח ובעזרת טייחים מחוסרי־עבודה בזמן ההוא, תמורת כלכלה בכל בית בזמן העבודה; ורק את העודף היה עלינו לשלם בכסף, ועל־ידי מרצפות שקיבלנו מ„סולל־בונה", בתנאי תשלומים ארוכים, הצלחנו לגמור את הבנינים בשלימות.

בתרבות ובחינוך.

העובדה שרוב חברי המושב הנם בני העליה השניה מציינת רמה תרבותית ידועה של הכפר. רוב החברים אמנם בחלו בספסל לימודיהם אחר שפנו לתנועת העבודה, אך ה„גירסא דינקותא" שלהם יש בה כדי לשמור על הרזרבה הרוחנית שלהם לעתיד.

בלט הדבר באסיפות עוד מתחילת קיום המושב. הדיון היה עמוק, חריף וחודר לכל עומק השאלות. תנאי המשק המיוחדים הכבידו בהרבה על הפעילות והערות בחיינו התרבותיים. רוב החברים היה עליהם לחיות במשך שנים במתיחות עבודה מתמדת, בכדי להבטיח את קיומם. בכל זאת נתקיימו במשך הרבה שנים מפעלים תרבותיים שונים ראויים לשמם כגון המקהלה, תזמורת כלי־הרוח של הנוער, חוג למוסיקה בלילות שבת. נוסף על „הספקה רוחנית מהחוץ" של הרצאות, הצגות וקונצרטים ע"י כוחות שהוזמנו מהעיר. בצענו פעמים רבות תכניות לחגים ונשפים בכוחות עצמיים. ההכנות והביצוע כשלעצמם גרמו לפעולות והתנערות מתוך החמרנות היום־יומית, עוררו ניצוצות של חדוה פנימית בתוך החול של החיים החד־גוניים.

מאורעות המלחמה ושואת הגולה צמצמו הרבה פעולות, יתר על כן, קיבלנו עלינו תפקידים משקיים נוספים בהגברת הייצור, והמצב בינתיים יכול היה להיות די עגום לגבי הפעולה התרבותית, כי לא הספיק המרץ לערות רוחנית נוספת.

אך בינתיים גדל ציבור של נוער, בנינו אשר גדלו בתוכנו מעורים בעבודה ובמשק, אך להם גם תביעות לתוספת שמחת־חיים, ביחוד בימי חג ומועד. אותם אין לרצות ב„הספקה רוחנית הבאה מן החוץ", הנותנת סיפוק רגעי. תביעתם היא לערות ופעילות מתמדת בהכנות והתכוננות לקראת מפעלים תרבותיים, וכך באופן ישר ובלתי ישר ניתנה על ידם דחיפה לפעולה מקיפה רבת ענפים ובעיקר בעלת אפקים רחבים, אם כי כל סוגי הפעולה נמצאים עוד בתחילתם.

אורגנו על־ידי הנוער מסיבות ללילות־שבת וחגים, חודשה המקהלה, נוצר ע"י ארגון עצמי חוג דרמתי פעיל. יש תכנית פעולה בשביל חוג לציור. נתקיימו במשך כמה חדשים חוגים למדעי חברה, חקלאות ותנ"ך. הוקמה מחדש בהצלחה רבה הספריה, הודות למסירותה היוצאת מהכלל של הספרנית.

נעשית פעולה רחבה בעלת סיכויים להקמת בית־תרבות ע"ש החבר והחברה ברסקי שנעדרו, מוסד אשר יחד עם הנצחת זכרם של חברים יקרים נעדרים יאפשר להכניס שיטתיות בפעולותינו התרבותיות והרחבת אפקי התרבות לנו ולבנינו. עלינו לזכור, כי בנינו גדלו בדור של חינוך חפשי על כל החיוב והשלילה שבו. אם אמנם חסר להם לכאורה המסוה של נימוס חיצוני, בישנות והדרת כבוד ודרך־ארץ בפני קשישים מהם וכו', הרי סוף־סוף למדו להלוך בקומה זקופה, להיות אמיתיים עם עצמם, ונכונים להיענות לכל צו לאומי־ישובי, עדות לכך התגייסותם לצבא ולמפעלים אחרים לשעת חירום, אשר בו משתתפים 60 מבנינו ובנותינו, — מספר המהווה 13% מהאוכלוסיה שבכפר.

העובדה שרובם קשורים גם עם המפלגה על־ידי המשמרת הצעירה אף היא מעידה על המקורות מהם שאבו את יכלתם. עוד מקטנותם, מגיל של בר־מצוה, הם מתקשרים ע"י טכס חגיגי

עם הסתדרות הנוער־העובד, שכבות שכבות לפי הגיל מודרכות על־ידי נערים ונערות מקומיים, קשישים יותר, הפותחים להן פתח להשכלה פוליטית ראשונה על־ידי שיחות ספרותיות שונות ומסיבות; הם מתקשרים לרעיון ולתנועה. הפעולה נעשית מתוך הסכמה גמורה בין המדריכים והמורים תוך השפעה חיובית הדדית. השפעה זאת היתה אחד הגורמים למפנה שחל בבית־הספר. רק עכשיו נוכחו שיש להעריך מה שהפסידו בשנים שבזבזו ללא התמדה בלימודים. נוכחו כי הפסידו הזדמנות שלא תחזור. ואמנם תוצאות המפנה הזה ניכרות בבית־הספר לטובה ביחס הרציני יותר ללימודים.

ובאיזו מידה יכו הבנים שרשים בכפר, יקיימו את תאיהם המשפחתיים, יקחו חלק בהגדלת הכפר על ידי התגשמות התכנית להרחבת הכפר ב־30 יחידות משקיות, דבר העומד כעת על הפרק, ויבטיחו את עתידם ועתיד אבותיהם — הימים הבאים יגידו.

מהוי החיים בכפר

עם התגברות העלייה מגרמניה קיבלנו להכשרה קבוצה של 570 נערות ונערים למשך שנתיים. תוצאות הפעולה מתבטאת בעובדה, שכמעט כולם נשארו בהתישבות וחלקם התנדבו לצבא. למדו במשך השנתיים את השפה, התאקלמו והתאזרחו בעבודה ובמשק. כמה מהם נשארו בכפרנו והקימו כאן את משפחותיהן.

בסוף המלחמה, עם עלית ילדים מוצלים, קיבלנו שוב קבוצה של 40 ילדים מעולי טרנסדניסטריה ורומניה. אנו קוראים להם ילדים, אם כי פניהם מעידות על חלק גדול מילדותם שנגזל מהם, וכי בגרו והזדקנו לפני הזמן, בכל זאת אורו פניהם למראה הקרבה והחמימות הרבה בהם נתקבלו בבתינו ובמשפחותינו.

הזקנים

לא רבים ההורים הזקנים שזכו להגיע באחרית ימיהם אל בניהם בארץ.

הורים רבים נקפדו בכל דרכי העינויים והגיהינום של חיי היהודים בשנות המלחמה בארצות הגולה. מעטים ההורים שהצליח חפצם בידם להציל נפשם אל החוף הנכסף, אל ילדיהם, אם בן ואם בת, אשר הקדימו ועלו חלוצים לפניהם בשתי עשרות שנים והספיקו להכין צל־קורה גם להם. ויש הורים המזכירים בתוכחה לעצמם את המלחמה אשר נלחמו בימים ההם בבניהם, אשר עזבו בית־אבות, מעמד־משפחה, והלכו בדרך לא זרועה לפני עשרים שנה.

אמנם לא קלה דרכם עמנו גם כיום הזה. קשה לרגלים היגעות באחרית ימיהן לדרוך עוז בנתיב העמל והסבל החדש.

ויש אבות הרואים ברטט נפש את המאור שבדור הבא אחריהם, מטים אזנם להקשיב להלמות הבנין — מעשי בניהם ובנות־הם, ורואים בזה את פעמי המשיח, ואת בשורת „הקץ" ההולך ובא. את הטוב הצפון בחיינו ובמעשינו הם רואים, יודעים ומעריכים, אם כי לא תמיד דעתם נוחה מאתנו ולא תמיד קל להם בתנאי חיינו. אילו ניתן להם היום לחדש את פרשת חייהם, כי עתה לא כן היו פני הדברים!".

„למה לא הקדימו ובאו הנה לפני 40 שנה? אז היה המועד!".

נתלכדו הזקנים בינם לבין עצמם ונוצרה מסיבת זקנים. נצטרף מנין לתפילה בשבתות ומועדים ואף בימות החול. ובבית השוחט הזקן קבעו להם מרכז רוחני ונימה של שמחת חיים פורצת שם. ואחד זקן, מהורי החברים, והוא בעל בעמיו, מי שהיה גבאי בעיירתו ורב פעלים, עלה בלבו להקים בנין בית־תפילה. אמר ועשה! אכן עוד לא הושלמה המלאכה כליל, אך היוזמים מלאים מרץ ולא ינוחו ולא ישקוטו עד אשר הבנין יתנוסס לתפארת.

מקהלה בכפר

אזכור יום חורף סגריר. גשם יורד בלי סוף ואנחנו עוד הורים צעירים לתינוקות, מהם בערי־שות ומהם שכבר עברו לכיתה א' ו־ב'. אך הכחות מספיקים לעמל יום תמים ויותר מזה, כי עודנו בעצם הפריחה וכוחות האדם מחפשים להם מוצא.

מנהל תחנת הרכבת היהודי מציע את עצמו בתור מנצח שניצור מקהלה. בהתלהבות בלי גבול אנחנו שרים לילות על לילות עד שעה מאוחרת וממשיכים לפזם בשעת חליבה וחרישה או בשעת הנקת הילד. לא ארכו הימים וזכינו למנצח שני העובד בדואר עפולה. המקהלה הולכת מחיל אל חיל ושמה הולך לפניה בסביבה. יש ומישהו לועג לאם מינקת, הממהרת להשכיב את ילדה למען לא תאחר למקהלה. יש ומי שהוא לועג לחבר פלח, הצריך לקום לפני זריחת השמש והוא מאחר בלילה בשירה. אך בבוא חג העלייה או חג אחר — המקהלה מופיעה וממלאה את החג בתוכן מרומם.

עוד אזכור: פרופסור שור, לאחר שהתערה במקצת בארץ, חושב יחד עם מנשה רבינא ליצור תנועת מקהלות בישובים החקלאיים, הם מעודדים

אותנו, מלמדים אותנו ולבסוף קוראים לכינוס של מקהלות העמק. מקהלה אחרי מקהלה עולה על הבמה בחדר־האוכל של עין־חרוד הישנה, על יד המעין, כל אחת עם הרפרטואר שלה. הלב הולם לקראת הופעת מקהלתנו, הנצליח? צוהלים הננו חוזרים לכפר־יחזקאל עטורי כבוד, כי מלאנו את תפקידנו בהצטיינות וערך המושב עלה גם מבחינה תרבותית.

מנצחים חדשים מהסביבה באו והלכו המקהלה קמה לתחייה והפסיקה מפעם לפעם את קיומה, עד בוא חג העשרים לעלייתנו. כתום 20 שנה לקיום מושבנו, 13 שנה לקיום מקהלתנו — חידשנו את המקהלה, אך בהרכב חדש: מישהו נעקר באכזריות מבין החיים, מישהו הסתגר בביתו; אך הגרעין הותיק נשאר כמעט בשלימותו. לעומת זאת נוספו קולות רעננים מצלצלים למרחוק של נערותינו ונערינו. בין הבאסים וגם בין שאר הקולות יושבים אבות ובניהם, 2—3 מזמרים ממשפחה אחת. מאבות לבנים, מאמהות לבנות עבר בירושה האושר של ה„ניגון" שבלב. התמזגו הקולות של שני הדורות. התמזגו הקולות הרעננים עם הקולות המלאים והמנוסים והיו למנגינה אדירה מלוכדת ומרוממת.

שורות מדברי ראשונים

אל תעלו, אין כסף
ט"ו כסלו — ועד הצירים.
לא נכנענו — עלינו!

*

„...אבל יקשה לו ההגיון מה שיקשה, כוסף החיים שבנו, שהוא למעלה מההגיון, אומר אחרת, כוסף החיים שבנו אומר: הכל אפשר; כוסף החיים שבנו לוחש לנו תקוה: מושבי־עובדים, מושבי־עובדים, מושבי־עובדים. זוהי הריבולוציה שלנו האחת והיחידה" (י. ח. ברנר).

*

„ביום סתיו, בגשם קל מתגבר והולך, התקרבנו לנקודת עלייתנו, באנו עם מטלטלינו, נטינו את אהלינו, וחכינו ליום שמש שנוכל לצאת לתור את האדמה שנרכשה בשבילנו, אחרי שלושה ימים, כשהאדמה התיבשה קצת, התפזרו החברים להכיר את המקום שהתקשרו אליו לעולם, אדמת חמר כהה שניכרים בה כל הסדקים שעומקם רב, צמחיה דלה וקטנה, עשבי קימוש וחוח בגובה של עשרה סנטימטר. מי יודע כמה שנים לא עלה חורש על אדמה זו, זאת היא הנחלה שבאנו להחיותה ולחיות בה" (א. ט.).

*

„היה ערב שבת. העמק התקדש באורות אהלים לרגלי הגלבוע, למולם אהלי טבעון וקבוצת גבע. האורות האירו בשקט ונחמה. נשבה רוח ערב והביאה אתה שירת צפרדעים מהבי־צות הקרובות. עטופי יגון בלטו הרי הגלבוע כענקים כבולים זה לזה, שם נפל כבוד ישראל... אל טל ואל מטר עליכם... ולרגלי הגלבוע ובסביבתו — תפארת נעורי העם מעפילים ומניחים יסודות חדשים על חרבות עולם כושל וחוטא. הנעלה? הלב מלא הרגשות הימים שלאחר התקוות הגדולות שהאירו וכבו. והנה הנחמה: העמק. ונקודות אור אלה סופגות את כל הסבל ומעלות את הכאב לבשורה של התחדשות חיינו" (ש. ב.).

*

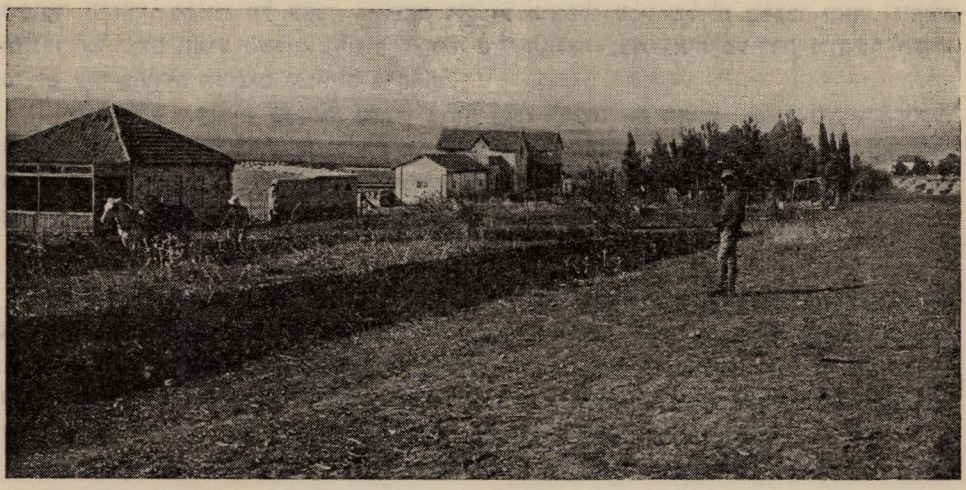
בגילוי כוחנו בהקמת ישוב חדש. בגילוי האיניציאטיבה של היחיד; באחריות הדדית — נבטיח גם את העבודה הקולקטיבית בתוכנו ובה נקים תריס בפני העבודה השכירה וניצור את היסוד לחברתנו בחיי עבודה הבנויה על גילוי המרץ של הפרט במסגרת המצוות של קהלית העובדים" (ש. ב.).

*

„עלינו לשים לב, כי אם אמנם החלוצים שבאו לארץ עלו מתוך געגועי מולדת, אין זה משחרר אותם מחוקי החיים הכלכליים, ואם אנו רוצים בקיום העובד בארץ, עלינו למצוא את ההרמוניה בין עבודתו של היחיד וקיומו ובין שאיפות הכלל ועניניו ולתת חופש לכל איש החברה לחיות על פי דרכו הוא. ואת זאת לא נמצא בקבוצות, כי אם במושבי־עובדים. רק בדרך זו רואה אני אפשרות לישוב המונים עובדים על אדמת הלאום. גם שאלת חיי המשפחה החמורה כל כך בקבוצות תמצא לה שם את פתרונה באופן יותר קל. בדרך זו נשיג בפחות אמצעים תוצאות יותר טובות מאשר עד כה. הכוחות העצורים והמרץ המרובה שאין להם עכשיו גילוי יצאו למרחב. להמונים שיבואו אל נבוא בדברים יפים שאין להם עדיין אחיזה, כי אם ביצירת תנאים לעבוד ברשות עצמו לשבוע לחם ולחיים של כבוד" (מ. ט.).

*

„עוד רבה הדרך לפנינו, קשה היא ומלאה חתחתים. מה עשרות שנות קיום לעומת השנים הדרושות להגשמה וקיום החלאות בכל העולם וביחוד לשם יצירת הוויי אחר וחיים אחרים? דרושים כוחות ומאמצים רבים כדי ללכת קדימה ולא להרתע אחורנית מפני כשלונות ופגעים שונים. דרושה אמונה רבה ברעיון וליכוד כל נושאי הרעיון לגווניהם השונים בתנועה אחת מגשימה, מעמיקה וחותרת קדימה" (א.).

מרחביה בראשית ימיה

מרחביה

כפר עברי ראשון בעמק־יזרעאל

שם המקום לפנים פולה. הוא הכפר אשר קם לנו ראשונה לנחלה בעמק־יזרעאל.

בארץ היו אז רק ארבע נקודות ישוב זעירות על אדמת הקרן־הקיימת: חולדה ובן־שמן ביהודה; וכנרת ודגניה בגליל. מעטים ובודדים היו אז הפועלים העובדים את אדמת הלאום — חלום חייהם. באדמה ובעבודה, ראו חזות הכל: גאולת האדם, גאולת העם, גאולת הארץ.

ואולם העם המפוזר ומפורד בכל מרחבי הגולה ונתון בחבלי מלחמתו לחיי שעה, לא הבין ולא שעה לקריאתם של מאות אחדות פועלים צעירים מארץ האבות. והארץ בשוממותה נשארה עומדת.

יום אחד עברה הרינה במחנה, מפה לאוזן מלב ללב נמסר ונלחש: עלינו לפולה שבעמק־יזרעאל. איזה קסם היה במלים: עמק־יזרעאל!

*

בחושות אחדות שכנו כמה עשרות בחורים. חושה אחת גדולה יותר שימשה חדר־אוכל. הטאבון שימש לאפית הלחם. המזבלות בתוך הכפר העלו אבק־זבל מעוור עינים. ובחצר ידי הבחורים עסוקות בכל מלאכה. קול הפטיש אינו פוסק. הכנות בראשית. בהמות עבודה גדולות וחזקות. עגלות ומכונת חקלאיות חדשות מוכנות לתפקידיהן.

למקום קראו מרחב־יה!

כמה אמר השם הזה ללב! היש ביטוי הולם יותר לשדה נרחב, לעמק־מישור זה וללב הפועם ורחב לקראת העתיד? ותוך כדי סידורים ראשונים, טרם הספיקו להתחמם לאורה של הבשורה, עשה השטן את שלו: התנפלות על מרחביה! כי נרצח בן השיך מסולום, נרצח מידי

השומר היהודי, בהגינו על עצמו. שודדים רוכבים התנפלו עליו בלילה ברכבו יחידי. ויחידי התגבר על כולם והגיע בשלום. הישוב הצעיר כולו התגאה בכך, גאוה מעודדת ולוחשת תקוה, כי יש עוד בחורים אמיצים וגבורים בישראל.

שבעה היו החברים שנכלאו בסוהר נצרת ועכו לרצות את העונז: אסירי כיבוש־הקרקע. זכרם לא מש מלבותינו עד היום. עליהם גאותנו. ההתנפלות הראשונה נהדפה. אך אחריה לא חדלו מלהציק בגניבה וגזילה. נגנב היבול בשדות. ארוכה פרשת ההתגוננות והשמירה בפני שליטי הסביבה ומחריביה.

*

שתי קבוצות כבשוה ובנוה: קבוצת־הכיבוש ואחרי כן הקבוצה־הקואופרציה, לפי שיטת אופנהיימר. קבוצת הכיבוש, מגמתה היתה: כיבוש קרקעות. לשם כך עברו אחדים מכובשי אום־ג'וני אחרי שנת קיומה הראשונה לפולה — היא מרחביה בעתיד. חבריה באו משתי המפלגות: „הפועל הצעיר" ו„פועלי ציון", ומאגודת „השומר". המגמה המשותפת שאחדתם: הקואופרציה — נסיון של משק גדול המעובד במשותף וחיים פרטיים בכלכלה.

כמה עשרות חברים מסרו את חייהם לאדמת מרחביה. באהבה, בחרדה, במסירות־נפש עבדוה עבודת קודש. את כוח עלומיהם, מרצם ולהט רוחם השקיעו באדמה זו. אדמת מרחביה רותה את ליח החיים הצעירים האלה. כן רותה את דמם של קרבנות העבודה והשמירה ונתקדשה.

נסיון הקואופרציה נכשל. גם לאחר הסבל והקרבנות לא ראו דרך להמשיך. מצוקת המלחמה העולמית הראשונה התישה את כוח־ההמשך. בגמר המלחמה נתפזרו. מייסדי מרחביה וכובשי אדמתה, אנשי קרקע, עבודה ונסיון־חיים, כבשו את צערם בלבם ונפרדו מהמקום. עם גאולת העמק בשנת 1920 התייצבו במלוא כוחם ליסוד הישובים החדשים: נהלל, כפר־יחזקאל, בלפוריה, תל־עדשים.

מרחביה

על אדמת מרחביה יש כיום מושב עובדים וקיבוץ, בשכנות, זה על יד זה. במושב נשארו מראשוני הכובשים של מרחביה. מספר חבריהם נמצאים במושבים אחרים.

שני הישובים חיים את חייהם המיוחדים להם, לפי יכלתם וטעמם. שניהם הכו שורש באדמה הזאת ומקיימים את המקום ואת נפשותיהם, שניהם נושאים את השם מ ר ח ב י ה — זה הכפר העברי, הראשון בעמק־יזרעאל.

*

כיום במושב מרחביה 58 משפחות־עובדים, מהם 40 בעלי משק ו־18 תושבים ובעלי מקצוע. מספר הילדים 75, וקרוב לשבעים נפש הורים וזקנים. מספר בנים ובנות מבוגרים בגיוס לצבא ותפקידי השעה: בס"ה כשלוש מאות נפש.

השטח של מרחביה — 8729 דונם. ענף המשק העיקרי — פלחה. ברפת כ־280 ראש בקר ובלול כ־4000 עופות. הספקת המים בשלש בארות (שלשתן בערך 25 ממ"ע לשעה). התנובה — 500 טון תבואה, 50,000 ליטר חלב, 40,000 ביצים, 5 טון עופות לבשר. ירקות ופירות — רק להספקה עצמית.

א. רופין מספר על רכישת האדמה של מרחביה

— — — עשרים שנה עברו עד שחזרו לרכוש את עמק־יזרעאל. רק בשנת 1910 התחיל חנקין, שרכש בינתים קרקע בשביל י"א בגליל התחתון, שנית במו"מ על קרקעות עמק־יזרעאל, על פי הוראת יהודי מרוסיה, ושמו אליהו בלוי־מנפלד, שרצה לייסד משק גדול באמצעים עצמיים ולקנות לשם כך אלף דונם. התקין חנקין חוזה על שטח של 9.500 דונם בפולה שנקראה אחר־כך בשם מרחביה. הוא קיוה שחברת י"א, שבש־בילה עבד אז, תקנה את שאר הקרקע שבשטח זה. אבל חברת י"א דחתה את הצעתו. ואז פנה אלי, שהייתי אז מנהל המשרד הארץ־ישראלי, בשאלה אם המוסדות הציוניים מוכנים לקנייה זו. לי ברור היה עוד לפני כן, בכל פעם שסקרתי במבטי על פני שטחו הנרחב של עמק־יזרעאל בדרכי מחיפה לנצרת, שטח זה מתאים יותר מכל שטח אחר בארץ להתישבות יהודית, בגלל קרבתו לחיפה, תחבורתו הטובה ברכבת ובכביש והאפשרויות הקלות לעיבודו. השתמשתי איפוא בשעת הכושר הזו, בכדי להציג כף רגל בעמק. אולם לא קל היה להשיג את האמצעים לקנייה. רק במקרה נתאפשרה הקנייה ע"י הופעתו של פרנץ אופנהיימר בתכניתו לאגודה שיתופית להתישבות, שביקש קרקע לשם ביצוע תכניתו, והופעתם של קונים פרטיים אחרים. הקהק"ל קיבלה 3500 דונם לתכניתו של אופנ־היימר וחברת הכשרת הישוב קיבלה את השאר. אבל בזה עוד לא נסתיימה הקנייה, כי השלטונות התורכיים נמנעו לאשרה, אף כי כלפי השלטונות הופיע כקונה לא הקהק"ל ואף לא הכשרת הישוב, אלא יהודי נתין עותומני ושמו אפרים קראוזה. מושל נצרת, שהיה אנטי־ציוני קנאי, הודיע שהוא ילחם בקניה זו עד טיפת דמו האחרונה. ולא עוד אלא שגם לא ציית לפקודותיו של המותסריף מעכו, הממונה עליו, שלא ישים מכשולים על דרך הקניה. לא נשארה לנו, איפוא, דרך אחרת אלא לפנות לואלי (נציב כללי) בבירות. מן ההכרח היה להחיש את הענין עד כמה שאפשר, כי הקניה כבר התחילה להת־פרסם וחוגים בעלי השפעה השתדלו להכשילה. זכורני כיצד רכבנו, חנקין ואני, לבירות בפברואר 1910 ביום גשם וסערה, יום שבו לא היו האניות מפליגות מחיפה לבירות (כביש לעגלות עוד לא נסלל אז) וכיצד הגענו ביום הראשון לרכיבתנו רק קרוב לחצות הליל לצידון ורק ביום השני לבירות. ואף על פי שנשארנו שם שבועיים ימים ומיום ליום הבטיחו לנו לאשר את הקניה. הוכרחנו סוף־סוף לעזוב את בירות בידים ריקות. רק ע"י השתדלותו של חנקין באמצעות ידידיו בקושטא הצלחנו לקבל את אישור הקניה על־ידי המיניסטריון. כך נרכשה הנקודה הראשונה להתישבות בעמק־יזרעאל. ומיד אחר כן התחילו שם אגודת ההת־ישבות של אופנהיימר ומתישבים פרטיים בעבודה חקלאית.

(מתוך הספר „שלושים שנות בנין בארץ־ישראל", הוצאת שוקן, תרצ"ז).

אחד הראשונים מספר

כשבוע ימים אחרי החגים גמרנו את העבודה באום־ג׳וני — היא דגניה, כי כמעט כל החברים שעבדו בדגניה, כעשרה אנשים, היו מאלה שהיו צריכים ללכת לכבוש עפולה — ורק אחד או שנים נשארו במקום, כי היו חברים לאותה קבוצה שבאה אחרינו להתישב בדגניה. המצב הבלתי ברור נמשך קרוב לחודש. פעם שלחו לרגל את המקום את יצחק נדב, תימני שיודע את השפה. הוא התלבש כפועל ערבי וביקר במקום כעובר־אורח שנטה ללון. רצינו לדעת אם הם מתכוננים לעזוב את המקום. קיבלנו ידיעה שעלינו להתכונן בקרוב לעלות לנקודה, העבירו לרשותנו ששת אלפים פרנקים לקניית בהמות עבודה. מבין המועמדים נבחר ועד זמני שיטפל בהכנות השונות: אליעזר שוחט, בצר, סעדיה פז, קריגסר ושחר. שני האחרונים נסעו עם המנהל של חות כנרת מר ברמן לדמשק לקנות בהמות עבודה, אחד נסע לחיפה וליפו להזמין עגלות ורתמות. פז ושוחט נשארו במקום כדי לעמוד בקשרים עם החברים. בתחילת כסלו הודיעו להם שעליהם לעלות בימים הקרובים אל המקום ולהזדיין בתעודות תורכיות, כי מרחביה נמצאת ליד הרכבת החג׳זית ולפי החוק אסור היה לנתינים זרים להתישב בקו זה.

*

— — — יום אחד נתנה הפקודה לשלושה אנשים מקבוצת הראשונים שיימצאו למחרת בשבע בבוקר בתחנת עפולה, לשם יבוא באיתה שעה מר חנקין עם בא־כוחו של סרסוק, ויחד יעלו למרחביה ויקבלו את הכפר מידי התושבים הערבים, אשר אחדים מהם כבר התחילו עוזבים את המקום. השלושה היו: יצחק נדב, נתן ברגמן וסעדיה פז. הם עברו את סג׳רה, ששם נמצא נתן; לנו במסחה שם נמצא יצחק נדב, ולפנות בוקר הגיעו לעפולה בזמן שהרכבת הגיעה לתחנה וקיבלו הוראות מחנקין, שיצחק ונתן ישארו ליד התחנה. פז עלה עם חנקין ועם באי־כוח סרסוק אל הכפר ושם התנהל מו״מ עם אישי הכפר על הזמן שבו יעזבו את המקום. אלה שהיו צריכים לקבל פיצויים השתוו על סכום הפיצויים ופז נשלח ע״י חנקין ביחד עם אחד מאנשי הכפר להעריך את שויו של התבן, שמצא אצל כל אחד מהם במחסנו.

*

— — — שיחת היום בכל הסביבה היתה קניית מרחביה. כל מקום שהיו נפגשים עם ערבים שמעו אותם משוחחים על קניית מרחביה ועל המו״מ המתנהל בין מר חנקין ובין המושל מנצרת. למי שנזדמן בזמן ההוא לעבור את נצרת ואת הכפרים הסמוכים היה שומע כל פעם שיחות אלה. אנשי נצרת הרגישו שקניית מרחביה היא הצעד הראשון שהיהודים עושים לכיבוש העמק וידעו שאחרי מרחביה תיוסדנה עוד נקודות. כי ידעו שהבעלים הערביים מחכים שיזדמנו להם קונים.

כל הסביבה הביטה בעין רעה על „עזותם״ של הכובשים הראשונים: הנה קיבוץ קטן של אנשים באים ומתישבים בלב העמק ואינם פונים לשכנים בבקשה שיגנו עליהם ושיקחו מהם שומרים, כמו שהיה נהוג בכל המושבות הקודמות. מן הזמן הראשון התחילו חיכוכים קטנים עם הרועים שהיו באים לרעות בשדות והיו עולים לפעמים עם עדריהם עד לכפר. ידענו שתפקידנו אינו קל ביותר עד שנכבוש את המקום ועד שהשכנים יחדלו מלהאמין שעל ידי הלחץ שהם לוחצים עלינו נסכים לקבל מהם שומרים ולבקש את הגנתם עלינו. בינתיים התחלנו לבקר בטבריה כדי להשיג תעודות עותומניות בשביל שאר החברים שעדיין לא קיבלו תעודות מסיבות שונות וגם בשביל אנשי דגניה, שגם הם היו מעוניינים להתעתמן.

ביום חמשה־עשר בשבט יצאו שני חברים בעגלה ממרחביה ליבנאל להעביר למושבות הגליל נשק שקיבלנו מחיפה. שני החברים היו יחזקאל ניסנוב ונתן ברגמן. הדרך היתה קשה והם אחרו עד לאחר השקיעה וכשהגיעו אחרי שרונה קרוב לבית־גן התנפלו עליהם מהמארב ורצו לגזול את הפרדות. פתאום יריה — וכדור פלח את ראשו של יחזקאל ניסנוב. הוא לא הספיק להוציא הגה מפיו. זה היה הקרבן הראשון לכובשי מרחביה.

זכרון לכובשי מרחביה

כיבושה של מרחביה מהווה פרק מיוחד בתולדות התישבותנו. ובימים ההם נמצאו שונאי־ישראל שהחליטו להפריע לנו מלעלות על אדמתה של הנקודה העברית הראשונה שבעמק־יזרעאל. אספו את כל כוחותיהם במלחמה נגד עליית היהודים על הקרקע והתאחזותם בה. אולם צעירי ישראל גם הם לא הכזיבו את תקות ישראל והם עמדו בנסיון. אהבתם לאדמת ישראל חיזקה את לבם והתגברו על היסורים והעלבונות וההפרעות בכוח. אלה היו חברי קבוצת הכיבוש, רובם חברי „השומר" וחברי הקבוצה הקואופרטיבית על שמו של אופנהיימר.

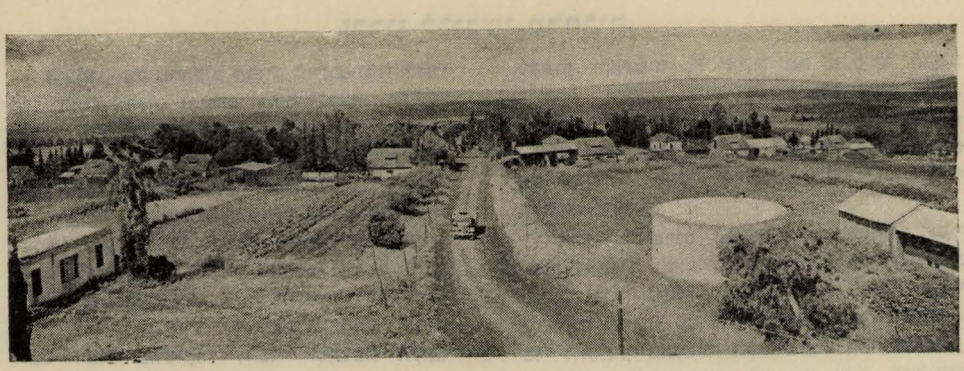
ואני מעלה על זכרוני את דמותם של החברים האלה שכבר אינם אתנו: יחזקאל ניסנוב, היהודי הגאה על יהדותו והחרד על כבוד עמו; ישראל גלעדי עם עיניו הטובות והנבונות, במתינותו ובהחלטיותו; מנדלי פורטוגלי האמיץ והעדין כאחד; צבי בקר החסון, היפה והמלבב בפשטותו; מאירקה חזנוביץ העליז והמחבק זרועות עולם; החבר הטוב אליעזר פינקלשטיין, שמתוך חיבתנו אליו זכה לשם החיבה „הדוד לוזר", והנה אני רואה לפני את הצעירים בחבורה: שלמה'לה כהן, נכדו של ראש־העיר סטאניסלוי, שעלה ישר למרחביה לעבודת כיבוש, הצעיר הנחמד והיפה כורד פורח; יצחק אחדותי, העלם הרך והנאמן, שבא מירושלים למרחביה לחזק את מחנה הכובשים בימי צרה. יוחנן רזניק המחזק בחום לבו את החבורה מבפנים; ישראל רומרשטיין המגרש המרה השחורה בזמירותיו הלבביות, המעבירות את השומע לעולם שכולו טוב; והצעירים שבצעירים, תלמידי בית־הספר החקלאי סלובודקה־ליסנה, שבאו ישר מספסל הלימודים להחיות את אדמת מרחביה. יעקב מרל הממעט לדבר והמרבה לעשות, המעמיס על שכמו את העבודה הקשה ביותר; שלמה פריץ יפה־התואר ויפה־הרוח, המעמיד את עצמו ראשון במקומות הסכנה; אפרים קמל אוהב הבריות והמצניע לכת וממלא את חובותיו מבלי שאיש ירגיש שיש קושי כלשהו בדבר.

והנה מתנערים ועולים ממעמקי הלב זקני החבורה, שגם הם הלכו מאתנו במיטב שנותיהם: יהודה ליב גוטמן, שבא אלינו מעיר גלזגו שבסקוטלנד יחד עם עוד שני חברים בעלי־מקצוע, כדי להשתתף בהגשמת הקואופרציה האופנהיימרית. לסבלו ולסבל משפחתו לא היה גבול. הוא היה משרה עלינו שלוה טובה במנוחת נפשו. עיניו הטהורות וארשת פניו העדינים האירו בשעות הרעות; ר' נח זברסקי, שהחליט לעשות מהפכה בחייו ובחיי משפחתו, עזב את המסחר הגלותי ובא לעבוד את אדמת מרחביה בזיעת אפו. הוא דבק באדמת מרחביה בכל כוחותיו וגם כשיצאה נשמתו היו ידיו קמוצות ושרירי פניו דרוכים כבשעת לכתו אחרי המחרשה.

ונעלה את זכר הנשמות הטהורות של חלוצי מרחביה שנפלו חלל בקדחת: יהושע בלינקו, בילה זברסקי, אטי גוטמן והילדים הרכים והנחמדים שנחטפו מאתנו בלי רחמים.

חברי קבוצת הכיבוש של מרחביה עשו את שליחותם מתוך אהבה שאינה תלויה בדבר. הם מסרו את כוחותיהם ואת חייהם לשם כיבוש מרחביה, אם כי לא התכוונו להתישב במקום זה, כי ראו לעצמם חובה ללכת ולכבוש נקודות ישוב חדשות לאחר שתחלוף הסכנה החמורה ביותר לקיומה של מרחביה. וכן עשו. וראוי שידעו זאת צעירינו כיום, בזמן שהם עושים עבודת כיבוש בנקודה חדשה.

בלפוריה

בשנת 1920, התחסלה הקואופרציה שנוסדה לפי תכנית אופנהיימר במרחביה, ובו בזמן התחילה „קהלית ציון" האמריקאית בפעולתה בעמק. השרידים מחברי הקואופרציה, היוו גרעין של פועלים חקלאים, ושימשו לחברה כעובדים במשק חקלאי שנוסד ע"י קהלית ציון. הגברת נלי מושנזון מונתה מטעם החברה לתפקיד זה. לשם כך קנתה מאת צבא הכיבוש האנגלי 40 סוסים. נקנו גם כמה עגלות ומחרשות, אותנו המתישבים שיכנו בחושות וצריפים שעל יד מרחביה (החושות של הקבוצה במרחביה). יצאנו לשדות הנרחבים שבין מרחביה ותל־עדשים שניקנו ע"י „קהלית ציון" מאת הכשרת הישוב. מתחנו תלמים ארוכים בין קוצים ושדות בר — בשטח שלמעלה משלושת אלפים דונם. עשרים בחורים (שתי בחורות עבדו במטבח) וארבעים סוסים היוו את האינבנטר החי של המשק הזה. בשל כך יכלו כל האנשים לקום ביום תל־חי, כשנתקבלה הידיעה על נפילת טרומפלדור וחבריו, ללכת לעזרת הגליל העליון. נשאר רק אחד לשמור על הסוסים. צורת המשק — חוה, המקובלת על יהודי אמריקה בארץ כדוגמת פוריה, שרונה ועוד. נחת־רוח לא שבענו במשק אכסטנסיבי זה שהתנהל ע"י פקידות מבחוץ. לעובדים שולמה משכורת בעד עבודתם מבלי להטיל עליהם כל אחריות וכל שתוף בהנהלת המשק, רווחיו והפסדיו.

הסוסים שעברו את תלאות המלחמה בין תותחים ואבק־שריפה לא יכלו להסתגל לחיי שלום בחקלאות. בשל זקנתם וחולשתם מתו אחד אחד והחברה האמריקאית הביאה 4 טרקטורים. משדות בלפוריה נשמע אז לראשונה טרטור הטרקטורים בעמק. משקי העובדים ניסו לשלוח אנשים ללמוד אצלנו את העבודה בטרקטור והדבר לא נסתייע מחמת התנאים הקשים שהנהיג המנהל.

לפסח אותה שנה עלינו לרגלי גבעת המורה, נטינו אהלים והקימונו צריפים לחדר־אוכל וארוה. המשק עמד על ענף הפלחה בלבד ושנה שנה היה מביא גרעון כבד. ערבים שלימים היינו יושבים עם המנהל משתדלים לשכנע אותו כי לצורת ישוב כזה — חוה — אין זכות קיום ואין למשק תקנה אלא במסירתו לעובדים על אחריות עצמם. ויכוח כזה נמשך והלך עד שקם לנו ריוח והצלה ממקום אחר — הופיעה החוברת של א. ל. יפה על מושבי־עובדים ונצנצה לפנינו דרך חדשה בהתישבות.

המרכז החקלאי של ההסתדרות נכנס בעבי הקורה, קיבלנו את התכנית של מושב־עובדים. מקום הנקודה נקבע במישור, על גבעה ליד כביש עפולה—נצרת, וב־1923 נכנסנו לבתינו.

למעלה מעשרים שנה מתקיים כפרנו והוא בזמן הוסדו השלישי למושבי־עובדים בעמק. לכאורה, אין בתולדות הכפר משום חידוש ביצירת נקודות ישוב בארץ — אותו תהליך ואותם גלגולי־הסבל: ייבוש מאות דונמים של ביצות ממאירות, עבודת ניקוז מאומצת, שנות מחסור, הובלת מים בעגלות; שנים של השקעת מרץ ולשד חלוציים. וככל שהיו קשים וכבדים חבלי לידה אלה, כך גברו חדוות היצירה והעקשנות להיאחז בקרקע. אולם כאן עלינו לציין כי נוסף על הקשיים ואבני־הנגף שהיו בדרכנו היו צרות מיוחדות לנקודה זו בלבד והוטל עלינו לעמוד בסבל מיוחד במינו, ששאר הישובים שנוסדו לאחר מלחמת העולם הראשונה לא ידעוהו: נגזר עלינו לטעום גם מסבל־הפקידות.

כידוע נוסד הכפר שלנו ע"י שותפות של קרן־היסוד וקהלית־ציון האמריקאית, וזו רצתה לנהל התישבות ע"י פקידות מקרית, היינו אדם שבמקרה נסע ל„פלסטיין" נתבקש ע"י הנהלת החברה לנהל את ההתישבות שלה בארץ. הוא ועוזריו היו אנשים בלי נסיון וידיעה, חסרי כל יחס לאדם ולמפעל; ביחסם היה מעין רדיה ב„נייטיבס".

בזכרוננו נשמרה אחת מהאפיזודות של התקופה ההיא בכפרנו. הבתים והרפתות נסגרו ועמדו סגורים על מסגר, אין יוצא ואין בא בהם למעלה מחצי שנה. המפתחות בידי הפקיד (באמריקה היה קציץ בצבא הכושים האמריקאים), שלא נתן לנו להכנס לבתים בשל קפריזה בלבד והיא: דרישתו להוציא אחדים מחברי הועד מתוך רשימת המתיישבים... הגיע הסתיו. הגשם החל להרטיב את הגורן. התבן והגרעינים היו מונחים בחוץ. כל עמל השנה עמד בפני טמיון. משפחות אחדות ישבו באהלים. גם בית־הספר היה באוהל. פקעה סבלנותנו ועשינו מעשה: אסרנו את הפקיד „הקולוניזטור" במשרדו והודענו שלא ניתן לו לזוז מהחדר עד שימסור את המפתחות של הבנינים. ואמנם הדבר הועיל, הוא מסר לנו את המפתחות. בשל מעשה זה הוכתרנו אז בכנוי „בולשביקים". הפקיד פנה למוסדות ולממשלה ובסופו של דבר נאלץ היה להסתלק מכהונתו. במקומו בא ה' ש. פסמן, אדם נבון ומנומס. נשמנו לרווחה.

ועוד פרשה כאובה שנאבקנו בה כמה שנים: החדירה של אלמנט בלתי חלוצי מאמריקה שחיפש „חיים קלים" בנוסח הגולה — למושב. רובם לא נקלטו כאן. בודדים נשארו אתנו עד היום ונשזרו במסכת תנועת העבודה בארץ. מחלות ילדות מסוג זה וכיוצא בזה בראשית שנותיו של המושב גרמו לאיחור בהתפתחותו החברתית. רק לאחר שעברו 20 שנה להיווסד המושב זכינו להגיש לעצמנו ולדור החדש שקם לנו שי: את בית־העם, שהוא גם בית התרבות לדור הצעיר, הנושא בעול העבודה והבנין.

שנים רבות התלבטנו בדבר חינוך הילדים מפאת העדר בנין לבית־ספר. המרכז לחינוך קיבל לרשותו את כפר־ילדים, בו ישבנו עד שנבנה המושב, והקים בו בית־ספר מחוזי משותף לנו, למרחביה המושב ולילדי הפועלים בעפולה. בית־ספר זה אם כי עלה לנו בהוצאות מיוחדות לתחבורה, העמיד את חינוך ילדינו במדרגה שלא היינו מגיעים אליה בבית־ספר קטן במקום. ומעז יצא מתוק: מתוך שלא היה לנו בנין לבית־ספר במקום זכינו לבית־ספר גדול עם כיתות־המשך ט' וי', למורים מקצועיים טובים, לחדרי למודים מרווחים, מעבדות, מכשירי־לימוד, שאין בכוחו של בית־ספר קטן להשיגם.

בית־הספר כבר הוציא 7 מחזורים, רובם ככולם התערו בעבודה במשקי הוריהם. ביניהם גם כאלה אשר הקימו משק לעצמם, על הקרקע והאינבנטר שההורים הפרישו להם, ונוספו על חברי המושב.

ענפי המשק העיקריים הם פלחה, רפת ולול שצומצמו בשנות המלחמה האחרונות, משום

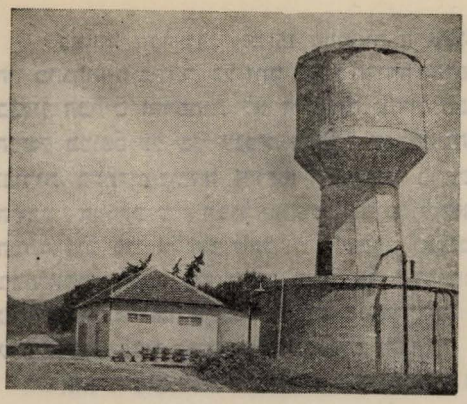
שכמה עשרות בחורים ובחורות מבני המקום התגייסו לצבא ולנוטרות.

בלפוריה עומדת עוד כיום בפני בעיות חברתיות קשות. האדמה הנעבדת ע"י הכפר שייכת רק בחלקה לקרן־היסוד — לקרן היסוד ולא לקרן־הקיימת — אשר קיבלה אותה תמורת החובות של „קהלית ציון", שקרן זו סילקה אחרי חיסול החברה. ברובה שייכת האדמה לבעלים פרטיים המפוזרים בכל קצות הארץ ואף בחו"ל. אדמה זו, הנעבדת כעת ע"י חברי המושב, יכולה להיות פעם, חס ושלום, גם סחורה העוברת לסוחר לידי כל הסרסורים למיניהם. יש הכרח שאדמה זו תרכש ע"י הקהק"ל. כמו כן מן ההכרח לעבד תכנית משק נכונה, לקבוע את יחידת הקרקע למתיישבים, ועל יתר האדמה ליישב מתיישבים נוספים. תוך מחיקת כל השרידים של מחלות הילדות המיוחדות לבלפוריה, עתיד היא להיות אחד הכפרים הברוכים בעמק־יזרעאל.

בני בלפוריה כבשו להם שם כחקלאים מצוינים, מהם קמו המייסדים הראשונים למושב בית־שערים, זה המושב הראשון לבני המושבים שבקרבת נהלל וכפר־יהושע.

תל־עדשים

אחד המושבים הראשונים, ממושבי עמק־יזרעאל, על אדמת הקה"ק, אבן־פינתו הונחה בהת־חלת תרפ"ד, כשנתיים אחר יסוד נהלל וכפר־יחזקאל. אך מרובים היו חבלי הלידה של הישוב הזה. ההרכב האנושי, קשיי ההתמזגות ותנאי ההתאחזות במקום היו שונים בהרבה מאלה שבשני המוש־בים הראשונים. את נהלל וכפר־יחזקאל קדמה התלכדות חברית, רצון דרוך ומכוון במשותף, ואילו מייסדי תל־עדשים התלכדו מגרעינים קטנים שכל גרעין כשלעצמו היה אולי מלוכד די הצורך, אבל ללא קשר וזיקת גומלין הדדית קודמת. גרעין יוצאי כפר־אוריה ששאיפתם היתה ברורה: חיי מושב, גרעין יוצאי הגדוד הארגנטינאי במלחמה הקודמת בעל נטיות למשק קבוצתי, וחברים בודדים שהצטרפו במשך הזמן לשני הגרעינים אשר התמזגו אח"כ לגוף אחד לשם התישבות משותפת, בין הבודדים היו חברים מהעליה השניה והשלישית; גורמים אלה לא היה בהם כדי להקל על תקופת ההתהוות אשר לכל ישוב חדש בארץ.

תנאי השיכון נראו לכאורה קלים יותר למתנחלים החדשים, כי במקום התישבותם עמדו בניני אבן מתוחים לאורך שמראיהם היה כקסרקטינים הערוכים זה ליד זה, אך למעשה היו אלה רק שלדי בנינים ללא חלונות לאיורור, ללא תקרות ורצפות, וכל מיני רמשים אשר שרצו בהם הציקו מר למשתכנים בדירות הללו. גדולה היתה הצפיפות ורב הסבל ובכל זאת הודו המתיישבים החדשים על שניתנה להם קורת־גג כמחסה מפני גשמי החורף.

מצוקת המים היתה מעל לכל. היה עליהם להוביל מים בעגלה מבאר רחוקה קילומטרים מספר מהמושב. ומכיון שכמות המים שבבאר לא סיפקה את הצורך נאלצו לשאבם עד תחתית הבור והעלו מים דלוחים, מי מדמנה ממש, ובימי החורף קרה לא פעם שהעגלה עם המים שקעה או התהפכה בבוץ העמוק שלאחר הגשמים.

37 משפחות המונות יחד 100 נפש עלו להתיישב במקום. כעבור שנה נוספו עוד 8 משפחות של מתיישבים. בשתי השנים הראשונות לאחר העליה על הקרקע עיבדו רק חלק מהאדמות, באשר השטח כולו לא היה מחולק עדיין בין החברים, וגם בהמות־העבודה היו מעטות, זוג בהמות לכל שלושה חברים. כמובן שזה השפיע על המצב הכלכלי. ההספקה לבית היתה מועטת, וההסתבכות בחובות באה כתוצאה טבעית מן התנאים האלה.

בשנת תרפ"ו נראו הסימנים הראשונים ליציאה למרחב. האדמה חולקה וכל מתיישב עיבד את חלקתו במילואה. ניתנה האפשרות לרכישת פרות והגיעו גם להתחלה של משלוח תוצרת לשוק באמצעות „תנובה". גם מכון למים הוקם באותה השנה לשלוש נקודות שכנות במשותף: לכפר־גדעון, מזרע ותל־עדשים. אמנם כמות המים במכון הספיקה בקושי לצרכי החצר בלבד ולפרקים חלו קלקולים במכון והיה הכרח לשוב לחביות המובלות ממרחקים בעגלה.

באותה שנה נבנו גם 15 הרפתות הראשונות ו־9 בתים, שנתנו לאלה אשר תנאי שיכונם היו מהגרועים ביותר, כל יתר בניני הדירה והרפתות לשאר חברי המושב נבנו רק בשנת תרפ"ח. בבנין הבתים והרפתות לא הושלמה עדיין התכנית המשקית המלאה, כי עד אותו הזמן היה המשק מבוסס על שני ענפים בלבד: הפלחה והרפת. יבולי הפלחה היו זעומים — האדמה היתה זבורית, בלתי משובחה, והרפת היתה עוד בראשית התהוותה. ברור היה כי בלי השלמת הרפת, השבחת הקרקע ע"י זיבול ופיתוח ענף הלול לא תהיה כל אפשרות לקיים משק נושא את עצמו. המתישבים פנו אל המחלקה להתישבות. ואמנם כל הצרכים האלה סופקו על ידה, אם גם לא בבת־אחת. כחמש־שש שנים חלפו עד שדרישות המושב התמלאו. במשך הזמן זכתה הנקודה גם לשיפור התחבורה, נסלל כביש המקשר את המושב עם הכביש המרכזי. חשיבות יתר נודעת לכביש הזה בימי החורף, ימי הגשמים והבוץ.

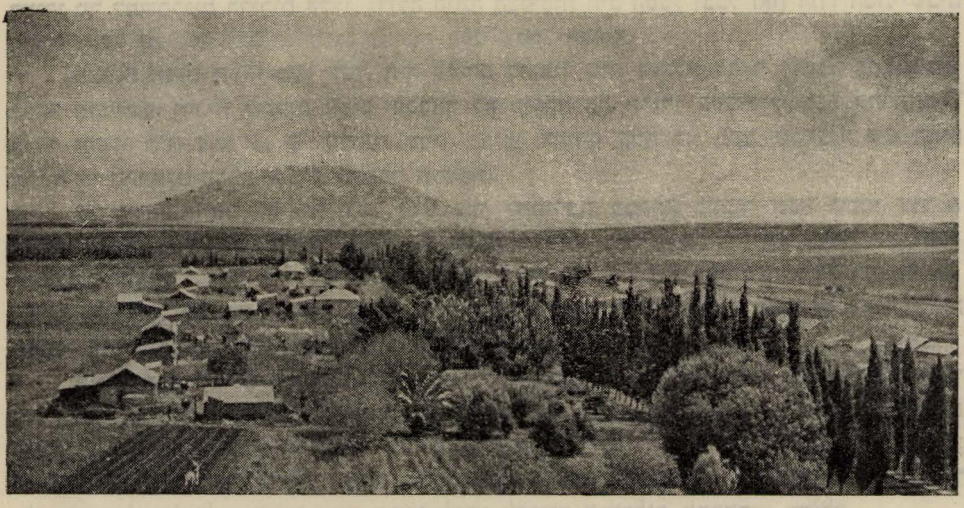
אחד הימים הבלתי־נשכחים בחיי המושב הוא היום בו הופעלה הבאר החדשה שנקדחה ע"י הקרן־הקיימת למושב זה במיוחד. גדלו השמחה וההתלהבות. הבאר נתנה 50 מ"ע לשעה, מכאן נפתחו אופקים חדשים להתפתחות, לגיוון המשק, צפו אפשרויות לנטיעת עצי־פרי בשטחים לא קטנים וגם כרמי גפנים בהשקאה. בממוצע ניטעו 5—6 דונם לכל חבר.

כמובן, לא מעטים היו גם הכשלונות שארבו להמשך התפתחותו של המשק. ביקשו החברים להגדיל את ענף הרפת, אף כי סכומי הכסף שנועדו לפי התקציב לענף זה היו זעומים מאוד, והלכו בדרך הסלולה, היינו — הסתבכות בחובות, רכשו פרות שויצריות ורומניות שלא התאקלמו בארץ וגדולה היתה התקלה ועקבות הכשלונות היו ניכרות זמן רב ברפת ,אך ההכרח להסתגל עשה את שלו והתגברנו.

במשך הזמן התלכדה קבוצת חברים, כ־18 איש, לשם עיבוד ענף הפלחה במשותף. אחר כך התאגדו החברים גם לעבוד מטעים במשותף, נוסף על חלקות המטעים אשר על מגרשו של כל חבר לחוד, אגודת חברים זו נקראת בשם „אלומה".

המושב מונה כיום 49 משפחות חקלאים, 12 משפחות בעלי־מקצוע ונוטרים. מספר הנפשות — 330.

באינבנטר החי: פרות — 120, מבכירות 68, עגלות 78, בהמות־עבודה 68, 4000

תל־עדשים

עופות, 80 כוורות, קומביין 1, טרקטורים 3, מכבשים, מזרעות, מאלמות, מכונות ריסוס וכלי־עבודה שונים.

שטח הקרקע 7330 דנם, מזה פלחה 6000 ד', השאר הוקצה למטעים, מספוא, ירקות, הצירים וכו'.

בנינים: 52 בתי־דירה, 13 צריפים, 49 רפתות, 98 לולים, 2 סככות, טחנה לגריסה, 6 בתים ציבוריים בנויים אבן או ביטון לבית־הספר ומוסדות הכפר. ועל כולם בית העם והתרבות שהוקם לתפארת ובהקמתו נוצלו גם האבנים המסותתות של החושות הראשונות.

כמויות הייצור בשנים האחרונות הן: 400 טונה גרעינים, 400 טונה חציר, 420.000 ליטר חלב, 500.000 ביצה, 150 טונה פירות.

מוסדות הכפר לא בבת אחת הוקמו, כל מוסד בהתאם לזמן ולצרכים. אף בית־הספר גדל לפי הצרכים. תחילה הכיל רק 8 כתות, במשך הזמן נוספו גם כיתות־המשך.

תנועת ההתגייסות היתה ברוכה מאוד במושב, התגייסו לצבא 6 חברים ותיקים, ביניהם חברה אחת, 18 נערים ונערות מבני המושב ו־17 בני הנוער העולה, שקיבלו כאן את הכשרתם, והם ממשיכים לראות את המושב כביתם. מבין המתגייסים שנספו יהיה זכור לנו משה שטינברג, זה העלם השחרחר, זקוף־הקומה ורב החן, אשר טבע באנית־הצבא בים התיכון.

לא מעטים הקרבנות מבין חברי המושב שהלכו לעולמם, מי בת...ת בנין, מי בקדחת, מי מהרעלת הדם ומי שטבע בירדן. זכרם יהיה ברוך בתוכנו.

הימים הראשונים לבית־הספר

(מרשימותיו של מורה במקום).

באחד הימים בשנת תרפ"ז הגעתי לתל־עדש. נשלחתי מטעם ועדת־התרבות המרכזית להורות בבית־הספר בכיתות העליונות.

לקבלת פנים מיוחדת לא זכיתי — כל אנשי המושב היו עסוקים בעבודה. אחד הילדים הובילני אל „צריף המורים". צריף זה היה מיוחד במינו: בנה אותו החבר המורה שקדם לי בעבודה. הצריף היה בנוי קירות כפולים ממולאים חצץ ואבנים. מפני העומס הרב ומפני מבנה הקרקע הכבדה שקע מהר, הרצפה התרוממה וקליפתה היתה מגוונת מאוד. לא בכל מקום בחדר יכולתי לעמוד בקופה זקופה, אך אין בכך כלום.

אלא שהמוסיקה היתה בעוכרי: חברי לצריף, המורה השני, למד בזמן ההוא לנגן בכנור וכבדני ערב ערב בקונצרט נפלא, הוא פרט על הכנור במשך שעות אחדות במרץ יוצא מן הכלל וניגן את... הגמות. ומפני שאיני נמנה בין חובבי המוסיקה הנלהבים ביותר, הוכרחתי לחפש לי פינה אחרת. החלטתי לבקש מאת ועד המושב דירה שקטה יותר. יצאתי למושב לשאול לבית ראש הועד. ובמושב אז צריפים מעטים גרועים.

אחטא לאמת ההיסטורית, אם לא אזכיר את הצריף בעל הקומותיים מתקופת „השומר" „שהתנוסס במרכז המושב בכל הדרו". כאמור, היו הצריפים מעטים, לרוב היו גרים ב„חושות",

שניבנו ע"י בעל האחוזה סורסוק בשביל ה„חרתים" עם הבהמות לעונת העבודה.

הגעתי ל„בית" ראש הועד הח' פ. ו„אורו עיני". דירתו היתה בחדר אפל מחוסר חלונות באחת החושות. אחרי שיחה על ענינים שונים ניגשתי לשאלת החדר בשבילי. הח' פ. התפלא מאוד על בחלי בצריף ובכל זאת הבטיח לייחד לי חדר בחושה המרכזית, שם היתה גם המרפאה, שם גר גם שומר השדות ומזכיר הועד.

כעבור ימים אחדים עברתי לחדרי. חלונות — מלבד שני אשנבים בקיר הדרומי — לא היו בו. דרך האשנבים האלה לא חדר כמעט האור, כי קטן היה המרחק בין חושתנו והחושה השכנה. גם שטח קטן זה היה נטוע עצים מימי „השומר". החדר היה אפלולי ומלא מסתורין. מלבדי שכנו בו חרקים שונים ורבים (שדה נרחב לחקירות אנטמולוגיות), אך ימי הגשמים מיהרו לבוא והרגשתי את עצמי טוב: אכן רכשתי לי „פינה שקטה".

בימות החמה אמנם הופרעה קצת מנוחתי. מפני האויר המחניק והחרקים העוקצים לא יכולתי להרדם ולעתים קרובות הוכרחתי עם בוא הלילה להוציא את המטה לרחוב.

היום הראשון בבית־הספר הוא לרוב המכריע בעבודת המורה. זהו יום של מבחן בשבילו:

בוחנים אותו התלמידים, עשרות עינים מתחקות על כל תנועותיו, לומדים את חולשותיו והרגליו, עושים נסיונות שונים כדי להיווכח כיצד יגיב בר־נש זה במקרים שונים. את זה ידעתי כבר מהנסיון. כנראה, עמדתי במבחן.

הגיעה שעת הצהרים. הודעתי לתלמידים, שעכשיו תהיה הפסקת צהרים לשעתיים. התלמידים הביטו עלי בתמהון: בבתי־הספר של ועדת־התרבות היו נוהגים לקצר בהפסקת צהרים עד כמה שאפשר. אחד התלמידים שאלני: — ומה תעשה עד שתים? — אמצא לי איזו שהיא עבודה, עניתי בחיוך.

באתי הביתה והנה אין אף טיפת מים. לקחתי כד והלכתי מבית לבית לבקש קצת מים. המחסור במים היה מורגש במושב באופן חריף, לא הספיקו מים אפילו לצרכי הבית. מים היו מביאים מבאר רחוקה בעגלות או בחמורים.

במשך השנתיים שהייתי בתל־עדש לא התקלחתי אף פעם כל ימי השבוע, אפילו בימי הקיץ הלוהטים. בכליון עינים חכיתי ליום הששי, בו נסעתי לשבות בטבעון הברוכה במימי נחל־חרוד.

ביום אחד בשובי מבית־הספר מצאתי בחדרי כד מלא מים, וכן היה אחר־כך בכל יום. חשבתי, שזכות מיוחדת עמדה לי והעורבים מכלכלים אותי במים. לבסוף נודע הדבר: שכני, שומר השדות הח' רדין, ברוב חסדו קיבל על עצמו להיות ספק־המים שלי.

כבר בימים הראשונים נתקלתי בעובדה המפליאה, שלימודים אחדים לא נלמדו כמעט בבית־הספר; ומה שמפליא ביותר — במשך שנה לא למדו כלל חשבון. אמנם היתה להם ידיעה הגונה בתנ"ך וידעו עברית יפה. חשבתי לנחוץ להנהיג בבית־הספר גם את יתר הלימודים. שוחחתי בענין זה עם התלמידים (בשתי הכיתות העליונות היו כ־20 ילד וילדה):

— ילדים, עליכם לגמור את בית־הספר, הנכם כבר בני 13—14 ובתכנית בית־הספר לימודים רבים שעוד לא התחלתם בהם.

— ומה לעשות?

— אם תלמדו בשקידה ובהתאמצות תוכלו במשך שנתיים לגמור את בית־הספר.

— טוב, אנו מסכימים.

— אצטרך להטיל עליכם עול כבד של עבודה מאומצת בבית־הספר ומחוצה לו.

— טוב, טוב, אנו מוכנים לעבוד.

— עליכם יהא לקבל את פקודותי מבלי ריטון והתאוננות (את הצעותיכם הנני מוכן לשמוע תמיד).

ומאז התחילה העבודה המאומצת מצד כל התלמידים. זכורני: הטלתי על התלמידים עבודה רבה בחשבון. אחד דרש ממני שאבאר לו, לשם מה נחוצה כל העבודה הזו. עניתי: „אין כל אפשרות לתת ביאורים ולענות על מטרת כל עבודה בזמן השיעור, אך הנני מזמין אותך בערב לביתי לכוס תה ושם נשוחח על הדבר." התלמידים פרצו בצחוק. ומאז, בכל פעם שמי שהוא היה שואל: „לשם מה העבודה הזאת?" היו התלמידים אומרים לו: „קבל את הזמנת אברהם ובוא בערב לכוס תה"...

בימים הראשונים סידרנו טיול לסביבות הרי־נצרת. התלמידים הממוני ממש בריבוי שמות הצמחים אשר בפיהם. בימים ההם, עת בא העם בראשונה כמעט במגע עם טבע המולדת, היתה שאיפה חזקה להכיר את צמחי הסביבה וקודם כל לקרוא להם שמות... וקריאת השמות לצמחים תפס את המקום הראשון והחשוב בלימודי הטבע החי. אנכי, החדש בארץ, לא ידעתי אף חצי מהשמות הידועים לילדים. ירד כבודי בעיני התלמידים.

למחרת הכנסתי לכיתה את העולש המצוי בשדות המושב. ומה נדהמתי בהיוכחי שאין להם, לתלמידים, כל מושג לא במבנה הצמח ולא בדרכי חייו. התחלנו ללמוד את הבוטניקה. התלמידים התחילו להבין, כי אין להסתפק בשם הצמח בלבד.

גאות התלמידים היתה על התחנה המטיאורולוגית. התצפיות בתחנה התנהלו בדיוק נמרץ ע"י התלמידים. שלוש פעמים ביום נרשמו התצפיות. התלמידים התיחסו ברצינות רבה לעבודה זו. גשם וקור לא עיכבו בעדם למלא את עבודתם. הסיכומים החדשיים נעשו בסדר. מצאתי בארון בית־הספר תיק עם הסיכומים החדשיים לשנה החולפת. המשכנו בעבודה המועילה והמאלפת.

בלול היו תרנגולות גזעיות. הוא היה מספק ביציי־דגירה לכל אנשי המושב. בא־זו מסירות ודייקנות טיפלו התלמידים בלול. בעונת ההדגרה ניבנו צריפונים מיוחדים לדוגרות וחצר מיוחדת לאפרוחים. ההזנה היתה לפי כל כללי הטיפול הרציונלי והאפרוחים נשקלו. התנהלו רשימות מעניינות ומאלפות.

אסיפת התלמידים החליטה להוציא עתון. נבחרה מערכת. פעם בשבוע היו חברי המערכת מתאספים בחדרי. החומר היה רב. כולם הרבו לכתוב. נתגלו הרבה תלמידים ברוכי כשרון. העתון יצא בדיוק בכל חודש. היה בו חומר מעניין מתולדות המושב ומההווי. העתון אחרי הופעתו היה נקרא בפני כל אנשי הכפר. הבאים בחשק רב לשמוע את קריאת „יצירותיהם" של

ילדיהם. הילדים בעתונם הין לעתים קרובות מבקרים קשה את דרכי החיים במושב, בקורת חדה ונוקבת. בעתון השתקפו חיי בית־הספר, ביחוד במדור „בבית־ספרנו".

כמעט לכל חג הוכנה תכנית מיוחדת. סודרו גם הצגות, ומי לא השתתף בהכנות להצגות אלה? סנדלר יודע נגרות, מזכיר יודע נגן ואיש המושב המבין בעניני אמנות — כולם עמלו וטרחו. הוקמה במה, סודרה תפאורה — בזה טרחה ביחוד המורה לציור — נפרש מסך. המשחקים יגעו ועמלו זמן רב. כל נשף כזה היה לחג לכל אנשי המושב ושימש נושא לשיחות בבית־הספר ובמושב ימים רבים.

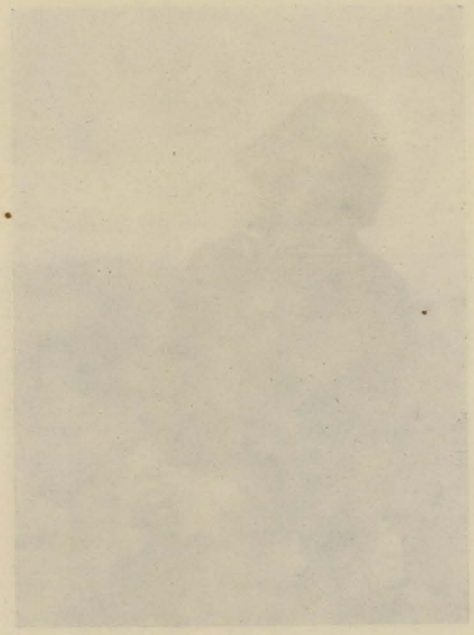
חצר גדולה היתה למוסדות החינוך, חצר בעלת עשרה דונמים. בתוך החצר עמדו שני בנינים — בית־הספר והגן. בנין הגן היה „מפואר", לפי מושגי הזמן ההוא. צריף בית־הספר היה יותר גרוע. ומעשה שהיה: בערב חורף אחד הסיר הצריף את כובעו בפני הוד רוממות הרוח — הגג עף ונישא למרחוק. בקיץ אכלנו החורב ובחורף אכלו אותנו בכל פה הקור, הגשם והבוץ.

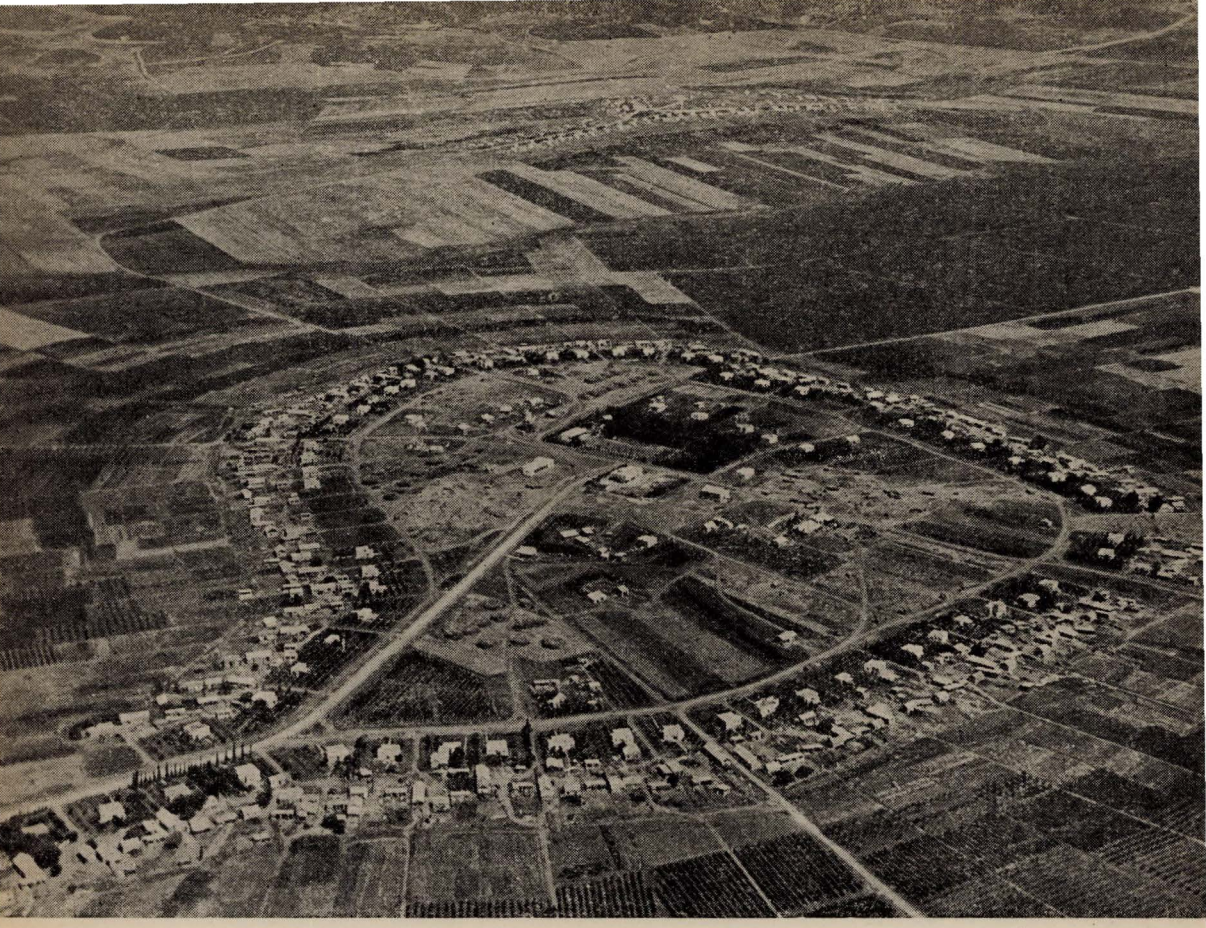
עם התחלת הלימודים התחלנו לטפל בשאלת הגינה. הילדים, בני הכיתות העליונות, הרבו לספר על חלקת אדמה לנסיונות, שסודרה בשנה שעברה בהדרכת המורה לפי הוראות תחנת־הנסיון.

באסיפת התלמידים נידונה שאלת סידור הגינה ונבחרה ועדה מיוחדת. הועדה קבעה את כמות הזרעים ומהותם. היא באה גם לעזרת התלמידים הנחשלים בהדרכתה. הגינה היתה לי־מודית וחברתית־חינוכית בעיקרה. התנהלו רשי־מות סדירות של התצפיות.

העבודה הביאה פרי רב, בעיקר הודות למעלותיהם המצוינות של ילדי תל־עדש: לכש־רונותיהם, חריצותם ומסירותם לעבודה וללי־מודים.

כפר־יהושע

יד ליהושע חנקין

מיטב רגשותינו ומחשבותינו צריכים להיות נתונים לקדמת המפעל. קדמה זו חשיבות בה לא רק לעצמנו, כי אם גם לעם כולו שגלה מארצו והתרחק מעל אדמתו. בסלילת שביל מתאים לעצמנו עד היותו דרך נָאותה לרבים מבני עמנו, דרך השיבה לחקלאות ולחיי כפר וטבע — עיקר תפקידנו. בגאולתו של היחיד אנו מצווים לראות את התחילה לגאולת הרבים. כל הישגינו ישוו לערכם המלא, אם יגיעו לרשות הרבים, וכל לבטינו ותלאותינו היו כדאים אם יחסכו לבטי רבים וימנעו מהם את התלאות אשר במאמצים התגברנו עליהם. הדרך לחקלאות בכל העולם, פרט לאלה שינקוה בחלב אמם, ואלה הם רוב רובם של חקלאיהם, עטורה רומנטיקה של שאיפה לטבע ולחיי שקט ושלוה של הכפר. הדרך שלנו לחקלאות אף היא ראשית ראשיתה אולי בכך, אבל המשכה קשיים, תלאות ומאמצי הסתגלות והתגברות רבים. מעטים מאוד בעמנו ההולכים בדרך זו עד סופה. הרבים, אף אם לדרכי עבודה ועמל כפיים שעו — בדרכי המלך של כל המלאכות האחרות יצעדו. גם אלה נחוצים והכרחיים הם לנו ולביסוס קיומנו בארץ והתבצרותנו בה, אך בלי השרשים של החקלאים ובלי היסודיות של החקלאות והתערותה בארץ לא יחזיקו אף הם מעמד. על כן מראשוני תפקידינו להרבות ה ש ר ש י ם ולחזק היסודות.

על סף הכרעות מבחוץ ואל מול מבחנים עצומים מבפנים אנו עומדים. אחד המבחנים החשובים שבפניהם תעמוד החקלאות שבארצנו ובתוכה גם אנשי המושב, היא היכולת להאחז באדמת המולדת בכל אזוריה ובכל תנאיה ובריבוי מספר החקלאים המוכשרים והמסוגלים בתוכה. בעמידתנו במבחן זה תלויה גם ההכרעה האמיתית והסופית ובזה מותנים גם פני עתידנו ואפיים. משקינו צריכים לשמש בתי־ספר המוקדשים למטרה זו, עולים רבים משרידי התפוצות צריכים למצוא מקלט והכשרה בהם. בזה גלומה פדותם וגאולתנו. החיילים, נוקמי נקמת דם עמנו ולוחמי מלחמתנו, צריכים להצטרף ברבים אלינו ולמצוא מקלט זמני והכשרה טובה לקראת עתידם הקבוע והבטוח בתוך שורות ישובינו החקלאיים אשר ילכו וירבו.

אך לא רק פתחי בתינו ושערי משקינו צריכים להיות פתוחים בפניהם לרווחה, כי אם גם רגשי לבותינו והגיגי מחשבותינו צריכים להיות גלויים ופתוחים לפניהם וכך גם כל פרשת לבטינו על חבלי הלידה וחדות היצירה המלוות אותנו בכל המשך דרכנו, מבירא עמיקתא של הגלות והגלותיות עד לאגרא הרמא של המשק העצמאי ביצירתו ובקיומו.

* * *

הפרקים הקצרים הנתונים בספר זה, על תולדות מושבינו והתהוותם במשך עשרים וחמש שנים, מיום הכנוס הראשון בעין גנים; הרשימות על הוי חיינו המתוארות בו — מפרי רוחם, הגיגם והויתם של חברינו אשר בכל מושב ומושב הם יוצריהם ומקיימיהם בפועל כפיהם — הם גם אשר בטאום בניב עטם. התמונות — צילומי מציאות ממשית הם, אשר נעשו ברובם בזמנים שונים ובמיעוטם כעת, כדי להציב יד לכל ישובינו בספר זה, אשר מטרתו — להיות לזכרון לנו ולבנינו על כל אשר מצאתנו עד כה ולעד לאשר יכול להיווצר, אם נעמוד נאמנים ואיתנים לעיקרי רעיונותינו.

ולממשיכי דרכנו הנלוים אלינו ישמש גא הספר הזה בבואה נאמנה וכנה לאשר יכולנו ועזר להמנע מאבני נגף על דרכי יצירתם, כן ידריכם ליתר מישרים בנתיבות חיינו.

יעקב אורי

מ ו ש ב י ־ ע ו ב ד י ם

...התחילו אצלנו בשנים האחרונות לדבר ע"ד יסוד „מושבי עובדים" בתור צורה ישובית חדשה, אשר עלינו להנהיג בעבודתנו בארצנו. והרי הדברים המעטים, שכבר נשמעו על אודותיהם, מרפרפים כחזון רחוק על מעשים מעורפלים, שאין למחשבה תפיסה בהם. ואולם אם מושבי־עובדים לא יחדשו לנו יותר מחידוש עצמם — אין כל צורך בהיוסדם. ואם ביסוד מושבי־עובדים לא נתייצב על מרום הפסגה ליצור אפשרות לחיים מתוקנים בעבודה, לחיים אשר אין בהם מקום לניגודים בין השאיפה והמציאות, ועל כן הם טובים; חיים שאינם יודעים כל סתירות בין הדיבור האידיאליסטי והמעשה המחפיר, ולכן הנם יפים; אם לא לזאת נתכוון ולא את זאת נגשים, כי עתה מוטב להם למושבי־עובדים שלא יחזו שמש.

כי זאת צריכה להיות דרכנו לעתיד: לא לבנות — כמנהגנו — במקרה ובפזיזות, כי אם בכוונה קודמת ובתבנית ותכנית מסוימת. ושלא לבזבז כוחות ליצירה לחצאין, כי אם לרכז את כל הכוחות ליצירות שלימות ומשוכללות, על פי מגמה ברורה ושאיפה עקבית.

וכי למה אנו שואפים או — בכל אופן — צריכים לשאוף? הלא למושבות עבריות, אשר יהיה בהן מקום למשפחות אכרים זעירים העובדים בעצמם ולא בפועלים, ושבמושבות אלו תוציא משפחת העובד את לחמה וכל צרכיה ממשק אדמתה, תוציא אותם בחסכון גמור, חסכון באדמה וחסכון בעבודה. מושבות שתשמשנה קרקע פורה וכר נרחב להסתעפות המשפחה העברית ותגדלנה דור עברי בריא בגופו וברוחו, מושרש ויונק מאדמתו־חיתו, שכל הרוחות שבעולם לא יעקרוהו ממנה, כאשר לא ייעקר העץ והחיה. מושבות בנויות על אדמת הלאום, אשר לא תמכר ולא תקנה, ורק לעובדה — כל עוד שהוא עובדה — ישנה אחיזה בה. מושבים היוצרים ראשית כל חמרי כלכלה מהמדרגה הראשונה הנחוצים לכל איש עובד בתוך הארץ, ולא חמרים מהמדרגה השניה והשלישית, הצריכים לצאת לשוק ולהתחלף שם בכסף והכסף יוחלף שוב בחמרי כלכלה הנחוצים לעובד.

למושבות, או מושבים, כאלה אנחנו צריכים ועלינו לתקן מראשית את כל התנאים הדרושים ליסודם וקיומם. והתנאים העיקריים הם: א) הלאמת הקרקע וסדר תקנות המבטיחות את קיום כל היסודות העיקריים שיונחו במושבים האלה. ב) אדמה במידה מצומצמת — אך גם מספקת — הדרושה להספקת כל צרכי המשפחה העובדת עבודה עצמית משוכללת. ג) שכלול ובסוס גמור של המשק לכל ענפיו, תיכף להיווסד המושב. ד) שיטת משק, המבטיחה את כל צרכי הכלכלה של משפחת העובד עצמו ולא מן השוק. ה) שיטת עבודה המתאימה לחיי המשפחה וגם מחייבת אותם. אלה הם העיקרים היסודיים לישובנו הלאומי.

אין חיים נקנים לאנשים עובדים בארץ חדשה, אלא על ידי התמסרות נפשית וגופנית. וארץ־ישראל — גם היא בלי יסורים גופניים ורוחניים — אינה נקנית. ולכל אחינו בגולה נאמר נא, כי הצעירים היכולים ומסוגלים עוד למסור נפשם על רעיון, יתכשרו נא וייחלצו נא הנה. לא בתור חלוצים למספר שנים קבועות ולא בתור תומכים בשדרות העובדים בארץ

שנחלשו, כי אם בתור פליטים מלחץ הגלות, בתור נמלטים מאבדן הגולה אל הנקודה היחידה אשר נשארה עדיין לפניהם. ובין אם יש להם כסף, אם רק נפש להם, נפש אשר כל עינויי הגוף וצער היום משחק הם לה בדרכה אל העתיד, כי עתה יחלצו נא הנה! לא הרכוש, כי אם הנפש תהיה לאבן הראשה ביסוד תחיתנו בארצנו.

היסוד והתוכן של ישוב חקלאי נמצאים בקשר הנפשי, אשר בין העובד ובין אדמתו וכל אשר עליה. יכול האכר להשתתף עם חבריו לשם ניצול הצדדים המסחריים שבאכרות, לשם מכירה לשוק, לשם קניה מהשוק, לשם עיבוד חמרים חיים לחמרים מתוקנים; ואף גם לשם עיבוד זמני, הדורש השתתפות הכוחות, כמו חרישה עמוקה וכדומה; לפעמים גם לזרוע באופן משותף, הכל לפי ראות עיניו ועניניו בכל עת ועונה.

ונדמה לי כמו כן כי טעות היא לחשוב, אשר למושב־עובדים יכולים להכנס אך ורק אנשים מומחים שבמומחים בכל מקצועות החקלאות. צריך לשער, כי אנשים עובדים חרוצים ומבינים — אף גם בלי נסיון ומומחיות מרובה בכל המקצועות — יוכלו להסתדר על נקלה ליד אנשים יותר מומחים. מתי ואיך לחרוש ולזרוע או לנטוע ולשתול, להשקות, לקצור ולאסוף, וגם איך לגדל תרנגולת ופרה, או איך להכיר מחלה בחי ובצמח ובמה לרפאותה — את כל זה ילמדו במושב אנשים חרוצים ומבינים, אשר כל דאגת משקם רק עליהם.

נכון גם זה, כי להתגבר על המכשולים שבארץ, להשיג ולהוציא חמרים חיים, קל יותר לקיבוצים מאשר לפרטים; ואולם בזה אין הקיבוץ של מתיישבים במושב צריך לנפול אף במשהו מקיבוץ פועלים בקבוצה.

ועל־דבר שעבוד האשה לבית ולילד והגרשה מהסתפח לעבודה ציבורית וחברתית, ובכלל „הגבלת יכלתה להתפתח ולהנות מאושר החברה" אחרי היותה לאם, גם בזה אין צל השאלה נופל על האשה־האם בתור אכרה יותר מאשר על האשה־האם בקבוצה. ואם נניח שבקבוצה יהיו לאמהות הרצון והאפשרות למסור את ילדיהן למחנכות ומטפלות מיוחדות, כי הקבוצה ולא ההורים תדאג לחינוך הילדים, הן לא תמנע אפשרות זו גם מהאמהות במושב, אם בכלל תמצא השיטה הנכונה והסדר המתאים להלאמת החינוך. ואולם לא עצם שיטת הקבוצה ולא עצם שיטת המושב מוסיפים דבר־מה לפתרון שאלת שעבוד האשה בחברה. שאלה זו, בהיקפה הרחב, אינה צריכה להיות נבלעת בשאלות אחרות. ובנוגע להפרט האשה, הרי מהשעבוד — ירושת־הדורות, מאי־השויון — סבל החינוך, מרפיון הכוח והרוח — היפנוז ההרגל — יכולה אולי כל אשה נאורה ואמיצת לב לצאת בכל מקום שהוא בחברה נאורה, אם כי אין זה קל ביותר... ושעבוד האשה־האם — עול הילד על אמו?... אל נא נכניס את כל זה בתור הוכחות לשאלות אחרות, באשר שאלה זו היא מורכבה וסבוכה יותר מדי, בכדי שנוכל להטיל אותה על מאזני ההכרעה בעד מושבי עובדים או נגדם.

— — — לא אנחנו פה כעת יכולים ורשאים לסדר עובדים על יסוד של מקצועות בודדים, אם נטיעות או אפילו ירקות או חלב או עופות, שתנובתם תוצא לשוק — ולא רק לשוק המקומי — ותוחלף בכסף לקנות לחמם ומימם. שיטה כזו מופרכה מעיקרה ומסוכנה לנו, חוץ מהצד המרומז למעלה, גם עוד מכמה צדדים: א) כי כל אדם צפוי אל השוק נעשה בהכרח תגרן, אשר מוחו ולבו ינועו בקרבו כנוע השער בשוק, ורוחו שואפת לכל השוקים, אך אין הוא מכה שורש בקרקעו. ואנחנו הן טרם השתחררנו מנטיה זו, אשר נבלעה בדמנו במשך דורות נודנו... ב) המשק היסודי המעורב מספק לעובד את כל צרכיו, לוכד את כל לבו ומקשר אותו לנחלתו וכל אשר בה בקשר נפשי אשר לא ינתק. והעבודה במשק כזה חביבה על העובד מכל תענוגות תבל ולא ימסרנו לאחר. וזה מה שדרוש לנו כסם החיים. ואולם כל משק המכוון לגידולי השוק, כנטיעות

ודומיהן, מגרש את בעל המשק אל השוק ולשיחות יושבי קרנות ומשריש בלבו את הנטיה להתעצל ולנצל אחרים. ג) המשק התלוי בשוק איננו איתן ובעליו צפוי תמיד לפחוד מסכנת ההפסדים, ולכן גם מערכת עצביו מתרופפת ואין לו עצבי אכר, כי אם עצבים של עירוני. ד) ובכלל טעות היא, גם מצד החשבון הכספי, לחשוב שמשקי השוק מכניסים על פי ערכי המזונות אשר נותנים תוצאותיהם, הרי המשקים היסודיים מכניסים כמה מונים יותר מזון, בצורה הנדרשת לאדם, מאשר יכניסו המשקים המכוונים לשוק. ה) גם בארצות אחרות צועקים חמס על המשקים המוציאים את תוצרותיהם חוצה ומדלדלים על ידי זה את האדמה. ואם בארצות ההן ואפשרויותיהן כך, אצלנו, אשר אפשרויותינו להשיב לאדמה את דשנה הן יותר מוגבלות, שלא לפי הערך כלל, על אחת כמה וכמה... ו) המשק היסודי, המבטיח לעובד את סיפוק מזונו וכל צרכיו ישר מעמל כפיו, הוא הכרחי לנו גם לשם השגת מטרה מעמדית לאומית. כי בגורלו של האדם העברי עובד אדמתנו תפול גם התעודה לשחרר את עובד האדמה משעבודו הכלכלי ולהרים אותו משפלותו התרבותית. הן עובדה היא, כל מכל מעמדות החברה עובד האדמה הוא הכי מנוצל במובן הגופני והאקונומי והכי מושפל במובן התרבותי... האכר, השור והחמור — בשורה אחת הנם מוצגים משנות דור, עד אשר האכר עצמו התחיל להאמין, כי אין הוא יותר מחמור גרם ואין הוא יוצא ידי חובתו לחברה, אלא אם הוא מושך בעול העבודה המפרכת יום ולילה. וכל החברה יחד עם האכר מאמינים, כי על עובד האדמה להסתפק במזון גס ולהיות משולל כל מזון רוחני... מאמינים, כי האכר צריך להיות בור וגס, בעל מוח מטומטם ורגש קהה... ואף עסקינו, וגם הכי טובים בהם, בבואם ליצור כאן את הישוב, פחדו ודאגו שמא האכר שלנו יהיה מקולטר יותר מהמידה; וחפשו ממש בנרות את החומר האנושי הכי גס ומטומטם. הם ראו את דוגמת האכר בעולם הישן ובקוצר דעתם ובשטחיות הבנתם קראו: „כזה ראה וקדש!"... — — — המשק היסודי, ורק המשק היסודי, מבטיח לנו את השגת כל שאיפותינו לתחית עמנו בארצנו ובמשק היסודי, ואך ורק במשק היסודי, נמצא את היסוד לשחרור האדם מעבודתו לאדם ולחברה. כי הן לעבד עבדים היה האדם, מאז חדל לינוק את חיתו ישר מאמו־אדמתו והתחיל „להתפרנס זה מזה". ושבעתים נלקו בזה בני עמנו בגלותם. הן כל כשרון האדם שקוע מאז בנכליו להפוך בחררתו של חברו. הן עבד לעבדים, עבד לאימתו מפני התחרות של משנהו, חיו כל האדם וכל חברות האדם, רק עקב זאת אשר עזבו את מרחבי השדה, מקור החיים בחופש וצדק ובתום וענוה, ויתלו את קיומם בחתחתי המזמות. ובעלי המשקים המכוונים לשוק, גם הם שייכים לסוגים אלה. כי רק בעל המשק היסודי, המובטח בכל צרכי קיומו ישר ממשקו, רק הוא יכול להיות בן־חורין גמור, המשוחרר לא רק מעול אחרים, כי אם גם (מה שמציין את מדרגת השחרור הכי גבוהה) חפשי הוא מכל נטיה לנצל ולשעבד אחרים. ובין אם תחכם האנושיות לשוב למקור תומתה, או אם תוסיף לשקוע ולחבל את עצמה כאשר עד כה; ואולם העם העברי, בשובו לחיי ארצו, ישמע וישמיע שנית את קול האדמה הקורא: „כי לי בני ישראל עבדים, ואינם עבדים לעבדים!"...

על משקים יסודיים ועל מושבי־עובדים כאלה יווסד נא ישובנו בעתיד. או אם לא שכאלה, מוטב שלא נתחיל כלל בבנין ישובים. אחרי אלפי שנות גלותנו, אפשרית לנו עלייה ותחיה בארצנו, רק אם שלמה תהיה גאולתנו: גאולה לאומית ואנושית בבת אחת. ואולם כל גאולה לחצאין, רק הרס חדש, חורבננו האחרון, תביא לנו.

וביסוד מושבי־העובדים נרכז נא את כל כוחות נפשנו ואמצעי כספנו ליצור את השלם והמשוכלל מן המסד ועד הטפחות!...

אליעזר ל. יפה

יסודות לתקנות מושב־עובדים

כדי שהתקנות תהיינה יותר ברורות, יותר מוארות באור ההכרה הפנימית ויותר קרובות אל הלב לקימן, צריך להאיר את יסודן בשאיפות העליונות של הרוח האנושית. צריך שיהיה ברור כי ההבדל בין צורת ישוב זו המבוקשה, המושב, ובין צורות הישוב הקיימות, העיר, הכפר, המושבה, הוא לא רק בסידור ענייניהן הציבוריים, החיצוניים והפנימיים, כי אם גם ובעיקר ביסודן, ברעיון המונח ביסוד אותו הסידור, וברוחן.

צורות הישוב, כמו כל צורות החיים הקיימות, עומדות על הפרטיות המצומצמת והמוגשמה, על הקנין הפרטי, הרכוש הפרטי, האיניציאטיבה הפרטית, המרוכזת כולה בביצור צמצומו וחמריותו של הפרט, בביצור הקנין הפרטי והרכוש הפרטי, ומתוך כך — על המסחר ועל הכסף. מכאן — הרדיפה אחרי העושר, עם השלטון של העושר והכבוד של העושר, בתור נותן הטעם היותר נחמד והאושר היותר גדול של החיים האנושיים. צורת ישוב חדשה, מבוקשה מתוך שאיפה לחידוש החיים, צריכה לעמוד על יסודות אחרים, יותר אנושיים, הנותנים טעם אחר ואושר אחר לחיים, ובהם — ביסודות האנושיים — כל חידושה וכל עיקרה. מהם מחוייבים חיוב הגיוני וחיוני כל הסדרים החדשים, ובהם, ורק בהם — כוחם.

יסוד היסודות הם החיים האנושיים לכל היקפם ועמקם: שיחיה אדם חי את כל עצמו, את כל עולמו בכל ספירותיו, התחתונות והעליונות כאחת, מתהום ארעא עד רום רקיעא. החיים האנושיים, במהותם העיקרית, במה שהם נבדלים ויתרים על חיי יתר החי, הם תוצאה מהפעלה הדדית, חוזרת, של הפרט והכלל, של היחיד והציבור. הפרט והכלל, היחיד והציבור, משתתפים ביצירתם במידה שווה. מה שמבוקש פה היא איפוא לא הגברת כוח הכלל על חשבון הפרט עד לידי שעבוד הפרט לכלל, כי אם התאמה עליונה, שלא תושג בטשטוש האישיות של הפרט ובהמעטת דמותה, כי אם להיפך, בהגברת כוחה, הכרתה העליונה וחרותה העליונה של האישיות הפרטית. האישיות הפרטית לא צריכה להפסיד, כי אם להרויח. הצרה היא לא בפרטיות, כי אם בצמצומה. הפרטיות צריכה לקבל תוכן חדש, יותר רחב ויותר עמוק, אנושי, קוסמי. גם האיניציאטיבה הפרטית אינה בטלה, כי אם מתעלה, מתרכזת בעניינים מאותו העולם הרחב, שמתפשטת עליהם האישיות, השואפת לחיים אנושיים מלאים. הציבוריות אינה מבטלת את האישיות ואינה ממעטת את דמותה, כי אם להיפך, מרחיבה ומעמיקה אותה. כל המבוקש בחיים החדשים הוא, שהם יתנו לאישיות הפרטית את האפשרות להביא לידי גילוי את עצמותה העליונה, במידה שהיא תמזג את חייה בחיי הציבור עד לידי התמזגות בחיי העם, האישיות העליונה, ולאישיות העליונה — במידה שהיא תמזג את חייה בחיי האנושות ובחיי העולם.

היסודות לתקנות המושב יכולים איפוא להיות מבוטאים באופן כזה:

1) האישיות והמשפחתיות.

היחסים בין חברי המושב צריכים להיות לא יחסים של צמצום, של מסחר ושל כסף, כי

אם יחסים של בני משפחה אחת, הבאים לא רק לחיות ביחד, כי אם גם למזג את חייהם באופן כזה, שכל יחיד יתעשר בחייו משפע החיים הממוזגים של הכלל. צריכה להיות חלוקת העבודה, למשל, צריכים להיות חקלאים, בעלי־מלאכה, מורה, רופא וכדומה, אבל כל אחד במקצועו יראה את חייו, את טעם חייו ואת תוכן חייו בזה, שהוא בעבודתו, בעצם יצירת חיי עצמו יעזור ליצירת חיי המושב בכללו, ובמידה שהוא ירחיב, יעמיק, יעשיר את חיי עצמו, בה במידה הוא ירחיב, יעשיר את החיים הציבוריים של המושב בכללו. החקלאי שואף ליצירת המזון היותר מבריא את הגוף ואת הנפש קודם כל, כמובן, לעצמו, למשפחתו ולחברי המושב. בזה, בשאפו להשבחת מיני הדגן והירקות וכדומה, יש לפניו כר נרחב לחידושים וליצירה. החייט דואג להלבשה נוחה לבריאות ומתאימה לתביעות היותר מעולות של החיים האנושיים. וגם בזה יש כר נרחב לחידושים וליצירה לפני המוכשר לכך. וכן הבנאי, הנגר, הרופא, המורה וכן הלאה.

מתוך כך — מתוך העמדת התחדשות החיים על התחדשות האישיות והמשפחתיות בחיים הציבוריים — יוצאת ממילא, בתור תוצאה הגיונית ישרה חרותה השלימה של האשה וזכותה השלימה להשתתף בכל עניני החיים הפרטיים והציבוריים. כל בנין נפשה וצורתה של האשה — בדומה לבנין גופה וצורתו — וכל תפקידה ,המיוחדים מטעם הטבע עצמו, נותנים לאישיותה של האשה חשיבות מיוחדת, בתור אחד השותפים הראשונים בבנין המשפחה ובהקמת הדור הבא. אישיותו של הנולד הרי אינה אלא צרוף מאישיותיהם של האב והאם. היסוד לכל היחסים בין הגבר והאשה, ובכלל זה — לאהבה שביניהם, צריכה להיות השאיפה להעלות את עצמיותיהם בעצמותו של הנולד, במידה שלא עלה ביד כל אחד להעלות את עצמותו בעצמו. בזה יפה כוחה של האשה מכוח האיש, שהיא ההרה והיולדת, סובלת את כל התיצרותו וגידולו של הנולד, היא אם. בזה בעצם חרותה העליונה וזכותה העליונה. את זה היא עוד לא השיגה, היא עוד לא מצאה את עצמה. היא עוד עד היום תלמידת הגבר ורואה את דרך חיי הגבר בתור סמל ומופת לדרך חייה היא ואת ערך זכויותיה בהיותן דומות לזכויות הגבר. בהיות לה האפשרות להשתתף בכל מעשיו הציבוריים של הגבר. בזה יש לראות במידה ידועה את רוח הזמן, את השאיפה להכניס את רוח הציבוריות בחיי המשפחה תחת לשאוף להכניס את רוח המשפחתיות לתוך החיים הציבוריים. אולם דוקא כדי שהאשה תשתחרר מתלמודו של הגבר, כדי שתעמוד על הדבר, כי תלמודה אחר, דרך חייה, חוג פעולתה, חובותיה וזכויותיה אחרים, כי כל בנין עולמה אחר, כמו שכל בנין גופה ונפשה אחר, — דוקא בכדי שתעמוד על כך מעצמה, מתוך החיים, מתוך נסיונה ומתוך כשלונותיה, צריך שלא לשלול ממנה את החרות השלימה ואת זכותה להשתתף בכל עניני החיים, הפרטיים והציבוריים.

מכאן — מתוך אותה העמדת התחדשות החיים על התחדשות האישיות והמשפחתיות בחיים הציבוריים — השויון המבוקש בין החברים. אומרים: אין שויון מוחלט בין בני אדם. אולם הדבר תלוי בזה, במה רואים את הנושא למידת השויון. בקומה, בצורה, בכוח, ביופי וכו' בודאי אין שויון, אבל פה הנושא למידת השויון ממין אחר. אם יש לכל חבר האפשרות להביא לידי גילוי את כל עצמותו, לברוא את חייו ועולמו על פי דרכו, הרי זה שויון גמור. אם עולמו של האחד קטן מעולמו של השני, הרי אין זה תלוי ביחסים ההדדיים בין בני אדם ואינו ענין לסדרי החיים הציבוריים. ומי, לעמקו של דבר, אם למדוד במידה עליונה, קוסמית, מי יוכל להגיד עולמו של מי יותר גדול?

2) העבודה.

אם מבחינת הצורה האנושית מבוקש בחיים החדשים, שהם יתנו מקום להרחבתו והעמקתו של תוכן הפרטיות, שהם יפתחו שער לפני האישיות לעולמה העליון והמלא, הנה מבחינת הפעולה האנושית מבוקש בהם, שהם יתנו מקום לאדם למצוא את תוכן חייו בפעולה ויצירה.

בחיים הציבוריים הקיימים רואה האדם את טעם החיים ואת אושר החיים בהנאה מן המוכן, ממה שהכינו אחרים, באי־פעילות עצמית על חשבון פעילותם של אחרים — בפרזיטיות. דומה האדם בחיים האלה לצמח פרזיטי, למשל, לעלקת, התוחבת את עקצה לתוך גוף צמח אחר ויונקת את לשדו ובזה היא חיה ופורחת. אלא שהאדם יונק לא את לשדו של גוף אחד, כי אם את לשדם של גופים רבים, זהו הקפיטליסט, העשיר, השליט. הוא חי, פורח, חזק, מטיל אימה ומתוך כך נוחל שלטון וכבוד, אבל הוא פרזיט, עלקת. אין כוחו אלא ביניקת לשדם של אחרים, ובאין לו יניקה משל אחרים, אין לו כוח ואין לו חיים. בחיים החדשים מבקש האדם את טעם החיים ואת אושר החיים בפעילות גופו ורוחו, בעשייה ויצירה. בדומה לצמח החי, הכשר, החי ומתפרנס מעצם הטבע בלי אמצעי, היונק בשרשיו מברכת האדמה וקולט בעליו מן הרוח והאור ויוצר מהם תאים חיים. זוהי העבודה, העבודה בכל היקפה ובכל צורותיה, מעבודת הכפיים היותר פשוטה עד עבודת הרוח, המחשבה והיצירה העליונה. האדם שב אל הטבע, אל הבריאה העולמית, אם כל חי, אחרי הקרעו ממנה, שב שבור ורצוץ, פגום ולקוי בגוף, בנפש וברוח, שב על מנת לינוק משדיה בלי אמצעי, לשאוב חיים לגוף ולנפש ממקור החיוב הראשון והיחידי, על מנת למזג את חייו הפרטיים המצומצמים בחייה העולמיים, המתפשטים ומתעמקים לאין סוף. והכוח השואב והממזג הוא העבודה, פעילות הגוף והרוח, העלייה והיצירה.

מובן, כי במקום שהאדם רואה את טעם החיים לא רק בפרי העבודה, כי אם גם בעצם העבודה, שם היחסים בין בני האדם ממילא לגמרי אחרים מאשר במקום שהחיים עומדים על הפרזיטיות והאדם רואה את טעם החיים בפרי הפרזיטיות. שם אין צורך להלחם או לחוקק חוקים נגד ניצול עבודת אחרים, כי הניצול הוא ממילא מתועב, כשם שאין צורך להלחם בעד חרות הקרקע ומכשירי התעשייה משעבודם לפרטים, שהרי זו היא חרותה של עצם העבודה. בכלל, היחסים הם פה יותר רחבים ועמוקים, יותר חיים, יותר אנושיים קוסמיים מאשר בחיים הציבוריים הקיימים.

3) עבודת הרוח או החינוך.

חיים של פעילות, של עשייה ויצירה ושל יחסים חיים מחייבים ערות רוח תמידית, בלתי פוסקת, ויניקת חיים תמידית, בלתי פוסקת. בעבודה, בפעילות הגוף והרוח, שואף האדם, כאמור, לשוב אל הטבע, להיות חי ופעיל עם הטבע, לשאוב מהטבע לא רק חמרי כלכלה כי אם גם חיים. אולם זה אומר בעצם, האדם קודם כל שואף לשוב אל עצמו, אל טבע עצמו. כל מתבונן רואה, כי כל צרותיו של האדם, כל יסוריו וכל פורעניותיו באים בעיקר מן האדם, אם מעצמו או מאחרים. את הטבע כבר הכיר האדם ויודע להשתמש בכוחותיו במידה מספיקה לתת לחיים האנושיים די הרחבה ונעימות, די טעם ואור, עד כי מצד זה אולי כדאי היה לחיות. אולם את הטבע האנושי האדם עוד לא הכיר במידה מספיקה, והעיקר — לא למד להשתמש בכוחותיו במידה מספיקה, ומצד זה הוא סובל. קודם כל, הרוב הגדול של מחלותיו באות לאדם מתאוותיו, שאין הוא יודע להתגבר עליהן, והמחלות מתגברות מדור לדור בעברן בירושה מדור לדור, מכאן — כל החולשה, הכמישה וההריסה של הגוף והנפש, אשר דורנו ביחוד מצטיין בהן. האדם לכאורה כבש את הטבע העולמי, אבל את טבע עצמו לא כבש וכאילו אין בכוחו לכבוש. וכאישיות הפרטית כן גם האישיות הקיבוצית, כל ציבור וכל עם. אין פלא, כי חלקי הציבור השונים אינם יכולים להתגבר על תאוותיהם הפרזיטיות המהרסות את הגוף הציבורי והפוגמות בשורה האחרונה, לעמקו של דבר, גם את טעם חייהם הפרטיים, אינם מרגישים את האחדות של הגוף והנפש הציבוריים ואינם יודעים למזג את חייהם בחיי הציבור לחיים מלאים ושלימים, לטובה ולברכה לציבור, וקודם כל להם עצמם — אם גם באדם הפרטי אין חלקי גופו ונפשו השונים יודעים את זה ואינם יכולים את זה. אתה רואה באדם פרטי חוזרים באופן נפלא אותם

המעמדים המתנגדים זה לזה והסותרים זה את זה, שישנם באדם הקיבוצי, הציבור, העם; והאדם הקיבוצי — אותם המעמדים, שישנם באדם הפרטי. בשעה שאדם שקוע במילוי איזו תאוה חלקית (למשל, השכור בשכרונו) שיש בה ארס של הריסה לכל הגוף והנפש, הוא לא רק שוכח את טובת הכלל, את טובת הגוף והנפש בכללו או מסיח דעת ממנה, כי אם כאילו מתכוון למרוד בכלל, כאילו כלל גופו ונפשו אינו נוגע לו כל עיקר. כאילו הוא אז לגמרי אדם אחר, עם פסיכולוגיה אחרת ועם חשבון חיים אחר מאשר בשעה של פכחות מתאוה ושל ערות רוח, בשעה שהוא חי חיים של פעילות, חיים של כל עצמו. ממש כאילו יש כאן שני מעמדים נלחמים זה בזה, מעמד פרזיטי ומעמד עובד ויוצר ,כמו בגוף ציבורי. ויפה המליצו עליה בתלמוד: „אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות". מכאן, מהחולשה הזאת של הטבע האנושי באישיות הפרטית ובאישיות הציבורית, מכאן בעיקר — הכעור, הקטנות, התפלות והשפלות, השקר והזיוף, הטמטום, הרע והאכזריות בחיים האנושיים, מכאן בעיקר — הצער, העליבות, הטרגיות ברוח האנושיות, מכאן בעיקר — הפסימיות והיאוש.

היש לזה תקנה? מי יודע? אולי יעלה סוף־סוף בידי האדם להכיר, להשיג עד סוף עמקו ולכבוש את טבע עצמו, כשם שעלה בידו אחרי עמל כל כך רב ויסורים כל כך גדולים להכיר ולכבוש את הטבע העולמי. ה„אולי" הזה הוא היסוד לכל השאיפות לחידוש החיים. יסוד אחר אין. זה צריך קודם כל להיות ברור. צריך שיהיה קודם כל ברור, כי העיקר הוא פה כיבוש עצמו ולא כיבוש אחרים, כיבוש סובייקטיבי ולא כיבוש אוביקטיבי. שום סדרים חדשים, שום צורות חיים חדשות, אין בכוחן מצד עצמן להביא גאולה לאדם, במקום שאין די רצון, די מרץ ועבודה בלתי פוסקת לכבוש עצמו, אבל סדרים וצורות חיים רצויים עשויים להועיל, לעזור הרבה, במקום שאלה ישנם. ממילא יוצא, כי שום מלחמה, שום כיבוש חלק מהציבור את החלק השני לא יביאו גאולה לאדם. כיבוש אחרים הוא ממש ההיפך ממה שמבוקש פה. כיבוש אחרים משעבד, מטשטש את האישיות של הנכבש ומטמטם את האישיות של הכובש, בעוד אשר לכבוש עצמו ועל ידו להצלחת חיי הפרט והכלל נחוצים חרותה השלימה וגידולה התמידי של האישיות והבנה הדדית שלימה בין כל אישי הציבור. „וכל בניך למודי ה"" צריכה להיות פה הסיסמה. גם כיבוש הטבע העולמי לא בא על־ידי מלחמה, כמו שרגילה להחליט המליצה המתהלכת, כי אם על־ידי לימוד לדעת כוחות הטבע וחוקיהם והבנה עמוקה לדרך פעולתם. וגם כיבוש האדם את עצמו, כיבוש התאוות, בין הפרטיות ובין הציבוריות, לא יבוא על־ידי מלחמה. הרבה והרבה נלחמו הדת והמוסר בתאוות האדם וכלום לא העלו בידם. יחידים בודדים בכל דור אולי נעזרו על ידי כך, וגם זה אולי בעיקר מפני שבנין נשמתם היה מתחילת ברייתו הרמוני במידה ידועה, ולא היה להם צורך להלחם הרבה בתאוותיהם, אבל הרוב הגדול נשאר כשהיה. עדה היא הירידה האנושית הנוראה של היום. גם כיבוש האדם את עצמו לא יושג אלא על־ידי לימוד לדעת הטבע האנושי והבנה עמוקה לדרך פעולתו. אלא שכאן הלימוד אחר, יותר עמוק, יותר בלתי אמצעי, חיוני. על ידי העבודה והחיים בתוך הטבע והחיים הציבוריים המשפחתיים נעשה הלימוד הזה לעבודת חיים, לפעולה חיונית. העבודה בתוך הטבע בתנאים נורמליים ובמידה נורמלית, מבריאה לא רק את הגוף כי אם גם את הנפש. הגוף שואב כוחות חדשים והנפש — שפע חיים. הצורך בלתי האמצעי להכיר מקרוב, ללמוד לדעת ידיעה חיה את האדמה, את הצמח ואת החי, נותן מזון בלתי פוסק למחשבה ולרגש, נותן מקום להשקיע אותו שפע החיים, שהושפע על הנפש בלי אמצעי ובלי ידיעה. האדם צריך רק להבין את אשר לפניו, לדעת להשתמש בכל זה, ולא לאבד את כל זה לבטלה או לבהלה. זוהי עבודת הרוח, תורת החיים, היצירה שבחיים מצד הטבע האנושי, הפונה אל הטבע העולמי.

הצד השני של העבודה הזאת הם החיים בתוך הקיבוץ ,האישיים, המשפחתיים, הציבוריים. חיי המשפחה מוציאים במידה ידועה את האדם מחוג פרטיותו המצומצמת, מטילים עליו דאגות

וחובות מחוץ לחיי גופו הפרטי ומרחיבים באופן כזה את חוג העניינים, המשמשים לו תומר למחשבה ולהרגשה. זהו הצעד הראשון. יותר מזה — החיים הציבוריים, החדורים ברוח המשפחתיות. פה מתרחב החוג והולך הלאה והלאה לפי מידת גדלה של הנפש וכוחה לגדול בלי הפסק. החיים הציבוריים הרי הם בעצם היוצרים את הצורה האנושית הרוחנית של האדם, של היחיד ושל הציבור, ולפי הרוח אשר בקרב החיים הציבוריים, כך מצטיירים שרטוטי הצורה, כך מתיצרת הצורה, אם יפה ואם מכוערה. בכל אדם ישנם צדדים חיוביים וצדדים שליליים ובכל אחד מהצדדים האלה משפיעים בני האדם זה על זה, במידה שבאים במגע ובמשא זה עם זה, משפיעים שלא מדעתם ושלא ברצונם, כמו שמשפיע הטבע, מבלי להתכוון להשפיע. במידה שהם נפגשים ונוגעים זה בזה בצדיהם החיוביים הם מעוררים זה בזה או גם יוצרים מחדש רגשים ואינסטינקטים חיוביים, כמו שלהיפך, התנגשותם זה בזה מגבירה בהם או מולידה את הרגשים והאינסטינקטים השליליים. כך יש לחשוב, נוצרו, מצד אחד, למשל, רגש הבושה, שכולו יצירה ציבורית אנושית שאין דוגמתו בקרב יתר החי, שכוחו בכל זאת די גדול להמית ברגע פעולתו את התאוה היותר חזקה; רגש האהבה בצורתה האנושית, הטהורה, היפה; רגש המוסר, רגש הצדק, האמת, הקדושה, רגש דתי. כך, מצד שני, נוצרו רגש השנאה והקנאה בצורתן האנושית, היותר מזוהמת ומכוערה, אינסטינקט הפרזיטיות היותר מכוערה וכן הלאה. אולם זו הצרה וזו המבוכה, שקשה למצוא מוצא ממנה — שבני אדם נפגשים זה בזה דוקא יותר בצדיהם השליליים, ודוקא במידה שהם מכירים יותר וכובשים יותר את הטבע העולמי, דוקא בה במידה הם מתנגשים זה בזה יותר ויותר בצדיהם השליליים ומחריבים זה את זה בגוף ובנפש, בחומר וברוח. כאילו האור שזרח על האדם מהכרת הטבע העולמי סמא את עיניו מראות נכוחה את הטבע האנושי עד סוף עמקו ומרפה את ידיו מעשות תושיה. זה מראה, כי האדם השיג את הטבע רק מצד אחד, מבחוץ, מצדו הסוביקטיבי הגלוי, מצד ההכרה, ולא השיג אותו מבפנים, מצדו הסוביקטיבי, הנעלם, מצד החיים. האדם מבקש חיים חדשים, זאת אומרת, הוא מבקש לתפוס את הטבע מתוכו, לתפוס בעצם פעולת החיים, מבחינה זו כל מה שמבוקש בסדרי חיים ציבוריים חדשים, בצורות חיים חדשים הוא — לסדר את החיים הציבוריים סדר כזה שאישי הציבור יהיו נוגעים זה בזה ומשפיעים זה על זה בצדיהם החיוביים. זוהי הצורה המשפחתית או הרוח המשפחתית של החיים הקיבוציים. אולם שום צורה ושום סדר לא יועילו ויכולים גם להזיק (שהרי אין לך צורה או סדר, שאין להם צדדים שליליים, הקלים מאוד לפעול לרעה, באין לעומתם פעולה נגדית נמרצת, חיונית), אם הם, הצורה או הסדר, לא ישמשו להפעיל את כוח החיים, לפרנס את המחשבה, הרגש והיצירה של כל אישי הציבור. החיים הם תנועה, שטף. דומים הם החיים למדרון זקוף, אין בהם עמידה: או עלייה או ירידה. אולם עלייה זו אין פירושה ויתור על מנעמי חיים ידועים מתוך הכרת חובה, כיבוש תאוות ידועות על פי צווי מוסרי. בויתורים, בפירושים, בכפיות, ואפילו בכפיה עצמית, כמו שראינו, אין משיגים פה הרבה או אין משיגים כלום, אם לא משיגים את ההיפך ממה שמבקשים. עלייה זו פירושה יצירת נעימיות חדשות, טעם חיים, אור חיים, שמחת חיים חדשים, יותר רחבים ועמוקים, יותר אנושיים־קוסמיים. התחדשות רוח אישי הציבור על־ידי התחדשות רוח חיי הציבור. החיים הציבוריים יכולים להיות מלאים חולין, קטנות, תפלות, כעור ולגרום ליחידים רק צער, עלבון, דכדוכה של נפש — ויכולים להיות מלאים אור החיים, יופי, עומק, ולהביא ליחידים נעימויות יפות, שמחת חיים טהורה. מלבד מה שחייהם הפרטיים של היחידים מוארים על ידי כך באור חדש. במצב החיים הציבוריים של היום רגעים כאלה ארעיים, בודדים, רחוקים. והנה זו השאיפה — לברוא חיים, שרגעים כאלה יהיו בהם תמידיים, הדבר הזה בידי אישי הציבור להשיגו, אם ידעו לבקשו, לבקשו, קודם כל, כל אחד בעצמו. אם כל אחד מאישי הציבור ידע לקחת מהחיים הציבוריים (וגם מחיי העבודה והטבע) מה שמחדש את רוחו, מעלה את עצמותו, מזכך את טעם החיים

שלו, מגביר בו את שפע החיים, הרי בזה גופו הוא יתן לציבור אישיות, אשר תהיה מצדה, לפי מידת כוחה, שופעת רוח חדשה לתוך חיי הציבור. זהו החינוך העצמי, שאינו פוסק אף לרגע בכל ימי החיים, היצירה שבחיים מצד הטבע האנושי, הפונה אל פנימיותו, אל תוך עצמו.

ויש עוד צד אחד לעבודת הרוח — חינוך הילדים.

בדורנו כמעט נמנו וגמרו, כי חינוך הילדים צריך לעבור מרשות ההורים לרשות הציבור. הנימוקים העיקריים: ראשית, לא כל הורים מוכשרים להיות מחנכים ויש להם די פנאי לעסוק בחינוך ילדיהם; שנית, צריך לשחרר את האשה משעבודה ביחד עם הגבר. שאיפת החינוך הזה היא — לפתח בילדים קודם כל את הציבוריות ומתוכה — את האינדיבידואליות. זאת אומרת בעצם, שוב אותה השאיפה — להכניס קודם כל את רוח הציבוריות בחיי המשפחה תחת להכניס את רוח המשפחתיות בחיי הציבור.

אולם, אם להתבונן מקרוב, לא עמוק לראות, כי אין הדבר פשוט כל כך. אם להעמיד את חיי המשפחה, את היחסים בין הגבר והאשה על שאיפתם העליונה של שניהם להעלות את עצמיותיהם בעצמותו המשותפת של הנולד, הרי אין חינוכו של הנולד מתחיל מיום היוולדו, כי אם הוא המשך מחינוכם העצמי של הוריו. פה יש קשר נפשי עמוק, שאין לתפסו, אבל אין להסיח דעת ממנו, במקום שמדובר בחינוך חיוני, עד כי קשה להגיד מה חשוב פה יותר, אם החינוך העצמי של ההורים או החינוך של הנולד. ברור, כמדומני, כי אין חינוך למי שהוא (חינוך במובן המצומצם, בהבדל מהוראה), בין לגדולים בין לקטנים, חינוך הראוי לשמו, אלא חינוך עצמי. רק על ידי חינוך עצמי אמיתי מחנכים אחרים, בין גדולים בין קטנים. מחנך, בין מורה, בין אב או אם, זה אומר קודם כל — מחנך עצמו על ידי חניכו, כשם שהוא מחנך את חניכו על ידי עצמו. אם עד היום אין רוב ההורים יודעים לחנך את בניהם, כמו שאינם יודעים לחנך את עצמם, הרי הדרישה היא לא כי החינוך יצא מידי ההורים לידי הציבור, כי אם להיפך: כי מעתה החובה על כל צעיר וצעירה ללמוד לדעת פרק בהלכות חינוך ילדים, כמו שחובה עליהם ללמוד לדעת ולחנך את עצמם. אם להתייחס אל החיים בכל הרציונות הדרושה, מי יוכל להעריך את ערך החלק היסודי שיש להורים — ביחוד לאם — על פי עצם הטבע והחיים בחינוך ילדים? וחלק הילד בחינוכם העצמי וההדדי של הוריו? האמנם אפשר את כל זה להחליף בחינוך ציבורי? או האמנם חשובה יותר השתתפותה של האשה בחיים הציבוריים מאשר עבודתה בחינוך ילדה ומעבודת ההורים בחינוך עצמם? — אינני עונה על השאלות האלה. חפצי רק להראות, כי אין הדבר פשוט כל כך, כי יש כאן מקום למחשבה ולעיון. כי יש כאן מקום לפני ההורים לעבודת רוח יסודית.

4) היחס אל אשר מחוץ למושב.

המושב, כמו הקבוצה וכל יתר הצורות הישוביות, אינו אלא נקודה אחת, לבנה אחת בבנין הישוב החדש. אם היחסים בין מושב למושב, בין מושב לקבוצה וכו' וכו' לא יעמדו על אותם היסודות, שעומדים עליהם החיים בתוך המושב או הקבוצה, לא נתחדש הרבה או לא נתחדש כלל. יותר מזה, אם היחסים של המושב אל יתר הישוב, אל יתר העולם לא יעמדו על אותם היסודות, לא יושג הרבה או לא יושג כלום. אם לא יהיה במושב גרעין של השפעה לטובה על הסביבה, תשפיע הסביבה לרעה על המושב. מובן, כי כל זמן שכל רוח החיים הציבוריים היא רוח הפרזיטיות, הניצול, הרדיפה אחרי הכסף, אין הישוב, הבנוי על יסודות חדשים, המושב, הקבוצה וכו', יכול במשאו ומתנו עם יתר העולם, להתנהג באותה המידה שהוא מתנהג בחייו הפנימיים, אבל בגבול האפשר הוא צריך לשאוף לכך. השאיפה צריכה להיות קודם כל, כי במידה שאפשר, יהיה למושב עסק לא עם מנצלים, כי אם עם עובדים־יוצרים בלי אמצעי. בכלל, בכל משאו ומתנו עם החוץ צריכה להיות לנגד עיניו לא רק טובת עצמו,

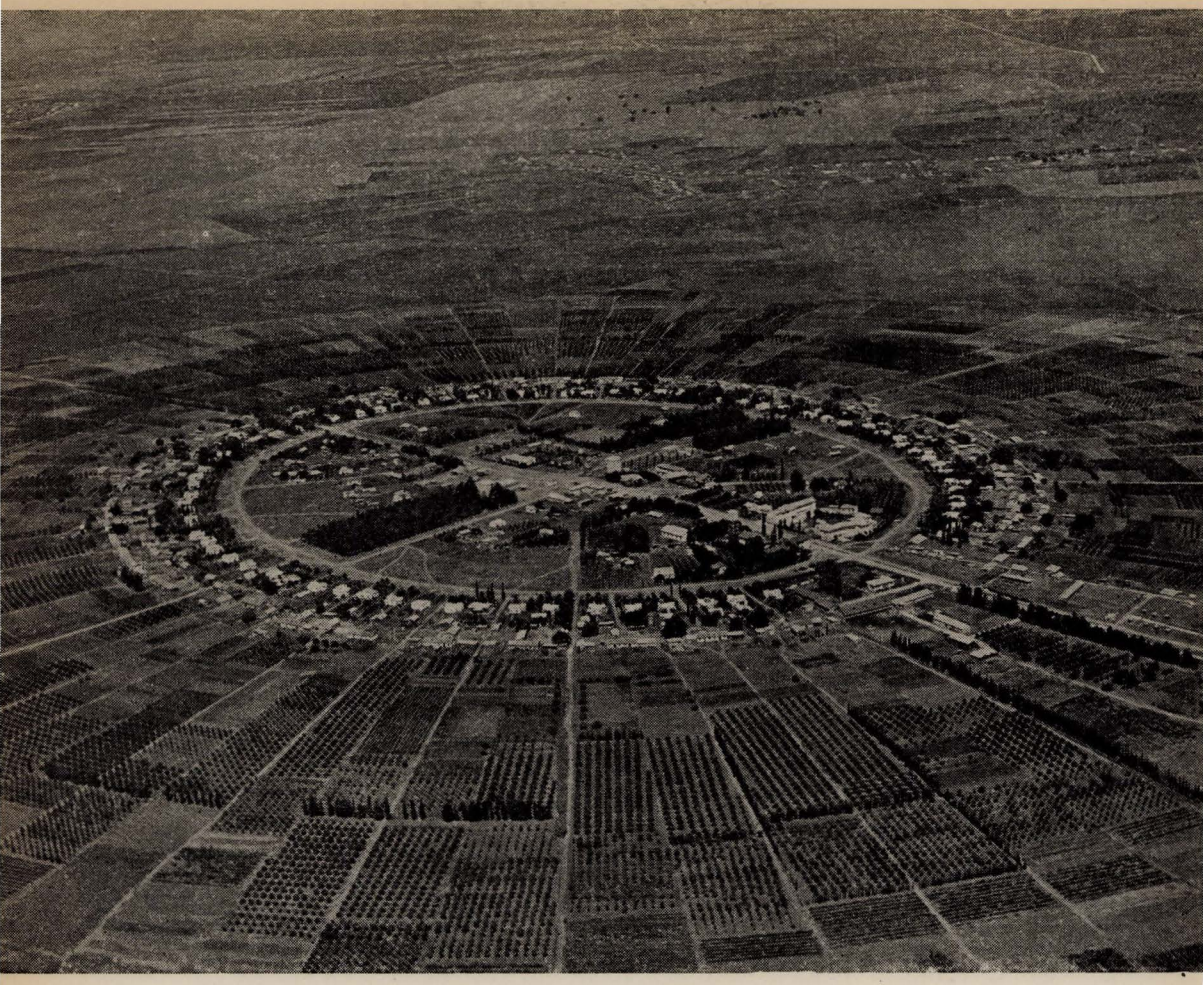
כי אם גם טובת אותם האחרים, שיש לו עסק עמהם. בעצם, לו עמדו החיים הציבוריים על יסודות אנושיים, הרי כך מחייב טבע הדבר: אם אני שואף לגדל בשבילך חיטה טובה, ואתה עושה בשבילי מכונה טובה, ואין כוונתנו לנצל או לרמות זה את זה, הרי הדבר באמת טוב לשנינו. ואם לפי שעה אין הדבר כן, אין המושב צריך לתת לרמות את עצמו, אבל הוא מצדו צריך להתנהג עם האחרים באותן המידות שהוא מתנהג בתוך עצמו.

פרט אחד כדאי לציין פה, מפני שהוא חשוב מאוד. מהקרקע שעומד להיווסד עליו המושב הוקצה חלק ידוע בשביל ערבי המקום. והנה בבחירת הקרקע, המוקצה לערבים, צריך להיות לנגד עיני המושב לא רק טובת עצמו, כי אם גם טובת הערבים. אם מויתור מצד המושב על תועלת לא חשובה תצא טובה גדולה לערבים או מניעת היזק גדול, כדאי לוותר. בכלל, בכל מה שיש בכוח המושב לעזור לערבים העובדים, אם בעצה או במעשה, עליו לעזור להם מבלי להתחשב עם יחסיהם הם אל המושב, אם טובים הם או לא. בדרך זו יבראו לאט לאט יחסים רצויים בינינו ובין הערבים, — בדרך זו, ולא בדרך הפוליטיקה, אם הפוליטיקה הבורגנית או הפוליטיקה הפרוליטרית.

א. ד. גורדון

עמק־יזרעאל

٢٨٩٦-٢١٢٤٧٨٢

נהלל

„לא היינו מעיזים לייחד את הדיבור על 20 שנות התישבותנו, לולא ידיעתנו והכרתנו שנהלל זו לא בזכות עשרים השנים הללו קיומה; זוהי נהלל שמזמן כיבושו של יהושע בן־נון, נהלל שאלפי שנותיה מדברות אלינו, ובזכות נהלל ההיא באנו והקימונו את נהלל של היום.

— — אגדה בתלמוד ירושלמי מספרת שבמהלול — היא נהלל — היה אדם אחד, ר' טורטורי שמו, שהיה עולה לשבת לירושלים וביום א' בבוקר לא היה אדם מקדים לארות את תאניו כמותו. אותו האיש שירושלים היתה תוכן שבתו ידע גם לארות את התאנים בזמנן בימי החול. דבר זה עלינו להוריש לבנינו. השבת והחג והמועד ל„ירושלים", לדברים שברוח ובקדושה, וימות החול לעבודה, והלואי שנזכה לשבתות של „ירושלים" בתוכנו, כשם שזכינו לעבודה בימות החול.

אף המדע — שותף חשוב הוא לעבודתנו. ידענו לנטוע עצים וזכינו לשפע פירות מפרי הארץ ומחוצה לה. לחדשים יבכרו עצינו את פרים ואין כמעט חודש בשנה שבו לא נקטוף פרי ממטעינו. אבל היו זמנים, ולא רחוקים הם. וחילנו היה לברות למחלות ולמזיקים שונים. לעינינו נחבל עמלנו. המדע מצא את הדרך לשמור על רכושנו ממחבליו ועלינו להחשיב ולהעמיק הקר בו.

ארבעת היסודות הללו: הכרת העבר, חזון העתיד, עבודה ומדע — הם הם שנתנו לנו את כפרנו המבורך, ואותם, יחד עם כפרנו, עלינו להוריש לבנינו".

(מדברי חבר עם חג־העשרים).

ששה תלים בקרבת כפר־יהושע מעידים על שש ערים שיושביהן עבדו את הקרקע, הסדירו את מהלך המים בקישון ונהנו מברכת השדה והגן. אולם מאז עברו דורות על דורות. העזובה והשממה השתררו כאן, כאילו לא רצתה אמא־אדמה לתת מחלבה אלא לילדיה־שביה. רק בשלהי הקיץ תרפ"ה חזרו וקמו אדמות תל־שמם וג'דה הסמוכה — לנחלה לישראל. משמרת בידי הקרן־הקיימת. שנתיים לאחר זה, בשנת תרפ"ז, נתנה קרן־היסוד את האמצעים להאחז באדמה זו, להקים כפר במולדת.

המתנחלים היו חלוצי ארגון מבני העליה השלישית. חברים במחנות־עבודה שעסקו בבנין ובסלילת כבישים, ותוך עבודתם כוונו את מחשבתם להתיישב על הקרקע בצורת המושב; אם גם לכתחילה — עוד לפני עלייתם ארצה — תפוסים היו לרעיון הקבוצה. בציבור העובדים היתה מורגשת אדישות לארגון זה ולצורת החיים האינדיבידואלית שבחר לו. הדבר לא היה לפי רוח הזמן — ימי גדוד־העבודה, יצירת הקיבוץ הגדול בעל ההיקף הרחב הקולט את הכל. ואולם דוקא באותה תקופה התחילה מהלכת המחשבה על צורת ההתישבות האינדיבידואלית, על מושב־העובדים. כאשר האדם יהיה אחראי לעצמו יתגלו בו כוחות־יצירה, יתקשר אל הקרקע, יפרה אותה, ירבה כוחה ויקדם את משקו לקראת קיום עצמי. הגרעין שבארגון נתלכד מיוצאי מקוה־ישראל ומקבוצות „הר", ו„עבודה" מיוצאי קוברין שבפולין, שעברו בתרפ"ב מעבודת הכביש בגליל לייבוש ביצות נהלל ולהכשרת המקום למתישבים הקבועים. מפי אנשי נהלל, בני העליה השניה, למדו את הדרך אל חיי מושב־העובדים ובקרבתם חיפשו אחר־כך להאחז בקרקע ולבנות את מושבם הם.

ביסוד תורת החיים של המושב הונחו אותם העיקרים היסודיים שהונחו ביסודם של נהלל וכפר־יחזקאל שקדמו לכפר־יהושע ואף נוסף עליהם יסוד הריכוז המיוחד של המוסדות הכלכליים בכפר.

חמשת העולים הראשונים, כובשי הקרקע, התגוררו בצריף האריסים שעמד בשיפולי תל־שמם. קור ודלף היו שם, ובאחד הלילות — כאשר לא נמצא מקום יבש למטה — התכסו בפחים מוחלדים, אבל הדוחק והבדידות לא המעיטו אף במשהו את התלהבותם לבנין. עוד לפני עלות החברים הועמד הארגון בפני נסיון ולא הכזיב. הוא נתבקש לוותר מרצון על חלק הגון מהתקציב להתישבותו שנועד לו בקרן־היסוד. גם לעכב את עליתם על הקרקע של 50 חבר, כדי לאפשר את התישבותה של קבוצת פינסק, שהקימה אחר־כך את גבת, ושל קבוצת השרון ושרונה. הארגון הוכיח, כי לא מעטה זכותו של המושב באחריות לקידום מפעל ההתישבות.

קשה היה מאוד לבנות כפר בתקציב מצומצם. המתיישבים נאבקו בתנאי המקום על קרקע בתולה, שהצמיחה צמחי־בר אשר העמיקו להכות בה שורש. מכונות עבודה לא היו להם כלל וזוג בהמות־עבודה ניתן לארבעה מתיישבים למען יעבדו בהן חליפות. וכאשר נוספו מתישבים ללא תקציב נוסף, כי אם על אחריותו של הכפר בלבד, נלוה חמישי לרביעיה העובדת בזוג הבהמות. ומעשה באכר מן החדשים, שלא יכול היה להמתין עד שיגיע תורו, עמד ורתם את עצמו למשדדה.

שנה אחת ישבו החברים ישיבת ארעי בצריף ובאגפים שנוספו עליו ובתרפ"ח הוחל בבנין בתים, רפתות ולולים ונטיעת כרם ועצי־פרי.

האדמה הכבדה של הכפר, הגשמים הרבים ובעיקר שפעת הטל, הם שעשו את כפר־יהושע מקום מונופולין של תירס. בשנים הראשונות השקיעו בענף זה עמל ללא שיעור. גם החטה עלתה כאן יפה ועמלם של האכרים הצעירים היה נושא פרי אלמלא הפגעים הרבים שבאו על הכפר ובעיקר פגעי־טבע. בתר"ץ ירדה על העמק מכת עכברים. מיד לאחר הפסח הרגישו שהחטה נעשית משום־מה דלילה ועד מהרה נתברר שבחלקות ידועות לא נשאר מה לקצור. גם בשנה

שלאחריה לא היתה הברכה שרויה בשדות. הגשמים ירדו שלא כסדרם ונפסקו במוקדם. עוד לא רפא לו למושב הצעיר ממכת העכברים והנה פרצה ברפתות מחלת ההפלה, הפה והטלפים. אבל החברים לא התיאשו ומכל החבורה לא נשמטו בשנים קשות אלו אלא אחד או שנים.

בימי המאורעות, כאשר עמד הישוב בפני התנקשות זדונית במפעל התחיה והיה צורך להקים את ישובי הספר בחומה ומגדל וידה של קרן היסוד אינה משגת למדי — הקדימו חברי המושב בפרעון חלק ניכר מחובם. שנתים שלוש אחרי כן, בימי ההרווחה הכלכלית, הוסיפו והקדימו את פרעון חובם לשנים רבות לפני הזמן שנקבע בחוזה. והיה בזה אות לרבים, ועדות האמון בקרן־ההתישבות של האומה.

מפעל המים „מקורות", שנוסד בתרצ"ג על־ידי קרן־היסוד וחברת „ניר", מצא על־יד כפר־חסידים בארות עשירות במים. עתה נמשכים המים בצינורות סגורים על פני שדות וגנים אל מרחבי העמק המערבי. כאשר הגיעו מי „מקורות" לכפר־יהושע התחילו המתישבים להנהיג ניצול מרוכז יותר של כל חלקה ועל־ידי כך נוצר עודף של קרקע. ושוב הוכיחו בני הכפר שלבם ונפשם להרחבת הישוב. הם הפרישו חלק מקרקעותיהם למושב השכן בית־שערים.

המשק — מעורב ומגוון: פלחה, מטעים, רפת, לול וירקות. הפלחה מעובדת בבהמות ובמכונות לפי מחזור זרעים אחיד ומחייב. לכפר סככת־מכונות ציבורית מסודרת ובה טרקטורים, קומביין, מכונת דישה, מאלמות, מקצרות וכו'. ההדרכה במטעים, הקטיף, האריזה והמלחמה במזיקים — מאורגנים ע"י הציבור.

במבנה החברתי וכן גם במבנה המשק הלך כפר־יהושע בעקבות נהלל ולפעמים השתדל להקדים את רבו. ביחוד הושקעו המאמצים בגיוון ענפי המשק ואף הצליחו בגיוון רב של עציי־הפרי. בשטח זה השיג הכפר את השיא. בהדשי הקיץ המוקדמים הוא מתחיל לשלוח ל„תנובה" את פריו: בראשונה השזיף, אחריו באים זנים שונים של ענבים.

עוד לא נסתיים הבציר וכבר הבשילו תפוחים ואגסים, וכך נמשך האסיף של חבושים ורימונים עד לאחר החגים. ולכל מין זנים רבים ושונים שנאגרו לכאן מפינות עולם שונות והותאמו לקרקע ולאקלים של המקום.

מספר הנפשות עולה כיום ל־541, ביניהם 219 ילד. שטח הקרקע שבידי המושב 8000 דונם מאדמות הקרן־הקיימת. חלקה של קרן־היסוד בבנינו וביסוסו של המושב עולה למעלה מ־32 אלף לא"י. בראש הכפר עומדת הנהלה נבחרת, ועד הכפר, ועל ידו ועדות מיוחדות להנהלת הצרכניה, לקופת־מלוה, לחינוך, לתרבות, לעזרה הדדית, לטיפוח החקלאות, למכונות, לבקורת ומשפטים.

היקר שבמוסדות המקום הוא בית־הספר ולו מקדישים עסקני הכפר את מיטב מחשבתם. אין הם מסתפקים בשמונה שנות לימוד לילדיהם. הם דואגים לכך, שלבניהם יהיו אפקים רחבים ושרשים חזקים בתרבות העברית ואף ידיעות יסודיות בכל הסובב אותם. הוזמן מורה מיוחד ללימודי החקלאות ואף משק קטן לנסיונות ולימוד הוקם ליד בית־הספר. בבית־הספר קיימות עוד שתי כיתות: ט' וי' והבוגרים אינם מפסיקים בזה את השתלמותם, יש להם עוד שנים־שלושה ימי לימוד בשבוע וחודש וחצי בשנה להשתלמות במוסד־ההמשך של תנועת המושבים.

כפרנו משמש בית אולפנא להתישבות חדשה: שתי חברות נוער עולה סיימו את הכשרתן בו. הראשונה יצרה את קבוצת „זרעים" והשניה הצטרפה לארגון „היוגב" בבית־אשל. כיום נמצאים בכפר 10 ילדים מעולי טהרן ו־50 מניצולי טרנסדניסטריה.

על החברה השלישית כותבת חברת ועדת הנוער: „מזמן היו מוכנים בתי כפר־יהושע

לקלוט לתוכם מיתומי ישראל. פעם בנו הרצון לעזור במשהו לאלו אשר סבלו כל כך ולהקל בזה בזה מעל מצפוננו, שלא שקט, על שעסקנו כל הזמן בעבודה שקטה, כגון בנין משק.

„אמנם ידענו שחברת־הנוער השלישית, שזה רק הגיעה אלינו, אינה כחברות־הנוער הקודמות מגרמניה ומרומניה, שהגיעו אלינו עוד ממשפחות ומתנועות־נוער ושילדותם המוקדמת עברה עליהם כמעט בתנאים נורמליים. ידענו שהפעם מגיעים אלינו ילדים יתומים, אשר זה שלוש שנים התגלגלו ותעו בכפרי טרנסדניסטריה, אשר שנים אלה עברו עליהם ללא לימודים, ללא בית וללא מחשבה, תוך מלחמת־קיום נוראה, מלחמה ברעב, בקור ובחרפה.

„בכל זאת נדהמנו בראותנו אותם. ילדים בני תשע עם פנים של זקנים, קמוטים; בנות שבע־עשרה ששערות ראשן הלבינו. בטן נפוחה וצורת־רגלים בלתי נורמלית אצל כולם — תוצאה, כנראה, ממזון לא מתאים ולא מספיק במשך זמן ארוך. רועשים, צוחקים, משתדלים להראות כשמחים, אם כי עיניהם מביעות פחד, אי־אמון, צער עמוק, קרועים, מלוכלכים, ואולם בכל ראש סרט מקושט, חרוזים וסיכות־קישוט על בגדיהם הקרועים, אי־אמון לגבי המחכה להם והשתדלות כל אחד לשנות את מצבו לטובה ע"י דיבורים וסיפורים, דאגת כל אחד לעצמו.

„הלב כאב ודמעות חנקו את הגרון. האלו הם יתומי ישראל? הזוהי שארית הפליטה? הכאלו הם פני העלייה שלה אנו מצפים? ושומה עלינו להתגבר על הקשיים, לגלות מעייני אהבה ומסירות בטיפולינו בהם, שיראו וייווכחו כי לא רק הרע שורר בעולם הזה ושהגיעו סוף־סוף לפינת־מנוחה. כך חשבנו בסדרנו אותם בין המשפחות, ונדמה שאותו רגש פעם גם בלב כל אלה שקיבלו את הילדים לבתיהם.

„ובערב, בהתאסף ועדת הנוער, צפה השאלה הקשה: מי ידריך את אלה הזקוקים כל כך להדרכה והדרכתם כה מסובכת ומחייבת? הכרתנו גם אמרה לנו, שעבודה זו של לימוד והדרכה והקניית דרכי חיינו, חיי עבודה, יצליחו יותר לעשות חברי הכפר אשר יקבלו עליהם את המעשה הזה רק מרצון והכרה לעזור לנעשקים האלה בכל מחיר.

„הטילו על שני חברי הכפר את התפקיד הזה. החברים לא העיזו לפצות פה ולהתנגד על אף כל הקושי המשקי והמשפחתי.

„הילדים הגיעו לכפר ביום החמישי. ביום ראשון התאספו והתחילו בלימודים.

„מאז עברו חמשה שבועות. הילדים השתנו בהרבה. כולם לבושים נקי, בסדר, הבריאו עד כדי שינוי צורה נורמלית. העינים מביעות יתר אמון, קצת שקט. נשמע פטפוט עברי. אמנם מופיעים מדי פעם גילויים חברתיים לא־רצויים, מתפרצות מריבות, בולטת ביותר דאגת כל אחד לעצמו, אולם אנו מקוים כי החיים הנורמליים והבריאים, חיי הכפר, יכבשום. יחס הנוער שלנו אליהם הוא חברי וחם מאוד, דאגת אחים ואחיות, שונה לגמרי מיחסיהם לעליות־הנוער הקודמות בכפרנו".

*

נוסף לנוער העולה קיבלו את הכשרתם בכפרנו: פלוגה של ארגון „ברוכוב", ששימשה מרכז לארגון שהתיישב באדמות כפר־טירה—כפר מצר; חלק ניכר מחברי ארגון „הגליל" שהתיישב בתמרה; גרעין הכשרה של המחנות העולים, שהצטרף לקבוצת חמדיה; גרעין מחנה אמונים, שעלה להתאחזות ברמות נפתלי, מלבד עשרות חברים בודדים מהעלייה מגרמניה בשנות 36—33 ושהנם פזורים בחלקם הגדול בנקודות חקלאיות שונות בארץ. אין ספק כי רב הלקו של כפרנו במטען הידיעות החקלאיות והערכים החברתיים של חניכיו השונים.

הוי ותרבות בכפר

יש רוח חברות טובה בכפר. נראה לי כי לכל אחד מאתנו יש הרגשה איתנה: בתוך עמי אני יושב. ופעם היתה הרגשה זאת מתבטאת ב„אין דבר, חברים יעזרו". וגם היום אין המלים „בל יהא כושל בתוכנו" מליצות שדופות בכפרנו. וכשם שכולנו שבעים: כך גם פרותינו כולן מקבלות כוספה, לכשמצליח המחסן להשיגה, ועופותינו כולם מסתפקים במנת קמח הבשר המקוצצת. ואפיני לרוחו של כפר־יהושע, שבהלת האגירה לא נגעה בנו, סמכנו על אגירתנו המשותפת ולא על דעת איש מאתנו לדאוג לביתו. מה רב ערכה של הרגשת בטחון זה? חלקי שלי לא יקופח וכגורל כל הכפר — גורלי. כי יסוד היסודות ליחסי חברים — האמון — חי בתוכנו. ואם זה כאן, הכל כאן.

לא נכונה הדעה המובעת לפעמים על־ידי חבר זה או אחר: פלוני הוא אבי השיטה הכלכלית בכפר־יהושע, אלמוני הוא שהגה את הרעיון הזה. לא, כי כל אנשי כפר־יהושע הם אבות רעיון זה. כולנו יצרנוהו וכולנו קיימנוהו — יליד המקום הוא, עצם מעצמותינו וחלק מרוחו המיוחד במינו. ותיאמר האמת: שיטה זו רק את תנאי כפר־יהושע היא הולמת. לך שתלנה במקום אחר — נטע זר תהיה, מי יודע אם תיקלט ואם תשא פרי. רק בקרקענו גדלה ותיף ופירות נשאה למכביר. רבות שאלונו אנשים מן החוץ בספקנות. באי־אמונה ובצל של לגלוג: „הזוהי שיטה כספית? האין בהבטחת מינימום הקיום למשק ולמשפחה משום מכשול? משום פריקת עול? משום סכנה שמא תרפינה הידים? לשם מה ההתאמצות וה„טיפוס על הקירות" שהם חלק בלתי נפרד מחיי איש המושב; אם כל מחסורו ניתן לו מבלי שים לב למצב חשבונותיו?" כאלה וכאלה היו השאלות. ואנו אך תשובה אחת היתה בפינו: אין מתרשל בתוכנו, כולם דרוכים, כולנו כאיש אחד מושכים בעול. בתוכני חי האמון. אם אמון כאן — הבנה כאן; אם הבנה כאן — סליחה כאן, הכל כאן.

*

נסיונות שונים נסינו בנתינת דמות לחגים ומועדים, הן מסורתיים והן אלו שהזמן גרמם. עוד מן הימים הראשונים נהגנו לציין את החגים על־ידי עצרת כל חברי הכפר וישיבה בצותא, לפעמים ליד שולחנות ערוכים, תוך שירה ודקלומים וקריאה מותאמים לרוח החג. גם את ימי האבל הלאומי, אזכרות לאישים חשובים וכו' השתדלנו לשמור על־ידי הכרזת ביטול מלאכה ועצרת, מקהלת הכפר שרה שירי אבל ונקראו פרקי אגדה וספרות ברוח היום. את כ' תמוז הקדשנו, דוגמת נהלל, לבירור שאלת החינוך. אך יש ימים המדברים במיוחד ללבנו ולהם — תשומת־לב יתירה. יום כזה הוא ט' באב.

זכור לנו ט' באב הראשון בכפרנו, עת ישבנו כולנו על הקרקע לאור היוח הבהיר והאזנו לדברי חברנו, שסיפר את קורות יוסף הנשיא, ומאז בט' באב תבוצע על־ידי מקהלת הכפר ילדי בית־הספר והנוער מסכת שלמה. פרקי „איכה", אגדה, שירה ודקלום. היתה חוויה עמוקה לנו ולילדינו. לעתים, אמנם רחוקות, הננו מזמינים בימים אלה גם אמנים מן החוץ, אך בדרך כלל מוגשת התכנית על־ידי חברינו. בזמן האחרון, משגדלו ילדינו, נוסף לחגים משנה טעם ונעימות על־די השתתפותם בחלק האמנותי.

*

חוגים והרצאות: מספר חברים, וביחוד חברות, הרגישו צורך בהשלמת או בחידוש ידיעותיהם במקצועות שונים, ביחוד בהיסטוריה, בתנ"ך ובספרות. קיימנו חוגים לנושאים אלה, בעיקר בימות החורף. בהתקרב עונת האביב היו שורות המשתתפים הולכות ודוללות, עד התרוקנותן הגמורה בעונות העבודה הבוערת באביב ובקיץ. מדריכי החוגים — מחברי הכפר ומוריו. זמן־מה התקיימו שעורי־ערב לעברית למתחילים ולמתקדמים, שניהלום חברה מן הכפר ומורה מבית־הספר. במשך שתי עונות היה קיים חוג מאולץ למדי ללימוד השפה הערבית המדוברת. רבים החברים שהודות לידיעות שרכשו בשעורים אלה יש באפשרותם לבוא במגע עם שכנינו. גם חוג זה הודרך על־די חברינו.

לא קלה היתה שאלת ההרצאות לאנשים עיפי־עמל כמונו. דרוש היה דבר־מה חשוב, שיצדיק את הויתור על מנוחת הערב. אין כופר בתועלת ובענין שיש בהרצאות בודדות על נושאים שונים, אך העדפנו סדרה של הרצאות על נושא אחד ולפי קו זה נהגנו להתקשר עם המרכז לתרבות. בשנים האחרונות הננו שומעים הרצאות מפי מרצים מטעם האוניברסיטה. התענינות הקהל נתונה בעיקר להרצאות על נושאים ספרותיים או פוליטיים. מזמן לזמן יש לנו גם הזדמנות לשמוע הרצאות בידיעת המולדת, עם פנס קסם, אף של חבר הכפר.

ספריה: כיסוד לספרית הכפר שימשו עשרות אחדות של ספרים מ„הספריה המרכזית". שנה־שנה היה מוצא רובו של תקציב התרבות לרכישת ספרים למקרא ולעיון. ובעתות החורף, עת הנופש בעבודה, היה רב למדי מספר החברים והחברות

שהחליפו בתדירות ספרים בספריה. לפני שבע שנים, בהשרף צריף בית־העם, נשרפה גם הספריה כולה. נשארו רק ספרים מספר שהיו בידי הקוראים, שוב היה צריך להתחיל בהקמת הספריה. לראשונה הוקצב סכום ניכר לרכישת ספרים ומאז הננו מוסיפים בכל שנה ומגדילים את מספרם. אך מרובה עוד החסר, ביחוד מספרי המופת, שעכשיו קשה להשיגם. יש בספריה מדור עיוני, בעיקר בשטח „הגבורה בישראל" בשם „יד יוסף" — על שם חבר צעיר שנרצח במאורעות תרצ"ח. הספריה שוכנת בבנין מיוחד שנבנה לזכר חברתנו הניה שלומי, שעל שמה נקראת ספרית ביה"ס. והחדר כבר צר מהכיל את שתי הספריות גם יחד.

הצגות. קולנוע: רבים אצלנו חובבי התיאטרון, אך חיבתם זו לא בנקל היא באה על סיפוקה. בכפרנו לא היו ניתנות הצגות, אלא בנהלל הסמוכה, ועל חובבי התיאטרון שלנו שומה „להסתפק" בעגלות לנהלל. בהיותנו צעירים היה צד משעשע גם בנסיעה זו בשיירה ארוכה, תוך שירה וצחוק. עכשיו עם הקמת הבמות הנודדות ל„הבימה" ול„אהל" זכינו להצגות גם אצלנו.

בימות הקיץ הננו נהנים תכופות, פעם ב־3 או 4 שבועות, מהצגות קולנוע נודד. ההצגות נערכות תחת כיפת השמים בקיץ או באולם בית האריזה בחורף.

מקהלה: ביזמת חברנו עמיאסף וילקומיץ ובניצוחו התארגנה מקהלה בשנה השניה לעלותנו על הקרקע ומאז ועד עתה רב חלקה במסיבות שונות, בימי חג או בימי אבל. השירים המושרים בפי המקהלה, וביחוד אלה שבקול אחד, נעשים במהרה נחלת הציבור כולו ומושרים בעבודה ולאחריה. כוונת היזום היתה לא רק לזכות את חברי המקהלה ושומעיה בשירה יפה ומלוכדת, אלא גם ליצור הוי מוסיקלי, שחסרונו היה מורגש ביותר בציבורנו. לשם כך עסקו בלימוד תוים לחברי המקהלה.

במסיבות לילי השבתות נוגנו בפטיפון תקליטים של יצירות בעלות ערך אמנותי וקדמה להם הסברה קצרה של עמיאסף. המסיבות היו מסתיימות בשירה בציבור. הכפר העריך מאוד את המסיבות האלה ושום מגז אויר רע לא מנע את החברים, וביחוד את חברי המקהלה, מלהשתתף בהן. לא פעם השתוללה הרוח וגשם עז ניתך בחוץ, אך בתוך האולם פנימה היה אור וחום וכל פה מלא שירה. לא נאה ביותר היה אולם זה, אך עד היום הננו מתגעגעים לאותן המסיבות, שבהן בלינו בחברותא שעות יקרות. תוך שיחת רעים וריקוד היו נשכחים חילוקי הדעות ומתישבים ההדורים והרגשנו בעליל, כי הננו אחים למשפחה אחת ששמה — כפר־יהושע.

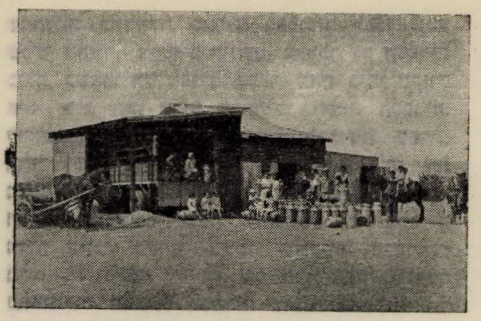
שנות המאורעות ופרוץ המלחמה מנעו מאתנו אפשרות להקים בנין לצרכי התרבות והננו נעים עכשיו, באין מקום קבוע לפעולותינו, מאולם הנוער העולה בקיץ ולבנין בית האריזה בחדשי החורף. מובן כי עבודה תרבותית בצורה זאת מרפה את הידים. חסרון בנין מתאים גרם לשפל בחיי התרבות שהשתרר בזמן האחרון בכפרנו והננו מצווים לפתור את הבעיה הזאת בזמן הקרוב.

הנהלת הכפר: למעלה מ־50 חברים נבחרים להנהלת הכפר ומוסדותיו כדלקמן: ועד הכפר — 5 חברים; הנהלת הצרכניה — 2 חברים; מועצת הצרכניה — 5 חברים; הנהלת קופת־מלוה — 5 חברים; ועדה כלכלית המורכבת מב"כ הועד, הנהלת הצרכניה וקופת־מלוה.

ועדות שונות: לחינוך — 5 חברים. תרבות — 5 חברים; עזרה הדדית — 5 הברים; חקלאות: פלחה וירקות — 3 חברים; גידול בקר — 2 חברים; מטעים ושיפור הכפר — 4 חברים; משפטית — 3 חברים; בקורת — 4 חברים; למכונות — 3 חברים.

העזרה ההדדית: יש לנו תקציב מסוים בכל שנה, אבל חברי הועדה משתדלים להמעיט בהוצאת־כסף ולהרבות בימי עבודה של חברים וחברות. והחברים, אף על פי שהם עמוסים עבודה שאחת רודפת את חברתה, ממלאים את חובתם באמונה. וביחוד החברה, בהתאמצות רבה היא משתדלת לספק את רצון הילדים ולמלא את מקומה של אמא ובעלת־הבית. היא עובדת במסירות רבה, לעולם לא תספיק החברה לעשות בביתה היא במשך יום שלם מה שהיא מספיקה לעשות במשך שעות מספר בעזרתה לחברתה. כאן נראה **הרעיון** הנעלה בהגשמתו המלאה.

בית שערים

ראשיתו של מושב העובדים בית־שערים נעוצה בסניפי הנוער־העובד שבגוש עפולה: שכבת הבוגרים, הדור השני למתישבי העמק, החליטה על הקמת ארגון למושב עובדים בשם „ארגון אפרים" לזכרו של אפרים צ'יז'יק שנפל חלל על הגנת חולדה בימי המאורעות בתרפ"ט.

היתה זאת הופעה חדשה במערכות הנוער בארץ, שחברי תנועה חנוכית של נוער יהיו למושב עובדים. במשך שש שנים הכשיר את עצמו הארגון לפני עליתו על הקרקע. לראשוני הנוער העובד מהעמק הצטרפו חברים מכל תנועות הנוער שבתחומי א"י העובדת וכמו כן בוגרים ובוגרות מבתי הספר החקלאיים בארץ.

ולאחר שנות ההכשרה והחיים במשותף בפלוגות־העבודה בנהלל, מגדל, חיפה ועוד, ולאחר חיפושים רבים אחרי המקום להתישבות, עלינו על קרקע בית־שערים שבעמק־יזרעאל המערבי ביום ה' ניסן תרצ"ו.

את צעדיו הראשונים בהתישבות צעדו עם פרוץ מאורעות תרצ"ו, כאשר אחת התגובות של הישוב למאורעות היה גל חדש של התישבות בישובי „חומה ומגדל".

על אדמת בית־שערים קדמו לעלות לפנינו מתישבים מיהודי יוגוסלביה, שמנו שמונה משפחות בלבד ומובן מאליו שלא יכלו לראות עתיד לקיומם במקום זה ועזבוה.

תכנית המתישבים החדשים היתה להקים כפר של 65 משפחות חקלאיות באותו שטח שקודם לכן לא יכול היה לקיים אפילו שמונה משפחות! איך עושים זאת? הפתרון לשאלה חמורה זו היה קשור בכמה גורמים שהצטרפו יחדיו: בראש וראשונה — השקאה. לפני שמונה שנים, לא היה זה אלא חלום נועז להשקות את גוש הקישון וגוש נהלל, במים שיובאו בצנורות מסביבות חרתיה—כפר־חסידים, אבל החלום הפך מציאות. קמה חברת־המים „מקורות" ומימיה התחילו להפרות ולהשקות את כל משקי גוש עמק יזרעאל המערבי. דבר זה איפשר לנו לקבוע מראש את מכסת הקרקע בבית־שערים ל־65 דונם ליחידה במקום 120 דונם כפי שנהוג היה בעבר באיזור זה. אך לא זו בלבד: המעבר למשק אינטנסיבי והרצון לעזור בהקמת נקודה חדשה בסביבה, הביאו את שני המושבים השכנים לידי כך, שיפרישו קרקע לבית־שערים ויכפילו את שטחה, באופן כזה מגיע כיום שטח הקרקע של בית־שערים ל־3000 דונם

דחיפה נוספת להתפתחות הכפר ניתנה על ידי כך שבית־שערים נכללה במפעל הזכרון לחיים ארלוזורוב ז"ל, ומכספי המפעל הזה ניתנה האפשרות להתחלת הנחת היסודות לבנין המשק.

ועל הכל רצונם העז של החברים עצמם להאחז בקרקע, עקשנותם להתגבר על כל המכשולים, הארגון הפנימי של חיי הכפר, תוך שאיפה לקידום ושיפור יסודותיו, החברותיים־ציבוריים, ואמונתם בהצלחתם המשקית, הודות לנסיונם של שני המושבים השכנים, נהלל וכפר יהושע שקדמו להם, — הם הם שהצטרפו יחד להעלאת כוחות היצירה ולהתגברות על כל המכשולים.

דרכנו היתה מלווה לבטים חברותיים רבים. בתחילה שאפנו לשתוף בעיבוד השדות, ברפת ובגני הפרי, קיימנו גם השואה בשכר־היום בעבודת חוץ (בשנים הראשונות היה זה מקור קיומנו העיקרי). במשך הזמן שינינו את ההנחות הללו, ראינו את צורת העיבוד במשותף, כבלתי מתאימה לנו ובטלנוה. אך הרחבנו את היסודות לעזרה ואחריות הדדית, והם ממשיכים ללוות את המושב ולקדם את התפתחותו.

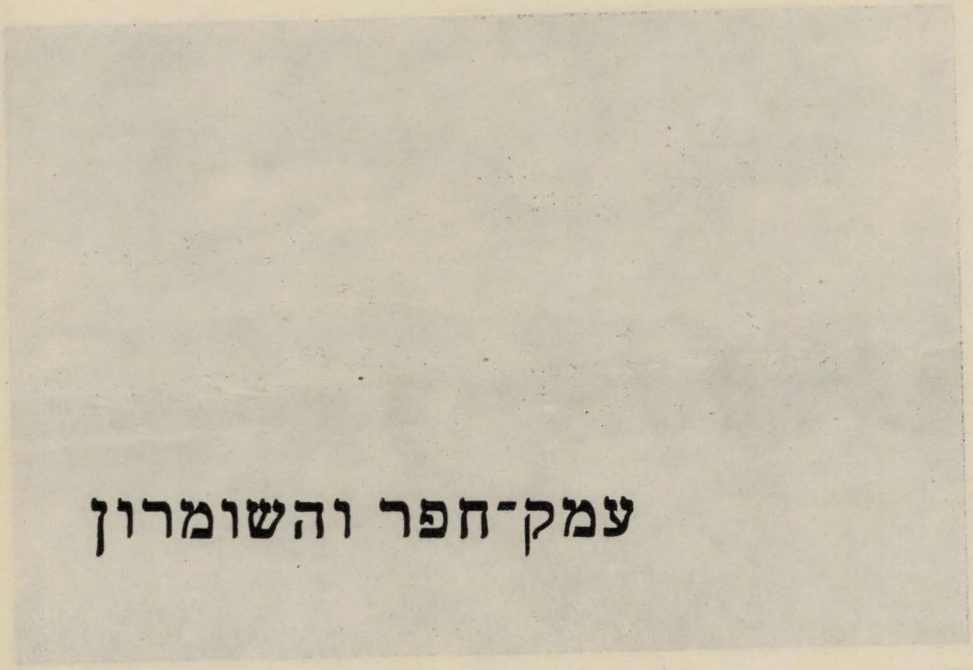
אחרי מספר שנים לקיום הישוב שונה באופן יסודי נוף הנקודה. המקום טובל בטבעת של ירק ומספוא המקיפים אותו. 800 דונם כבר מושקים. כ־15000 עצים הספיקו לנטוע על המגרשים, ובשנה האחרונה אכלנו את פרי הבכורים, ובעתיד הקרוב תהיה לנו כמויות די גדולות לשווק. הרפת שהנה אחד מענפי היסוד של המשק, הגיעה למספר של 400 ראש, תנובת החלב הגיעה כבר למעלה מאלפים ליטר ליום הנשלחים ל„תנובה".

עם השגשוג המשקי התפתח גם הישוב המונה כעת כ־320 נפש ובתוכם 140 ילדים שרובם נולדו במושב, ולומדים בבית־הספר ובגן הילדים שהוקמו במקום.

התישבות ארגון „אפרים" בבית־שערים הנו גם נסיון מאלף מבחינה חקלאית. התכנית המשקית של המושב מבוססת על מזיגת שלחין ובעל, על יחידת קרקע של 65 דונם באיזור שמי ההשקאה אינם מושגים במחיר זול. את הנסיון הזה עוד מוקדם לסכם, לאחר מספר השנים המעט, ביחוד כשהציוד התקציבי של הכפר טרם נשלם, וגם יחידת הקרקע המוצמצמת אף היא טרם הושלמה. אך עם כל אלה נראים ובולטים הישגי המשק לענפיו השונים הנותנים תקוה להצלחת הנסיון כולו. חשובה לנו מאוד ההוכחה על אפשרות קיום על שטח של 65 דונם למשפחה, דבר שיביא בעקבותיו הרחבה מתמדת של הישוב בגוש הזה.

כה הפך חלום נעורים והיה למציאות, וזכינו גם אנו קומץ נערים מסניפי הנוער העובד בני המושבים בעמק לבנות כפר עברי. עוד ארוכה הדרך לפנינו, עוד יש לשפר גם את ההוי ואת חיי התרבות בכפר — אך נמשיך להבא להיות דרוכים כאשר היינו עד עתה, תוך הרגשת השליחות של עם הבונה לעצמו מולדת.

עמק־חפר והשומרון

כפר־ויתקין

ראשית ארגונם של חברי כפר־ויתקין היה גרעין של שמונה־עשר חברים וחברות, יוצאי אוקראינה, שהגיעו לסף הארץ בימי מאורעות תרפ"א, הלכו לכיבוש עבודה בחדרה, יצאוה יחד עם כל ציבור הפועלים ביום „עזיבת חדרה" בחודש טבת תרפ"ב ועברו לנהלל לעבוד ביבוש הביצות. חברים וחברות אלה סידרו את עצמם תחילה כקבוצה קואופרטיבית לעבודה משותפת בשם „קבוצת יוצאי חדרה" ואחרי זמן קצר עברו לחיים שיתופיים.

משאת נפשם היתה התישבות, אך עוד לא קבעו דרכם — אם לקבוצה ואם למושב. דרך המושב לא היתה בימים ההם אלא דרך־בראשית. הפולמוס בין הקבוצה הקטנה, הקיבוץ הגדול ומושב־העובדים כמעט שלא פסק בציבור הפועלים. גם בשיחות הפנימיות של „קבוצת יוצאי חדרה" ניתן מקום רב לשאלה הזאת ועם ההתקרבות לאנשי נהלל, ההסתכלות לאורח חייהם ועבודתם, חיים שיש בהם עמל קשה, אך גם התלהבות רבה תוך שאיפה עמוקה לחיים צודקים, תוך עבודה מאומצת מאור־יום עד חושך לילה, ויחד עם זאת עבודה חפשית ומלאת חדוה, — נפלה ההכרעה: נערך משאל בקבוצה וכולם, פרט לשנים שלושה, קבעו את מושב־העובדים כדרכם בהתישבות. כמו כן נקבעה ההשתייכות למפלגת „הפועל הצעיר", — קודם לכך היתה הקבוצה מחוץ לכל מפלגה.

עד מהרה הצטרפו לקבוצה חברים ממקומות שונים בארץ ובט"ז אדר תרפ"ד נפגשו בנהלל בצריף הקבוצה בהשתתפותו של הח' צבי ליברמן, שעזר לחברים בצעדם ראשון זה. בפגישה זו נתגבש הגרעין לארגון והודגשה התביעה להתכוננות יסודית וידיעה מספקת מכל יחיד ויחיד הנושא באחריות להנהלת המשק על כל ענפיו. כלל־הדעה היתה, כי בארגון למושב נודעת חשיבות מכרעת לכך, שהחומר האנושי ייבחר מתוך התאמה חברתית ובהקפדה מחמירה בענין ההכשרה החקלאית. כל החברים נתחייבו להכשיר עצמם בחקלאות מתחילת התארגנותם. הועד נתחייב לבוא לעזרתם בדרך המצאת אפשרויות להכשרה במקומות עבודה שונים, או בדרך סידור משק משותף העומד ברשות עצמו. החברים גם ביררו תכניות שונות להתחלות של עזרה הדדית ויצירת קופת־חסכון משותפת בתוך הארגון. נבחרה מזכירות מבין החברים הנמצאים בנהלל, שתטפל בעניני הארגון ובקבלת חברים חדשים, תחקור בדבר מקום להתישבות, והוחלט שעם גידול מספר החברים תיקרא האסיפה המייסדת.

בקיץ תרפ"ד גדל הארגון ומספרו ששים חבר. הבקשות זרמו מכל קצות הארץ. חבר שהיה מסודר בעיר נתחייב לעבור ללא כל תנאי למושבה ולחקלאות, לכל דרישה של המזכירות, כשם שנתחייב במשמעת מוחלטת של הארגון וכו'.

בט' אלול תרפ"ד, למחרת החגיגה השנתית השלישית של אנשי נהלל לעלייתם על הקרקע, התקיימה שם האסיפה המייסדת של הארגון בהשתתפות ששים חברים ממקומות שונים, שרובם ככולם עבדו בחקלאות, במעמדם של באי־כוח המרכז החקלאי, „הפועל הצעיר", אנשי נהלל וכן רבים מפועלי הגליל והעמק. באותה אסיפה דיבר אליעזר יפה ז"ל על המושב ובעיותיו. הברים רבים הרחיקו בהשגותיהם, לא הסתפקו בסדרי נהלל, דרשו יתר אחריות הדדית, יתר שוויון ויתר פיקוח הכלל על הפרט. הדעה הכללית שעלתה מתוך הבירורים היתה, כי שאיפת הארגון היא להתישבות „נהללית", כלומר במשק מעורב שיסודו פלחה, רפת, לול וכו', הכל ראו במשק זה את משאת נפשם, יסוד היסודות בחקלאותנו הלאומית. אף מקום ההתישבות נקבע — שכנות נהלל.

בהמשך האסיפה נתברר גם ענין שם הארגון. אנשי נהלל הציעו שהארגון ייקרא על שם יוסף ויתקין, המחנך־העובד של דור ראשוני כובשי העבודה והקרקע, בעל ה„קול קורא" לנוער, אשר בתקופת „כיבוש העבודה" היה מהראשונים שהדגיש את הצורך במשק עצמי של חברת עובדים. באחרונה נבחרו מועצה ומזכירות, שמקומה בנהלל.

במשך שנת תרפ"ה עשתה המזכירות פעולה רבה ואינטנסיבית, שקדה על קשר עם החברים למקומותיהם, בין בדרך מכתבים בין בדרך ביקורים, פיקוח ובקורת מתמדת על החברים, וביחוד הקפידה שכל אחד ואחד יימצא לפחות שנתיים בהכשרה חקלאית. גם אלה מבין החברים, שהיתה בידם הכשרה חקלאית ראויה ומספקת, נאסרה עליהם הישיבה בעיר ואפילו הם בעלי משפחה ומצבם לא טוב ביותר. כי זה הכלל: כל חבר וחבר מקומו במושבה, בכיבוש העבודה, בעזרה לעליה החדשה שתשתרש במושבה, לסיוע בידי ההסתדרות והמפלגה. כן היה טיפול מיוחד בבעלי משפחה שחסרו הכשרה והיו זקוקים לסידור נאות, המזכירות חיפשה בשבילם מקומות, מספר חברות סודרו במשקי פועלות וכדומה, אך כל הטיפול הזה לא הפחית במשהו מחובתם של בעלי המשפחה עצמם להכשרה חקלאית, שנקבעה כחובה ללא תנאי.

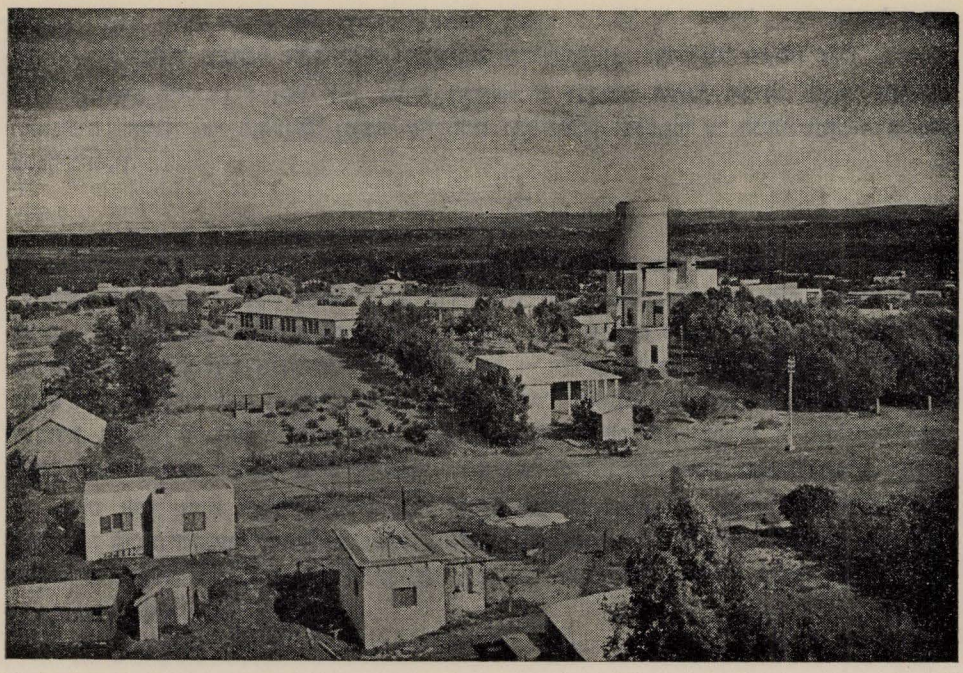
נערכו פגישות מחוזיות. בישיבות המזכירות, המועצה ופגישות החברים נדונה גם שאלת מקום ההתישבות. החלטת האסיפה המייסדת על רצונו של הארגון להתישב בשכנות עם נהלל נמסרה במועדה למרכז החקלאי מתוך פירוט הנימוקים המשקיים והחברתיים. ולא עוד אלא עם רכישת השטחים האלה על־ידי הקרן הקיימת ראה הארגון צורך לציין גם את השטח המסויים הרצוי לו — ג'בתא, היא גבת כיום. המזכירות שקדה בענין זה על קשר מתמיד ורצוף עם המרכז החקלאי, אך לצערה נוכחה, כי עתידה לה התאבקות קשה ביותר.

גבת — זו היתה פרשה מרה בחיי הארגון, מלחמה נואשת לתורו הצודק להתישבות באיזור נהלל, שסופה היתה אכזבה קשה: עוד בשנת תרפ"ה כשנערכה רשימת המועמדים להתישבות, על־ידי המרכז החקלאי, נקבע תורו של הארגון אחרי קבוצת פינסק, שלה ניתנה זכות־הבכורה למקום, בהתאם לצרכי חלוקת־ההתישבות לזרמים וגופים שונים. זמן־מה אחרי גמר ענין גבת עלתה בפני הארגון הצעה בדבר שטח שיך־אברי"ק (עתה שדה־יעקב), שאף הוא בשכנות קרובה לנהלל וכפר־יהושע; ואולם גם שטח זה ניתן, בתוקף הבטחה מצד הקהק"ל ולפי החלטת הועד הפועל הציוני בתרפ"ח — לארגון „הפועל המזרחי". ושוב לא נשאר לארגון כל סיכוי להתישבות קרובה בסביבות נהלל.

בינתיים חל שינוי בהלך הרוח במוסדות המיישבים — הוא הכיוון לעבור מעמק־יזרעאל ומצפון הארץ ליהודה והשומרון. הנימוקים לכך היו רבים ושונים: הקושי ברכישת קרקעות ועליית מחיריהן דרשו צמצום השטח ליחידה משקית; הצורך בחיזוק חזית הפועל העברי והשתרשותו במושבה דרשו יצירת עמדות משקיות משלו על ידה; המרחק הגדול בין הצורך והיכולת בפעולת ההתישבות של המוסדות דרש במפגיע את הוזלתה וגם חיפוש דרך להתאחזות בקרקע והתחלות בנין משק על־ידי העובד העברי בעזרת חסכונותיו הוא בעבודה שכירה, ולו גם בחלק קטן. הכיוון היה, עתה, לצד משק אינטנסיבי באזורי מושבות המטעים. תנאי הזמן דחפו גם את הקרן הקיימת לכיוון זה ברכישותיה. אף המרכז החקלאי וחברת „יכין" היו גורמים אקטיביים בשינוי הקו והפעילו ברוחם גם את ציבור הפועלים למוסדותיהם. עד מהרה נוצרו ארגונים לעשרות להתישבות אינטנסיבית שלמה, במכסת קרקע של עשרים דונם, וגם חלקית — למחצה, שליש ורביע. התישבות זו זכתה לשם „התישבות קלה" בניגוד ל„התישבות הכבדה" שבעמק יזרעאל. הפועל במושבה, גם זה שאינו מובטח בעבודתו ליום המחרת, נתבע להמציא חסכונות, להיות שותף ברכישת קרקע ובציוד ההתישבות. וכך נפתחה הדרך להתישבות החדשה בואדי חוארת, הוא עמק־חפר.

בחורף תרפ"ט (1928) עם קבלת הידיעות על גאולת ואדי חוארת כי קרובה היא (רישום הקרקע על־ידי הקרן־הקיימת היה ב־27.5.1929), החליטה קבוצת חברים, בידיעת מזכירות הארגון, לבקר במקום לפני בירור השאלה בתוך הארגון. רכובים על סוסים יצאו חמשה חברים

כפר־ויתקין, 1945

השכם בבוקר מחדרה. אחרי שעברו את שרשרת גבעות החול המקיפה את העמק, השתרעו לעיניהם ביצות גדולות, שהיו אחרי הגשמים האחרונים כאגמים, ונחל אלכסנדר, הנראה כנהר סוער, חוצה את הערבה. באופק לא נראה אף ישוב, פרט לאהלים בודדים שהסתתרו מפני הרוחות במורדות הגבעה. מסביב שממה. במשך שעות לא נראתה להם נפש חיה. ביקשו לעבור את העמק לארכו ולרחבו ממש — חיפשו מקום מעבר בנחל — ואין. סוף סוף עברו במקום שנראה פחות מסוכן. סוס אחד מעדו רגליו, נסחף בזרם, רוכבו היה קרוב לסכנת־מות. ואחרי הנחל ביצות ואגמים, הסוסים משרכים בכבדות רגליהם, שוקעים עד הבטן, לא אחת עומדים באמצע הביצה מבלי יכולת לזוז פנים או אחור, ואחרי הביצות נראו שוכני השממה, — והימים ימי־ההסתה נגד מפעלנו ופועליו.

החברים עברו את הביצות, בדקו את הגבעות. שבע שעות נמשך הסיור, עד שהחברים ראו בעיני־רוחם לא ביצה כי אם ברכת־מרחביה, לא גבעות שוממות, כי אם גני־מטע, לא אגמים כי אם אוצרות מים המפרים ישובים של אלפי גאולי־ישראל, והביאו את בשורת־חזונם ואמונתם בו לכל החברים.

ובתוך הארגון — בירורים, ישיבות ופגישות. וסופם החלטה: נעלה לעמק ונכבשנו. ודוקא אנשי נהלל עודם מחזיקים באזהרתם.

בקיץ אותה שנה — היה הביקור בואדי בהשתתפות הח״ח אורי, צבי יהודה ודיין מנהלל. יום תמים בחום לוהט נמשך הסיור — עד שגם אנשי נהלל נכבשו.. נקבעה עמדה אחידה לשמחת החברים. הוכרע הקו.

ובראשית שנת תר״ץ ניתן האות לכיבוש. קבוצת חברינו פתחו את התלם הראשון. נפתחה

תקופה חדשה, רבת סבל ורבת יצירה, הלא היא כתובה על כל צעד ושעל בכפר הגדול והנאה שהוקם על יסודיו ומנהגיו החברתיים והמשקיים ההולמים את זכרו של ויתקין ז"ל.

שותפים לארגון ויתקין למן צעדיו הראשונים לכיבוש העמק ויצירת הכפר הם שני הארגונים: ארגון „ג"ע" ו„העמק" (יוצאי עין־חרוד ותל־יוסף), שנספחו על המתיישבים הראשונים בכפר־ויתקין.

עברו שנים. השם ואדי חוארת נעלם יחד עם היתושים ועם השממה. תחתיו בא השם „עמק־חפר" — וכפר־ויתקין במרכזו. כפר גדול ורחב־ידים. בנינים למאות, בתים, רפתים, לולים, עצים, ירקות. אוכלוסיה גדולה. והמתישבים — רק תמול שלשום כובשי עבודה, מי ביבנאל, מי בחדרה, נודדים, קודחים, לוחמים וחולמים; והיום — אכרים מעורים בקרקע, שותלים וזורעים, בונים ויוצרים. ודור שני הולך וצומח, והם יכו שורש, יתרוממו כברושים זקופי גזע. דור שני לעבודה, לגאולה — והם ממשיכי דרך ההגשמה. ובתוך אוירה חיה וכפרית זו מתכנסים מפעם לפעם גם מישובי הסביבה, מדברים על חומר ורוח, פגעי יבול, בעיות חינוך, פרקי־הוי ולבטי־סגנון.

ויש אשר אתה יוצא ומרים עיניך: הזוהי הערבה הפראית? כאילו יד־קסמים הסירה ממנה את חרפת־השממה. מימין ומשמאל, מאחור ומלפנים — ישובים חיים ורעננים. ובין ישוב לישוב מעטה־ירק לכל גווניו, פרדסים וגנים, כרמים וחורשות, גנות־ירק ושדות.

אכן, העמק חידש את נעוריו.

חורף ראשון בנקודה

(זכרונות חבר).

ליל סופה. הים סוער וזועף. דכי הגלים ויבבת הרוח מחרישים אזנים. החול נישא ברוח ומסמא את העינים. הצריף חורק ונאנח, כמחשב להתפרק. אני מנסה לפתוח את הדלת ולהציץ החוצה, אבל אי־אפשר. תל של חול נערם ליד הדלת. הסערה גוברת והולכת. פתאום ניתך ברד חזק ולקול נפצו על פחי הגג התעורר הילד בבכי איום. אני מנסה להעלות אור בהתאמצות, מציץ בעריסת הילד: אהה! העריסה, כלי המיטה ופניו מכוסים שכבת אבק, ובצריף — אבק, אבק בכל אשר תפנה, והוא חודר עם כל משב־הרוח דרך הסדקים הרבים שבצריף, וכתום הברד שככה הסערה. הילד נרגע ונרדם. שעה ארוכה לא יכולתי להרדם. הפעם קול נקישת פטישים שנשמעו מצריפים שכנים שנזוקו בסערה. בחשכה לאור פנסים נתקעו מסמרים בפחים ולוחות.

בוקר. החברים מתהלכים על המגרשים במקום שהיו רק אתמול גנות מוריקות. אחד גורף בידיו את החול, שכיסה את התלתן היפה, אחד מבקש למצוא המקום שהיו בו ערוגות הגזר והבצל, ועתה אין להם לא שאר ולא זכר, כי כסתם שכבת חול עבה. פעמים רבות זרעו ושתלו והחרלות כיסו את הכל. „מלחמת איתנים" — אומר לי שכני בעצבנות כשמבטו הנוגה ומיואש מפזז על עמלו שנחרב.

לאחר גשמים שוטפים במשך ימים אחדים הוצף כל העמק מים, היינו כבמצור, מרוחקים מן העיר והסביבה. אין יוצא ואין בא. עבודה אין, פרוטה אין. המלאי בצרכניה פוחת והולך. מצב רוחנו קשה, משהו לוחץ בלב וניבא רעות.

העננים התפזרו, השמים התבהרו והשמש זרחה טובה, מלטפת. הגבעות מוריקות בדשאן הרענן סביב מקוה המים הכביר אשר בעמק. הים הסוער והזועף נח עכשיו וכולו שקט ונחת. השמים הבהירים משתקפים כבראי מוצק. אי־שם במרחקים מלבינים מפרשים על פני רקע התכלת הבהירה.

האור חדר לבבות, התוגה חלפה ונמוגה.

והנה מספרים אחדים על מצב כפר־ויתקין כיום:

מספר המשקים בכפר — מאה חמשים וארבע ובס״ה 800 נפש, הכפר משתרע על שטח של ארבעת אלפים דונם — 19 דונם למשפחה. בין הענפים העיקריים, הרפת, הלול ופרדס. ובחספקת התוצרת מהרפת ומהלול הנו בין הראשונים.

מספר הבקר 600 ראשים, העופות כ־45 אלף, ושטח נטוע פרדס בן אלף דונם.

אורח החיים של הכפר בעבודה, בחברה ובעיותיו השונות והמרובות פלסו דרך לשני מוסדות 1. הועד, 2. האגודה, בשני אלה גלום כל כוחו ויכלתו של הכפר.

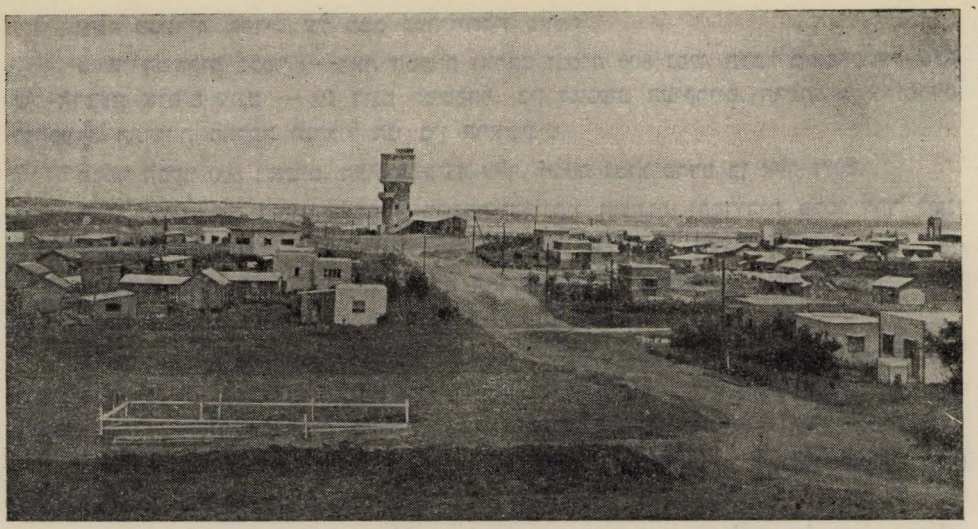
בתפקידי הועד תקציב ומסים, העזרה ההדדית, חינוך, החזקת מכון המים, עניני קרקע וכל מערכת השאלות החברותיות, צבוריות וישוביות.

האגודה מרכזת את הקניה והמכירה, את השירותים: הובלה, איטליז, מאפיה; מטפלת בכל העניינים הכלכליים, הכספיים, הספקת השווק והאשראי ומקיימת בידיה את המוסדות הקשורים בשווק, ייצור ואחסנה (מקררים ,מחלבה, מחסני הספקה, ומחלקות הביע״ף והאינקובטור).

ועדת החינוך מנהלת את בית־הספר ובו 10 כתות. מספר התלמידים הוא כיום 285, ואם להוסיף את שני הגנים מספרם יהיה 350.

המוסד העליון הוא האסיפה הכללית השנתית (חודש תשרי) המחליטה על בעיות ושאלות בהוי הכפר ובוחרת את מועצת הכפר ומוסדותיה — ועד, הנהלת האגודה ואת הועדות לחינוך, תרבות, עזרה הדדית, ועדת המשק והדרכה בנוער.

כפר־חיים

בשנת 1927 נתכנסו אחדים מפועלי המושבות לאסיפה במקוה־ישראל והניחו יסוד לארגון של מושב־עובדים, שמטרתו היתה התישבות בנגב. כבר אז לא הסתפק הציבור החלוצי בשטחים המצומצמים, שנמצאו בידי הלאום, ורצה להרחיב את גבולותינו על־ידי התישבות בחבל ארץ זה. ההעזה החלוצית הזאת עשתה רושם ברבים מפועלי המושבות ובמשך זמן קצר התלכדו סביב הארגון עשרים חברים, אולם מסיבות הזמן ההוא לא איפשרו התישבות בנגב.

בסוכות תרפ"ז, בימי ועידת העשרים של „הפועל הצעיר", התכנסו חברי הארגון והחליטו להצטרף לתנועת ארגוני נהלל וקראו לעצמם ארגון ד' — „הנגב". (מתוך ארגון א' הוקם אח"כ כפר יהושע, מב' וג' — כפר ויתקין). מגמתם היתה — הכשרה להתישבות באזורי הפלחה. החברים יצאו להכשרה בגליל ובשומרון ואחר־כך התמחו בענפי משק שונים גם במקוה־ישראל.

בשנת 1928/29, כשעזבה קבוצת חולדה את נקודת התישבותה, נקראנו למלא את מקומה. קיבלנו ברצון את ההצעה, כי ראינו בה אפשרויות להתישבותנו. בפלוגתנו בחולדה היו כעשרים חברים וחברות. במאורעות 1929 הגנו חברינו על הנקודה ולא עזבוה, עד שנאלצנו לכך מטעם השלטונות. פרשת ההגנה על חולדה, שבה נפל חלל אפרים צ'יזיק, ואומץ רוחם של חברינו ידועים. גם אחרי עזיבת המקום, כשוך המאורעות, לא מעטים היו ביניגו השיקולים בדבר שיבתנו לחולדה והתישבותנו בה, אולם מיעוט הקרקע וחוסר מים במקום זה אילצו אותנו לחפש שטח אחר להתישבות.

בתקופה ההיא עלתה ההצעה להתישבות באיזור המטעים. רבים מפועלי המושבות נתפסו לרעיון זה, מי מתוך חוסר סיכויים להתישבות באיזור הפלחה ומי מתוך רדיפה אחרי „הזוהר" של תפוח־הזהב.

לפנינו היו שתי ברירות: ההתישבות באיזור המטעים; או חפוש שטחים להתישבות,

לפי מגמתנו והכשרתנו באזורי הפלחה. חלק מחברינו לא יכלו מסיבות שונות לסמוך על התוחלת הממושכת של „שטחי פלחה נרחבים" והצטרפו לארגונים שונים שהתישבו באיזור המטעים. אך דבר זה לא הרפה את ידי הנשארים ולא נטל את מרצם. תרנו אחרי שטחים ונתנו עינינו בשטח שבקרבת כפר־עטא, בעמק זבולון, אולם גם משטח זה היינו נאלצים להסתלק. דבר זה השפיע על מצב הרוח הפנימי של הארגון, חלק מחברינו עזב אותנו ואחרים הציעו איחוד עם ארגון „הכפר".

היסוד לארגון „הכפר" הונח בפסח תרפ"ו. רוב חבריו היו מעולי רוסיה, שראשית צעדיהם בהכשרה לחקלאות עשו במשקי „החלוץ": תל־חי, משמר וירצבה. חלק מהם התלכדו בפלוגת־עבודה שיתופית בראשון־לציון. הואיל והעבודה בפרדסים לא הספיקה כהכשרה חקלאית למשק מעורב, התפזרו רוב החברים של ארגון הכפר למשקי העמק ולמושבות הגליל לשם הכשרה נוספת. במשך הזמן קם האיחוד של ארגון „הנגב" עם ארגון „הכפר".

בדצמבר 1930 עלו חברינו לכפר־החורש, שחברי ארגון „הכפר" היו ממייסדיו. הם הניחו יסוד לנקודה חקלאית זו באיזור ההרים, סיקלו ועיבדו את שדותיו ונטעו את יערות קרן הקיימת לישראל (כיום יושבת שם קבוצת „גורדוניה"). את המקום הזה ראינו רק כתחנת־מעבר.

במשנה מרץ ובכוחות מאוחדים ניגשנו לפעולה; דרשנו מהמוסדות את תורנו ומקומנו בהתישבות. בין השאר הוצע לנו להתיישב בעמק זבולון ליד הנחל נעמן. שלחנו לשם קבוצת חברים, כדי להכיר את השטח ולעבדו, אולם תנאי הקרקע והעברתה לקק"ל ויתר המסיבות של הזמן ההוא לא איפשרו להגשים את ההצעה.

בשנת 1930, בראשית העלייה לעמק־חפר, דרשנו את חלקנו בו ועם גמר הקניה של „אדמת המריבה" הוקצה גם לנו שטח להקמת הנקודה.

ביום 16 ביוני 1933, הוא יום האסון שבו נרצח חיים ארלוזורוב, עלינו על הקרקע וקראנו את שמו על נקודתנו: כפר־חיים. כעשרים חברים עלינו ותקענו יתד בעמק־חפר המזרחי, לא הרחק מהכביש הראשי חיפה—תל־אביב, מבלי לדעת את תכנית ההתישבות, מכסת הקרקע וכדומה. התקציב ההתישבותי היה מאתנו והלאה. לא היו מקורות מספיקים לסידורים ראשוניים ולקיום, עד שחברת „יכין" התחילה בנטיעת פרדסים בשביל המעמד הבינוני. עבודה זו שימשה לחברינו מקור־מחיה יחיד עד שנת 1935, עד שנכנסנו לרשת הטפול והדאגה של המחלקה להתישבות אשר לסוכנות היהודית.

לפני קבלת התקציב ניתנה לנו הלואה מחברת „ניר" לבנין 20 בתים ולנטיעת 3 דונם פרדס לכל משפחה. זאת היתה התחלה ראשונה ליצירת משקנו בכפר.

הוקצה לנו שטח ל־80—90 משפחה, 17,5 דונם ברוטו ליחידה, ובס"ה 1400 דונם. כל חבר קיבל 3 דונם מגרש, 7 דונם אדמת מטע (שני סוגים בה) ו־6 דונם אדמת ביצה לגידולי־שלחין. לחלק מחברי הכפר יש ארבע חלקות נפרדות במקומות שונים. גם התקציב ניתן בצורה שאינה מאפשרת להוציא צרכי־קיום מינימליים מהמשק. אחד מסעיפי ההכנסה העיקריים שעליהם נשענה התישבותנו היתה עבודת חוץ והיא לא נמצאה אף פעם במידה מספקת לצרכים ההכרחיים לקיום המשפחה, ועל אחת כמה וכמה — לקדום המשק.

כל יחידת משק קיבלה הלואה מ־90 עד 120 לירה לבית, 40 לרפת, 40 לפרה, 30 ללול, 20 לעופות, 6 לבהמת־עבודה וכלים, 5 לגידור, 5 לסידורים סניטריים, חלק במכון מים ואינס־טלציה לארבעה דונמים בהמטרה.

לפני שנים אחדות נטענו במרכז הכפר גן ע"ש זוסיה שחורי ז"ל, שרבים מחברי הכפר היו חבריו הקרובים.

בכפר נמצאים כיום 335 נפש מהם 153 ילדים ונוער. הכפר מאכסן בתוכו חברות מעליות הנוער והילדים. מהחברה הראשונה שקבלה את הכשרתה במקום — חברים בחות שטוק, בבית אשל וממלאים חובתם בצבא ובנוטרות.

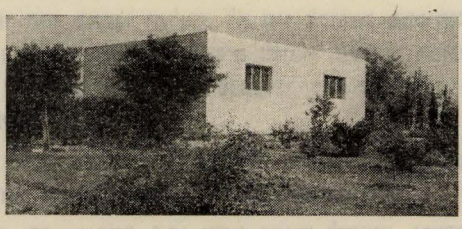
ברפתות 144 פרות. בלולים 34343 עופות למיניהם. תרנגולות, הודיות, ברווזים וכו'.

הכפר ריכז באדמתו שטח מיוחד למטעי עצי פרי נשירים. נוסף על עצי המטע השונים שבמגרשים. המטע הצליח והפרי כבר מובל לשוק.

אט אט הוקמו גם כל המוסדות הציבוריים של הכפר. במרכזו הוקמו: הצרכניה, המרפאה, המחלבה, בית־הספר וחדרי הקרור, ועל כולם בית התרבות הנועד לפעולות התרבות במקום, לכינוסים ואסיפות. הבית נמצא בתוך החורשה שניטעה, כאמור, במרכז הכפר לזכרו של הח' ז. שחורי ז"ל.

בית־הספר הוא משותף עם המושב השכן הקרוב כפר־ידידיה. בניניו נמצאים בשני המושבים. וישנן כתות הלומדות במקום אחד וכתות הלומדים במקום השני. הדבר יכול לשמש דוגמה נאה לאפשרות רכוזו של החינוך בישובים שכנים.

למושב — על רחובותיו ובניניו צורה כפרית נאה ומסודרת, אשר חיי עמל ושקט מפכים בו כיאה לשמו.

עין העובד

מושב עין העובד נוסד בשנת 1932, ע"י קבוצת חברים בשם „שארית", על היותם שריד ארגון ארצי שהתפרק. בהתחלת ינואר 1931 שלח ארגון ארצי זה ששה חברים לעבודת הבחר בפרדס הגדוד, לכיבוש מקומות עבודה בסביבת המקום שנועד להתישבות הארגון. ההתישבות לא יצאה לפועל מכמה טעמים:

א. שטח הקרקע שהוקצה להתישבות לא עבר בשלמות להקהק"ל, והמשפטים בינה לבין ערבי הסביבה נמשכו זמן רב; ב. באי כוח התישבות האלף לא כללו אותה בחלוקת הלואות; ג. סביבת נתניה היתה שוממה, ואת חברי ההסתדרות לא קבלו ברצון למקומות עבודה.

קבוצת החברים שנשארו לעבוד בקביעות בפרדס הגדוד, תלו עיניהם באדמת עמק־חפר. בתקופה ההיא חלה החלוקה של אדמות אלה בין המועמדים להתישבות. מצד מחלקת ההתישבות של הסוכנות הובטח להקציב שטח אדמה בגבול פרדס הגדוד ל־17 משפחות. שטח האדמה שקיבלנו חולק בצורה זו: 8 דונמים מטעים ו־2 דונמים מגרש. לאחר שאדמת המריבה בעמק־חפר עברה לרשות הקהק"ל הקצו לנו 100 דונם אדמה כבדה, בריחוק מקום, על־יד מושב גן־חפר. בחורף 1933 חפרנו את הבאר ובעומק 35 מטר מצאנו מים. התנאים החיצוניים, — קרבת מקום העבודה למקום ההתישבות, אפשרו לנו בזמן הראשון לגשת להכשיר את האדמה. את השתילים שתלנו בפרדס הגדוד וב„טוריות החמות" מיד לאחר העבודה הכשרנו את הקרקע לנטיעות. באביב 1933 ניגשנו לנטוע את שטח המטעים. את מכון המים שלנו הקימונו בכוחות עצמנו בתוספת הלואה מפרדס הגדוד בסכום 200 לא"י; תשלום החוב כעבור 5 שנים ובלי רבית. ב־1934 קבלנו באמצעות קו"מ כפר־ויתקין הלואה מ„ניר" להשלמת קו האינסטלציה והקמת מגדל מים; ומבנק הפועלים 50 לא"י, לכל יחידה, לבנית בתים. המוסדות המישבים לא לקחו אותנו בחשבון בעת חלוקת התקציבים למושבי עמק־חפר ודחו אותנו לזמן מאוחר יותר. זה עיכב בעדנו להקים משקי עזר, נוסף לשטח המטעים. רק בסוף 1939, עם התחלת המלחמה קיבלנו הלואות מאת „פאזה".

באותה שנה שלחנו גם את ביכורי הפרי מהפרדסים. אולם, לדאבוננו, לא זכינו להנות מפרי עמלנו. ההכנסות לא כיסו את המפרעות.

*

אדמת עין העובד גובלת בדרום עם פרדס הגדוד, ממערב — עם שכונת התימנים, נוה־שלום, שכונת הפועלים, עין התכלת; חבצלת השרון — מצפון, ומדרום — נמצאים בתי הנקודה קרוב לבתי אביחיל; והמראה הכללי — של נקודה גדולה אחת. שטח האדמה 420 דונם מחולק באופן זה: 160 דונם פרדסים מורכבים על כל מיני זנים: שמוטי, ולנסיה, קלימנטינה, לימונים

ועוד. 40 דונם החצרות, 100 דונם — אדמה כבדה שכעת היא נחכרה לקיבוץ המאוחד „קדמה" בנתניה.

הרכוש הציבורי כולל מכון מים: באר חפורה עם מכונות חשמל שתפוקתה כעת היא 50 ממ"ע לשעה. אולם אפשר להגדיל את תפוקתה עד 150 ממ"ע לשעה.

רשת של אינסטלציה מרכזית "2, "3, "4, "5 לפרדסים וגם לחצרות. מגדל מים של 50 ממ"ע.

במושב 17 בתים בנויים בלוקים.

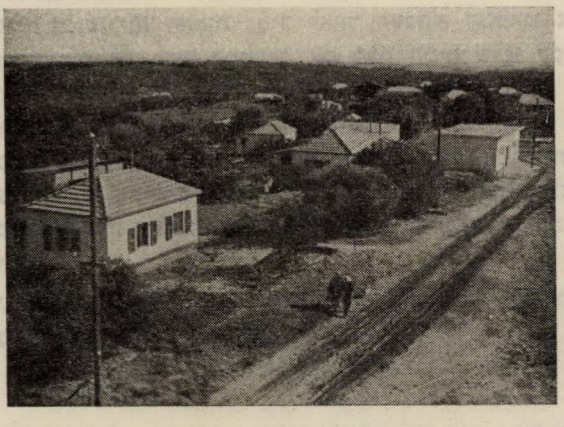
בחצרות נטועים כל מיני עצי פרי, גפנים, עצי נוי. הכל בקנה מידה קטן. המגרש צר וחלק ממנו תפוס לחצרות בשביל בעלי החי, העופות והעזים.

בעלי החי והעופות, כפי שנפקדו באוגוסט 1944: פרות — 3, עגלות — 3, עזים — 23, גדיות — 10, תרנגולות מטילות — 500, אווזים, ברווזים — 200.

חובות החברים: חלק הארי הוא לפאזה והוא הסתכם ליום 31.3.44 ל־2800 לא"י (אלפיים ושמונה מאות לירות). זה כולל הלוואה לפרדס, לול, בתים, פיקוח והדרכה, קרן פרעונות. חוץ מזה חייבים 14 חברים לממשלה עבור הלוואה ליצור לפרדסנים — 210 לא"י: הלוואות לפרדסים שנתנו בערבות הממשלה במשך 4 שנים.

ילדי עין העובד לומדים בגן ובבית הספר של אביחיל. מושב עין העובד הוא מושב זעיר על יד נתניה ואין לו שום אפשרות לפתוח מוסדות עצמאיים. עיקר האמצעים היו מפנים למטעי ההדר בתקוה שהם יתנו את האפשרות לשחרר את חברי המושב מזיקה לעבודות חוץ ויוכלו להתמסר לפיתוח ענפים בתוך המשק. ואולם מפאת המלחמה עוד נזקקים היו רוב החברים לעבודות חוץ.

על הפרק עומדת שאלת האיחוד עם המושב הקרוב אביחיל, אם כי עדיין עומדים כמה גורמים למכשול ואין לקוות לביצוע האיחוד בזמן הקרוב. המתישבים תולים תקוותם במוסדות המרכזיים של ההסתדרות ושל תנועת המושבים שיקימו משתי הנקודות מושב בריא מושתת על יסודות חזקים במובן הכלכלי והחברותי.

כפר־ידידיה

במסגרת הישובית של עמק־חפר, המגוון בישובים מצורות התישבות שונות וגופים חברתיים שונים, מוצא לו מקום מכובד גם המושב כפר־ידידיה. נאה הכפר במראהו החיצוני ושלם במגמה החקלאית היוצרת שלו, אם כי רוב בוני הכפר אין מאחוריהם עבר של פועלים ותיקים ואף לא עבר של הכשרה חלוצית מאורגנת.

המתיישבים כולם עולי גרמניה והכפר בראשיתו היה נמנה על ישובי המעמד הבינוני, אולם לא ארך הזמן והכפר הגדיר את עצמו כמושב־עובדים על עקרונותיו ויסודותיו המקובלים. המעבר מצורת חיים של מעמד בינוני למושב עובדים לא בא באורח מקרי, גרעין חזק ממייסדי הישוב הזה, שהתנסה כבר בארץ, בהכשרה ובחיים החלוציים, הוא אשר חתר במאמציו לשוות את הצורה הנוכחית לכפר, — והדבר עלה יפה בידו.

בשנת 1935 עלו על שטח האדמה שנועדה לכפר־ידידיה 7 חברים לשם הכשרת הקרקע, חרישה, גידור וסידור אינסטלציה. באביב 1936 ניגשו לבנות בתים ורפתות. באותה שנה ניבנו 10 בתים. כעבור עוד שנה נוספו 10 בתים ובשנת 1938 שוב נבנו 10 בתים נוספים. כל אחד מהמתיישבים השקיע מכספו 500 לא"י להקמת המשק. המחלקה לעולי גרמניה ליד הסוכנות היהודית השתתפה אף היא בסך 300 לא"י לכל אחד בתורת הלוואה.

עתה עולה מספר המשקים ל־42, לכל משק 17½ דונם אדמה, מזה מגרש 2½ דונם, 3½ ד' אדמה קלה, היתר אדמה כבדה. אין שטח אדמה זה מספיק ליחידת משק, ביחוד במקום זה,

והאדמה אינה פוריה ביותר, כי האדמה הכבדה היתה מלוחה ורק בשנת 1940 סדרו בה ניקוז, אולם לפריונה המלא עוד לא הגיעה. הכפר מעבד אמנם באופן זמני 300—250 דונם פלחה מאדמת ואדי־קובאני, אלא שבינתיים מתרחב משק החצר וצרכי הספקה לבעלי־החי שבחצר מתרבים גם הם ויש הכרח להעמיד את מכסת הקרקע לפחות על 25 דונם ליחידת משק.

המשק הנהו מעורב במלוא מובן המלה: פלחה, רפתות, לולים, ירקות, מטעים וכו'. אין ענף דוחק את משנהו. אף־על־פי־כן הרפת היא בראש — 70 פרות חולבות, 20 מבכירות, 20 עגלות. לגבי 42 יחידות אין זה מעט. ענף הלול, שהגיע לפני המלחמה לשיא התפתחות, נמצא עתה במידה ידועה במורד עקב תנאים אוביקטיביים וסך־הכל יש בכפר כ־7000 מטילות. ענף הירקות תופס אף הוא מקום ניכר במשק.

ענף המטעים איננו מגוון אחד. על המגרשים נטועים עצי־פרי נשירים שונים. נוסף לכך יש לכל מתיישב 3 דונם מטעים במרוכז, אבל לא אותו סוג המטעים אצל כולם, ניתנה אפשרות לבחירה חפשית לגבי מיני המטעים לפי טעמו של כל אחד ואחד ולפי סגולות האדמה שבגורלו; וכך יש כיום למי 3 ד' פרדס, למי 3 ד' עצי־פרי נשירים ולמי 3 ד' כרם.

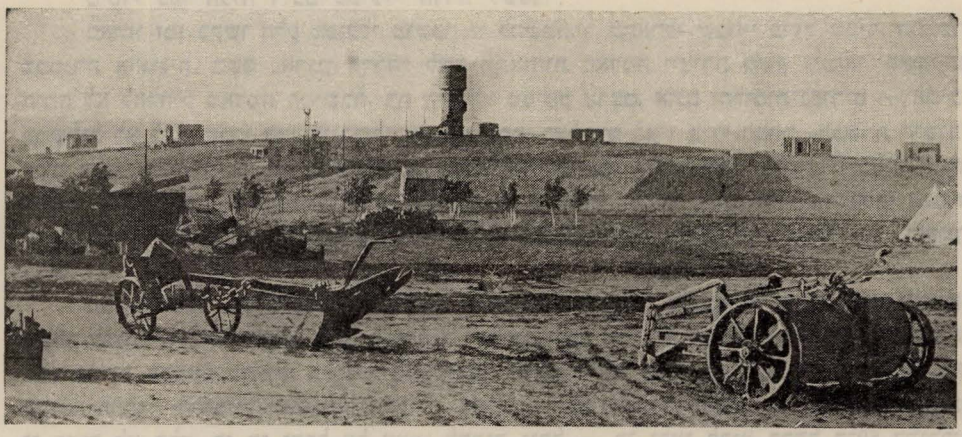
האוכלוסיה בכפר מונה 210 נפשות, בהם 90 ילדים. בית־הספר הנהו משותף עם הכפר השכן כפר־חיים. החזקת בית־הספר היא לפי יחידות המשק של כל הכפר. גן־ילדים נמצא במקום.

מוסדות הכפר מרובים לענפיהם השונים: צרכניה ומחסן־אספקה, מחלבה משוכללת עם שימוש בחשמל, מכון קירור, בית־קירור שקיבולו הוא 40 טון וכו', בית־עם בנוי, מקום כינוס ל־200 איש. ערכם של בניני הציבור היה לפני המלחמה למעלה מאלפיים לא"י. בית־הקירור הוקם בעצם שנות המלחמה.

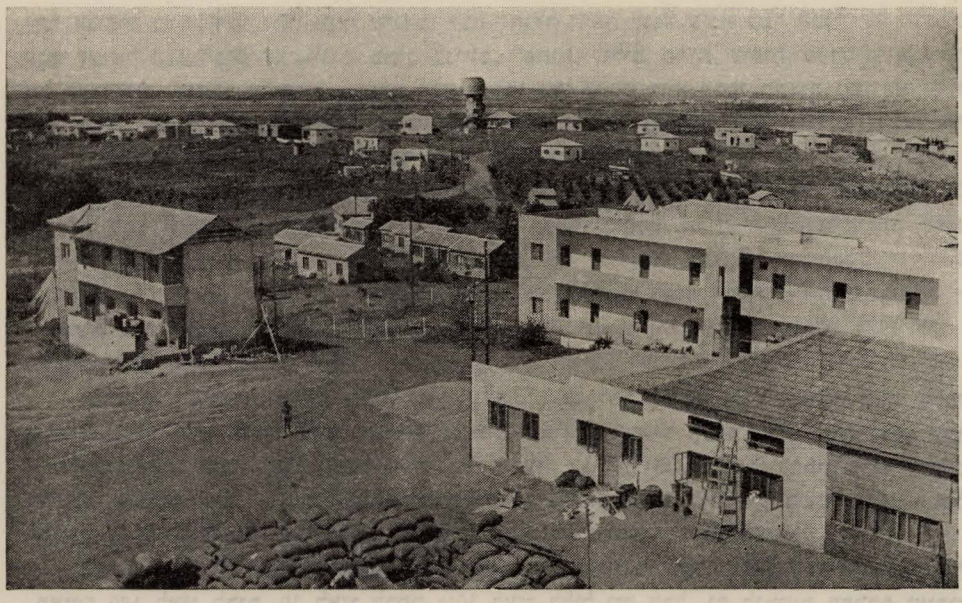
החיים התרבותיים מפותחים ועירים. מקיימים הרצאות לעתים קרובות, שיעורים למדע ולעברית. הלשון העברית בכפר משתלטת יותר ויותר. אפשר להגיד, כי רוב חברי הכפר יודעים כבר לשוחח ביניהם עברית והאסיפות מתנהלות תמיד אך ורק בעברית.

המחלקה לעולי גרמניה עשתה רבות בשטח ההדרכה, — הרי הרוב המכריע של המת־יישבים לא היו חקלאים קודם כלל וכלל. אולם למען יוכל המשק לעמוד בפני כל מיני משברים הצפויים לו ולחקלאים בכלל, יש צורך לתכן גם להבא תכנית שיטתית וקבועה.

לזכרו של ידידיה — הוא פילון האלכסנדרוני, אישיות דגולה ונאצלת שחיתה בגלות מצרים סמוך לתקופת חורבן בית שני — הוקם הכפר הזה. קהלת יהודי אלכסנדריה השתתפה בהקמת הקרן לעזרת פליטי גרמניה ותבעה לעצמה את הזכות להנציח את שמו של גדול קהלתם בעבר על ישוב עברי חדש בארץ התחיה. אף למתיישבים עצמם הזכיר השם הזה תקופה ידועה, בה נאבק פילון האלכסנדרוני עם מתנגדו אפיון הנוכל, אשר שיסוייו גרמו לסערת הרוחות בין הגויים ולגזל והרג בין היהודים, — סמל לתקופה בה נמצאת היהדות כעת. בהקמת כפר עברי עובד ועצמאי במולדת העתיקה ראו המתיישבים את התגובה הנכונה והנאמנה לשואת ישראל בגולה.

בשנת 1935

בשנת 1945

כפר־חגלה

מיסדי כפר־חגלה רובם מפועלי חדרה לשעבר.

באותו זמן בקשו חלק מפועלי מושבה זו להשתחרר מהארעי שבחיי פועל שכיר, התלכדו במסגרת ארגונית, בשם „ארגון חדרה" לשם התאחזות באדמה ויצירת משק עצמאי. משאלתם היתה לא להרחיק מאדמת המושבה, בה השקיעו ממיטב מרצם, אונם וחלומות־נעורים — אם כי במשקים לא להם. חברי הארגון השלישו סכום כסף, כאלפיים לא"י בידי חברת „הכשרת הישוב" לשם קנית שטח קרקע בקרבת המושבה לצרכי התישבותם. ואמנם שטח כזה היה בעין. החלה פרשת מו"מ, הבטחות, וכשמונה שנים חיו בתקוה, שהשטח המקווה להם יהיה. אך בסוף נתבדה הדבר. ורק עם חלוקת עמק־חפר לגופים השונים שעמדו בתור, נפתח פתח־גאולה גם „לארגון חדרה".

הארגון נוסד בשנת 1926 ומנה 100 חבר, כל אחד חסך מהוצאותיו ההכרחיות. ועל אף השכר הזעום שלפועל במושבה, צרף פרוטה לפרוטה לשם התכלית המקווה — התאחזות בקרקע. ועם חלוקת הקרקע לגופים השונים בעמק־חפר הוקצה להם שטח רק בשביל 50 חברים. צץ, איפוא, ההכרח להתכווץ ולהגזר לשנים, — באשר 50 אחוז מחברי הארגון היו כמיותרים. היתה זו בעיה לא קלה, כי מי יקבל על עצמו לחתוך גורל — מי זכאי לבוא בקהל ה־50 ההולכים להתישבות ומי לא? הנתוח נעשה באין ברירה.

התפתחות הדברים אחר־כך, עם קבלת שטח האדמה, היתה שונה כאן בהרבה מזו שאצל יתר הגופים בעמק־חפר. כל אורח שיזדמן לכפר־חגלה יראה לנגד עיניו כפר הבנוי על תלה, על ענפי המשק המעורבים והמגוונים. בתים בנויים, רפתות, לולים, פרות, עופות, פרדסים, עצי פרי על המגרשים, בנינים צבוריים — וכל אלה הוקמו כאן כמעט ללא כספי תקציב מצד המוסדות. ומה שניתן לא שינה בהרבה את פני המושב ומצבו הפנימי. הגורם העיקרי להקמת הכפר היה כאן — ההשקעה הפרטית מצד כל חבר וחבר. ונקל להבין באיזה מאמצים רבים הגיעו לכך.

מיד לקבלת האדמה מאת הקרן־הקימת־לישראל, החלו החברים לנטוע פרדסים: קרוב ל־7 דונמים לכל יחידה, באמצעים עמציים, כאמור. בכסף שקבלו חזרה מהכשרת־הישוב לאחר שבוטלה קנית השטח שעל יד חדרה, חפרו באר, קנו טרקטור, הכשירו את הקרקעות ונטעו פרדסים, אף כי כולם גרו עדיין בחדרה ועבדו בה. כך התחלקו לשתי רשויות: החיים בחדרה, — והקדשת זמן, מחשבה ומאמצים לפרדס החדש הנטוע באדמת המושב. בהתחלת 1935 עלו 3 משפחות, בנו צריף לדירה, והחלו להשתרש במקום. המוצא לקיומם — בעיקר גידול ירקות.

התנאים המיוחדים האלה לבנין כפר־חגלה, הביאו לכך ממילא שההתפתחות באה שלבים שלבים. בסוף 1935 השיג הועד הלואה מ„ניר" לבנין 15 בתים. ומיד לאחר שהושלמו עברו המתישבים לגור בהם. כעבור שנה נוספו במקום עוד 12 חברים, היו שבנו בתים והיו שהקימו צריפים, וכעבור שנה שוב נוספו חברים ונאחזו בצורה כזאת במקום. רק בשנת 1938 הושלם המושב על 50 מתישביו. (פרט לשני מגרשים שעוד לא נושבו ע"י בעליהם).

כאמור, לא רב הסכום שהושקע ע"י המוסדות המישבים. בשנת 1939 נתנו ההלואות ע"י „פאזא" 130 לא"י לבית, 10 לא"י לרפת ו־10 לא"י ללול וזה הכל. גם לנטיעת הפרדס ועיבודו ניתנה הלואה שלא עלתה על סכום 25 לא"י. ואעפי"כ יש במושב 48 ראש בקר, 4000 תרנגולות מטילות, ורכוש צבורי רב ערך: 3 בארות שופעות מים, הנותנות 450 מ"ע לשעה, 2 בריכות, שקבולן 500 מ"ע ובנינים צבוריים ששויון 5000 לא"י.

בכפר הזה בא כשרון המעשה של המתישבים לידי בטוי מזהיר, ביחוד בידענו שיוצרי משק זה אינם בעלי רכוש לשעבר, אלא פועלי מושבה פשוטים, אוחזי מעדר.

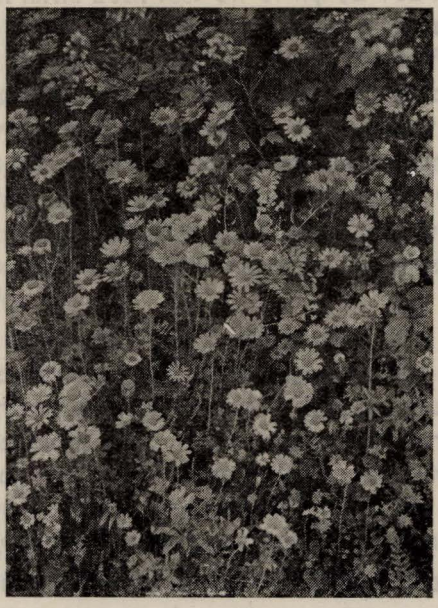
הענף העיקרי כאן הוא הפרדס, אולם בשנות המלחמה הרי הפרדס לא היה משק מכניס, אלא מעמסה שקשה מאוד לשאתה, ונקודת הכובד הועתק לענף הירקות, שהוא המקור העיקרי לקיום, שני לו — עופות לבשר ולהטלה. ואולם אין ענף זה יציב ביותר.

הפרדס תופס שטח כללי של 351 דונם. היינו 7 דונמים ליחידה, כאמור. נוסף לכך יש לכל אחד 3 דונמים מגרש ו־8 דונמים בשטח האדמה הכבדה לחצירים וירקות. מטעי עצי פרי נשירים תופס שטח של 27 דונם.

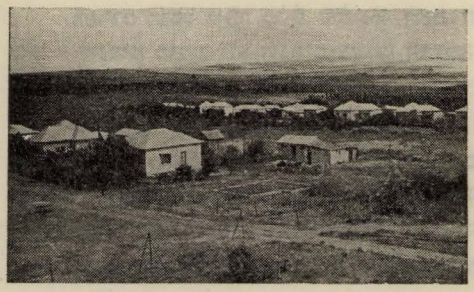
ההוצאות הציבוריות הן גדולות מדי, כי קטן הכפר במספר מתישביו, ועליו לקיים מוסדות, ללא שותפות עם ישובים שכנים: כפר־חגלה, שוכן בצדו המזרחי של עמק־חפר, ליד הקבוצים גבעת־חיים ועין־החורש. בנין בית הספר שהוקם על מגרש צבורי הוא נפרד ומיוחד לכפר בלבד. יש בו 5 כתות ומלמדים בו 3 מורים. על יד בית־הספר גם גן־ילדים.

הוקם בנין לצרכניה ועל ידו חדר לתרבות. הבנינים הצבוריים נבנו כולם — מתוך השקעה עצמית של הכפר בלבד.

מספר הנפשות 105 בוגרים ו־52 ילד וילדה. המגמה היסודית בכפר להתקיים ממשק עצמי, ללא תלות בעבודות חוץ. אולם עדיין נראה הדבר כחלום נאה, ואין להמנע לע״ע מעבודה חלקית בחוץ: רק מתישבים בודדים השתחררו מהזיקה לעבודת חוץ ומתקיימים ממשקם. הם דוגמא ומופת לכפר כולו, השואף לזה ומקוה להגשים תקוותו זו בעתיד הקרוב.

עיז עירון

בקצה השומרון, צפונית מזרחית לכרכור, בקרבת ואדי ערה — זה הואדי ששימש רבות בשנים מקום מקלט לכנופיות שודדים ומרצחים — שוכן מושב עין־עירון. המושב קיים רק כאחת עשרה שנה, ומראהו החיצוני ככפר מפותח רב ענפים. הסביבה יפה להפליא, נוף נהדר עשיר צבעים, אך לא על הנוף בלבד יחיה העובד. תוך סבל רב הוקמה הנקודה.

בשנת 1932 התלכדו חברים פועלי חדרה וכרכור ויצרו ארגון להתישבות. חבריו היו מותיקי הפועלים במושבות האלה. בשנת 1934 עלו על הקרקע. לשם החשת עליתם עשו החברים מאמצים כספיים, אם ע"י חסכונות עצמיים ואם ע"י הלוואות שקבלו בבנקים ובקופות מלוה. וכך השתתף הארגון ברכישת הקרקע בסך 1500 לא"י בתורת הלוואה לקרן־הקיימת. שטח הקרקע שנרכש הוא 1111 דונם. אדמה זו חלקו ל־72 יחידות משק. לאחר שנרכש השטח וסומנו המגרשים נגשו החברים להקים בתים, צריפים, רפתות, מחסנים, לולים, התחילו בקדוח באר וגלוי מקורות המים. האמצעים העצמיים בלבד לא הספיקו, כמובן, לכסות את כל ההוצאות הכרוכות בכך, ביחוד את הרבית היקרה להלואות שקבלו, ושאיפת הכפר היתה לקבל לידה את מכון־המים ללא הסתבכות עם שותפים. בחלק מן ההלוואה להשלמת מכון המים, השתתפה חברת „ניר". בשנת 1940 נענתה הסוכנות באמצעות חברת פאז"א לפדות את המכון ואז שולם לחברת „ניר" כל הסכום שהשקיעה קודם לכן.

בתקופת המלחמה הוסיפה חברת פאז"א להרחיב צעד אחרי צעד את עזרתה לכל יתר ענפי הכפר. נבנו 12 בתים לאלה שגרו עוד בצריפים. נעשתה העברה לחובות על הבתים הבנויים מכבר; נתנו הלוואות לרכישת פרות בסך 30 לא"י לפרה, ואולם ענין סידור המים בשלמותו לא נפתר עד כה. חלק מן המכון נרכש ע"י החברים עצמם. החברה הקציבה כספים לסידור אינסטלציה לשני דונמים, יוצא איפוא, שבאופן כללי ניתנה אפשרות להשקאה באמצעות אינסטלציה מסודרת בס"ה 4 דונמים. ועדיין מתחבטים המתיישבים בשאלה: כיצד לנצל את יתר האדמה שישנה לכל יחידת משק באופן שתתן תמורה להשקעת העמל, בלי יכולת להשקותה.

אך על אף התנאים הבלתי נוחים, משגשג המשק ונכסי הכפר מתרחבים. בשנת תש"ג היתה תפוקת הבאר לשימוש במים 768 אלף ממ"ע, בשנת תש"ד הגיעה התפוקה ל־1200 ממ"ע. הפדיון בשנת תש"ד בעד תוצרת חקלאית שנשלח לשוק עלה בסך 25 אלף לא"י.

הענף שמלכתחילה פותח כענף יסודי, הוא הרפת. ל־64 משפחות חקלאיות הגרות בכפר יש 80 פרות חולבות, 16 מבכירות, 46 עגלות. הלול מונה 3470 מטילות 3500 פרגיות. עיקר ניצול האדמה בא לסיפוק צרכי הרפת: חציר וירק, אולם גידולי תפוחי אדמה וביחוד בטנים, תופסים אף הם מקום ניכר במשק.

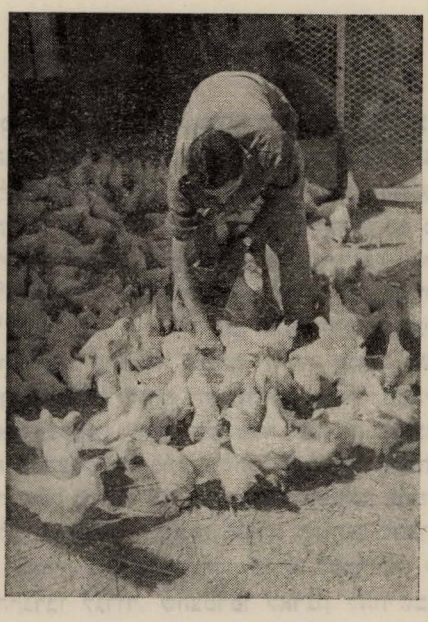
עד כה הושקע במושב מטעם המוסדות 16 אלף לא"י. כמובן אין בזה משום השלמה מלאת

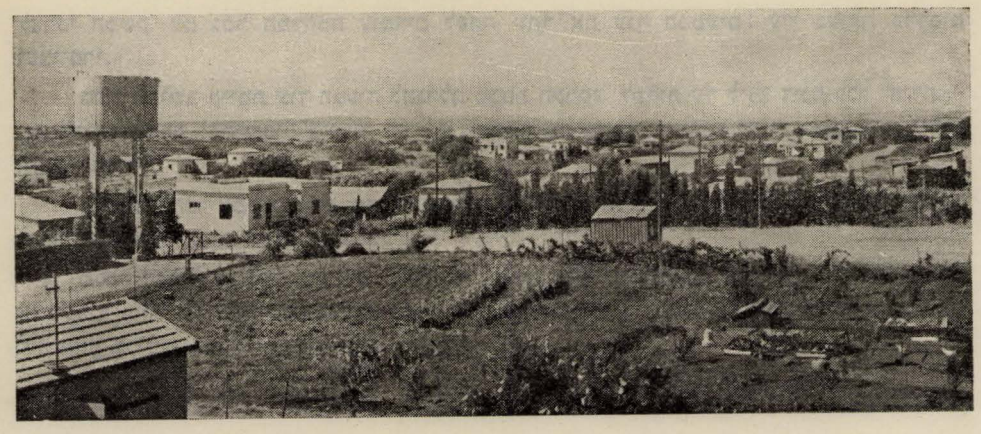
לצרכי המשק. עם גמר המלחמה עומדים לפתח יותר את ענף המטעים: ע"י נטיעת פרדסים ועצי־פרי.

בפני המושב קיימת עוד הבעיה להגדלת מכסת הקרקע, לפחות עד ל־25 דונם לכל יחידה,— המכסה המתאימה להתישבות באיזור זה, לפי סיכומה של מחלקת־התיכון שע"י הסוכנות היהודית ותחנת הנסיון.

מוסדות הכפר הם: צרכניה, מחסן האספקה, וגן ילדים המשותף גם עם כתה א'. ילדי כל יתר הכתות מבקרות בבית הספר שבכרכור.

מספר הנפשות בכפר הוא 230, מזה 106 ילדים. עיקר הקיום בא עוד מעבודות חוץ, ודבר זה מכביד מאוד על המתיישבים. תקוותם של כל חברי המושב להגאל בעתיד הקרוב מהכרח זה ולהשקיע כל כוחם ביצירתם המשקית העצמית.

אביחיל

הכפר שוכן בדרך מנתניה לעמק־חפר. מכאן נשקף נוף מרהיב עין ואופק נרחב, כל בקעת עמק־חפר פרושה לפני הצופה על חין יפיה, על ישוביה הטובלים בירק־שדות, כרמים, פרדסים וחורשות־נוי. ואולם רק לפני שנים מעטות לא היה כל המקום הזה אלא מדבר שממה.

אביחיל — לכאורה רק שם סמלי לעבר, אולם גלומה בו גם מציאות של הוה: כאן גרים אבותיהם של חיילים וחיילות. כל בית נתן את חלקו לשירותי המלחמה, בן או בת או שניהם גם יחד, אשר התגייסו לצבא. ודאי לא שיערו האבות, חיילי הגדוד העברי במלחמה הקודמת, שגם בניהם ייאלצו להחלץ למערכה, אך כיון שכך נגזר המשיכו בנים בדרכי אבות ולא הכזיבו.

בשלהי המלחמה הקודמת התלכדו חברים, חיילי הגדוד העברי, במגמה להקים מפעל התישבותי משותף, בתקוה שכל הגורמים הציבוריים, ביחוד הממשלה, יסייעו במיטב יכלתם לחיילים משוחררים להיאחז בקרקע. אולם הממשלה, שהיתה צריכה להיות המסייעת הראשית באמצעים ובהקצאת שטח קרקע להתישבות, השתמטה ממילוי חובתה זאת. המוסדות הישוביים העבריים גילו הבנה לדבר, אבל גם הם שמו תחילה את בטחונם בממשלה — ובינתים חלפו שנים ללא מעשה של ממש. חלק מהחברים התיאשו, אבדה תקוותם לראות עוד בהגשמת חזונם, והם התפזרו למקומות שונים בארץ. היו גם שנדדו חזרה לאמריקה. לא קטן היה אחוז החברים מאמריקה, מאלה אשר התנדבו לגדוד, שהצטרפו לארגון להתישבות; אלה שנשארו נאמנים לארגון ובלבם התקוה להיאחזות בקרקע, נשארו בארץ ונאחזו בינתים לשם קיום זמני במקורות פרנסה שונים, ורק 15 שנה לאחר יסוד הארגון זכו לראות את ראשית התגשמות חזונם. לאט־לאט התלקטו מחדש למעשה הרציני הגדול, נטשו את עבודתם ואת עסקיהם ועברו למקום הנועד להתישבותם.

שנות הצפיה וההתחלות הממושכות, שגרמו למכאובי לב, הטביעו במידה ידועה את חותמן על החברים ועל מפעלם. החברים הגיעו לגיל ותיקות. יש חברים שנותקו בשנות המעבר מכור מחצבתם התנועתית, מחברות בהסתדרות, דבר שהשפיע על עיצוב אפיו של הכפר. צורת המשק היתה חד־גוונית, הפרדס — בלי כל שאר הענפים הנחוצים למשק מעורב.

אך נמצא באביחיל גרעין יסודי, שלא השלים למהלך דברים זה והוא חותר לשינוי. הגרעין הזה תובע שכלול משקי וחברתי וכן הוא דורש הצטרפות לתנועת המושבים. עתה אביחיל הריהו מושב כמעט ככל המושבים — אם כי גם מבחינה משקית, בהתפתחות למשק מעורב, אין עדיין ההתקדמות הרצויה. הסיבה נעוצה בגיל הבוגר של המתישבים. בניהם, כאמור, כולם בצבא ובנוטרות, וההורים אין בכוחם לשנות הרבה את משקיהם. תקות ההורים היא שיבת בניהם הביתה ואז גם המשק בודאי ייכנס למסלול הרצוי.

כפר אביחיל מבורך בבנים. מכסת קרקע של כל מתיישב לא תספיק להמשך התישבות הבנים, גם לכך דאגו בני אביחיל: על אף היותם מפוזרים ביחידות צבא שונות הצליחו להתארגן יחד לשם הרחבת הכפר ומקוים להשיג למטרה זו שטח קרקע הגובל עם אדמות אביחיל.

הכפר כשלעצמו בנוי לתפארת, בו בתי כפר נאים, חצרות נטועות עצי־פרי ונוי, ושטחים זרועים מספוא וירקות.

חרות אמריקה ב'

לנקודה עוד לא ניתן השם הקבוע. „חרות"־אמריקה ב' זהו שמו של הארגון שנוסד באמריקה למטרת התישבות בארץ. מבחינה חיצונית נראית הנקודה כהמשך לרחובות כפר־ויתקין הארוכים. ואמנם רבה עדיין התלות בכפר־ויתקין, זה הכפר השכן הגדול. השכן הוא רצוי מאוד, כדוגמה, כמדריך וכמכוון, ואף על פי כן — שאיפת הנקודה לעצמאות, והפעלת היזמה והמרץ הפנימי היא במלוא התנופה.

השם עצמו מעיד על שייכות לארץ הרחוקה שמעבר לימים. כאשר קם בארץ אותו הגל של יזמה עצמית למעשה התישבותי גדול בסיסמה: „התישבות האלף", נתארגנו גם באמריקה הרחוקה כמה קבוצי חברים ממקומות שונים, בשם הכולל „חרות". — ויצרו תנועה שמגמתה: הקמת מפעלים התישבותיים בארץ, לשם ביסוס עתידם של חבריהם העולים. החומר האנושי שהתארגן למטרה זאת, בא משורת חברי מפלגת העבודה הציונית־סוציאליסטית באמריקה. שליחים מהארץ סיעו להם להתארגן ולקבוע את הבסיס המשקי לעתיד. לגופים האלה הובטחו שטחי קרקע ליסוד ישובים, בתנאי שהם ישקיעו כספים בתשלומים לשעורין במשך כמה שנים לשם הכנת הבסיס המשקי בצורת פרדס נטוע, בו יוכלו למצוא את קיומם בזמן שהפרדס יגיע לפריון. בתנאים אלה נוסדה חרות אמריקה א' ליד צופית. וחרות אמריקה ב' ליד כפר־ויתקין.

מפעל זה של הכשרת משק, הכנתו וטיפוחו בשביל חברים הנמצאים עוד בחו"ל — מקביל גם למפעלה של חברת „יכין" בארץ ונעשה באמצעותה.

לנקודה זו קשורים 65 משפחות. עוד בשנת 1931—2 נוטעו עבורן באמצעות יכין 650 דונם פרדס, בכספי התשלומים שהחברים שלחו מאמריקה. הפרדסים האלה נחשבים עתה לטובים ולמשובחים שבסביבה, כי ניתן להם כל הזמן העיבוד המלא; גם בימי המלחמה הטיפול בפרדסים אלה היה כמו בימים כתיקונם. התשלומים ליכין הושלמו עוד לפני איזה שנים. הפרדסים הטובים הללו נשאו את עצמם. וממכירת הפרי כסו גם בעצם המלחמה את כל הוצאות העיבוד ואף נשאר שכר הוגן בעד העבודה.

אולם התפתחות הנקודה איננה מתקדמת כמו שיכלה להתקדם אילו היו המתישבים במקום. בתחילה עברו לגור הנה 3 משפחות, מבאי אמריקה, סמוך לפרוץ המלחמה היו כבר במקום 7 משפחות, וכעת נמצאות במקום 11 משפחות. המלחמה כמובן, מנעה מהחברים שבאמריקה לעבור לארץ כדי להתישב בכפר שהכינו לעצמם. כמה משפחות גרות במקום בזכות ההתישבות שהועברה להם מקרוביהם שנשארו באמריקה. יש להאמין כי אחרי המלחמה הרוב הגדול מחברי חרות הנמצאים באמריקה יבואו ארצה להתישב בה.

מ־11 החברים שבמקום 3 התגייסו לצבא. והמספר המועט של המתישבים במקום מקשה על פיתוח ענפי משק שונים. כל חברי חרות עובדים בפרדסיהם, ובפרדסי המתישבים שעוד לא עלו, ואין ביכלתם להפנות לענפים אחרים. לולים יש מעט, לסיפוק לצרכי המקום בלבד, פרות אין במקום. ואולם בידי החברים תכניות שונות לפיתוח רפת משותפת גדולה, ולול משותף גדול

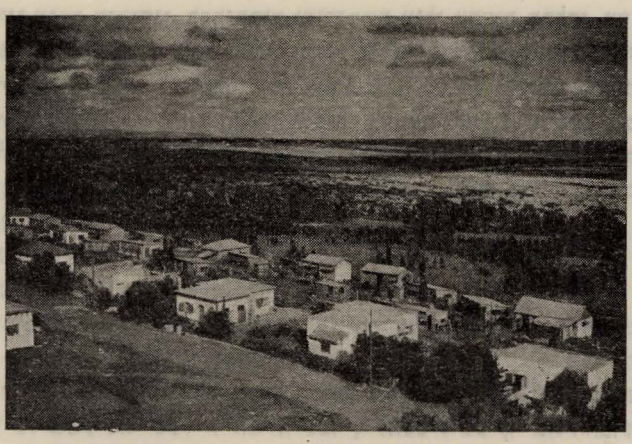
כשאך יבואו לארץ עוד 2 עשרות משפחות. כאמור מצפים החברים ליום בו יהיה הכפר שלם על כל תושביו, ויוכל לפתח ענפי משק נוספים, לאחר שהענף העיקרי, הפרדס, עומד איתן, ולהקים מוסדות צבוריים עצמיים כיאות לכל כפר.

מבחינה ארגונית־התישבותית קשור הארגון לתנועת המושבים והוא ממלא אחר כל החובות המוטלים על הגופים הקשורים בתנועת זו ונהנה מאותן הזכויות.

יחידת הקרקע כאן היא 20 דונם, מזה 10 דונם נטועים פרדס באדמה הקלה, השאר כלול בשטח מרוכז של 450 דונם באדמה הכבדה. ליד כל פרדס יש עוד חלקה פנויה של שני דונמים לנטיעה נוספת, אם למטעי הדר או לעצי פרי שונים.

מספר התושבים: 17 בוגרים ו־8 ילדים. לעת עתה אין במקום כל מוסדות ציבוריים. בית־הספר, הגן, הצרכניה, כל אלה קשורים בכפר־ויתקין השכן. שם הולכים לשמוע הרצאה, שם נהנים מכינוס ארצי ולפי דוגמתו חוזים את חזון כפרם לכשיבנה ויושלם בעתיד.

בשכנות המקום נמצא בית החרושת למיצי הדר מרוכזים ותעשית פקטין שנוסד ע״י תנועת המושבים, והוא מעבד את כל עודפי פרי ההדר שבמושב ובכל הסביבה.

בית יהודה הלוי

הרכב החברים של „ארגון בית־הלוי" — מיוצאי בולגריה וכמעט מעיר אחת, ורק חלק קטן משאר ארצות הבלקן. החברים — חניכי הסתדרויות נוער והחלוץ בגולה — ותיקים בעבודות חקלאיות ובעיקר בפרדסנות וירקנות בארץ, אמונים על השקפות ציוניות־סוציאליסטיות, בעלי ארגון ומשמעת. לא חכינו בגולה לרדיפות וגירושים ועלינו לארץ. כל זמן היותנו בארץ ליווה אותנו הרצון להגשים חלום־נעורים — להתיישב בחקלאות על אדמת הלאום; חוסר אפשרות כספית מנע זאת מאתנו. היתה לנו הרגשה קשה, כי יותן לנו להמשיך את השרשרת ולמלאות את היעוד, — כראשוני חברינו אנשי בית־חנן, כפר־חטים וצור־משה עולי ארצות הבלקן. אך הופיעו ידידים, ציונים טובים, ואמרו לנו: „נהיה לכם לעזר, נלווה אתכם בדרככם וחוסר אמצעים כספיים לא יהיה לכם למכשול, קומו, התארגנו לכפר". כך אמרו אנשי „בנים לגבולם", חברה אשר מטרתה לבסס את הישובים הקיימים של יהודי הבלקן ולעזור בהקמת ישובים חדשים. חשבנו שאם יהיה ארגון ואמצעים לא יחסרו, ודאי שלא יהיו קשיים גדולים בהגשמת שאיפתנו. אבל כנראה שגורל אחד הוא לכל גוף העולה להתישבות עובדת שעליו לעבור שבעה מדורי גהינום, לצורך ושלא לצורך. גם ארגוננו לא יצא מן הכלל במובן זה.

צורת ההתישבות: מתוך הרצון ללמוד מנסיונם של ראשוני החברים בשטח הארגוני בהתישבות, למנוע כשלונות כלכליים וחברתיים והבדלי מצבים בין חבר לחבר, שכן לשכן, — הגענו למסקנה שטוב להקים קואופרציה לעיבוד משותף על כל השטחים השייכים לחברים, פרט למגרשי הבתים. משקנו צריך להיות מגוון בענפיו, למען יוכל להבטיח שכר־יום עבודה הוגן. משפחת החבר תתקיים על שכר יום־עבודתה במשק המשותף, אשר עיקרי ענפיו הם הפלחה, המטע והרפת, וכן על משק־עזר שעל יד הבית, שצריך להעסיק בעיקר את החברה. גם משק־עזר צריך להמצא בפיקוחו של הארגון. המגרש ליד הבית אינו צריך להיות יותר מ־4 דונם ולא פחות מ־2 דונם.

בתקנון ניתנה יתר הבלטה לשאלת העזרה ההדדית. הבינונו שיש לעשות את הכל למען הגיע גם במושב־עובדים לתנאי עבודה וחיים יותר נוחים, כדי לשמור על כוחותיו של החבר ובני משפחתו ולהגיע לשויון יחסי, אם אי־אפשר להגיע לשויון מוחלט.

גורם מכריע בקדמת ארגוננו היתה הקרן מכספי תרומות ארגנטינה. כחצי שנה לאחר הקמת ארגוננו נודע לנו על קיום הקרן, אשר מטרתה להקים בארץ נקודה התישבותית מיהודי הבלקן (הספרדים). יהודי ארגנטינה התחייבו לתרום 30 אלף לא"י לקרן־היסוד בתנאי שהמוסדות ישתתפו בעוד 20 אלף לא"י לשם הקמת הישוב. הסכום אשר הגיע עד כה מארגנטינה הוא 21200 לא"י. יהודי ארגנטינה הודיעו על נכונותם לשלוח עוד השנה את יתר הסכומים, אם הקמת

הנקודה תהיה דבר של ממש. נאמני הקרן שבארץ קיבלו ברצון את יסוד ארגוננו והסכימו להעביר את הסכומים שלרשותם לפי ההסכם עם קרן־היסוד למטרת התישבותנו.

הצעות למקום התישבותנו: ע"י הח' הרצפלד מטעם המרכז החקלאי הוצע לנו להתיישב ב„ביתן" והסביבה אשר בעמק־חפר במקום שלושת הישובים הקטנים אשר צריכים היו לקום על אדמות הקהק"ל במקום, והם — „ביתן", „הפקידים" ו„הגואל". השטח כולל למעלה מאלפיים דונם, מזה שליש, בערך, פרדסים. המועמדים להתישבות קיבלו את האדמה מאת הקהק"ל על מנת שיתישבו עליה באמצעיהם הם. הם ניגשו אמנם לנטיעת פרדסים, אך כל המשק לא התפתח כראוי, היות שהחברים המשיכו לעסוק בפקידות, מסחר ומלאכה בעיר. רק 11 משפחות מהם התישבו ב„ביתן" ופיתחו במידת־מה את משקם.

ברצון קיבלנו עלינו את התפקיד להחיות פינה זו בעמק־חפר. התחיל משא־ומתן עם אנשי „ביתן" אשר נגמר בכי טוב ביניהם והיה זקוק לאישורה של המחלקה להתישבות שעל יד הסוכנות. אישור זה, מסיבות שונות שאין אנו רואים אותן כמספיקות, לא ניתן והענין בוטל.

בינתיים הוצעו ע"י המרכז החקלאי והמחלקה להתישבות של הסוכנות, באמצעות תנועת המושבים, מקומות שונים להתישבותנו. סו"ס הוצע שמקום התישבותנו היא אדמת ואדי קובאני שעל־יד עמק־חפר. ההצעה נתקבלה ע"י כל הגורמים ואת החברים עודדה התקוה לגשת בקרוב להגשמת שאיפותינו.

חזקה האמונה כי יעלה בידינו להקים בארץ ישוב חדש המיוסד על יסודות חברתיים חדשים. בלהט חברינו ובמסירותם לרעיונם — הערובה להצלחתנו.

סמוך לצאת הספר, בג' אלול תש"ה עלה ארגון בית־הלוי למקום התישבותו על אדמת הקרן־הקיימת בואדי־קובאני המזרחי בעמק־חפר. הוקצה לנו שטח של 1500 דונם אדמה מרוכזת וכולה ראויה לעיבוד. במעמד 500 משתתפים, באי־כוח המוסדות המיישבים, ידידים ושכנים חגונו את חג־העליה ומיד התחלנו בעבודה.

שליש משטח הקרקע הוא אדמה ביצתית, והיתר — אדמת חול חמרה. התכנית היא למשק מעורב אינטנסיבי, כולל מטע, רפת, מספוא, ירקות וולו. כבר התחלנו בחריש ראשון וגם עובדים אנו בעבודות בנין להקמת הבתים הראשונים ובניני משק. בעיית המים טרם מצאה את פתרונה. אחת הבעיות הראשונות הנה סלילת הכביש שיחבר אותנו עם הכביש המרכזי. כל המעברים לנקודה הם דרך אדמות ביצה, ובחורף עלולים אנו להישאר לגמרי מנותקים, אם לא יימצא הפתרון מיד. גם בקיץ הגישה היא לא קלה מפני החולות. נקוה, שנמצא אוזן קשבת במוסדות וגם אצל ידידינו ונמנע סבל ללא־צורך.

יהודה והדרום

באר־טוביה

אדמת בארי־טובה נקנתה ע"י הברון רוטשילד בשנת 1888 בשביל אגודה של מתנחלים יהודים בני בסרביה, ששאפו להקים ישוב עברי באמצעיהם הם. לפי ההסכם, שנחתם בין ב"כ האגודה לבין הברון בפריז כשנה לפני הקניה, הובטח לקנות עבור מתנחלים אלה חלקת קרקע, אשר תספיק למחיתם וכן צויין שתוגש לעובדים עזרה בצעדיהם הראשונים בארץ ע"י האגרונומים והמנהלים של הברון בארץ. על יסוד הבטחות אלה הכניסה האגודה הבסרבאית 25 אלף רו"כ בשביל 25 המשפחות שהתארגנו, סכום שנחשב לגדול בימים ההם. ב־24 במאי 1888 נתקבל בעזה הקושן על שטח אדמה בן 4194 דונם מאדמות הכפר קוסטינה באמצעות הא' יהושע אוסוביצקי, מעובדי הברון, ומיום זה ואילך קמה האדמה לנחלת עולם לעם ישראל.

יהודים בסרבאים אלה באו באותה השנה עם משפחותיהם (הם מנו כ־200 נפשות) לארץ על מנת לעלות על אדמתם. אולם פקידות הברון בחרה מהם את הצעירים והמוכשרים לעבודה לשם עליה על הקרקע ויתרם הסתדרו בתנאים קשים למדי במושבות יהודה. העובדים שעלו למקום החלו לעבוד בעבודות הכנה שונות, בעיקר בבנין צריפים, כפועלים שכירי יום. הפקידות לא שמה פדות ביחסה לאנשים אלה וככל יתר האכרים במושבות נתמכו אף הם ע"י הברון וחיו מקצבה חדשית. תנאים אלה גרמו לאכזבה ומרירות. הבסרבאים טענו כי האדמה שנקנתה בשבילם לא תוכל להספיק לכולם כדי מחיה, אף לא הסכימו לגור בצריפים ועמדו על רצונם לנהל את עבודות ההכנה בעצמם וכן דרשו כי האדמה תחולק וכל אחד יזרע מיד את חלקתו. הפקידות עמדה על כך, שבשנה הראשונה יעבדו את האדמה בשותפות, כדי להרגיל את האכרים לתנאי העיבוד והעבודה. האכרים נחשבו רק כפועלים זמניים וכספם שהשקיעו ככסף פקדון חשבו. לאחר שרוב המשפחות לא הסכימו לציית להוראות הפקידים נתפרדה החבילה והרוב עזב את המקום וכנראה הוחזר לאנשים אלה כספם.

מתוך האגודה נבדלו אז חמשה בתי־אב, שהסכימו לכל תנאי הפקידות ובקשו להשאירם במקום ולהעלות גם את משפחותיהם. הפקידות נעתרה לבקשתם, בתנאי שיועסקו רק כפועלים שכירים ולא כמתיישבים. קשים ורבי סבל היו חייהן של משפחות בודדות אלה, אשר נמקו מעוני, בדידות ותוחלת ממושכת. לרגל חליפין בקרקעות, שהתקיימו בין חובבי־ציון, שהיה להם שטח אדמה ב„יסוד המעלה", לבין הברון — הועברו 1200 דונם מאדמות בארי־טוביה לרשות חובבי־ציון. לשטח הזה נשאו חמש המשפחות הנ"ל את עיניהן. אך תקותם נשארה מעל ורק ש ת י ם ממשפחות אלה זכו להיות בין מניחי היסודות לישוב הבא, שהוקם כעבור שש שנים.

עם מינויו של ד"ר הלל יפה כמנהל עניני הועד האודיסאי, החלה תסיסה בחוגי חובבי־ציון ליישב את הפועלים בעלי המשפחה, מאנשי העליה הראשונה, שעבדו במושבות מספר שנים והתמחו כעובדים מנוסים בחקלאות. לתכלית זו נוצרה קרן שאספה בזמן קצר סך 100.000 פרנק ובראשית שנת תרנ"ה (1896) נסע ראש הועד האודיסאי בימים ההם, א. גרנברג, לפריז אל הברון ויחד עם דיזנהוף, ששהה שם באותו הזמן, נחתם הסכם בדבר קנית יתרת האדמה של בארי־טוביה והעברתה לרשות חובבי־ציון.

מיד לאחר ראש־השנה תרנ"ו עלו למקום 17 משפחות מתנחלים שמנו בס"ה 105 נפשות. למנהל ומדריך במקום נקבע האגרונום בראגין (הוא האיש שהיה פעיל שנים רבות לאחר־כך בברית־המועצות כמנהל התישבות יהודית בדרום רוסיה).

התכנית המשקית היתה בנויה על זריעת גידולי פלחה וירקות, טיפוח עגלות ונטיעת עצים. האדמה נתחלקה לפי מכסות בהתאם לגודל המשפחה וריבוי הידים העובדות. הציוד המשקי היה צריך להרכש בבת־אחת והבניה — תיכף עם העליה למקום. המתישבים היו אנשי עבודה חרוצים, זריזים ומוכשרים וד"ר יפה האמין כי זו תהיה התישבות למופת. אולם לא נסתייע הדבר ויד הגורל הכתה בישוב הזה בראשיתו. השכנים שמצד צפון־מערב החלו להזיז

קמעה קמעה את הגבולות ועם בוא המתישבים והתחלת המדידות לפי המפות, נפלו סכסוכים קשים, שהגיעו לשיאם בקטטה רבת דמים: נהרג ערבי אחד ונפצעו שנים מבין המתישבים. עם בוא המשטרה הצביע הערבי הגוסס על האגרונום בראגין כעל האדם שירה בו ועובדה זו גררה אחריה תוצאות קשות מאוד. פחד גאולת הדם רבץ על המושבה כאבן מעמסה. בראגין ברח אז לחו"ל. אולם היחס העוין מצד כל הכפרים מסביב היה מורגש מאוד. אף פקידי השלטונות בעזה הביטו על היהודים בזמן החקירות התכופות בעיני שנאה ונטירה ולא יכלו להשלים, על אף קבלת מנות שוחד הגונות, עם זו „החוצפה" — שיהודי ירצח מושלמי. עשרות אלפי פרנקים שהיו מיועדים לביסוס המושבה ולהשלמת ציודה המשקי (בנין רפתות, רכישת מכונות דיש וכו') הוצאו בקשר למשפטים, ורק כעבור שנים מספר נכרת בהרי חברון השלום הסופי עם הזבח המסורתי והענקה כדת. על אף כל הקשיים האלה היו השנים הראשונות שנות עבודה מאומצת והתפתחות משקית. בשנת תרנ"ט, זו השנה השלישית לעלית המתיישבים, הכניס היבול, לפי סיכומיו של ד"ר יפה, הכנסה ניטו (לאחר תשלומי המסים לממשלה) סך כולל של 50 אלף פרנקים, מלבד הכמות של תבואות להספקה עצמית וזריעה. אולם מאז ואילך מתחילה ירידה מתמדת, הן במובן הכלכלי והן בשטח החברתי. באו שנים של יבולים זעומים מחמת מיעוט כמות הגשמים, מפאת מחזור זרעים בלתי תקין, וכן מסיבת העזובה החברתית ומשום שלא הושלם ציודם של המשקים ולא הודרכו כראוי ע"י המוסד המיישב.

בשנת תר"ס וכן בשנת תרס"ד ביקר אחד־העם את המושבה והוצעו לפניו דרישות שונות לתיקון מצבה. רק בחלק קטן באו הדורשים על סיפוקם. בבקורו השני של אחד־העם באה לפניו גם הדרישה להתנחלות הבנים המבוגרים ע"י רכישת שטח אדמה נוסף על יד המושבה. בנים מבוגרים אלה, האמונים עלי עבודה וחקלאות, שאפו להתישבות על אף הדוגמה הקשה שראו בבית הוריהם. ואולם, גם בקשתם זו נדחתה בצורה מוחלטת. וכ־20 צעירים עזבו את המושבה ונדדו לחו"ל, בעיקר לאוסטרליה. במקומם החלו לעבוד במשקים חרתים ערבים. כן עבדו נשים וילדים ערבים בעבודות התלישה ובעבודות הגורן. גם השמירה על השדות ובמושבה היתה בידי ערבים, ואף המלוה ברבית הערבי (רבית של 70%!) הופיע תכופות בבתי המושבה.

מספר משפחות החלו לעקור מהמקום. בביקורו של ד"ר רופין בשנת 1911 נראתה המושבה כעומדת על סף הכליון. מן ההכרח היה להכניס שינוי נמרץ בחיי המושבה ובנין משקה. המשרד הא"י פנה איפוא למפלגת „הפועל הצעיר" להכניס קבוצה לבאר־טוביה, אשר תקבל עליה את עיבוד האדמות שנעזבו ושהועברו לקהק"ל.

*

„קבוצת קוסטינה" עלתה למקום ב־1912. לרשותה הועברו תחילה רק 350 דונם אדמת פלחה קרובה וטובה ו־450 ד' בקצוי אדמת המושבה שנועדה אחר כך ליעור, וכן בתי מגורים בתוך המושבה. לאחר 7 שנים נוספו לקבוצה עוד 600 ד' אדמת פלחה ועוד בית מגורים. זה היה כל הרכוש של נכסי דלא ניידי שנמסרו לקבוצה. 12 שנה התקיימה הקבוצה במקום ובסוף לא מצאה אפשרות להשתקע בו השתקעות גמורה, אך את תפקידה — להחיות את המקום, להרימו משפל המדרגה, להכניס בו צביון עברי לאומי — מלאה הקבוצה בשלמות. יתר על כן, הקבוצה הכניסה שינויים חשובים בעיבוד המשק, במחזור הזרעים, בהכנסת גידולים חדשים וכו'. הקבוצה זיבלה בצורה שיטתית את כל אדמותיה במשך שנים אחדות. מאות עגלות זבל היו מועברות מהכפרים הערבים ומתפזרות על פני השדות לפני חריש הקיץ, דבר שגרם להעלאה רבה של היבולים. הקבוצה עסקה בגידולי חציר ושחת והתקינה משק חלב. ברשותה היו מספר פרות בירותיות־דמשקאיות וכן גידלה עגלות למכירה. הקבוצה סיפקה לעצמה את מכסימום

המיצרכים ההכרחיים לבית מהשדה והגן. כסעד חשוב לקבוצה שימשה עבודת היעור, נטיעת האקליפטוסים באדמת הגבולות, שבוצעו ע"י החברים במשך שנים אחדות. ואולם, ערכה העיקרי של הקבוצה היה בהשפעתה החברתית במקום. החברים נכנסו כפעילים בועד המושבה, נשאו בעול כל ההוצאות, התחברו עם הנוער והשפיעו עליו ברוח תנועת העבודה. למרות ההבדל בגיל, שינוי בהשקפות ומושגים, ועל אף היות שני הצדדים בני עליות שונות, שררה הבנה, ידידות והערכת כבוד בין האכרים לבין הקבוצה.

כאמור, התקיימה הקבוצה 12 שנה במקום. עברו עליה משברים פנימיים שונים ובשנת 1924 נתפזרה. בשנים שהתחילה התישבות רחבת־מידות בעמק, כשקמה התסיסה להתישבות אינטנסיבית גדולה חדרו גם רעיונות מושב־העובדים לתוך לבות החברים.

בינתים נשלחה הנה לשנה אחת קבוצה לגידול טבק ולאחר שבולמוס הטבק חלף וגז, הוחלט ליישב על אדמת הקבוצה 10 משפחות מתוך הפועלים הבודדים שבמושבות על יסודות של מושב־עובדים. לכל בית־אב הוקצו 125 דונם למזרע. כן סומנו בתכנית המשקית: המצאת פרות גזעיות, עופות, בנין בית, רפת ולול ורכישת כל מכשירי העבודה. האנשים עלו, כמובן, לפני שניתן להם הציוד המשקי, ונרתמו בעול כבד וממושך. התקציב ניתן טפין טפין, הציוד המשקי (הפרות והעופות) אחרו להגיע. נגזר על האנשים להמצא שנים תוך סבל ומצוקה, בחוסר תנאים מינימליים. בסוף ניבנו הבתים ואף הותקנו הרפתות והלולים, — אך לא זכו האנשים להפיק מהם תועלת ממושכת, כי עד מהרה הגיעו ובאו ימי מאורעות אב תרפ"ט (אוגוסט, 1929).

גלי־המשטמה והזדון ששטפו את הארץ וזממו להכחידנו הגיעו גם לבאר־טוביה. על פני מושבה נידחת ובודדה זו על 120 נפשותיה היתה תלויה אז אימת הכליון וההשמדה, כי אויבים למאות, ואולי לאלפים, כתרוה מכל צד. שלשים ושלש שנים חיו האכרים עם שכניהם בידידות, העסיקום בעבודות, הגישו להם עזרה רפואית, האמינו ביחסם האנושי, וביום אחד הקיפום השכנים כחיות טורפות ועיניהם לשוד, לביזה, להרס ולטבח. אך בין הנצורים לא שררה בהלה. הוצאו רובי הממשלה המעטים, נוצרו משמרות לשם הגנת החיים, הרכוש והכבוד הלאומי. מתוך סכנת נפשות נסעה משלחת לבקש עזרה מהמושבה, האחות הגדולה, רחובות, אך כל עזרה לא יכלה להגיע. שני ימים ושני לילות עמדה באר־טוביה על נפשה, הקריבה שני קרבנות אדם יקרים: האחד בן המקום — מותיקי המושבה, רוזין, והשני ד"ר יזרעאלי, שהומת מתוך בגידת זדון בשובו מהגשת עזרה רפואית לפצוע ערבי. בסוף באו השלטונות, הושיבו את האנשים במכוניות והסיעום לרחובות. רכוש המושבה הופקר, הבתים וכל אשר בתוכם ניתן למשיסה ולבז.

בשנה ההיא נשארה האדמה בלתי זרועה. שלושים ושלוש שנים פרנסה היא ביבוליה ישוב יהודי עמל, ובשנה ה־34 שבתה, כוסתה עשבים וקוצים.

את דבר הקמת הריסות באר־טוביה ובנייתה מחדש קיבלה על עצמה „קרן העזרה" שנוצרה באותו הזמן ואילו את המועמדים לישוב בחר וקבע המרכז החקלאי. הוא הזמין את ארגון החיילים המשוחררים להיות נכון לעליה לבאר־טוביה. אולם צורת התישבות זו, התישבות „כבדה", לא יכלה לפתור את שאלת הארגון כולו, היות והקיף גם חלק הגון של בלתי חקלאיים. על כן נוצר ארגון מיוחד שהכיל מלבד מספר חיילים משוחררים גם את חברי ארגון „החקלאים", שהתקיים אז וחיכה לתורו להתישבות. וכך יצא, כי עם התמזגות שני הגופים קם חבר עובדים ותיקים, מנוסים ומוכשרים, אשר נכון היה להרתם בעולו של הקמת משק חדש על יסוד הבנין הקודם. היה ברור מלכתחילה, כי אין להמשיך את המסורת המשקית של האכרים

הקודמים, כי יש לתכן במקום זה התישבות רבת אוכלוסין, אשר תעבד את האדמה בצורה אינטנסיבית. לשם כך צריכה התכנית המשקית להיות מיוסדת על מציאות מ י מ ר ב י ם. לפיכך עלו 12 החברים הראשונים רק כפועלים שכירים לשם קדוח באר ללא כל התקשרות וללא כל הבטחה מסויימת.

„ע ל י ת השנים־עשר" חלה ביי"א אדר שנת תר"ץ, הוא יום־העליה השלישית למקום ישוב זה. שלושה חדשים נמשך הקידוח, נבקעו שכבות סלע וגושי צור ובסוף הגיעו הקודחים למים רבים. לאחר שנשאבו המים בששון הוחל דבר ההתישבות.

התכונה היתה רבה. נבדקו במעבדות סוגי קרקע שונים, מומחים וכלכלנים תיכנו את התכנית המשקית, שלפיה מקבל המתיישב כ־70 דונם אדמת פלחה, נוטע 4 דונם פרדס תפ"ז ואשכוליות, 2 דונם בננות, קונה פרה, 100 עופות ועוסק בגידול ירקות על מגרש בן 8 דונמים; כל מתיישב מקבל גם בית בן שני חדרים, רפת ולול. כל זה יעלה 825 לא"י ועל המתיישב להוסיף לכך 30 לא"י משל עצמו. התקציב ניתן בהלוואה של 25 שנה ברבית של 2% והתחלת התשלומים עם התחלת פריונו של הפרדס.

תכנית משקית זו לא היתה ריאלית אף בשנתה הראשונה, כי לאחר בדיקת מומחים הוברר, כי אין סיכויים להצלחת מטע הבננות במקום זה. תמורת הבננות הוחלט ע"י המתיישבים לנטוע 4 דונמים נוספים פרדס אשכוליות. במקום פרה אחת חיפשו ומצאו החברים אפשרויות של שינויים בתקציב וקנו שתים. במשך הזמן הוברר, כי לא הפרדס הדורש השקעת כוחות רבים והוצאות גדולות למים וזיבול ולא הפלחה התלויה בחסדי גשמים והכנסותיה זעומות — אינם יכולים לקיים את משפחות העובדים. את הפתרון לקיום יש לחפש איפוא במשק הבית: רפת ולול וגידול ירקות וחצירים בהשקאה. כה הלכה צורת המשק ונשתנתה שינוי נמרץ בכוח המציאות ויזמת האנשים. השנים הראשונות היו שנים קשות, הן בכלכלה והן בחברה. היה מן הצורך לגשש, לחפש ולהתאים את הגידולים ההולמים את הקרקע ותקופות השנה, מן ההכרח היה גם לסדר דפוסי ארגון כלכלי יעיל וכך עלו לבטים בשאלות־חיים ציבוריות וכלליות. ואף־על־פי־כן הוקמו היסודות החברתיים לחיים משותפים, הוקמו מוסדות ומפעלים המלוים אותנו בדרכנו גם עתה.

אף על בית־הספר שנוסד בראשית שנת תרצ"א עברו מצבים קשים. הילדים באו ממקומות שונים בארץ, מערים ומושבות. מעטים היו וגילם שונה. המורים לא הסתגלו ולא השתרשו במקום. מדי שנה חלו חילופי מורים. והמורה — עבודתו מפרכת, סיזיפית ממש. 2—3 כיתות למורה אחד והילדים אינם צייתנים וההורים שקועים ביצירת משקם. ואף־על־פי־כן צץ וגדל מתוך בית־הספר נוער חדור הכרה, מסור ליעודו ונכון לקראת תפקידו. לא עברו שנים רבות והכפר בא לידי הכרה, כי המשך התפתחותו תלוי בגורם אחד ויחידי — בהגדלת האוכלוסין, בריבוי מספר המתיישבים. רק ציבור גדול בכוחו ליצור מוסדות כלכליים וחברתיים יעילים, באפשרותו לשמש חומת מגן ביום צר, וביכלתו לסדר את התחבורה עם העיר בצורה הנאותה ביותר. כמו כן יתכנו רק בציבור גדול חיי תרבות יציבים. בהתאם להלך רוח זה פנה הכפר למרכז החקלאי בראשית שנת 1934 והודיע על נכונותו למסור חלק גדול מאדמות הפלחה כדי להוסיף מתיישבים חדשים. הכפר דרש: הכפלת מספר המשקים והגדלת שטח ההשקאה. החברה המיישבת נאותה לגשת למפעל זה, אחרי מו"מ בענין שנוי החוזים והקטנת שנות ההלוואה, — בראשית שנת 1935 — עלו ה מ ת י י ש ב י ם ה נ ו ס פ י ם למקום.

מספר ה מ ש ק י ם ה ח ד ש י ם שהוקמו היה 45 ויחד עם בעלי־המקצוע ועובדי המוסדות, שהיוו 30 בתי־אב, ניבנו כ־75 בתים בשנה ההיא. כה הפכה הנקודה שלנו לכפר גדול המפרנס 120 משפחות.

התכנית המשקית להתישבות הנוספת הותוותה לאור הנסיון של הקודמים ובהתאם להישגים האחרונים של החקלאות בארץ. שטח אדמת הבעל הוקטן עד כדי 10 דונמים ואף קוצץ בהרבה שטח הפרדס. לעומת זה הגדילו את שטח אדמת־השלחין כדי 25 דונם ושפרו את ענף גידול הבקר ע״י הבאת פרות הולנדיות מחו״ל, ניתנה תשומת־לב לענף גידול עופות ולנטיעת עצי־פרי נשירים. בירקנות נסללה כבר הדרך ע״י הקודמים והבאים הוסיפו והרחיבו.

המתיישבים החדשים היו רובם ככולם בני העליה השלישית שעבדו בחקלאות כחברי קיבוצים וקבוצות, או כפועלים בודדים במושבות וחסכו לעצמם 300—250 לא״י וזה איפשר להם, מלבד הכשרתם החברתית, לקבל באמצעות המרכז החקלאי מאת חברת אמיק״א (בינתיים עבר רכושה של „קרן העזרה״ לידי חברת אמיק״א) את המשקים הבנויים. נוסף לחברים אלה היו בין העולים כ־15 משפחות מבין עולי גרמניה ואף הם קיבלו לפני עליתם הכשרה חקלאית בנהלל ובמקומות אחרים.

המתיישבים החדשים נגשו בהתלהבות ובמרץ נעורים להקמת משקיהם. הודות להכשרתם הקודמת, לתנאים הטובים ולנסיון החקלאי שהצטבר במקום — התפתחו המשקים ואף עברו בהכנסותיהם את הקודמים. אולם עד מהרה באו שנות המאורעות תרצ״ו—תרצ״ט ושוב העמידו את הכפר בפני שעות מבחן קשות.

כפרנו הקריב את קרבן הדמים שלו עוד ביום הראשון לפרוץ המהומות, הוא יום 17 באפריל 1936. חבר הכפר, הנהג שמעיה קרמר, נתקף ע״י המון ערבי בצאתו את תל־אביב, באבו־כביר, בדרכו הביתה לבאר־טוביה, ונרצח במקום. חרדה ויגון, זעם וצער עטפו את כל אנשי הכפר, אך לא הביאו בכנפיהם לא מבוכה ולא יאוש, כי אם חישלו את ההכרה ואמצו את מלוא הכוח לעמוד בשער. החלו ימים של מתיחות בעבודה ולילות שמירה בעמדות, שכיבה בחפירות־הגנה וצפיה לבאות. עתים היו מגיעות יריות, פעמים גם ניסו לעקור עצים בקצוי הפרדסים, אך להתקרב לא העיזו. בדרכים ובכבישים היו הכנופיות מבעירות את עמודי החשמל, אך מסביב למושב היתה חומת אדם שמציאותה הורגשה אף לאויב. פלוגות מארב שמרו על המבואות, הטנדרים הוזעקו לכל מקום חשוד והזרקורים בלשו וחתכו את האפלה. אף ילדינו, הנוער המתבגר, השתתף בהגנה בכל מרץ הנעורים שלו, ליד מכשירי האיתות, ליד הזרקורים ובכל עמדה שנדרשו לה.

באותן השנים לא פסקה היצירה המשקית. החברים אמצו את כל מרצם, הרבו בייצור והוסיפו לזרוע ולקצור. העיר העברית דרשה במפגיע מאת המשק יצירת מזונות, מפאת החרם והשביתה של הערבים. הכפר הלך והתפתח והגיע לממדי ייצור גדולים. ומאז דוקא עלה על דרכו המשקית הנכונה. בדרך זו צעד הכפר בטוחות גם בשנות המלחמה.

המושב כיום

ייצור החלב הנו הענף הראשי במשק הכפר. רוב הגידולים, הן באדמות השלחין והן באדמות הבעל, מכוונים לתכלית זו. לשם כך מטפחים אנו גידולי מספוא שונים לחצירים ולשחת. מדי יום ביומו נוסעת ונמשכת שרשרת העגלות המביאות את החציר הירוק לרפתים. הכפר צורך יום־יום 25 טון ירק לבהמותיו, מלבד שחת ושק. לענף זה קשור גם גידול עגלים גזעיים משובחים ועגלות טובות.

התפתחות ענף גידול הבקר בבאר־טוביה:

בשנת 1936 היה מספר הפרות והעגלות בכפר — 458 וב־1944 — 576; כמות החלב בליטרים היתה בשנת 1936 — 950.000; בשנת 1944 — 1.150.000.

כענפי לואי חשובים נמנים: הלול, עצי־הפרי וגפן, הירקנות.

בשנת 1944 שיווק הכפר ביע"ף בסך 53661 לא"י: מזה פירות — 85,000 ק"ג; תפוחי־אדמה — 308,000 ק"ג; שאר ירקות — 380,000 ק"ג. לזה יש להוסיף, כמובן, את ההספקה לבית, תצרוכת של 650 נפש, שאינה קטנה כל עיקר.

אף בחיינו החברתיים חל מפנה חשוב. בשנת 1941 החליט הכפר, אחרי דיון מעמיק שנסתיים במשאל כללי, על שינוי עיקרי בגבית מסים מאת החברים: מאז ומתמיד נהוגה במושבי־העובדים חלוקת מסים שווה. דבר קבלת תקציב שווה לבנין המשק ומכסת קרקע שווה לכל אחת שימש לכך יסוד והצדקה. אולם במרוצת השנים, כשנתרבו והלכו ההבדלים ברמת ההכנסות בין החברים, כאשר בלט פה ושם גם השוני שברמת החיים, ראה חלק חשוב של הציבור בחלוקת מסים שווה — עוול. אמנם היו שטענו, כי יש להתקין עזרה משקית הגונה, למען יקום החבר הכושל וישלם מסים שווים, אולם הפרוצס של הבראת משק והקמתו הוא ממושך מטבע הדברים ואין הגורם הזה צריך לחפות על העוול הנעשה יום־יום. עלתה על הפרק הצעת מסים פרוגרסיבית, במשק חקלאי הדבר אמנם מסובך למדי מחמת ריבוי הענפים והדרגות השונות של הכנסותיהם. נתקבלה על כן בכפר החלטת פשרה, שלפיה משלם החבר 50% ממסיו כקודם, חלוקה שווה לכל, ואילו יתר 50% נגבים כמס הכנסה באחוזים ידועים מהתוצרת.

שינוי חברתי אחר קשור בפעולת מוסדנו הקואופרטיבי לצרכנות, יצרנות ושיווק „יציב" — זה העורק הראשי של חיינו הכלכליים: בהתאם להחלטה מקבלים כל המשקים, שאין להם מסיבות שונות הכנסה כדי כיסוי חובם למוסד, את כל ההספקה הדרושה לבהמתם, — את הזרעים, הזבל החימי ויתר התצרוכת המשקית וכן מינימום מספיק לכלכלת המשפחה במשך כל תקופת החוב שלהם. תקנה זו, הבאה לשחרר את החבר מדאגה וחרדה להשגת אמצעים לכלכלת המשק והמשפחה בזמני שפל, הנותנת אפשרות לחבר לשים מעייניו בפיתוח משקו והרמת פריונו, — תקנה זו חשובה גם כשלעצמה, כצעד חברתי נכון וצודק.

אף בבית־ספרנו חלה התקדמות רבה. זה 10 שנים, שהשתרש בכפר חבר מורים ההולך ומתרבה כמעט מדי שנה בשנה עם ריבוי הילדים הלומדים.

בשנת 1936 היו בביה"ס: 100 תלמידים, 4 מורים, 1 גננת, 25 ילדים; בשנת 1939 היו בביה"ס 138 ילדים ובגן — 48; ובשנת 1944 — 200 תלמידים, 9 מורים, 2 גננות, 52 ילדים. משנת 1943 ואילך התחילו לבקר בבית־ספרנו ילדי כפר־ורבורג הסמוך שנוסד אף הוא על אדמת בארי־טוביה הישנה ובשנה האחרונה הוחלט על בית־ספר משותף לשני הכפרים, שימצא את השלמתו בבית החדש והגדול, שבבנינו יתחילו בקרוב.

בית־ספרנו הנו בן 10 כיתות, עשר שנות לימודי חובה. תשומת לבנו הרבה נתונה לכתות הגבוהות שבהן, יחד עם הגברת הדאגה להקנית הערכין הלאומיים וההסתדרותיים של עמנו, ניתנת תשומת הלב ללימודי טבע וחקלאות, למען גשור גשר של תורה בין הבית, כמקום נסיון חקלאי, לבין בית־הספר.

הנוער בכפרנו הנו אמון על עבודת כפים, קשור לעבודת האדמה ואוהב את מושב מולדתו. המבוגרים שבהם, רובם ככולם התגייסו לצבא ולנוטרות עוד טרם נקראו לכך ע"י המוסדות. הצעירים השתתפו בסמינריונים של המושבים שנערכו בשנות תש"ג ותש"ד בירושלים וחזרו לכפר כשהם חדורים הכרת יעודם, רצון להשתלמות וכמיהה לפעולה ציבורית במקום.

עם כל האמונה בנכונות דרכנו המשקית ויסודה בריא, הרי צופות ועולות לפנינו, כבפני מושבים אחרים, בעיות רבות וקשות הטעונות פתרון. קודם כל יש חרדה עמוקה ביחס לגורל תקציב הכפר אשר הגיע, בתוקף מסבות הזמן, לממדים שלא חלמנו עליהם קודם, כי עבר את אלף הלא"י השנים־עשר. המשק החקלאי נתבע להוזלת התוצרת, אף המסיבות החיצוניות ודאי יגרמו לכך,

ואילו ההוצאות, ותהיינה ההכרחיות ביותר, נמצאות בקו העליה והחרדה בלבנו מפני להבי המספריים של ההכנסה וההוצאה שהם מתרחקים אחד מהשני.

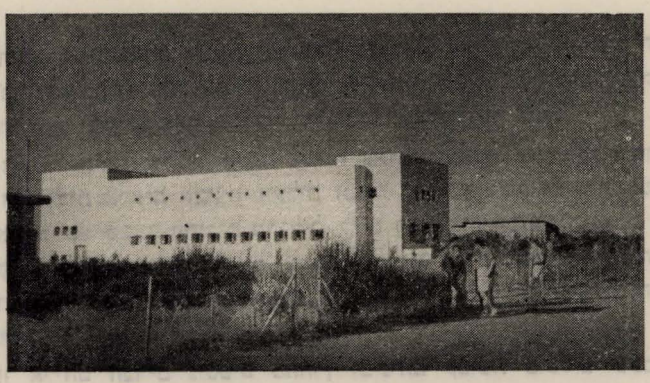
וזהי בעיה לא של איזון התקציב לצרכי הציבור בלבד, כי אם גם לאיזון המשק, בכללו

בעיה אחרת היא — ש י ט ת עבודתנו. כל עבודותינו נעשות, אם ע"י בהמת העבודה ואם בידים ממש, במעדר ובטוריה. ויש הלך רוח בכפר שעלינו לעבור לשיטת עבודה אחרת, מתוכנת יותר, הנעשית בכלים מיכניים משוכללים ומותאמים לתנאי משקנו. הדבר עלול לחשוך לנו התאמצויות גופניות, להקל מעלינו את המתח הגבוה בעונות העבודה (והן נמשכות רוב ימות השנה) ולהביא לידי יתר יעילות בעבודה, שתיעשה בזמן הדרוש ובצורה הנאותה.

כן הננו מצווים להפריש קרקע משטחי הפלחה של המתיישבים לשם התישבותם של הבנים, בנינו, אשר נשלחו על ידינו לחי"ל ולפלוגות הצבא. הם זכאים לכך ואף לנו מן הדין שיהיה רצוי הדבר במאוד. ודאי שהחברה המיישבת לא תמנע מלבצע את הדבר. 10 אלפים הלירות ששילמנו לחברה מעל להתחיבויותנו כ„מפעל הרצפלד" ישמשו גם כעין תביעה לביצוע הדבר.

בנובמבר שנת 1896, בראשית הקמת המושבה, כתב ד"ר הלל יפה למר אברהם גרנברג, יו"ר הועד האודיסאי: „בבאר־טוביה מרגישים האכרים קרקע תחת רגליהם... בטוחני, כי לא נתחרט על המפעל הזה לעולם..."

אין להוסיף גם עתה על הדברים הללו.

עטרות

בהרי יהודה, צפונה לירושלים, על גבעה קטנה עטורת הרים, — מקום המושב עטרות — המושב ה ה ר ר י הראשון והיחידי אם לא לחשוב את מוצא עלית, ספק מושב ספק שכונה — עדיין בודדת הנקודה הזאת בהרים אלה שבדרך ירושלים־רמאללה עד היום.

אדמת המקום היתה שייכת מלפני הרבה שנים לחברת „הכשרת הישוב" ובשנת 1914 התישבה פה התישבות ארעית קבוצת־פועלים זמנית גם היא לשם הכשרת המקום. בשנת 1919 באה קבוצה אחרת של שבעה פועלים מהגליל, לשם התישבות קבועה בנקודה זו. חברי הקבוצה עיבדו את הקרקע ונטעו חורשת ארנים. בשנה הראשונה גרו בכפר הערבי הסמוך ונקראו על שמו — „קבוצת קלנדיה". הקבוצה המשיכה את קיומה כ־5 שנים. בהמשך הזמן הזה החליטה הקבוצה לעבור לצורת־מושב.

הצטרפו אליהם חברים נוספים מהחוץ וביניהם קבוצת פועלים שעבדה שנים מספר בעמק וביהודה בעבודת בנין ושאפה להתישבות קבועה במושב־עובדים. 18 היה מספר החברים האלה, וסימנם „ח"י". המעבר מחיי קבוצה לחיי־מושב נעשה בהדרגה: בתחילה התחלקו החברים לקבוצות קטנות, שהחזיקו במשק משותף ובמידה שהמשק גדל נפרדו ליחידות משקיות. המשק הוקם איפוא, לאט ובקושי, כי המוסדות המישבים לא הסכימו לכתחילה לקיים התישבות קבועה במקום הזה ורק אחרי מו"מ ממושך, שהתחיל עוד בימי הקבוצה, הוסכם לקבוע את הנקודה כמקום ישוב יציב. כל פרשת התלאות של מקום ישוב חלוצי עברה על נקודה זו, הן מידי הטבע והן מיד האדם. ואולם הקשה בהן — צרת המים. במשך שנים הוכרחו החברים לקנות מים בסביבה הערבית ולהובילם למקום בעגלות, בחביות ופחים ממרחק של 6—10 ק"מ. זה גזל זמן רב מהחברים, עד שעלה בידם לשכנע את הקהק"ל לכרות בור לאצירת מי הגשמים. עם גידול המשק לא יכול היה הבור לספק עוד את הצרכים והחברים הוכרחו שוב להיזקק לחסדי השכנים

עד בוא תקופת המאורעות, כשנמנעה אפשרות של מגע עם הסביבה הערבית, הועבר במאמצי המושב ובאמצעיו קו־מים באורך 7 ק״מ, שהתחבר עם קו המים מעין־פארה.

בראשית המלחמה בחרה הממשלה באדמת המושב להקים בה שדה־תעופה. לא הועילה התנגדות המושב והמוסדות הלאומיים (אוסישקין ז״ל אף המשיל בפני הנציב העליון את משל „כבשת הרש״) — הממשלה עמדה בהחלטתה והפקיעה פעמים אחדות מאדמת המושב למעלה מ־200 דונם, ודוקא מאדמת־העדית הישרה והנקיה מסלעים.

גם המאורעות של 1929 ו־1936 עכבו בעד התפתחות המקום ופגעו בו קשה. 5 מחברי המושב נפלו בעמידתם על הגנת הנקודה, מהם 4 בדרכים בין ירושלים והמושב. המושב עמד גם בעצם מערכת הדמים הקשה.

ענפי המשק הם: רפת, הרוב בה הפרות ההולנדיות, שהסתגלו מאוד למקום, העגלות הצעירות מתפתחות יפה והצאצאים אינם נופלים בגידולם מהפרות הראשונות שהובאו מהולנד ולכן משמשת עטרות מרכז לקניית עגלים לגידול לכל משקי הארץ. מפותח גם ענף הלול.

חשיבות מיוחדת נודעת לענף המטעים וביחוד לכרם. ענבי מרפא האפילים הגדלים פה, כגון מוסקט, עינוני וכו׳, ידועים בשוק הירושלמי ומחירם טוב, שטחי הכרמים מגיעים ל־45 דונם. המטעים הישנים של עצי הפרי נעקרו בעיקר מתוך כך, שעטרות שמשה מעין שדה נסיונות לזנים שונים אשר מהם רבים לא התאימו למקום, ומשום שחלק מאדמת המטעים הופקע ע״י הממשלה. החברים התחילו נוטעים עתה מחדש ויש משקים ששטח עצי הפרי מגיע בהם ל־4½ דונם. בפיתוח הענף הזה תולים המתישבים תקוות רבות לעתיד בהסתמכם גם בדעת המומחים.

שני גורמים מכבידים ביותר על תנאי המקום — בדידותו וצמצומו. המושב מונה 24 יחידות משקיות ומספר עובדים ציבוריים, בס״ה 140 נפש. החברים יוצאי ארצות שונות: ילידי הארץ, יוצאי רוסיה, פולניה, גרמניה והונגריה. לישוב קטן זה, הזקוק לכל המוסדות הצבוריים כאחד הישובים הגדולים, קשה לשאת בעול המסים והחזקת המוסדות. מיעוט החברים והרכבם המגוון מקשה על הליכוד החברתי ועל מלוי התפקידים הציבוריים. בית־הספר קיים מיום היווסד הנקודה, אם כי מיעוט הילדים — מספרם מגיע בשנת תש״ד ל־34 — מוסיף גם קושי על פעולות החינוך.

כקרן רבת־אור נראה בישוב זה הנוער מבוגרי בית־הספר: למרות קבלו את השכלת ההמשך מחוץ למקום, הנהו קשור לנקודה ולמשק, מלא רצון לחונן את הרי ירושלים הסלעיים ואת עפרה ולקשור בשדות אלה את עתידו.

במשך כל שנות קיום המושב רומזת לו תקוות ההתרחבות. בתוספת חומר אנושי ובהקלת עומס המסים, תלוי עתיד הישוב.

בן־שמן בזמן הווסדו

בן־שמן

בנין הנקודה, לפי המראה החיצוני, דומה לבניני המושבות הותיקות בגליל התחתון: במבט ראשון הנך נתקל בחומת ביטון, המהוה מין חגורת־מגן מסביב. מעבר לשער הכניסה בפנים שתי שורות בתים, גדרות חצר ובניני חצר מקובצים יחד. המבקש לראות את המגרש הרחב המשמש מקום לגידולים השונים לצרכי אדם ובהמה, לא ימצאם בשטח רצוף לבניני המשק, כי אם במרחק־מה נפרד מהם. הרחוב הקצר שבין שני טורי הבתים נטוע שדרת עצים יפים ולפי מראה־עין דומה המקום כולו לחצר קיבוצית לפי הדוגמה הישנה, כקבוצת מרחביה בתקופה הקדומה, או אחת החוות הראשונות.

בן־שמן היא אחת הנקודות החשובות בתקופת ראשית החקלאות העובדת בארץ, על אדמת הקרן הקיימת לישראל ביזמתה ובעזרתה. פרסומה היה רב עוד לפני היווסד בה „כפר הנוער" הידוע. היא שימשה גם תחנת־נסיון ומחקר חקלאי ואף מקום כינוס לפעילי ההסתדרות החקלאית ומרכזם הראשון.

על הישוב הזעיר הזה עברו גלגולים רבים. עצם היווסדו של המקום היה בצורת חווה, שהוקמה ע"י הקרן־הקיימת למטרות הדרכה ומחקר לחקלאות ולהנהלת משק, שנים מספר לפני פרוץ המלחמה הקודמת. המגמה החקלאית היתה — משק מעורב, היינו: פלחה, רפת, גידול עופות וכו'. בחווה הזאת, בהנהלתו של האגרונום יצחק וילקנסקי, עבדו אישים רבים מותיקי הפועלים, שחלקם רב בעיצוב דמות הפועלים הארצישראליים ומשקי הפועלים החקלאיים בארץ. כאן עבד וניהל נסיונות חקלאיים מרדכי וילקנסקי ז"ל, כאן עבד המנוח אליעזר יפה וגיסו מ. לוין, שניהל את ענף הלול, כאן עבד זמן ידוע הח' ברל כצנלסון ז"ל. כאן עבדו והתמחו ראשוני הרפתנים, ראשוני הפלחים ונוטעי עצי־הפרי בארץ־ישראל.

על בסיס המשק המעורב התנהלה הנקודה עד כניסת האנגלים. לאחר כניסת האנגלים התגייס חלק מהעובדים לגדוד העברי והנשארים במקום התחלקו לשתי קבוצות: אחת קיבלה לרשותה את הרפת והלול, השניה קיבלה על עצמה לטפח גידול ירקות בקנה־מידה רחב.

כעבור השנה הראשונה התאחדו שתי הקבוצות לעיבוד משותף של כל ענפי המשק. כעבור שנתיים שוב באה הצעה מצד וילקנסקי להפוך את החווה לתחנת־נסיונות. שנתיים התקיימה כאן התחנה, עד שעברה למקום הקבוע שלה — לרחובות. ומאז התארגנו רוב החברים שהיוו קודם את הקבוצה ליצירת משק על יסוד מושב־עובדים.

במקום היו באותו זמן רק 5 בתים, אשר ניבנו לשם התישבות. מספר אמנים שעבדו במלאכת־„בצלאל", — מעין סניף „בצלאל"־ירושלים שנוסד כאן ונעזבו מסיבות שונות. לאחר שהמשק עבר לרשות החברים, אשר הניחו את היסוד למושב, בנתה קרן־היסוד 8 בתים נוספים והשלימה את כל צרכי המשק ל־13 יחידות. שטח הקרקע לכל יחידה — 85 דונם, מזה 15 דונם אדמת שלחין. המגרשים קטנים — רק בית וחצר. כי הבתים הראשונים נבנו על הגבול, בשכנות האדמה הערבית ואי־אפשר היה עוד לסדר מחדש פרצלציה לשם התאמת הבית עם מגרש מתאים ושטח אדמה קרוב במרוכז.

הענף העיקרי במושב הוא הרפת, אף כי עובדים בפלחה ובגידול ירקות בשטחים ניכרים. ל־13 היחידות יש 120 ראש בקר ו־20 בהמות עבודה. כמות החלב הנשלחת למכירה עולה על 30.000 ליטר בשנה בממוצע לכל משק.

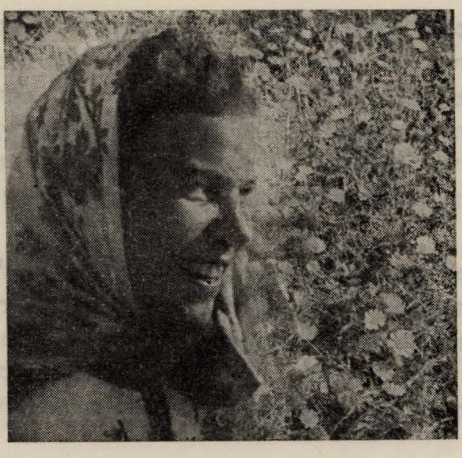
כלי־העבודה —למן העגלה עד הקומביין החדש. וכך גם אנשי־העבודה: שלושה דורות — למן הסבא עד הנכד, אבות, בנים ובני בנים שותפים ליצירה אחת. כל משפחה, אף לאחר שהסתעפה, חיה בצוותא ובהרמוניה.

מספר הנפשות, מתיישבים ובעלי־המקצוע הבודדים שבמקום, קרוב למאה. האדמה גובלת עם אדמת משק הנוער שבבן־שמן מצד אחד, מיתר הצדדים היא גובלת עם אדמה ערבית. שתי הנקודות, בן־שמן המושב ובן־שמן כפר־הנוער, שוכנות בבדידות, ללא שכנות ישוב עברי; להיפך, מוקפים ישובים ערבים גדולים ובתוכם העיר הערבית הגדולה לוד.

מוסדות חינוך אין המושב מקיים בעצמו. בית־הספר וגן־הילדים הם בשותפות עם משק הנוער. הנכסים הציבוריים המשותפים של המושב הם — המחלבה שבמקום ומכונות חקלאיות שונות.

מושב קטן זה עם כל מעמדו הכלכלי הטוב לא יכול היה להחזיק מעמד במובן החברותי והרוחני אלמלא השכנות עם משק כפר הילדים בן־שמן וההשפעה ההדית הטובה מהאחד לשני.

בשכנות קרובה מאוד לכפר הילדים והמושב נמצאו גם משקו של החקלאי הותיק פרימן ומשפחתו, מראשוני המתישבים בבן־שמן עוד מתקופת קרית ספר של י. בלקינד, המלוה את התפתחות הישוב מיום הוסדו עד היום הזה ונמנה על חברי המושב.

בית־חנז

מושב בית־חנן הוא פרי יצירתם של חלוצי בולגריה. בהקמת הנקודה הזאת גלומים היו מיטב מאווייה של ההסתדרות הציונית בבולגריה, שהיתה שוקדת על העליה והיצירה הישובית של היהדות הספרדית. שאיפות אלה ליצור ישוב חקלאי ליהודי בולגריה בארץ נתקבלו במוסדות המיישבים הלאומיים בהבנה מלאה תוך הכרה בנאמנותם הציונית של קיבוץ יהודי זה. הבחירה להקמת הישוב הזה נפלה באיזור המטעים על אדמת קוביבה, בסביבות נס־ציונה.

ביצוע המפעל לא קם מיד אחר ההחלטה החיובית, גם נקודה זו ככל ישוב אחר, עברה את המבחן של חבלי לידה קשים. המכשולים הראשונים היו בענין העברת הקרקע לרשות הלאומית, באשר עוד בשנת 1924 נחתם חוזה לרכישת שטח קרקע מרוכז בשביל מספר ישובים באיזור זה, אולם מכת הספסרות קלקלה את השורה. נמצאו ספסרים שהלכו והציעו סכומי כסף נוספים על מחיר הקרקע, למעלה מזה שהיה נקוב תחילה על־ידי המוכרים וע״י כך הספיקו לסבך את הדברים, לגרום להוצאות חדשות באלפי לירות והתוצאה הסופית היתה דחיית העליה על הקרקע עד שנת 1929.

גם עניני התקציב לא היו קלים ביותר. ההבטחה היתה — תקציב מלא להקמת המשק בתנאי שכל מתיישב חייב להשתתף באמצעיו הוא בסך 300 לא״י. אולם לאחר שהארגון התלכד, על יסוד בחירה אישית הדדית, הוברר כי לא לכל החברים יש אפשרות להשקיע מצדו את הסכום הזה והיה צורך למצוא מקורות עזרה. הסתדרות ציוני בולגריה הסכימה לתת הלוואה בסך 4000 לא״י למתיישבים מחוסרי אמצעים. גם שייכותם של חברי הארגון להסתדרות שימשה בזמנו

גורם מעכב לגבי חוגים ידועים, אך העובדה שכל גורם חלוצי בישוב קשור בהסתדרות העובדים הכללית — הכריעה את הכף.

וכך עברו, מאז עלה הרעיון ליצירת ישוב כפרי ליהודי בולגריה עד להוצאתו לפועל, שנים מספר ורק בשנת 1929 התחילו בחריש העמוק באדמת הנקודה. הישוב עמד אז בעצם ימי ההתגוננות מול המאורעות וההתנכלות האכזרית להשתיק את המפעל הציוני בארץ. והיה בהתקשרותנו עם הקרקע בימים אלה מעין סמל לברית הכרותה בין הכוחות היוצרים בארץ לבין אדמתה.

בתחילה אושרו 40 יחידות משק, לכל יחדה הובטח תקציב בסך 800 לא"י, 500 לא"י מצד הסוכנות והיתר מצד המתיישבים. סעיפי ההוצאה של המתיישבים: בית בן 3 חדרים (בלי מטבח ומרפסת), הכשרת המגרש וגידורו, התקנת קווי השקאה, לול, רפת, 50 עופות, פרה ערבית, כלי־עבודה, נטיעת 12 דונם פרדס והחזקתו עד שיגיע לפריון. הסכום הכולל שהסוכנות היתה צריכה להכניס בחשבון התקציב היה 20 אלף לא"י, אבל למעשה השקיעה עד שנת 1933 רק 14.000 לא"י ונתקשתה להמשיך בקיום הבטחותיה לרגל המצב הכספי החמור והדבר הכביד על המושב, כי הפרדס נצרך להשקעה מלאה והיה הכרח להזדקק להלוואות בנקאיות.

יחידת הקרקע היא כ־22 דונם: 12 דונם פרדס, 3 דונם מגרש, 7—6 דונם אדמת ביצה.

יחידות המשק בבית־חנן הן 71 שהתישבו בשני מחזורים: המחזור הראשון 40 מתיישבים והשני 31 מתיישבים. המחזור השני של המתיישבים עלה על הקרקע בתנאים קשים יותר ושונים מתנאי הראשונים. סכום התקציב הוקטן ל־570 לא"י, מזה חייב היה כל מתיישב להכניס 370 לא"י ורק מאתים לא"י הובטחו מצד המוסדות המיישבים. בידי רוב המתיישבים לא היו הסכומים הדרושים וגם הסוכנות לא יכלה למלא אחר הבטחותיה ושוב היו זקוקים להלוואות. אף־על־פי־כן הגיעו במשך הזמן לאחידות משקית מסוימת ולטשטוש ההבדלים בתנאים השונים של המתישבים ומתוך כך גם ליתר אורגניות חברתית.

ב ה ת ח ל ה

(מזכרונות חברים).

בדירה קטנה

דירה קטנה היתה לנו בתל־אביב, דירה בודדה בין גבעות וחולות, צופיה פני הים. מבעד לחלונות היינו מסתכלים לבוא אניות שבהן הגיעו חלוצינו לארץ. לימים היתה דירה קטנה זו מקלט לחלוצינו, מהרגע בו ירדו מהאניה ועד התישבותם בבית־חנן. גם בימי מחסור ואבטלה מאונס ובלי־לות ירח קוסמים מילאו את חלל דירתנו שירה וריקודים. מעטים היינו אז, מראשוני עליית החלוצים מבולגריה, הרחק מהורים ומכל היקר, אך צמודים למולדת בכל נימי נפשנו. וצעירים, צעירים היינו.

ימים רבים עברו. האניות הרבו להביא חלוצים מבולגריה. משפחתנו גדלה והלכה, רבו גם חבלי ההתאקלמות וההסתגלות. הדירה הקטנה קלטה את כל הבאים. הרצפה היתה מקום־לינה. ובלילות יפים, ובנדודי השינה, היתה משפחת חלוצינו מפליגה בחלומות על בנין הארץ ועל חלקנו בו.

לימים הוקם הארגון להתישבות. חברי נסע כמה פעמים לגולה להחיש את דבר ההגשמה. המשפחה נשארה בדירתה, בצפיה, והמשיכה ימים ולילות בישיבות ואסיפות ובדיונים על העתיד.

משפחת החלוצים התגבשה יותר ויותר. החלום המשותף ליכד אותה והלהיבה עד בוא הנס — עד הקמת בית־חנן. אז פורקה הדירה הקטנה על שפת־הים.

מה יפים היו חלומות הימים והלילות ההם על שפת ים התיכון בדירתנו הקטנה.

מרשימות חברה

בתים לבנים

בסופה של שנת 1930 חזרתי מבולגריה לאחר ששהיתי שם ארבעה חדשים בעניני בית־חנן.

הענף היסודי במשק הוא הפרדס, אם כי בתקופת המלחמה לא היה לפרדס כל משקל כלכלי. השטח הכללי הנטוע הוא 839 דונם.

השני לחשיבות הוא ענף הלול ובזמן האחרון מהווה גם ענף הירקות אחד ממקורות הקיום החשובים. אמנם האדמה לגידול ירקות — זו אדמת הביצה — רחוקה מרחק ניכר מהמושב, בכל זאת היא משמשת כעת משענת עיקרית למשק. בענף הרפת לא הגיע המושב להישגים ניכרים. מספר הפרות קטן באופן יחסי. אך סכום הפדיון מהחלב משתלם במאזן הכללי במידה ניכרת.

רב הוא הרכוש הציבורי במושב. מכון המים ערכו בכסף שלפני המלחמה 13.000 לא"י והבנינים הציבוריים ערכם מסתכם באלפי לירות בתנאים רגילים. יש בכפר, נוסף על בניני הצרכניה והיצרניה, בית־ספר, מרפאה, בתי־אריזה משוכללים, בית־עם בנוי פח ועץ. ערך הרכוש הכללי של המושב, עוד בשנה הראשונה לפרוץ המלחמה, הגיע לסכום של 72 אלף לא"י, בו בזמן שהחובות הכלליים של המושב הסתכמו בפרק זמן זה לסכום של 32 אלף לא"י.

לאחר נדודי שליחות אני צמא לראות את התקדמות המושב, שרק בתחילת בנינו השתתפתי. בראש־לציון נשארו עוד רק בני משפחתי ועוד שתי משפחות של מתיישבים. שאר כל חברינו עברו למושב, לבתיהם הבנויים, לתחנה האחרונה, המקווה.

לילה פרוש על הכל. רק מחר אוכל לבקר את המושב ולראות את בתינו החדשים. שנתי נודדת, בלב נעורות הרגשות נעימות. יורדת עלי שלוה עמוקה. עם עלות שחר גדלה התרגשותי: עוד מעט אזכה לחבק סוף־סוף במבט עיני את הנקודה החדשה.

הריני יורד מהכביש וחולף בחולות לבית־חנן. ההליכה קשה. האם בגלל סערת־הנפש? רשמי־גולה מרים שבלבבי נכנעים לרגשי־גאולה ומולדת הנולדים בי ומתחזקים למראה־העינים. רוח קלה מלטפת את פני ואני מהלך כשכור.

פתאום ואני ליד בנין שבפרדס ביבי. מכאן מתגלה המראה הכללי של המושב על גבעת הצפון — בתים לבנים כעדר צאן, ומסביב לצריף הבודד, שעמד קודם בצד דרום, מבהיקים בתים לבנים, מוקפים פרדסים צעירים, שורות שורות של ירק חדש. אי־שם שירת פועלת, בת המושב, נשאת בחלל האויר הצח, כתהילה לבורא על יפי ביתנו החדש.

דומם עמדתי לפני תמונה מרהיבת עין. היכן המדבר, השממה? היכן אהלי הבידואים? הייתכן כי זה הכפר שעליו חלמנו ושיעשענו בו את לבנו בימים קשים ורבים — היה למציאות?

והבתים צנועים, יפים ומלבבים ומרמזים בחדוה. עתה אני יודע מה הוא השכרון הממלא את לבי: הגעגועים אל המושב. דומה עלי כאילו אני שב אל ביתי הישן נושן, הידוע לי משכבר הימים.

אני יורד מהגבעה ועובר בין שתי שורות מקבילות של בתים, בתיהם של חברי המאושרים. החברים יוצאים מבתיהם ומקבלים את פני בברכות ובנשיקות.

בתים אלה, בתיה המוצקים של בית־חנן — אזרחי־קבע יושבים בהם, אזרחים רעננים במולדת העברית — ואני בתוכם.

חבר

כפר בילי"ו

ראשיתו של הכפר בילי"ו ב„ארגון להתישבות אינטנסיבית על יד רחובות", שנוסד בשנת 1927 לאחר ועידת העשרים של „הפועל הצעיר" בפתח־תקוה, ששימשה מנוף רוחני לחידוש ההתישבות.

בארץ היה משבר כבד, חוסר עבודה גם במושבות; בערים מארת הסיוע ובהתישבות — שיתוק גמור. לאחר נפתולים קשים החליט המרכז החקלאי להפנות את ההתישבות לאיזור המטעים, שעד כה נחשב לנחלת היזמה וההון הפרטי, ולפי קריאת המרכז החקלאי התחילו פועלי המושבות להתארגן בארגונים לשם התישבות ובין הראשונים היה: „ארגון אינטנסיבי רחובות". במשך זמן קצר לאחר הוסדו הגיע מספר חבריו ל־50 משפחות, כי גדול מאוד היה הצמאון להתישבות וקשה מאוד היתה המציאות של פועל חקלאי, שכיר לצמיתות, ללא סיכויי־עתיד. האדמה להתישבות הוכנה ע"י פעולה מתמדת ומאומצת במשך 4 שנים, ועד־הארגון אסף בין חבריו סכומי כסף של 20—30 לא"י לאיש והכסף נמסר לקרן־הקיימת לישראל כהשתתפותם ברכישת הקרקע. הנקל לתאר מה רבה היתה התאמצות חברי הארגון, שהיו כולם בזמן ההוא פועלים חקלאיים בשכר יומי של 200 מיל, כדי להשיג סכום „אגדי" כזה. הכסף בא בחלקו מחסכונות החברים — הייגו מפתם הדל, ובחלקו — ע"י הלואות שהושגו לזמנים קצרים וברבית גבוהה.

פעולה דומה לזו נעשתה גם במושבות אחרות. ושטח הקרקע שרוכז היה כדי עשרת אלפים דונם, והגיע הזמן לפעולה התישבותית. הסיסמה היתה: „התישבות האלף".

למעלה משלוש שנים טיפל המרכז החקלאי בהשגת אמצעים לביצוע ההתישבות „הזולה" באיזור המטעים. לאחר מו"מ מיגע וארוך הסתיים הטיפול בהצלחה. עלה ביוזמ של הח' הרצפלד להשפיע על כמה חברות, ובראשן החברה הכלכלית הא"י מיסודו של ברנדיס, והנהלת קרן

העזרה (זו שבידיה רוכזו הכספים שנאספו באמריקה לאחר מאורעות 1929) ולהניעו לביצוע המפעל. אושרה תכנית ההתישבות בסכום של 350 לא"י ליחידה והכתירו אותה בשם תכנית זולה, לעומת התקציב של 1000 לא"י להתישבות בעמק.

כשנגשו לממוש המפעל, צומצמה התכנית והועמדה על 550—600 משפחות, ומזה רק 200 להתישבות מלאה על שטח של 14—16 דונם, עם תקציב של 350 לא"י לפי תכנית הכוללת בנין בית, נטיעת 7 דונם פרדס ומשק חצר בסך 15 לא"י (קרי וכתיב 15 לא"י). והשאר להתישבות הדרגתית על 4—5 דונם קרקע עם תקציב לבנין בית ומשק עזר בלבד. אף על פי כן היתה השמחה רבה, כי לאחר שיתוק של שנים רבות קם דבר ההתישבות ויהי.

הארגון להתישבות אינטנסיבית ברחובות היה בין המאושרים שזכה להתישבות מלאה, אם כי איזמל הניתוח והקיצוצים נתקע גם בו ורק שלושים מבין חבריו אושרו להתישבות מתוך הבטחה, כי ההמשך יבוא. אמנם קוה קוינו, כי יגיע גם תורם של יתר החברים, ואולם במשך הזמן התברר, שהיתה זאת תקות שוא והקטנת מספר החברים להתישבות גרם למתיחות ביחסים ולקשיים חברתיים רבים, אשר עד היום לא נרפא מהם הכפר.

במרץ רב נגש הארגון לבצע את מפעל התישבותו. היתה זאת העזה גדולה מצד ארגון פועלים, בעלי שכר יומי של 200 מיל, וסיכון רב מצד המרכז החקלאי, שנתן את ידו לבצע מפעל התישבותי בלי תקציב להקמת המשק ולהבטחת קיומו של המתישב עד שהמשק ייבנה. יתר על כן: בחובה מפורשת מצד המתישבים, שימשיכו לעבוד כשכירים במשקי אחרים למען קיים את עצמם ומשפחתם. ותוך כדי כך לעבד את משק המטע, כי ההלוואה מטעם החברה ניתנה רק לחמרים וכל עבודת הידים בפרדס: נטיעה, השקאה, עידור, טיפול בעצים וכו' חל על המתישב בלי שיקבל פרוטה תמורת עבודתו זו. היו אמנם חברים מבין מתישבי נהלל, שהתריעו בשעתו על הסכנה הצפויה למתישבים ולתנועה כולה מהתישבות המבוססת רובה ככולה על ענף הציטרוסים, שקיומו תלוי באכספורט ובמצב בשווקי העולם, והוכיחו כי „הזול" יעלה ביוקר. חברים אלו התקוממו נגד שטח הקרקע המצומצם, שאינו מבטיח קיום לבעליו, ותבעו הקמת משק מעורב. אך הצמאון להתישבות אחז את עיני המתישבים ואת אנשי המרכז החקלאי כאחד. הועד הפועל של ההסתדרות ראה בהגשמת תכנית התישבות האלף הבקעת חומת השיתוק בהתישבות ופתיחת דרך להמונים ואישר את התכנית. מומחים הוכיחו שחור על גבי לבן, כי 7—10 דונם פרדס מבטיחים קיום של כבוד לעובד ולמשפחתו ויש להשלים עם שבע שנים קשות למען שנים טובות רבות של קיום משקי בכבוד שתבואנה אחר כך. כל החשבונות הוכיחו כביכול, כי הכנסת הפרדס תספיק לקיום המשפחה ולתשלום הקרן והרבית, ואיש לא שעה אז לאזהרות שנשמעו מפי חברים ותיקים, כי לא יהיה בכוחו של משק זה ולוא אפילו של „תפוחי־זהב", לשאת בעול רבית של 8%: ההלואה לבנין ניתנה ב־8% וההלואה לצרכי מטע ב־4%. בשנות המלחמה הועמדה ההלואה שניתנה לבנין הבתים על 5% רבית.

תכנית שבע השנים הקשות נתגשמה במלואה. את ההתאמצות הקשה והעבודה המפרכת של חברים במשך 16 שעות במעת לעת אין לתאר. העבודה נמשכה מעלות השחר ועד חשכת הלילה, בעבודה שכירה אצל אחרים, ובפרדסם העצמי. אנשי „התישבות האלף" לא ידעו ערבי־מנוחה, ועונג שבת ומועד, את כל הסבל והקשיים קבלו באהבה למען הגיע לחוף מבטחים כשהפרדס יתחיל לשאת פרי.

אבל שעה מקוה זו לא באה. בשנת 1938, היא השנה הששית לנטיעת הפרדסים, בא משבר כבד על הפרדסנות. שווקי העולם צומצמו והוחל בהגשמת הסעיף ה־18 הידוע: ערכו של הפרי ירד וחלום העתיד המובטח התחיל להתנדף; בהמשך למשבר הפרדסנות פרצה מלחמה בעולם עם כל תוצאותיה ובא דלדול הפרדסים וחורבנם. פג החלום על עמידה ברשות עצמם והחברים

הועמדו בפני המציאות הקשה והמרה, צריכים הין להתקיים מיום עבודה. לאחר עבודה קשה ומפרכת בבנין משק במשך 10 שנים, שבתוצאותיה הגיעו מרבית החברים לאינבלידיות חלקית וגם שלמה, רואים חברי כפר ביל"ו, כי מעשי ידיהם טובעים בים ואין מציל.

התאמצותם של החברים לפתח משק מעורב על חורבן הפרדסנות נתקלה בחומת ברזל של חוסר קרקע, מחסור באמצעים ואפס כוח להתחיל מחדש. התאמצות זו הסתיימה בהקמת משק חלב וביצים, שברובו מכוון להספקה עצמית. אמצעי הקיום העיקריים יש להוציא מעבודות חוץ, והמשק הוא בבחינת משק עזר.

מתישבי הכפר מחולקים כעת לפי שטח הקרקע שברשותם לשלושה סוגים מיוחדים: מי שפרדסו גדול יותר ומי שמגרשו על יד הבית גדול יותר. בסך הכל נמצאים בכפר 218 נפש ובתוך זה 117 ילדים.

בניני הצבור בכפר הם: בית־עם, צרכניה, מחסן אספקה, פריה, צריף לנוער ומגרש משחקים לילדים.

השטח הכללי של אדמת הכפר הוא — 650 דונמים כולל דרכים, תפוקת המים 400 אלף ק"מ לשנה.

המחזור הכספי ב„סעד" — החברה לשווק התוצרת היה: בתש"ד — חלב 5245 לא"י, ביצים 2545 לא"י, עופות 900 לא"י. ירקות ופירות לתצרוכת הבית ועודפים קטנים לשווק. הפרדסים נתנו למשלוח, בארבעת עונות השווק שמלפני המלחמה, כששים אלף תבות לעונה.

הכפר, תנועת המושבים והמוסדות המישבים נתונים כעת בדאגה לשיפור ושכלול התנאים הכלכליים, החקלאיים והחברותיים של הכפר. נקראה שורה של אספות והתיעצויות לעיבוד תכנית משקית קבועה ושוה לכל חברי הכפר ולחיפוש הדרכים להגשמת תכניות אלה למעשה. כפר־בילו עומד, אחרי שנות סבל ומאמצים רבים, בפני שנוי יסודי במבנהו המשקי והחברותי. נקוה שהחומר האנושי הטוב והמנוסה שהתרכז במקום זה יתגבר על הכל ויעמיד את כפר ביל"ו בשורה הראויה לו בתוך מושבי העובדים בארץ.

בצרון

בשנת 1928 עלתה לארץ קבוצת חברים, שעוד ברוסיה הכשירה את עצמה לחיי הארץ בקבוצת „תל חי" שבקורים. מיד עם בואם לארץ עברו לכבוש העבודה במושבות. הרוב מהם התרכז בשרון, בעיקר ברעננה. את דרכם בארץ כיוונו להתישבות והתארגנו כארגון למושב־עובדים — הוא כפר־בצרון כיום. עם הקמת הישוב גן־יבנה עברו חברי הארגון לגור שם, כי המקום המיועד להתישבותם נמצא בגבולות המקום הזה. הם היו מהפועלים הראשונים שנטעו את הפרדסים בגן־יבנה ובסביבתה.

בשנת 1939 נוסדה על יד המושב שכונת פועלים באמצעות חברת „ניר" הנקראת רמת־יבנה ב'. כך נוצרו בשכנות קרובה 3 ישובים עובדים שהקימו לעצמם מפעלים משותפים כגון: צרכניה, מוסדות חינוך, שיווק, שמירה וכו'. מספר יחידות המשק שנקבע למושב בצרון היה 40. נרכש שטח של 360 דונם אדמה. יחידת הקרקע היתה 9 ד'.

חברי בצרון, שהם חקלאים מנוסים, ניגשו בזהירות לבנין משקם ולא רצו להסתבך בחובות רבים. ובכל זאת נאלצו לקבל 30 הלוואות לבנין בתים מבנק הפועלים — 65 לירות לכל בית, בתשלומים ל־5 שנים. גם את מכון המים הקימו בעזרת הלואה מחברת „ניר". עד לשנה האחרונה לא קיבל המושב כל ציוד התישבותי ורק השנה נכלל כפר זה במסגרת ההתישבות של הסוכנות.

בשנתיים האחרונות נרכש ע"י הקהק"ל שטח קרקע נוסף והיחידה הקרקעית כיום מגיעה ל־20 דונם בקירוב.

מכון המים הועבר לרשות הסוכנות ועי"ז שוחררנו מחובות וכן סודרה אינסטלציה פנימית על שטח של 4 דונם לכל משק; גם נתקבלו מהסוכנות — בפעם הראשונה — 475 לא"י כהלוואה לגידול עופות.

לפני שנים אחדות נסלל כביש החוצה את המושב ומאז נשם הכפר לרווחה. התחבורה עם העיר נעשתה קלה ולכל ענפי המשק נתוספו סיכויים להתפתחות. לפני סלילת הכביש אי־אפשר היה להגיע בימות הגשמים עם התוצרת העירה, החלב שהיה במושב לא היו לו קונים במקום וידי החברים רפו. כך עמד שנים אחדות כפר בצרון בבדידותו ובהתפתחותו החלשה. עתה חל במצבנו שינוי חשוב לטובה. סלילת הכביש, רכישת קרקע נוספת וסימניו הראשונים של הציוד ההתישבותי הכניסו רוח חיים במושב ובלב החברים נתעוררה התקוה שיבוא זמן ויגיעו לציוד משקי מלא.

אם כי מספר יחידות המשק נקבע ל־40 עלו למקום רק 31 חבר. לשאר החברים לא היתה אפשרות לעלות על הקרקע, מפני שלא יכלו לקבל הלוואות לבנין הבתים.

על אף כל הקשיים בולטים למדי ההישגים המשקיים של המושב. שטח הקרקע המעובד בירקות ובפלחה מגיע ל־500 ד', גדל גם האינבנטר הדומם והחי.

האוכלוסיה כיום: 144 נפשות, בהם 70 ילדים.

תפוקת המים — כ־350,000 קוב' לשנה. המחזור בצרכניה: חלב 5195 לא"י, ביצים 5470, עופות וירקות — 11225 לא"י. 4 בניני־צבור וכמה מגרשים צבוריים; השטח הכללי — 1200 דונם, כולל דרכים.

בזמן האחרון נעשים צעדים ממשיים להחיאת הדרום. במאמצים אלה קשורה גם תקות הנקודה הזו להרחבה, עד שתגיע למספר המלא של יחידות המשק כפי שנקבע בתכנית־היסוד.

כפר גבתון

בשנים 4—1933 קמה ברחובות תנועת שיכון לפועלי המושבה. השטח שהובא בחשבון השיכון היה אדמת גבתון כיום, אז עוד שדה בור בסביבת המושבה. לכתחילה מדובר היה על שני דונמים אדמה לכל משתכן עם בית קטן, שישמשו לפועל החקלאי סעד ועזר במצבו הירוד. אולם במשך הזמן שונתה התכנית: לא שיכון על 2 דונמים, כי אם התישבות על 5 דונמים לכל אחד; לא משק־עזר קטן, כי אם פיתוח משק ממש ע"י תוספת קרקע במשך הזמן בריחוק מקום קצת, באופן שהמתישבים יוכלו להיהפך לבעלי־משק אינטנסיבי, להתפרנס מחלקת אדמתם ולפנות את מגרשיהם ברחובות לפועלים ועולים חדשים.

וכך הפך גם גבתון מושב עובדים הסתדרותי.

העליה על הקרקע חלה עוד בתקופת הפרוספריטי בבנין, וגם בפרדסנות, ודבר זה השפיע על דמות הכפר. החבר היה עסוק בעבודת חוץ והכל הבינו ש־4½ דונם אינם מספיקים כדי לפרנס משפחה. מטעי ההדר ביחוד האשכוליות, היו במובן הכספי ומצד האכספורט במצב של פריחה. וכל מתישב עשה לו חשבון פשוט: חלקת פרדס אינה מצריכה הרבה עבודה אחרי שהוא נטוע ועומד על תלו. רק השקאה מדי פעם בפעם, שאפשר לעשותה בין השמשות. ולפי חשבון ההכנסה שהכניס אז דונם וחצי אשכוליות יכולה היתה חלקת הפרדס בגבתון לתת לכל מתישב כ־50 לא"י הכנסה לשנה. זה היה בשעתו סכום גדול מאוד, ממש חצי פרנסה, ובבת־אחת יכול היה כל פועל פשוט להיות כמעט בעל־בית בישראל, ללא סכנת חוסר־עבודה, מאחר שמובטחת חצי פרנסה שנתית, וגם גג על הראש.

ואולם למעשה הושקעו הרבה עמל ומרץ, זיעה וכסף בחלקת הפרדס. היה טיפול מסור, העצים גדלו על האדמה השחורה של גבתון עד שהם התחילו להתמלאות פרי, — והנה בא המשבר

בפרדסנות. החבר הספיק להשקיע סכומי כסף גדולים וכשהגיע הזמן ליהנות מהעבודה וההשקעה המרובה — נשאר קרח מכאן ומכאן. החלקה דרשה השקעות נוספות בלי הרף — והכנסות אין. אמנם נמצאו חברים בכפר, שלא הזניחו במשך כל הזמן גם ענפים אחרים כגון, רפת, לול, ירקות, עצי פרי, ואולם רק לאחדים היתה בקיאות וידיעה בתורת החקלאות, רוב החברים למדו את העבודות האלה רק במשקם ולא פעם הפסידו כספים ועמל, ואולם בכל אלה לא התיאשו ולא הזניחו כל אפשרות משקית. על שטח קטן זה קמו משקים למופת עם 8, 6, 10 ראשי בקר, לולים, כל מיני אינסטלציות, מחסנים; אי־אלו חברים התמסרו במיוחד לירקות.

בתוקף ההכרח המר התחילו לאט לאט לעקור את הפרדסים. תחת זאת התחילו נשמעים יותר ויותר גערת פרות במשק וקרקור עופות למיניהם, — והחבר שמסר את אונו ומרצו לפיתוח משק קטן, ראה סוף־סוף פרי מעמלו.

בסוף תש"ה היו במושב 229 נפשות מהם 103 ילדים ונוער.

ההבטחות שניתנו לנו בדבר רכישת קרקע נוספת לא נתקיימו ועל החבר היה להמשיך גם בעבודת־חוץ וגם בעבודת המשק. עזרה בבית עוד לא היתה, הילדים היו עוד קטנים מדי ושתי העבודות נעשו ללא מנוחה בבוקר ובערב, דבר שהתיש מאוד את כוחות האנשים, והיו מספר חברים שעם המשבר בפרדסים, לא פיתחו ענפים אחרים, כי לא קם בהם העוז והמרץ להתחיל ביזמה משקית חדשה.

בינתים עלתה הצעה מהמרכז החקלאי לעבור מגבתון לכפר חדש שנוצר ע"י בארי־טוביה בשם כפר־וארבורג, על שטח של 25 דונם. אחרי בירור השאלה נמצאו רק שבעה חברים שעברו לשם ובנו מחדש את משקם, השאר הסתלקו. אם מפני שנדרש מהם לעלות על חשבונם הם, ולהקים באמצעיהם גם בניני־דירה, גם אינבנטר חי ודומם ואם מתוך הרגשה של התקשרות למקום, לחלקת הקרקע הקטנה, שהשקיעו בה כל כך הרבה עמל, זיעה ומרץ. רבים מאתנו התקשרו למושבה הגדולה שבכל זאת פירנסה אותנו כל השנים בצורות שונות.

מתישבי כפר־גבתון באו מצדם למוסדות בהצעה: לרכוש אדמה נוספת מאדמות הסביבה למען ביסוס המשקים ופיתוחם במקום.

עזיבת הנקודה, על כל פנים אינה באה בחשבון, כי אם יציאה אל המרחב לאחר המלחמה ועם שיפור ענף הפרדסנות בארץ

כפר אז"ר

ב־26 בדצמבר 1932 נתקעה לראשונה המחרשה באדמת כפר־אז"ר, מושב המשתרע על שטח של אלף דונם אדמת חול־חמרה טובה לנטיעות וירקות, מקרקעות הקרן־הקיימת, בסביבת פרדסים דרומית לפתח־תקוה ולבני־ברק, נוף נהדר. במרכזו גבעה נשקפת על פני יפו, שכונת ברוכוב, כל הדרום, ראשון־לציון וחולותיה; סמוך לכפר הערבי הוריה, שכן לתל־לטוינסקי ולכפר־אונו. התקופה תקופת „הרווחה" בארץ, גמר מפעל נהריים וראשית העליה מגרמניה. החומר האנושי ותיק כולו, בני העליה השניה והשלישית, ומהם גם שהיו בגדוד העברי. מיד לעלותם על הקרקע החלו האנשים לזרוע, לשתול, לנטוע ולבנות ולהקים משק בחסכונות עצמיים בעיקר ומהלואות פרטיות ובנקאיות רגילות ברבית קצוצה, בזה גם מבנק הפועלים ומהבנק למשכנתאות. כפר־אז"ר לא קיבל תקציב מהמוסדות המיישבים עם עליתו על אדמתו, באשר לא הכירו עדיין במושב צעיר זה. ולא עוד, גם האדמה נקנתה מלכתחילה בכספם של החברים. רק אחר כך החזירה להם הקהק"ל חלק מכספי ההשקעה.

תחילה היתה המגמה, לפי רוח הזמן — פרדסנות, אולם הצלחת המתישבים הראשונים בגידול ירקות עודדה את הבאים אחריהם להמשיך בענף זה ולראות בו את הגורם העיקרי במשק. מאין תקציב הסתבכו החברים בחובות. חלק נכשל, אולם רובם הגדול ממשיך בעמלו בעקשנות. ביולי 1933 עולים לחרוש חריש ראשון באדמה הנוספת שמעבר לתל־ליטוינסקי. הבידואים המעטים שנמצאו שם מפריעים. הענין עולה בהרבה כסף־פיצויים. ורק ב־10 באוקטובר אותה שנה נשלמה הקניה.

המושב הולך וגדל ובפברואר 1934 כבר נמצאים במקום 30 משפחות, שמהם גרים 16 בבתים, 12 בצריפים ו־7 עומדים בבנייה. באותו זמן נפתח גן־ילדים. הילדים המעטים שבגיל

ביה"ס נוסעים ללמוד לשכונת ברוכוב השכנה. נפתחה גם מרפאה במקום ומיד אחר זה גם צרכניה. כך הולך הישוב ומקבל את צורתו. תכנית משקית ממשית אינה עוד, מגששים ומנסים ענף זה ואחר. בינתיים מתבסס ענף הירקות. מקימים לולים, בונים רפתות. המוסדות עוד לא מצאו לאפשר להם לבוא לעזרת הכפר וכל עוד העבודה בעיר מצויה השקיע החבר את חסכונותיו מעמלו במשק.

עוד שנה נמשכה ההתפתחות המשקית. בחורף 1935 ואביב 1936 עלו למקום חברי „ארגון־ברנר" שהתארגן מפועלי פ"ת ורחובות. הישוב הגיע אז ל־72 יחידות משקיות. שנת 1936 מהווה שיא בהתפתחות המשקית של הכפר. החברים מעבדים שטח גדול של ירקות, הרפתות גדלות וכן גם הלולים. זוהי השנה הראשונה למאורעות ובאין ירק ערבי נמכרים יפה גם הירקות שלנו. בעיקר התפרסם אז הכפר בתפוחי־האדמה שלו. גם סוחרים ערבים שאלו ב„תנובה"־ת"א על תפוחי־אדמה של כפר־אז"ר. גם שמו של תות־הגינה שגדל בכפר־אז"ר יצא לתהלה, ותפש מקום חשוב בענף הירקות.

התוצאות הטובות של שנת 1936 עודדו את החברים וב־1937 הוגדל עוד יותר שטח הירקות בכפר. והנה בא משבר. העונה הכזיבה: היבול הכללי היה יפה והשוק הוצף בירקות ערבים. שקים מלאים תפוחי־אדמה היו מונחים, כאבן שאין לה הופכים עד ש„תנובה" מצאה להם קונה. חלק נרקב. המחירים היו ירודים, גם מחיר החלב ירד, באה האכזבה. הגרעון בענף הירקות הגיע אותה עונה ל־4 אלפים לא"י, בערך. ממילא גדלו גם החובות. כתוצאה מזה נכנסנו בהסתבכות כספית קשה ובשלה הורע גם המצב החברתי בכפר. חסרה יד מרכזת ומורגש היה פירוד לבבות.

סוף־סוף התחילה הסוכנות לטפל בכפר. 40 חברים הוכנסו לחשבון התקציב. המרכז החקלאי עשה את מיטב מאמציו לחלץ את הכפר מהמיצר. אין לומר שעזרה זו הביאה לידי הקלה בעלת ערך בגלל שיטת ההקצבה שבאה קמעה קמעה ובעיקר משום שההלוואות של הסוכנות לא ניתנו בזמן הדרוש כי אם באיחורים — הלך המשבר ונמשך גם בשנת 1938. המחירים היו שוב ירודים וכתוצאה מכך צמצום יתר של שטחי הירקות, הרפת והלול. יאוש, אכזבה ודכאון שררו בכפר ומעל לכל עמדו הספקים ודרשו את שלהם ולעתים אף היו מאיימים במשפטים ובעיקולים.

המצב הקשה עורר תגובה מצד הכפר ומעז יצא מתוק. הכפר החליט לשפר את מצבו. על סדר היום העמדה שאלת הריגוליציה של החובות. הדעה הכללית ששררה אז היתה לבוא לידי סידור עם הבנקים והספקים העיקריים. ומאידך להפסיק את שיטת ההלוואות ולהתחיל הכל מחדש ובשיטה חדשה, לבנות על יסודות אחרים, אטיים יותר, אבל בטוחים. ואמנם בעקב כמה אופרציות ופעולות עזרה מצד הסוכנות והמרכז החקלאי וכן בהדרכת התנועה הצליח הכפר להביא לידי ריגוליציה את החובות העיקריים, שהעיקו ביותר ולשאוף רוח במקצת. מאז מתחילה רוח חדשה בכפר. התלבטויות להטבת המשק, רצון כללי לליכוד, להתגבר על הקשיים ולצאת למרחב — זהו הקו המסמן את שנת 39. ובזה נגמרה תקופת המשבר הגדול שנמשכה 3 שנים עד פרוץ המלחמה.

באביב 1942 באה הטבה כללית במשק. מחירי הירקות עלו ומצד שני נעשו מחירי האספקה ללול ולרפת יציבים יותר בלי התנודות הגדולות כמקודם. ושוב באה התרחבות גם בשטח הירקות וכן גם ברפת ובלול. מצב הרוח נשתפר. חברים החלו לפרוע חובות גם למוסדות וגם לפרטים.

שנים אלה הן שנות התגברות ועמידה מאוששת בתוך המשק שיצא שלם מתוך כל

הכשלונות וההצלחות, עליות ומורדות אשר ליוו במשך השנים את כפר־אז"ר. מאז חדלו לנסר באוירת הכפר כל אותן השאלות על תכנית משקית אשר הטרידוהו עד כה. לאט לאט פיכו החיים ובאופן טבעי התפתח משק מיוחד באפיו מפאת הקרבה לתל־אביב, זה השוק הגדול ביותר בארץ שהשפיע עליו במישרין. משק המבוסס בעיקר על ירקות, לול ורפת — כזהו כיום משק כפר־אז"ר.

בסוף שנת 1944 היו בכפר 370 נפש מהם 135 ילדים ונוער.

הכפר עם כל קרבתו לעיר מצטיין בחתירה שלו לקראת חיים הקלאיים, חיפושי דרך להרחבת המשק, הכנסת זני ירקות ועופות חדשים וכו'. הדרך ברורה: לעבוד ולעמול כל איש, אשה וילד בחריצות ובמרץ כנמלים יום ולילה, ללא חדול, ולבנות לאט, אבל ביסודיות, פחות מהלואות ובעיקר מחסכון זיעה ועמל־כפים. זהו המציין את התקופה של השנים האחרונות.

נטעים

ראשיתו של מושב נטעים בארגון „ותיקים" שקם בתל־אביב ב„ימי הסיוע", עם המשבר וחוסר־העבודה שלאחר העליה הרביעית. עשרות חברים מהעליה השניה התלקטו אז בתל־אביב. סלדה נפשם בסיוע שניתן למחוסרי־העבודה ותבעו לעצמם עבודה במקום סיוע כספי. לא בנקל ניתן מבוקשם. נדרשה היאבקות ממושכת עד שסודרה להם עבודה, לרוב משותפת. תוך כדי עבודה משותפת זו התגבש מתוכם ארגון להתישבות. שאליו הצטרפו חברים ממקומות שונים בארץ והוקם ארגון ה„ותיקים". שטח אדמה שנרכש ע"י הקהק"ל בואדי ריזיקאס, בין ראשון־לציון ונס־ציונה לצד הים, הוקצה להתישבותם. כשהחלה בשכנות לשטח זה נטיעת פרדס „גן־רווה" עבר רוב החברים לעבוד בו, כדי להיות קרובים למקום התישבותם.

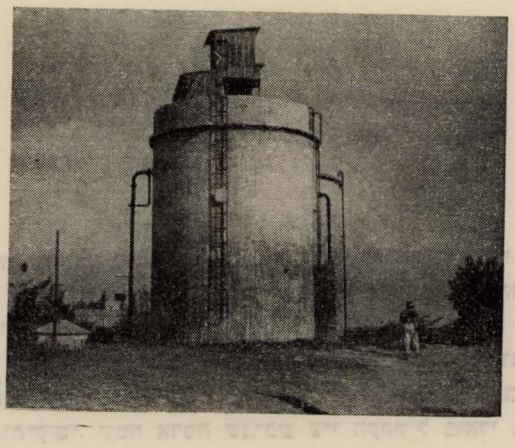
לאחר אכזבות רבות נכללו בתכנית התישבות האלף. התקציב להתישבות זו היה כידוע מצומצם מאוד. למשק־העזר נקבעו בו שלוש־עשרה לא"י וגם אלה לא הגיעו לידיו של החבר, כי הוצאו להכנה והחברים היו מחוסרי אמצעים. „עזרת קרובים", שבתכנית הכללית ייחסו לה חשיבות, לא באה כאן בחשבון. רוב החברים היו עשרות שנים בארץ ולא היה להם כל קשר עם החוץ, כזה שהיה עוד לעולים החדשים. במצב זה נאחזו בחלק השני של התכנית — עבודת־חוץ, ויהי להם היום לעבודה בחוץ ושעת בין־הערביים להקמת המשק. אף על פי כן עלה בידי החברים לגדל פרדסים משובחים, אשר בשנים הראשונות לפריונם הכניסו, על אף המחירים הירודים,

סכומים ניכרים. היתה גם התחלה למשק־בית, בעיקר בענף הלול. הסיכוי הנכסף של השתחררות מעבודת־חוץ נראה כהולך ומתגשם.

עם פרוץ המלחמה נהפכה הקערה על פיה. הענף העיקרי, הפרדס, היה „אוכל ואינו עושה"; הרחבת הענפים האחרים לא היתה אפשרית מפני השטח המצומצם: 10 מתוך 14 הדונמים נטועים פרדס. ההוצאות הפרטיות והציבוריות גדלו. במצוקה זו לא נשארה לרוב החברים דרך אחרת מאשר להתרכז שוב בעבודות־חוץ ושוב להפריש חלק ניכר מההכנסה להחזקת הפרדס. העבודה בערבים לא היתה אפשרית עוד, אם משום מצב הבריאות, אם משום תנאי העבודה. הדעה הנפוצה על „התעשרות" החקלאים עשתה גם היא את שלה. ללא כל התחשבות במצבו המיוחד של מושב זה גדלו התביעות והדרישות מצדדים שונים, אשר לא תמיד היתה אפשרות להסתלק מהן. השפעת המצב על הווי המושב היתה שלילית. יש חברים הנעקרים בתנאים אלה מתוך הווי המושב, אם גם נשארים יושבים בתוכו. יש גם שעברו לגור בעיר.

חשובה במיוחד תגובת הנוער על מצב זה, הנוער שברובו אינו רואה גם לעצמו אפשרות של אחיזה במקום וחושב על דרכים אחרות לעתידו. הנוער הבוגר נמצא בצבא. הדרך לתיקון המצב הזה — הרחבת המשק והגדלת המושב ע"י תוספת קרקע. הדבר אינו קל, אבל יש לעשותו בכל מחיר. מכאן פתח לפתרון כל יתר השאלות.

במושב 172 נפשות מהם 71 ילדים ונוער.

כפר־ורבורג

באוקטובר 1939 עלתה לכפר־ורבורג הפלוגה הראשונה, 12 חברים מארגון „מנחם", והתחילו בבנין הכפר.

עשרות אחדות מפועלי המושבה רחובות וסביבתה התארגנו לשם התישבות על הקרקע בצורת מושב־עובדים, רובם יוצאי קיבוצים וקבוצות. הוצע לארגון לעלות לשם כיבוש אדמה שנקנתה בדרום הארץ לרגלי הרי חברון. האדמה נועדה להקמת ישוב על שמו של מנחם אוסישקין ז"ל במלאות לו שבעים שנה, על כן נקרא הארגון בשם ארגון „מנחם". המקום הזה היה מבודד מישובים עבריים, בחורף היה מנותק על ידי זרמי המים בנחלים. בינתיים פרצו המאורעות. פעמיים עלו החברים לכבוש את הנקודה ולהקימה ופעמיים נאלצו לעזוב את המקום לפי דרישת האחראים למצב. לאחר משא־ומתן בין המרכז החקלאי והנהלת אמיק"א קיבל הארגון על עצמו להתישב ליד המושב בארי־טוביה, לאחר שבבארי־טוביה התגלו מים רבים וחברי המושב הפרישו חלק מאדמתם להתישבות חדשה. חברת אמיק"א החלה בהקמת הכפר על אף המצב הכלכלי הקשה שהיה בימי מלחמת חבש.

בראשונה עלו למקום 40 משפחות חקלאיות ועוד 6 משפחות מעובדי־הציבור, שהקימו להם בתים ומשקי־עזר על 2½ דונם. השטח הכללי של המושב הוא 1850 ד'. יחידת המשק היא 25 ד' כמגרש על־יד הבית. הפרדס בן 160 דונם, שנרכש מבעליו הקודמים, מתחלק ל־2 דונם ליחידה בערך.

ברובו של התקציב שניתן לכפר השתתפה חברת אמיק"א ובחלקו הסוכנות היהודית. הודות לכך שלמקום עובדה תכנית מראש וסודרו מכוני מים והשקאה מסודרים ומושלמים ושהתקציב ניתן בבת־אחת, ונוסף לכל זה ניתנה גם הדרכה מסודרת, — ראו המתישבים ברכה רבה במפעלם.

הכפר נושא את שמו של הנדבן הידוע פליקס ורבורג מאנשי הסוכנות היהודית באמריקה.

ענף הרפת התפתח בראש ענפי המשק. כל חבר קיבל פרה ועגלה או מבכירה. כיום נמצאים ברוב המשקים 6—7 ראשי־בקר. בכפר יש כיום: פרות חולבות — 140, מבכירות — 53, עגלות — 80, סוסים — 50 ו־2 פרים. בשנים האחרונות נפסקת קנית פרות החלב מהחוץ וע"י גידול פנימי נמרץ עלה מצב הרפת ולענף זה צפויים סיכויים גדולים. תוצרת החלב בשנת תש"ד הגיעה ל־473.700 ליטר, שערכם בכסף — 21.500 לא"י. נמכרו עגלים בסכום של 720 לא"י, העגלות נשארו לגידול במקום.

הלול: בחמשים משקי חברים מקיימים לולים, שבהם 5000 תרנגולות מטילות, 2000 פרגיות. בתש"ד הגיעה ההטלה ל־208.900 ביצים. גם בענף זה יש לציין אותה התופעה שבענף הרפת — עליה מתמדת. הענף הזה תופס גם הוא מקום נכבד במשקנו, אם כי קשה בימי המלחמה לקבוע את מידת הרנטביליות שלו מתוך התנודות הרבות במצב השיווק.

תפוחי־אדמה: בשנה האחרונה זרעו מתישבי הכפר שטחים גדולים וחכו למחירים טובים, אבל מפאת התנודות גם במצב המחירים של תפוחי־אדמה נתבדתה התקוה. נזרעו במשך השנה: תפוחי־אדמה סתויים בשטח של 100 ד' — 100 טון, שערכם 4000 לא"י; תפ"א אביביים — 170 דונם, 250 טון — 8000 לא"י.

מלפפונים וירקות: סעיף זה הוא אחד החשובים במשקי הדרום, אם כי המומחים יעצו לא להרבות בשנה זו בירקות. המלפפונים נתנו הכנסה טובה, באשר גידולם מצטיין באיזור באר־טוביה וכפר־ורבורג. ירקות ומלפפונים הכניסו ביחד סכום של 4000 לא"י.

המטע: כאמור, יש לכפר כולו 160 דונם פרדס נושא פרי המתחלק לשני דונם לכל יחידת משק. ענף זה גרם במצב של מלחמה וחוסר אכספורט — הפסד. אולם יש תקוות לשיפור המצב בעתיד, כאשר ענף ההדרים בכללו ישוב לתחיה. עצי־הפרי בכפר תופסים 70 דונם, מהם שזיפים, תפוחים, אגסים ושאר הפירות למיניהם. הכפר קיבל מדריך המטפל באופן יסודי בענף זה. סכום ההכנסה הכללי משיווק התוצרת של הכפר בשנת תש"ד הגיע איפוא ל־44.170 לא"י.

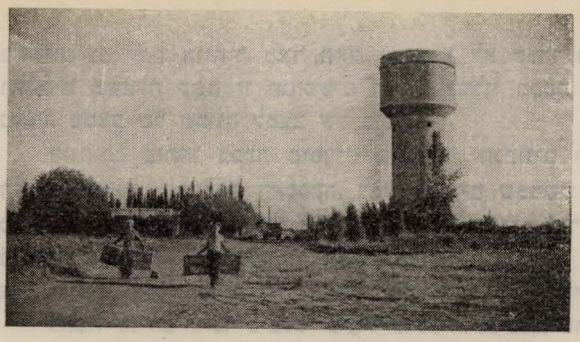
מים: החברה מעסיקה בקביעות עובד אחד המפקח על שתי בארות, בפרדס ובכפר. תפוקתה של הבאר בכפר היא 400 ממ"ע לשעה. הבריכה מכילה 1000 ממ"ע. החברים השתמשו בשנה האחרונה ב־679.870 ממ"ע מים.

הישוב: בתש"ג נוספו לכפר 11 חברים, כולם היו שנים בהתישבות בכפר גבתון ע"י רחובות ועזבו את המקום מתוך שאיפה להתישבות מלאה. נמשך עוד משא־ומתן על הגדלת הכפר עד שבעים משפחות חקלאיות. לסוף שנת תש"ד מנה הישוב 60 משפחות: 50 חקלאיות, 10 עובדי־ציבור (מחוץ למורים בבית־הספר המשותף, אשר גרים כולם בבאר־טוביה). מספר הנפשות — 245, ביניהן 13 הורים.

גן־הילדים ובית־הספר: בגן־הילדים 34 ילדים, 41 ילדים בכיתה א'. הילדים הקטנים לומדים במקום בגלל הקושי לשלוח את הילדים מהגן ומכתה א' לבאר־טוביה. כל ילדי שאר הכתות מבקרים בבית־הספר המשותף בבאר־טוביה. עם גידולו של הכפר תתעורר בודאי הבעיה של הקמת מוסדות חינוך במקום לכל הפחות עד הכתות הגבוהות.

הכפר בהתפתחותו הבריאה והמהירה יכול לשמש דוגמה ומופת לישובים רבים ולהוכחה נאמנה, שישוב המוקם בתכניתיות, בהדרכה נכונה ובציוד מספיק יכול להתקיים ברווחה ולכסות את ההשקעות הכספיות שהשקיעו בו. ואף זאת, ששטח קרקע, שהכניס בקושי 70—60 ק"ג חיטה מדונם, יכול לפרנס בתנאי השקאה ותיכון מתאימים ישוב גדול ההולך ומתפתח לחיי עבודה, יצירה ורווחה.

כפר־סירקין

מזרחה לפתח־תקוה, סמוך למסילת הברזל חיפה—לוד, קרוב לתחנת ראש־העין ובמרחק לא רב ממורדות הרי יהודה, שוכן כפר־סירקין. בצאתך מפתח־תקוה לכפר־סירקין וברדתך מהרמה הקטנה שבדרך, מתגלה לעיניך הכפר כישוב גדול, רב מידות. אולם בבואך למקום מתברר לך כי כמה טורי בתים הם שכונה נפרדת לעצמה הנושאת את שמו של בילינסון, כמה בנינים הם של מחנה הצבא והיתר הם בתי כפר־סירקין; אך עם זאת גדול גם כפר־סירקין לעצמו ובתוך גבולותיו בלבד יש 140 בית כמספר משפחות הכפר, פרט לבניני הציבור.

הכפר עודנו צעיר. 7 המשפחות הראשונות עלו בימי מאורעות 1936. היוזמת ליצירת הכפר היתה קבוצת חברים, מפועלי פתח־תקוה ששאפו ליצור ישוב המתקיים על יסוד משק עצמי קטן ועבודה שכירה במושבה הקרובה. רוב החברים אמרו לרכוש את הקרקע באמצעים עצמיים. אך לאחר שהתקשרו לקניית השטח הכירו לדעת, כי יקשה להם לבדם לשאת בעול זה והקרן־הקיימת קנתה עבורם את הקרקע על יסוד השתתפות החברים בסכום של 45 לא"י לכל יחידה.

הגרעין התרחב, קלט חברים חדשים, ובאחת האסיפות של הארגון הוחלט לקלוט 50 חברים נוספים מבין עולי גרמניה.

חלוקת המגרשים היתה לפי הגרלה. מספר המגרשים הוא למעשה 180; 40 מגרשים עומדים פנויים עדיין. גודל כל מגרש 5 דונם, כפי שעלה בדעת הראשונים. הבתים נבנו על יסוד הלוואות חלקיות מטעם „בתי כפר" ואגרובנק, ובס"ה 100 לירות הלואה ב־7% רבית. כל בית עלה קרוב ל־300 לא"י; כמאתים לא"י הוסיף, איפוא, כל חבר לבנין הבית מחסכונותיו הפעוטים מעבודה מאומצת, נוסף על שעות העבודה בחוץ. גם הסידורים במגרש, ז. א. אינסטלציה, לול קטן, התחלה של רפת, נטיעת עצים וכדומה, נעשו לפי יכלתו של כל פרט. מהמוסדות לא קיבלו כל עזרה לצרכים אלה, פרט לחברים עולי גרמניה. הללו נעזרו ע"י התאחדות עולי גרמניה עד לסכום של 250 לא"י לכל אחד.

רוב החברים בכפר — שאיפתם להרחיב את המסגרת המושבית, ולצאת ממצב של שיכון למחצה ולעבור לצורת התישבות מלאה. 5 דונם אדמה, זה על כל פנים שטח שהוא למעלה מהצורך לשיכון בלבד, וחבל על אדמה טובה כזאת, אדמה שחורה כבדה וברוכת מים, שאינה מנוצלת כראוי. על שטח זה ניתן לפתח משק יפה הן לגידול ירקות והן למספוא בשביל בעלי־חיים ברפת. אך אין חלקה כזו מספיקה כדי אפשרות קיום מלא. מאידך, עיבוד מלא של שטח כזה דורש זמן רב ואיננו מאפשר התקשרות קבועה לעבודת־חוץ שצריכה אף אחרי זה להשאר כמקור העיקרי להשלמת אמצעי הקיום.

סמוך לפרוץ המלחמה התקשר הכפר מבחינה ארגונית בתנועת המושבים, כי המחשבה הציבורית כאן פעלה, כאמור, בכיוון לדרך מושב־העובדים. ביקשו הוספת קרקע, לפחות כדי מכסה של 10 דונם ליחידה. ובאין אפשרות לעת־עתה להשיג קרקע נוספת באה הצעה לנצל את 40 המגרשים של אלה מהחברים אשר לא עברו לחלקותיהם. ישנם במקום עוד כמה שטחים קטנים נוספים, הבאים בחשבון כתוספת־קרקע חלקית. אבל תוספת חלקית היא בעייה קשה מכל

הבחינות. גם ענין הויתור מצד ה־40, שעדיין לא עברו הנה, איננו דבר קל. ואנשי המקום מתלבטים בשאלה קשה זו ומחפשים דרכים למלוי מכסת הקרקע ההכרחית כדי להעביר את הנקודה ממצב של שכונה למצב של מושב.

בינתיים פיתחו בכפר מוסדות כלכליים, הנתונים להתרחבות ועליה מתמדת. המחזור החדשי הממוצע, במחלקת האספקה, לבעלי־החיים שבמשק וזבלים חימיים מגיע ל־2500 לא"י. במקום 96 ראש בקר, 109 עזים, 7500 עופות מטילות, פרט לעופות לבשר מכל המינים. זהו רכוש החברים הקשורים במחסן האספקה המשותף „גדיש". מחוץ לזאת יש בכפר מחסן אספקה נפרד, שיצרו להם חלק מעולי גרמניה, הקשור ב„טנא" (ולא ב„תנובה" דוגמת „גדיש").

כאמור 50 הם החברים בכפר מעולי גרמניה. 30 מהם שותפים לכפר בכול, כרוב החברים, רק 20 משפחות נבדלו ועשו סידורים כלכליים לעצמם, אך בשאר הדברים, מחוץ לאספקה, משותפים הם עם כולם. גם ביחס לזכויות וחובות במושב הועד הוא אחיד. מכון המים, בית־הספר וכל שאר המוסדות משותפים לכולם במידה שווה.

מצב מחסן האספקה הכללי „גדיש" — איתן. המחזור גדול. ביכלתו גם לתת מפרעות לחברים לשם הרחבת ענפים. לפני זמן־מה הוקם בנין גדול העולה 1200 לא"י. הכסף לבנייה בא מרווחי האגודה. גם כל סוגי האספקה עולים כאן, באופן יחסי, בזול יותר, מאשר בסביבה הקרובה.

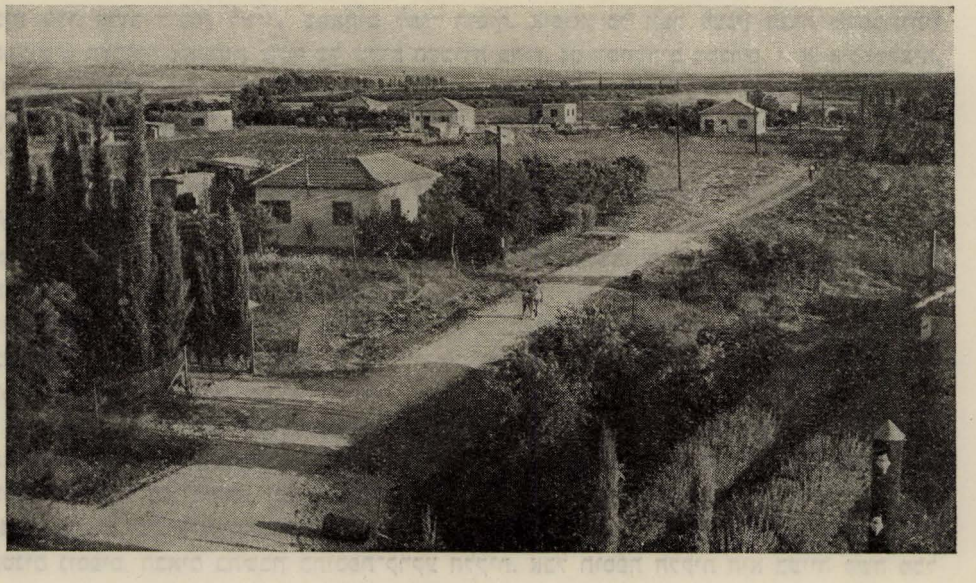
המסים הפנימיים בכפר, הודות למספר הגדול של מתישביו, נמוכים מאוד בהשוואה למושבים אחרים.

מספר הנפשות בכפר הוא — 503 מגיל 13 ומעלה; 200 עד גיל 13. בית־הספר משותף עם שכונת בילינסון. הלימודים הם לע"ע בצריף גדול. עומדים להתחיל בבנין בית־הספר אשר ישא את שמו של ברל כצנלסון ז"ל.

מים יש כאן בשפע, שתי בארות נותנות 400 ממ"ע לשעה. המים זולים באופן יחסי, אולם עדיין אין משתמשים בכל כמות המים שאפשר להפיק מהבארות.

רבים עצי־הפרי במקום. עד כה יש 10.000 עץ מכל הסוגים.

למעלה מ־20 משפחות חיות מהמשק ואינן נזקקות לקיומן לעבודות חוץ, וזהו משא נפשם של כל שאר חברי המקום.

כפר־אוריה

אדמת כפר־אוריה נרכשה כשנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. זמן־מה נעבדה האדמה על־ידי פועלים זמניים, בעיקר מפועלי חולדה השכנה ובהדרכת מנהלה, אח"כ עברה שמה לכיבוש מספר פועלים מחברי קבוצת עבודה — ממייסדי דגניה ב', ובתוכם היה גם א. ד. גורדון. הם גרו בבית החומה המוקף חורשה יפה ,אשר נרכש יחד עם האדמה מאת בעל האחוזה.

פינה יפה זו המשתרעת בראשוני המדרונים של הרי יהודה, משכה אליה את תשומת לבם של הפועלים השואפים להתיישבות ושל כל שוחרי התרחבות ובנין בישוב. מסיבות שונות עברה האדמה, כעבור זמן, לידים פרטיות ומאז החלה אי־הקביעות, החלופים והנדודים של תושבי המקום.

המאורעות של שנת 1929 הביאו אתם את חיסול הישוב בכפר־אוריה. כשנה אחרי אותו ליל הדמים, לאחר שרוב רכושם של אנשי כפר־אוריה הישנה נשרף ולאחר שהכל נשדד מהם, עזבו את המקום גם האנשים האחרונים. מאותו היום עד חידוש הישוב בזמן האחרון הוזנח כפר־אוריה. מי רכש את כל הרכוש של אותו הכפר? מי הביא את כל הפורענות על הנקודה ומי האריסים כיום על אדמת כפר־אוריה, הגרים עד היום הזה באותם שרידי הבתים שפעם גרו בהם יהודים? אין הדבר בגדר סוד, שכל אותם הערבים אשר עבדו פעם כפועלים אצל אנשי כפר־אוריה הישנה, הם אשר השתתפו במאורעות של שנת 1929, הם אשר שדדו — הם אשר גרים כעת בבתים שפעם גרו בהם יהודים והם האריסים המפריעים גם עתה לבנות מחדש את כפר־אוריה.

באותה שנת המאורעות, אשר גרמה לעזיבת כפר־אוריה, עלתה לארץ קבוצת עולים בת 50—60 איש מעדות המזרח, מקורדיסטן, ושאיפתם היתה להתישב בכפר. בהתחלה הסתדרו בעבודה בירושלים. הם היו היהודים הראשונים שביכלתם היה להסתגל לכל עבודה ובכל מחיר. לא מעט סמכה עליהם מועצת פועלי ירושלים בכיבוש העבודה במחצבות העיר. האנשים העמלים האלה היו מוכנים לכל, הסתגלו לכל ובתוך זה גם למצבים המיוחדים של הארץ בזמן מאורעות 1929. תוך שאיפתם להתישבות התארגנו לארגון בשם „קדם".

באוגוסט 1944 עלו חברי ארגון „קדם" על אדמתם, על האדמה שעברה לקהק"ל, בכפר־אוריה הישנה. מלאטרון שליד ירושלים מובילה הדרך בין ההרים וסלעים לכפר־אוריה. מרחוק, על ההר, נראים ליד חורבות הבתים הישנים מספר אהלים. זוהי התחלת ההתישבות המחודשת. הכפר נמצא על גבעה וסביבו כ־14 כפרים ערבים, שאנשיהם רגילים היו לרעות את בקרם באדמות כפר־אוריה. הנוף יפה מאוד, הסביבה ברובה הררית ובמיעוטה מישור. ישנם כמה מעיינות מים,

שאחדים מהם מעינות אכזב, ורק באחד נובעים המים במשך כל השנה ומשמשים מי־שתיה. ישנה אפשרות לרכז את כל מי המעיינות ומי הגשם בבריכות גדולות ולהעלותם לנקודה. לפי התכנית המשקית המשוערת באים בחשבון מטעים, כרמים, רפת, לול ופלחה. לעת־עתה עלו רק 30 משפחות, תכנית הכפר היא ל־50 יחידות, שכל אחת מהן תקבל 50—60 דונם. נגשים לבנין 30 בתים. „המלבן" מוציא את עבודת הבנין לפועל. הבתים יוקמו בין החורבות והשרידים של כפר־אוריה הישנה, שבהם גרים כיום הארִיסים הערבים. השנה זרעו חלק מתבואות החורף ותבואות הקיץ, אך מסיבות מקריות לא הספיקו לזרוע הכל.

חידוש הישוב בנקודה זו על־ידי אנשים אלה המסתפקים במועט, הברוכים בבנים ואשר כל משאת נפשם היתה להשתחרר ממחצבות ירושלים ולהקים להם בית ומשק, הוא מפעל אשר יעמיד בנסיון את חלוצינו מיוצאי ארצות המזרח ואת יכלתם להקים ישוב בריא בארץ. מצבם הכלכלי אמנם קשה עתה מאוד. המשפחות נמצאות בירושלים והגברים עלו על אדמתם. מקור פרנסתם הוא מעבודת הכשרת הקרקע וריכוז מי השתיה, הנעשית על חשבון הקהק"ל, וכן מעבודת הבנין שעומדים להתחיל בה. בינתים מקבלות המשפחות סכומי כסף ממחלקת ההתישבות ע"ח הון חוזר וההוצאה היא כפולה. לאחר שהמשפחות תעבורנה למקום תבוא הקלה מסוימת וחלק מהנוער יוכל לעזור בהקמת המשק והרחבת בניני הדירה המוקמים כעת בצמצום רב.

המוסדות נדרשים להדריך ברצינות יתר את אנשי עדות המזרח, במיוחד את אנשי כפר־אוריה, אשר בהם תולה תקוה כל העדה הקורדית, וכשלון הארגון ככשלון העדה הקורדית ייחשב. המתישבים דורשים גם מתנועת המושבים לקשור אתם קשרים אמיצים, להדריכם בדרכי המושב וחייו החברתיים והכלכליים. יש בטחון, שבעקבות ארגון „קדם" יוקמו ארגונים חדשים מעדות המזרח, מיוצאי קורדיסטן וצאצאיהם. בטיפול מתאים עתידה הראשית המצערה לשגוא ולהתרבות.

השרון

כפר מל"ל

העוברים בדרך תל־אביב—חיפה יתרשמו במיוחד מיפי השדרות של עצי הקזרינות התמירות המטילות צל־מנוחה בצהרים ונוסכות קסם מיוחד על הסביבה כולה בלילות־ירח. בשאלך לשם המקום, יש ויענו לך: „כפר־מל"ל", הוא המושב הנושא את שמו של משה ליב לילנבלום מראשי חבת־ציון וממחשיבי דרך ההתישבות והקשר עם האדמה בארץ ישראל, ויש אשר יענו: „עין־חי" הוא השם הקדום, אשר הותיקים בארץ יזכרוהו היטב — באשר „עין־חי" היא האם לכל ישובי האיזור הזה הכולל את ירקונה, רמתים, הדר, רמות־השבים וכפר־מל"ל.

עין־חי — כפר־מל"ל: זהו פרק היסטורי מיוחד בישוב.

שנתים, שלוש שנים לפני פרוץ המלחמה העולמית הראשונה קנו אכרי פתח־תקוה כמה אלפים דונמים אדמה במרחק לא רב ממושבתם. הערבים קראו למקום שנקנה „חור־איל־חי" (חור הנחשים). האכרים שנו את השם „לעין־חי". חברת חובבי ציון קנתה חלק מהאדמה הזאת, כ־400 דונם, לשם סידור משק עזר לארבעים פועלים, שיהיו קשורים לעיבוד כרמי השקדים בפתח־תקוה והסביבה. כי זאת היתה אז, בכלל, תכניתם של חובבי ציון, לישוב פועלים בארץ. ערבי הסביבה ספרו כי הכפר חור־איל־חי שהתקיים פעם על האדמה הזאת גוע ונחרב, עקב מחלת הקדחת שהיתה נפוצה בסביבה. אחר רכישת הקרקע עברה למקום קבוצת פועלים; הקימו צריף למגורים. וחברי הקבוצה עבדו את מטעי השקדים שנוטעו ע"י אכרי פתח־תקוה לעצמם וגם בשביל בעלים יהודים שונים שהיו בחוץ־לארץ.

תוך שנות המלחמה הקודמת גברה מאוד המצוקה במקום; כרמי השקדים הוזנחו, ועל הקבוצה נגזר להתפזר (על חברי הקבוצה נמנו הסופר הפועל לואידור ז"ל שנהרג במאורעות מאי 21 יחד עם ברנר; צבי שר מחללי תל־חי, ויבדלו לחיים כמה חברים ותיקים מתנועת העבודה וההתישבות בארץ).

לאחר גמר המלחמה עברה אדמת חובבי ציון יחד עם אדמת בעלים פרטיים אחרים לרשות הקרן הקיימת וצפה תכנית להקים כאן מושב עובדים, דוגמת נהלל וכפר־יחזקאל שעמדו להיוסד באותו זמן.

החומר האנושי שהתלכד ליצירת המושב החדש בא בעיקר מחברי הגדוד העברי. לשם ישוב הנקודה עלו 14 חברים חיילים משוחררים ו־6 חברים מותיקי העליה השניה, מהם שנים מחברי הקבוצה הראשונה שהיו במקום. המתישבים החדשים השתכנו בצריף הגדול, בו גרו חברי הקבוצה, החלו לבנות גם 3 בתי אבן. באחד הבתים נכנסו כבר לגור; והשנים הנותרים עמדו

בגמר בנייתם, — כשפרצו מאורעות מאי 1921, נאלצו המתישבים לעזוב את נקודתם החדשה, כשם שגם אנשי המושבה כפר־סבא עזבו אז את המושבה; כי מפתח־תקוה הזהירו אותם שאין תקוה לקבלת עזרה מהם. הצריף עלה אז באש; גם בגורן שולחה אש ע"י הערבים; 3 הבתים נהרסו, רק הקירות נשארו עומדים.

מצב הבטחון היה גם קודם לכן לקוי במאוד; אירע שהתנפלו שודדים על הנוסעים בכמה עגלות העירה ושדדו את הבהמות. המתישבים החדשים רדפו אחריהם עם נשק ביד והצליחו לקבל חזרה את הרכוש הנשדד. התנכלות השכנים למתישבים היתה תופעה שכיחה. אולם אלה שאומנו בגדוד העברי לאחוז נשק ביד ולהשתמש בו, ידעו להשיב מלחמה שערה בכל מקרה.

כשוך סערת המאורעות חזרו המתישבים לישובם החדש, ששמו שונה בינתים, באספה כללית, בהשתתפות אוסישקין ז"ל ולפי הצעתו, — לכפר־מל"ל. הישוב גדל בינתים והגיע ל־40 מתישבים.

היסוד המשקי להתישבות היה משק מעורב, מתוכן למזרע דגנים: שעורה, חטה, תירס וחציר לרפת. אם כי האדמה קלה באיזור זה ואיננה מתאימה ביותר למזרע דגנים. מים לא היו במקום, והיה הכרח להביאם מכפר־סבא הערבית במרחק 3 קילומטר מהמושב. נגזר, איפוא, על המשק לשתות מים במשורה, ומי השקאה לא היו כלל בנמצא.

גודל השטח ליחידה נקבע ל־63 דונם. מצב הבריאות היה ברע. הקדחת פשטה ורבתה וחוסר תחבורה נוחה הכביד על המתישבים. אף על פי כן דאגו לשיפור נקודתם החדשה. השדרה הנאה שלאורך הכביש, — נטעוה שנים רבות לפני היות כביש סלול במקום. את השתילים הרכים השקו במים שהובילו בעגלות ממרחקים. מצב המקום שופר לאחר קדיחת הבאר הראשונה ע"י הקהק"ל וכמות המים שהעלתה השביעה רצון. עם גלוי המים עלתה שאלת האינטנסיפיקציה והגדלת מספר המתישבים על אותן החלקות. החלו בנטיעת פרדסים בעזרת הלואות מהמוסדות המישבים. קודם לכן נטע כל אחד 10 דונם כרם בעל, אך לאט לאט עברה נקודת הכובד של המשק אל ענף הפרדס והשלחין. ההתרחבות הניכרת של המושב באה בשנת 31—1930, שבה נוספו 16 משפחות. המושב מונה עתה 56 יחידות משק.

אנשי כפר־מל"ל לא הסתפקו בקליטת מתישבים חדשים: הם הפרישו כ־1000 דונם מהאדמה שהיתה ברשות הכפר, ליצירת שני מושבים חדשים: ירקונה וגבעת ח"ן. חברי כפר־מל"ל לא קבלו כל פצוי לויתורם על שטחי קרקע אלה. יתר על כן: הם הפרישו גם חלק מאדמת הכרם שלהם — להקמת ישוב רמות־השבים, וחלק להקמת שכונת הפועלים ברמתיים. בעד אדמות הכרמים קבלו פצויים לפי הערכת המוסדות.

ל־56 יחידות המשק שטח של 1013 דונם; בתוך זה 470 דונם פרדס, 100 דונם כרם, השאר — לירק וירקות, בניני חצר וכו'. למעשה גרות במושב 102 משפחות. ההבדל בין חברי המושב לבין יתר התושבים הוא בזה — שלמספר התושבים יש חלקות אדמה ליד המושב, שהן ברשות הקרן הקיימת ומיועדות למשק־עזר בלבד. ויש גם תושבים זמניים שלהם אדמה פרטית בסביבה ושעוד לא עלו להתישב עליה. מספר הנפשות של חברי המושב הן — 236, מזה 107 ילדים. אם נצרף יחד את כל תושבי כפר־מל"ל, כלומר, את התושבים שאינם חברים — יהיה מספר הנפשות כחמש מאות.

מספר הפרות החולבות במשקי המושב הוא 54; עזים — 42; כמות החלב הנשלחות לשוק עולה על 11000 ליטר לחודש. עופות הטלה — 5000.

עד פרוץ המלחמה התקיימו החברים בעיקר על ענף הפרדס. בזמן המלחמה חכרו החברים שטחי קרקע בסביבה למזרע תבואות, לגידול ירקות ובעיקר אבטיח — אבטיחי כפר־מל"ל שמוניטין להם בארץ. אנשי כפר־מל"ל מעבדים בזמן האחרון למעלה מ־1000 דונם אדמה חכורה.

יש ומשלמים לירה וחצי, דמי חכירה לדונם לשנה. מעטים העובדים מחוץ למקום ולא בחקלאות. כשהפרדס ישוב לערכו המשקי כלכלי, יש סיכויים לכולם להתקיים מהמשק העצמי.

אספקת המים כסדרה. יש שתי בארות הנותנות 180 ממ"ע לשעה. שלוש בריכות וכל יתר הסידורים למכון המים.

מוסדות הכפר הם: צרכניה, מחלבה אזורית הנתונה לרשותה של תנובה. במקום ספריה גדולה ויפה; בית הספר המשמש את כל הישובים הסמוכים. בזמן הראשון השתכן בית הספר באחד מבניני הכפר, עתה בנוי הוא על גבולות המושב והוא שייך ל„אגודה לחינוך" המורכבת מכל הישובים הקשורים בו. לומדים בו למעלה מ־200 ילד. בית הספר נושא את שמו של יוסף אהרונוביץ ז"ל.

במושב מועדון בנוי לנוער עם מגרש של 6 דונמים למשתקים, וחורשה נאה נטועה ליד המועדון. גאות הכפר על הנוער. דור של בנים ובנות, הקשורים בכל נפשם ובכל מאודם למושבם. הם חקלאים מטבעם, וידם אמונה בכל עבודות הכפר. בשנות המלחמה התגייסו כמעט כל בני הנוער מ־17 ומעלה מי לצבא ומי לנוטרות. והדור השני לעבודה והתישבות במקום ממשיך בדרך אבות, ממריץ, מעודד ומחפש דרכים לאפשר התישבותם הקבועה של כל הבנים במקום ובסביבתו הקרובה.

גוש תל־מונד

שלושה מושבי־עובדים: חרות, כפר־הס, עין־ורד, שוכנים בצורת סגול מסביב לתל־מונד ומהווים גוש אחד של כפרים החיים חיי עמל ויצירה. ישובים אלה עוד לא הגיעו לידי השלמה ויציבות, אך התלכדותם לגוש ישובי אחד משמשת כשלעצמה גורם מסייע להתבססות והתפתחות בלתי־פוסקות.

הבוגרים אולי עוד זוכרים את יסודי־הכיבוש ועמל־ההתאחזות שהיו מיוחדים לכל נקודה ונקודה, אך בהפגשך עם הילדים הממלאים בוקר בוקר את כל הדרכים בסביבה כשהם נוהרים לבית־הספר המשותף בתל־מונד, נראה לך כאילו היה זה ישוב מעורה בקרקע־המקום מדורי־דורות...

רושם זה והרגשת־בטחון זו של הדור הצעיר בסביבה לא ביום אחד נקנו, כי אם ברוב עמל ומאמצים שכל ישוב יודע לספר עליהם רבות.

חרות

ארגון „חרות" להתישבות שיתופית קם לראשונה בשנת 1927 ברמת־גן. הימים היו ימי שפל בציונות, בעליה, בהתישבות, אבל הכמיהה ליצירה לא דעכה. החברים המתכנסים היו ברובם הגדול פועלי מושבות, אשר עם מצבם כפועלים שכירים השלימו רק לתקופת מעבר — את תוכן חייהם חזו ביצירה משקית עצמית בלתי תלויה במעבידים. ובהיותם פועלים במושבות המטעים שאפו לראות את מקום התישבותם באיזור זה. הם התוו לעצמם תכנית למשק שיתופי הבנוי בהתחלה על יסודות של השקעה עצמית, עד שיוטב המצב בקופת הקרנות הלאומיות ויבואו לעזרת המשק באמצעים לאומיים. לפי התכנית היו צריכים להתחיל בפעולה משקית ממשית שכל החברים ישתתפו בה במידה שווה בסכומי ההשקעה, ושאך חלק מהחברים יעבוד במפעל העצמי וחלק ימשיך לעבוד באשר הוא עובד עד אשר יאופשר הריכוז המלא של החברים במקום ההתישבות.

בפני מייסדי הארגון עמדה שאלת הקרקע במלוא חריפותה. הגיעו להצעה שכל חבר ישתתף בסכום של 20 לא"י בתורת הלואה לקרן הקיימת לשם רכישת קרקע, בתנאי שהסכום יוחזר במשך הזמן לחברים המתישבים ע"י הקהק"ל, או במזומן או שיזקף כמפרעה לתשלום דמי החכירה בעד הקרקע. לאחר שנרכש סו"ס השטח ניגש הארגון מיד למעשה ממשי. סודרה משתלה, קדחו באר. אולם למעשה חלפו כמעט 5 שנים מיום יסוד הארגון עד הנטיעה הראשונה על אדמתו.

בתקופת המעבר הממושכת היה הארגון נתון לא פעם במשברים חריפים, אף על פי כן לא פגה היזמה, ובהנתן האות ניגשו בכוחות רעננים להפרות את האדמה שנמסרה לרשות הארגון.

בראשית שנת 1932 החלונו בנטיעת פרדס משותף לכל חברי הארגון, בחשבון 3 דונם לכל משפחה, בתנאי השקעה ועיבוד שוים. חלק מחברינו עבדו אז בפרדס המשותף ויתר החברים היו עדיין מפוזרים בפינות שונות בארץ.

החברים שעברו למקום החלו מיד בהקמת צריפים ואחדים אף ניגשו לבנין הבתים, והכל על יסוד חסכונות מעמלם, ומהלואות בנקאיות ברבית לא זולה. הוקמו גם חצרות לעופות, גני־ירקות, ופה ושם נשמעה גם געיית פרה. קצב הגידול וההתפתחות היה מהיר למדי בהתחשב עם התנאים אשר בם היה עלינו לפעול. במשך שנתיים היו כמעט רוב חברי הארגון מרוכזים במקום. ביום הלכו לעבוד בפרדסי תל־מונד ובערב, לאחר שעות העבודה במשקי אחרים הוסיפו שעות לבנין משקם הם.

כעבור שנתים אחר הנטיעה הראשונה נטעו 3 דונם נוספים לכל יחידת משק, היה גם חלק מהחברים אשר ויתר על תוספת נטיעה זו. בעקבות הנטיעה השניה התפרק העיבוד המשותף גם במטע הראשון. הוא לא היה הכרחי עוד, כי רוב החברים היו כבר מרוכזים במקום וכל אחד יכול היה לטפל בעצמו בחלקתו.

עזרת ההון הלאומי, ואף זה לא באמצעות קרן־היסוד כי אם ע"י חברת פאז"א, אשר תנאי ההשקעה שלה הם הרבה יותר קשים מאלה של קרן־היסוד — באה רק בשנת 1938 בצורת פדיון ההלואות הבנקאיות אשר התחיבנו בהן בזמן קידום הקמת המשק והמצאת האמצעים להשלמת הענפים החסרים במשק.

כיום מונה הכפר 94 יחידות משק עם אוכלוסיה של 387 נפש, בתוכם 171 ילד.

רבות התחבטנו בשאלת המים, הבאר הראשונה נקדחה באמצעינו. בנינו בריכה בת אלף מטר מעוקב. כל זה כמובן לא בכסף מזומן, אלא באמצעות הלואות „בנקאיות". קדחנו גם באר שניה, אבל התרחבות הענפים וגידול הצורך במים אילצו אותנו לחפש מקורות מים נוספים. ובזה אוכזבנו פעמים רבות. הנקודה שלנו שימשה שדה נסיון לקדיחות בשיטות חדשות, לבחינת פילטרים, משאבות וכדומה. במקומותינו לא מעטים מי התהום, אבל להעלותם באופן רנטיבילי, הוא מהדברים הקשים ביותר והנסיונות הטילו עלינו מעמסה של חובות, אשר מן הדין היה כי ישאו בהם גורמים אחרים.

כשאלת המים כן גם שאלת האדמה. שנים רבות עמדנו במכסת אדמה קטנה, ביחוד לאחר שהפרדס, אשר העסיק הרבה ימים וגם נתן שכר יום עבודה הוגן יצא מכלל ענף משקי בעטיה של המלחמה. בלי הפרדס אין האדמה מספיקה כדי קיום משקי. החתירה המתמדת בכפר להתקיים מהמשק העצמי לא יכלה להתגשם. החלק העיקרי של ההכנסה בא עד היום מעבודות חוץ. במשך המלחמה הוגדלה אמנם מכסת הקרקע ע"י רכישה נוספת. היחידה שלנו מגיעה עתה ל־18 דונם כולל הפרדס, אבל לא את כולם אפשר כעת להשקות.

מוסדותנו הצבוריים הם בחלקם במשותף עם גוש תל־מונד, ובחלקם — מיוחדים לכפר. גן־הילדים נמצא במושב גופא, בית־הספר לעומתו משותף לכל הגוש והוא נמצא בתל־מונד, שהוא המרכז הישובי של הגוש. קיימת ספריה הנושאת את שמו של המנוח י. מגלי — שהיה יוזמו ויוצרו של ארגון חרות, הוא גם שנשא בעול הארגון ובהתוית דרכו עד עלייתו על הקרקע. בתכנית הכפר להקים בית־תרבות ההולם את שמו וזכרו של מגלי. הננו מקיימים מקהלה במקום שבה משתתפים גם חברים רבים מהסביבה. בעצם תקופת המלחמה הקימונו בית־קירור, בנין גדול לצרכניה, מחסן אספקה ומחלבה ועוד ידנו נטויה לשכלול ושיפור כפרנו הנמצא עוד בתחילת דרכו.

כפר הס

חברי כפר־הס היו מאורגנים תחילה בארגון יזרעאל, מגמתם היתה מושב כדוגמת כפר־יחזקאל ואף שאפו להתישב בשכנותו. בסביבה זו נאחזו רבים מחברי הארגון לשם קבלת הכשרה חקלאית, ובאדמות „זרעין", זה שם הכפר הערבי שבגוש נוריס, אמרו לנעוץ קנה להתישבות הארגון. הארגון גדל, מספר חבריו רבו מלהכלל בארגון אחד ונוצר ארגון יזרעאל ב', שאף הוא כשמו — מטרתו, התישבות בעמק יזרעאל. בינתיים חלפו שנה אחר שנה, עד שהכירו לדעת כי בשל הקשיים במהלך הקניה של האדמה הזאת, הסיכויים לאדמת „זרעין" הם מהם והלאה. ע"י כך החלו מספר חברים להנתק משורות הארגונים ולחפש לעצמם מקלטי התישבות זה בכה וזה בכה. אולם הגרעין העיקרי נשאר נאמן ליעודו, והשלים לאט לאט עם הרעיון להתישב במקום אחר באיזור אחר, ואף בצורת משק אחרת. בו בזמן הסתמנו באופק אפשרויות להתקשר בתכנית ההתישבות הגדולה בשרון הצפוני ע"י חברה למטעים שלורד מלצ'ט היה ממיסדיה.

בשנת 1929 הונחו אבני היסוד הראשונים לתל־מונד באיזור השרון הצפוני ע"י חברת מטעי א"י. באותו זמן עלתה למקום זה פלוגה מארגון יזרעאל להיות בין הבונים והנוטעים בישוב החדש. ארגון יזרעאל כולו, שהתאחד משני הארגונים, התקשר בשטח האדמה שנרכש ע"י הקהק"ל להתישבותם. ובאותו זמן העלו גם במוסדות הישוב את תכנית „התישבות האלף" שהיתה מושתתת על יסוד השימוש בחסכונות המתישב לצרכי בנין משקו. הבעיה העיקרית גם כאן היתה הבטחת מקום עבודה לתקופת המעבר הממושכת. וכאן בתל־מונד נראו מקומות העבודה כבטוחים.

זכורים עוד למתישבים כל חבלי הלידה הקשים שבהגשמת התכנית הראשונה: כיצד כווצה וקוצצה התכנית בכללה עד שגם 50% מהמועמדים הקשורים ב„התישבות האלף" לא הגיעו לכלל הנאה מהתקציב. חברי ארגון יזרעאל היו בטוחים שכולם יכללו בחשבון התקציב בגלל ותקם הרב. במשך זמן קצר התרכזו רוב החברים בתל־מונד, והיו נכונים לעלות על הקרקע. אך לאכזבתם רק 26 יחידות מהם זכו בתקציב לבנין ונטיעה.

עובדה זו של העברת חלק החברים בלבד להתישבות — יצרה משבר חמור בארגון. בחירת הזוכים בכך הביאה לידי תסיסה רבה וסערת הרוחות. אולם בסופו של דבר יצאנו שלמים מהמשבר הזה.

החברים שלא נכללו ברשימת המתישבים, לא ישבו אף הם בחיבוק ידים. רבים מהם השתתפו בהנחת היסודות לבתי הדירה ולבניני החצר ל־26 הזוכים. פה ושם צמחו יסודות לבנין; צריפים הוקמו, עצים נוטעו ושטחים נזרעו. הכל נעשה תוך מאמצים עצומים של כל פרט, ונוצלה גם כל אפשרות של עזרת קרובים וחברים.

מעשה ההתישבות החל בראשית שנת 1932. לאחר 12 שנות קיום המושב, נמחו כליל עקבות החלוקה של זוכים בתקציב וחסרי תקציב. במשך הזמן השלימה חברת „פאז״א״ לכל השאר את הדרוש לקיום יחידת משק נורמלית פחות או יותר.

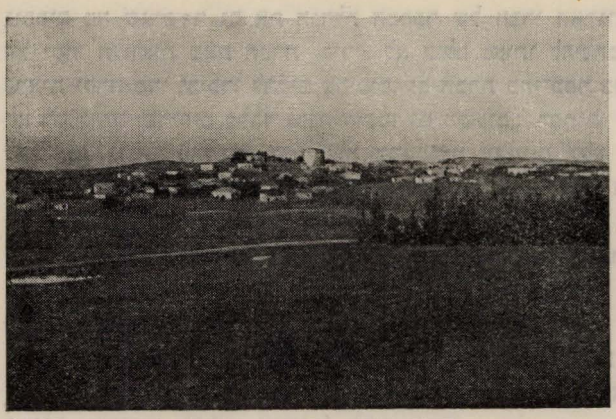
כל מתישבי הכפר גרים כיום בבתים בנויים. ובתים אלה שלא נכללו בזמנם בתקציב התישבות האלף נוחים בהרבה בהשואה לבתים הראשונים. גודל הפרדס שוה לכל משק, בשיעור של 7 דונם ליחידה. 80 הם מספר היחידות כיום. האוכלוסיה הכללית במושב היא 342 נפש מהם 176 ילדים.

המשק הוא מעורב אך ללא פלחה, לכך אין אדמה .באיזור זה המשק הוא אינטנסיבי בלבד. מלבד הפרדס אשר בתקופת המלחמה הנהו בעצם למעמסה, מפותח כאן ענף הרפת. בכפר יש 140 ראש בקר מזה 80 חולבות. ענף הלול תופס גם הוא מקום ניכר, יש בכפר 6000 מטילות. נוסף לכך יש כ־10.000 עופות לבשר מכל המינים.

בעית הקרקע לא מצאה עדיין את פתרונה המלא. במוסדות הכירו בנחיצות של 25 דונם ליחידה בכל הגוש הזה. עד כה מגיעה מכסת הקרקע רק ל־21 דונם ומצפים לרכישות חדשות לשם השלמת יחידת הקרקע. ואולם עתה מעיקה ביותר על הכפר שאלת המים. החברה קבלה כאן את הבעלות על מקורות המים כאחד התנאים שלה למתן העזרה הכספית להתישבות המצומצמת. היו כמה כשלונות בשטח זה, ולא אחת נשאר הכפר ללא מים, כך שהפרדסים עמדו צמאים וכל גידולי השדה נשארו ללא השקאה. יש, בכלל, רק שתי בארות, שבתנאי תפוקה נורמליים אין הכמות מגיעה לסיפוק צרכי המשק. ואם יש עוד תקלות נוספות, ואלה באות לעתים קרובות, המצב חמור ללא נשוא. אין החברה מעונינת להוסיף בקידוחים חדשים. והמים שישנם, עולים ביוקר רב, והקרקע והמים הם הם היסודות הראשוניים והעיקריים להתישבות נורמלית, ובפתרון שניהם — פתרון קיומו הכלכלי של המושב.

מוסדות החינוך משותפים לכל הגוש, פרט לגן הילדים הקיים במקום. החיים החברתיים תקינים. בכפר מופיע עלון, המשקף את הוי החיים ואת הבעיות הכלכליות והמשקיות. המשאלה העיקרית היא — להגיע למצב של יכולת קיום מלאה מהמשק העצמי, מבלי להיות עוד תלויים בחיפוש עבודות מהצד. משאלה צנועה לגבי מושב עובדים בארץ.

עין־ורד

שתי בריכות הביטון לאגירת מי הבארות להשקאה, והבנין הציבורי שלא הושלם — שלשתם נישאים מעל לבניני הכפר כולו שלא הושלם עדיין. הבנין הציבורי שקירותיו טרם טויחו נועד לשמש כמרכז החיים הרוחניים־תרבותיים של הכפר. היקפו גדול, בו חדר־קריאה, אולם הרצאות ואסיפות, במה מתאימה להצגות. מסביב לבנין הוכשר גם שטח אדמה לאמפי־תיאטרון, אך כל זה ברובו הגדול נמצא עדיין בהתהוותו, כשם שהמושב בכללו טרם עבר את שלבי ההתהוות.

הנקודה כולה עדיין נמצאת בסימן המעבר מ„ארגון חקלאי תל־אביב" לעין־ורד המושב בגוש תל־מונד.

„ארגון חקלאי, תל־אביב" מורכב היה ברובו מפועלי העיר, אשר שאיפתם היתה שיכון בגבולות תל־אביב. הארגון קם עוד בשנת 1925, מגמתו היתה ליצור שכונה ובה מגרשים גדולים של כמה דונמים אדמה לכל חבר, באפשרות רחבה לפיתוח משק־עזר. ומשנתבדו הסיכויים להגשמת תכנית זו קשרו החברים את מחשבתם במפעל ההשקאה של הירקון, בקשר עם הזכיון של חברת החשמל. התקוה היתה שכאן מעבר לירקון יוכלו להתישב על יחידת קרקע של חמשה דונם, ובה מקום מכובד גם למשק עצמאי אינטנסיבי מאוד. גם תכניות אלה נתבדו בתוקף המציאות, אך הארגון לא התפרק על אף כל האכזבות. חלו בו רק חילופי אנשים ויסודות. השאיפה להאחזות בקרקע בכל צורה שהיא לא נעזבה ע"י הארגון, וחברי עין־ורד אינם מצטערים כעת ביותר על אי־הצלחתם להתיישב בסביבת העיר.

תשעים הן יחידות המשק בעין־ורד והשטח הכללי שברשות המושב מגיע לאלפים דונמים ברוטו. המעגל לא נסגר בזה, באשר אין עדיין מכסת קרקע מלאה לכל יחידה והמושב שואף להתרחבות, לפחות עד כדי 110 יחידות משק.

ההתאחזות באדמה הזאת היתה לא לפי כללי ההתישבות המקובלים. השרון הצפוני, שעתה הוא זרוע ישובים יהודיים, היה לפני 15 שנה מדבר חולות ושממה. ידעו אז החברים כי המקורות הכספיים להתישבות במוסדות המישבים שלנו הם דלים ומצומצמים ועדיהם לא יגיעו, על כן נאחזו בהצעה של קבוצת חברים בארגון, בעבדו עוד בעיר, לגשת לנטוע פרדסים במקום הזה באמצעים עצמיים וחלק מהחברים יעבור למקום לשם עיבוד הפרדסים. ובזה בעצם התחילה ההתישבות בעין־ורד. חפרו באר במשותף, כי מן ההכרח היה להשקות את הפרדסים. באותו הזמן התרחבה העבודה במשק תל־מונד על־ידי הגדלת שטח המטעים. לזה היו דרושים עובדים

נוספים מה שאיפשר גם את הגדלת המספר של חברי הארגון במקום. הבתים הראשונים ניבנו על יסוד הלוואות מאת חברת „ניר". לא כולם נאותו להשתמש בהלוואות אלה ברבית שהיתה נראית יקרה מדי וביכרו להקים צריפים. גם חברת בתי־כפר באה לעזרתם של בוני הבתים. אולם לא רק בתים וצריפים בלבד נבנו, הוקמו גם משקים: רפתות, לולים, נרכשו פרות, הונחו צנורות להשקאה, נוטעו פרדסים, וכל אלה במאמצים עצמיים ללא עזרת מוסדות. בתקופת המלחמה נבנו 20 הבתים האחרונים ע"י חברת פאז"א. כך הגיעו לידי השלמת ההתישבות ופדיון החובות של החברים למלוים פרטיים שונים רק אחרי שמונה שנות ישיבה ויצירה במקום.

בעין־ורד נקלטו 20 משפחה מעולי גרמניה, שהתערו יפה בחיים המשקיים, ובמדה רבה גם נתאקלמו מבחינה חברתית. יש להוסיף לזאת, כי המשפחות האלה גם סיגלו לעצמם יפה את השימוש בשפה העברית, בדיבור, קריאה וכתיבה.

כאמור 90 הן יחידות המשק במושב, מספר הנפשות 197 בוגרים, 154 ילדים.

הספריה, השוכנת בבנין הבמה של בית העם לעתיד, נושאת עליה את שמו של דב לישבסקי המנוח, ממייסדי הארגון ומזכירו שנים רבות.

בדרך הכניסה למושב מצד תל־מונד חבויים בתל־חורשת אורן תלי עפר, שלמראשותם עומדות מצבות יצוקות עמודי ביטון. כאן בית־הקברות של גוש תל־מונד. בית־קברות זה נתחנך ע"י אחד מחללי המאורעות. לא הרבה זמן עמד הקבר בבדידותו, נתוסף אליו קבר האחים של 4 חללים מחברי עין־ורד שנרצחו אף הם בימי המאורעות בדרכם לעבודה. בדעת המושב להקים מועדון לנוער כמצבת זכרון לארבעה מבניו הראשונים שנעקרו באכזריות ממנו.

*

שלושת המושבים מהוים גוש אחד בתוכן, בצורת ההתישבות, באופי החברתי והמשקי. ויש יחסים הדדיים, קשרי גומלין ושותפות מוסדות. בית־הספר משותף גם לתל־מונד גופא, ובו עשר כתות. לומדים בו 360 תלמיד. החזקתו מתחלקת במידה שוה בין כל הישובים בלי התחשבות עם מספר הילדים מכל כפר באותה שנה, הכל מושתת על יסוד עזרה הדדית מלאה.

גם המאפיה שיתופית לכל הגוש. היסוד קואופרטיבי. הלחם מובא לכל בית.

הדואר משותף ומוחזק בעיקר ע"י הגוש. עד כה היתה רק סוכנות דואר שהממשלה השתתפה בהחזקתה בסכום פעוט מאוד. הישובים הוסיפו את חלקם באמצעות ועד הגוש הנבחר ע"י הישובים.

בזמן האחרון בוצע ע"י ועד הגוש מפעל גדול שעלה למעלה מ־10.000 לא"י, היינו, סלילת הכביש המקשר את ישובי הגוש עם הכביש המרכזי.

רוח של יזמה, מרץ, עשיה ויצירה בלתי פוסקת מפעמת בכל אחד מהישובים ובגוש כולו גם יחד.

צופית

המושב צופית שוכן בין פרדסים ליד כפר־סבא. הוא נמנה על התישבות האלף. למושב 708 דונם אדמה, ברובה חול־חמרה. שטח זה מיועד ל־50 יחידות. יחידת המשק היא בת 12,5 דונם, מזה 7 דונם פרדס, 2,5 ד׳ מגרש ליד הבית ו־2,5 ד׳ אדמה „רזרבית״. כל השטח ניתן להשקאה, אבל חסרה עדיין אינסטלציה פנימית באדמה ה„רזרבית״. הכפר הוקם בתחילתו בלי תקציב מהסוכנות היהודית. חברת המים השקיעה במכון המים 6200 לא״י. מהבנק המרכזי קיבל המושב הלוואה לבנין בית־ספר בסך 400 לא״י. לבנין בתים ונטיעת פרדס קיבלו המתישבים הלוואות שונות: מבנק משכנתאות ל־20 שנה — 8000 לא״י, מחברת המטעים ל־15 שנה — 7.600 לא״י, חוץ מזה קיבל הכפר למטרות ציבוריות ומשקיות הלוואות לזמנים ארוכים, בינוניים וקצרים בסך 4000 לא״י בקירוב.

מושבנו מונה 50 משפחות מתיישבים, 94 חברים וחברות ו־97 ילדים, 10 משפחות בעלי־מקצוע ותושבים — 15 חברים וחברות ו־8 ילדים .בס״ה 214 נפש. נוסף לחברי המושב יש תוספת של כמה משפחות מחברי ארגון „חרות אמריקה״, אשר קשרו את עתידם בצופית.

עם ראשית התסיסה של חברי התנועה באמריקה לעליה על יסוד משק פרדסנות, שאורגן ע״י „יכין״, נוסד חרות אמריקה א׳ ועבורו קנתה הקהק״ל קרקע בהמשך אדמת צופית. המושב הפריש חלק מאדמתו בשביל מגרשים על מנת להוות מושב אחד. ואמנם חלק קטן מהחברים הגיע לארץ והתיישב במקום, אבל רוב החברים התיאשו במשך הזמן מעליתם וכמה מהם שנמצאו בארץ לא נקלטו במקום. נמצא מי שחזר, החבילה התפרדה והארגון עמד בפירוקו.

עד המלחמה התקיימו כמעט כל החברים מעבודות חוץ ויחד עם זאת פיתחו את המשק העצמי בשעות שלפני העבודה ואחריה מחוץ למשקם. וזו העבודה ששימשה מקור עיקרי להכנסותיהם עד לשנים האחרונות. עם פרוץ המלחמה הופסקו רוב עבודות־החוץ, במידה שהיו קשורות בפרדס ובבנין. בזמן האחרון עובדים כמעט כל החברים במשקם. רק מספר מצומצם מהם ממשיך עדיין בעבודות קבועות אחרות מחוץ למקום.

פיתוח המשק והתנאים החדשים למקורות הכנסה דרשו מאמצים מיוחדים וסכומי כסף גדולים להשקעות: רכישת צינורות לאינסטלציה באדמה הרזרבית, בניני לולים לפיתוח ענף העופות וכו'. הלול הוא הענף העיקרי במושב במשך כל שנות קיומו.

נטיעת הפרדסים התחילה ב־1932 באמצעות תקציב מחברת המטעים ובתוספת ימי־עבודה רבים וסכומי כסף נוספים מחסכונות זעומים של החברים. הפרדס צריך היה להיות בעתיד הענף העיקרי במושב. בעונת 1937/38 התחילו לשווק פרי בהצלחה, אולם עם פרוץ המלחמה נפסק כמעט המשלוח והפרדס עוד דרש מכל חבר השקעות גדולות נוסף על הלוואות הממשלה לעיבוד.

לעומת זאת זורעים בשנים האחרונות כמויות גדולות יותר של ירקות ותפוחי־אדמה, אם כי התנאים לכך קשים מאוד. חוסר קרקע וזריעה על אדמה חכורה בריחוק מהמושב ובחלקות קטנות ומפוצלות, דורשים מאמצים מיוחדים. ההכרח להעביר בכל עונה את האינסטלציה לחלקות חדשות, השקעה מיותרת לרכוש קוי צינורות חדשים ההכרחיים ביותר במחירים גבוהים מאוד, תשלומי דמי־חכירה גבוהים בעד אדמה, וביחוד הפיצול הרב של השטחים — גוזלים מהחברים יום יום שעות עבודה מיותרות. תנאים בלתי נורמליים אלה מייקרים את הוצאות הייצור והריוח הנקי זעום מאוד.

המשקים שוים בדרך כלל בהתפתחותם. לכל מתיישב 7 דונם פרדס ובממוצע כ־235 עופות. כל החברים מגדלים ירקות לשיווק. רפתות — לא לכל החברים. בכפר כולו ישנם 11.000 תרנגולות מטילות, 37 ראש בקר, מזה 28 פרות חולבות, 5 מבכירות ו־4 עגלות. מעבדים כ־200 דונם ירקות. בהנהלת הועד מעבדים אדמת פלחה לחציר.

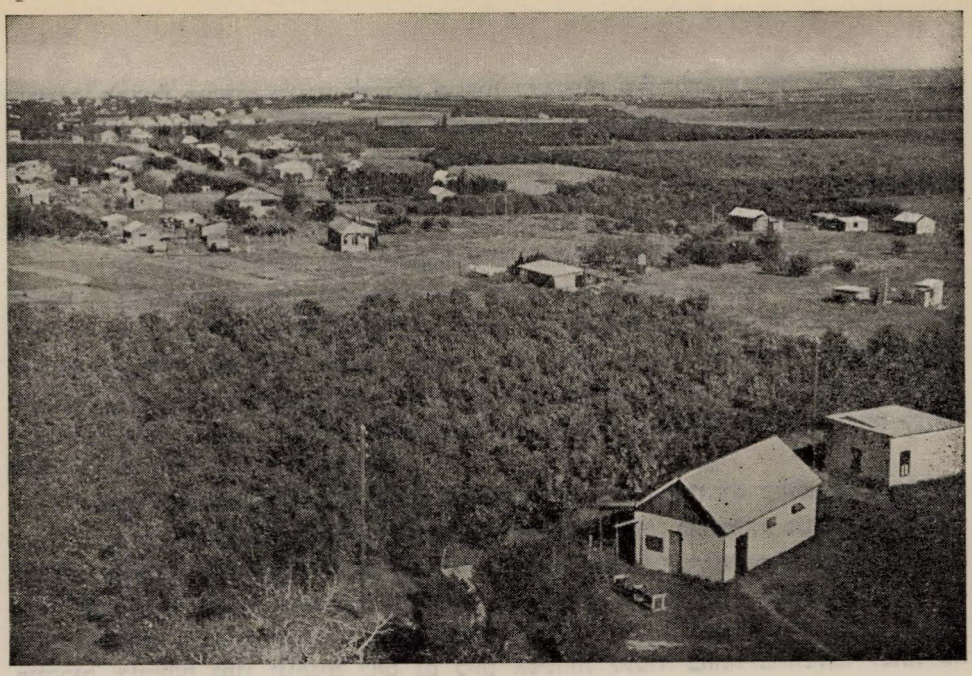
המושב מאורגן במוסד אחד, המנהל את כל הענינים הכלכליים והאדמיניסטרטיביים. את המים קונה אגודת מים מיוחדת מחברת המים במחיר שנקבע מדי שנה. את מחיר המים משלמים החברים לאגודה לפי מ"מ, החלק בכיסוי האמורטיזציה שווה לכל משק. האגודה מקיימת מחסן־אספקה ומכולת, בית־ספר וגן־ילדים.

החברים משלמים בעד הוצאות חינוך ואדמיניסטרציה ועזרה הדדית לפי שיטת המס הנקבעת בהתאם להערכת מזכירות הכפר. עזרה הדדית ניתנת לחברות חולות על־ידי עבודת החברות בתור ולחברים חולים גם על־ידי פועל בשכר על חשבון הציבור.

השאלה העיקרית בכפר — השלמת יחידת קרקע ושיקום הפרדסים, שבמשך תקופת המלחמה לא קיבלו את טיפולם המלא.

בכפר קיים בית־ספר המשמש גם את הישובים השכנים.

על גבעה בולטת עומד על תלו בנין בית־העם היפה והמרווח, שהוקם בעזרת המגבית של ההסתדרות באמריקה לזכרו של הח' מ. צוקרמן, מי שהיה מנהיג נערץ של אגודת הכובענים באמריקה ואשר היה קשור בקשרי עזרה ואהדה לא"י העובדת.

ירקונה

בשנת 1925/26 נפגשו חברים, רובם יוצאי קבוצות בעבר, שלא השלימו עם חיי העיר, והחליטו להתחבר לארגון לשם התישבות אינטנסיבית בצורת מושב־עובדים. הארגון נקרא בשם „ג׳ידרו״ על שם חלקת אדמה שהקק״ל גאלה למטרה זו במפרץ חיפה. חברינו היו ברובם מבני העליה השלישית ובחלקם בני העליה השניה וכולם בעלי ותק חקלאי בארץ.

לרגל בדיקות טיב הקרקע ומתוך חוסר אמצעים להתישבות קרובה נאלצנו לדחות את עליתנו על הקרקע ולהתפזר בכל חלקי הארץ, רבים מאתנו נקלטו בעבודות קבועות בערים. את המזכירות קבענו בחיפה, בקרבת מקום ההתישבות. בינתיים נוכחנו שאדמת ג׳ידרה אינה מתאימה בשביל מטע פרדסים, לפי שקבענו בתכניתנו, — ופנינו לחפש אדמה בשרון.

ואמנם הצלחנו בעזרת המרכז החקלאי לקבל חלקת אדמה מאדמת כפר־מל״ל, שעליו נוצר מושב־העובדים ירקונה. חלק קטן מחברינו עברו למקום ההתישבות והתחילו להכין משתלה של ציטרוסים לנטיעת פרדסים בשביל כל החברים. יחד עם זה השתדלנו אצל המוסדות בדבר אמצעים להתישבות. באותו זמן התחילה חברת התישבות־האלף בפעולותיה. קיבלנו הבטחה ממחלקת ההתישבות שליד המרכז החקלאי, שיעזרו לנו בקבלת הלואה מחברה זו. עלינו על אדמתנו, 35 משפחות על צריפיהן, אך לא הצלחנו בהשגת הלואה מחברת התישבות האלף. נשארנו ללא תקציב להתישבות ובלי עבודה מכניסה לקיום. רק אחרי מלחמה קשה ובעזרת מחלקת המושבות של המרכז החקלאי הצלחנו להכניס חלק קטן מחברינו לעבודות הפרדסים בסביבה. שאר החברים חזרו לפקידות ולעבודות שונות בעיר.

בדרך זו התהוותה חברה רבת־גוונים במושב. חלק מחברינו, שהסתדרו בעבודה קבועה

ומכניסה, התחילו דורשים שניגש לפעולה משקית באמצעים של הלוואות מסחריות, שכן הללו ראו אפשרות לחסוך קצת משכר־עבודתם ולבנות את משקם בהדרגה. וחברים אחרים התנגדו בכל תוקף לדרישה זו, מתוך הנחה, שאם ישאירו חלק קטן מהחברים מחוסרי האפשרויות בלתי מסודרים — הרי זה יגרום אולי לכך שהמחלקה להתישבות לא תתחשב בהם ולעולם לא יקבלו תקציב להתישבות. מצד שני עשוי הדבר להביא להתהוות מעמדות בתוך המושב ולפירוד פנימי.

להלכה נתקבלה החלטת הרוב והוסכם שיש להמריץ את הפעולה במוסדות לשם השגת הלוואה משקית מהסוכנות לחברים שהכנסותיהם מצומצמות, ובעזרת ההלואה לגשת יחד לפעולה משקית ובתכנית מסויימת לכלל המושב. אבל לא כך היה למעשה. תקציב לא קיבלנו והחברים שהסכימו תחילה להמתין לו התיאשו מהבטחות המוסדות ושוב חידשו את דרישתם לאפשר להם פעולה עצמית. באחת האסיפות, שבה השתתף גם יוסף אהרונוביץ ז"ל, ניתן ההיתר לפעולה משקית באמצעות הלואות מסחריות בהבטחה שהמוסדות המיישבים וההסתדרותיים יבואו לעזרת החברים שלא יוכלו לעמוד בתשלומיהם.

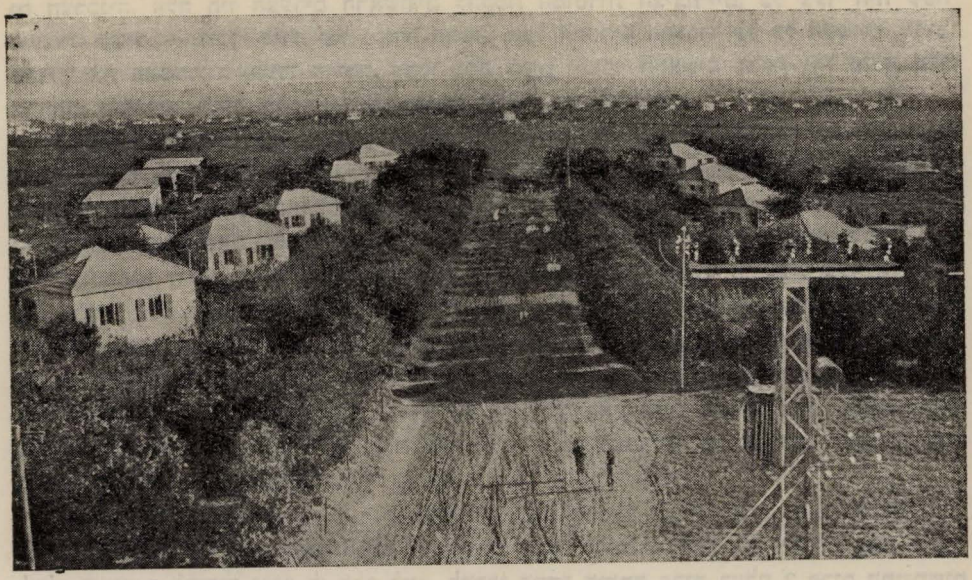
התחלנו בבנין מכון־מים מהלואות בנק הפועלים; נטענו פרדסים בהלואות של חברת „ניר"; התקנו אינסטלציה במגרשים (צינורות של צול אחד) בהלוואות ממקורות פרטיים, בשטרות אישיים של החברים וברבית גבוהה. בדרך זו התחיל חלק מחברינו לשקוע בחובות, מבלי לדעת כיצד יכסו אותם כשאין אתם אלא האמונה בהבטחה שיקבלו תקציב ציוני. החברים שהיו מסודרים בעבודה קבועה ומכניסה התמסרו לענף אחד — הפרדס, ולא נכנסו בחובות מיותרים. רווחיהם נתנו ונותנים להם גם כיום אפשרות לעמוד בהתחייבויותיהם, לפתח את משקיהם ולהיעזר בעבודה שכירה; ואילו שאר החברים שעבדו בפרדסי הסביבה התחילו מרגישים יותר ויותר את העול שהטילו על עצמם. עבודה קבועה לא היתה להם, ההכנסה מהעבודה במושבות זעומה, כידוע. הפרדס שנטענו בזמנו תבע את המשך עיבודו. בעונת העבודה בפרדסים של נותני עבודה היו צריכים החברים לעבד גם את פרדסיהם שלהם. לעבודה זו התמסרו אחרי יום עבודת החוץ בתנאים קשים. ההכנסה מעבודת החוץ לא הספיקה לקיום המשפחות ומכל שכן לתשלום החובות. באין מוצא ניסו לשפר את חייהם בתכנית משק־עזר. שוב גדלו החובות. קנינו פרות באמצעות הבנק המרכזי ו„הבוקר". רכישת הפרות גררה, כמובן, הוצאות נוספות. נבנו רפתים, נקנו תרנגולות, נבנו לולים. כל זה שימש התחלה ליצירה משקית במושב. פתחנו צרכניה ויצרניה, המושב קיבל צורה של ישוב חקלאי מסודר. ואילו היינו מקבלים תקציב התישבותי, דוגמת מושבים אחרים בזמן התישבותם, ודאי שהיינו יוצאים למרחב.

אבל דבר זה לא בא ומספר מתיישבים נסתבכו בחובות גדולים לצרכניה ולשאר מוסדות הכפר. הרפתים והלולים נתחסלו לאט לאט והחברים היו אנוסים לחפש שוב עבודה מחוץ למשקם. הענף היחיד שנשאר להם עוד — הפרדס, שעל אף מצבם הקשה הצליחו לשמור עליו והוא גדל ונושא פרי. ואמנם כבר התחלנו מקבלים הכנסות ממשלוח לחוץ־לארץ על־ידי „תנובה אכספורט" והתחלנו מאמינים שוב, שאולי בכל זאת נוכל להתקיים ממשקינו.

אך פרצה המלחמה והמצב הוחמר עוד יותר. האשראי נפסק. חלק ניכר מהחברים נשאר בלי לחם למשפחות. באין ברירה נדדו למחנות עבודה אי־שם בארץ, למרות גילם המבוגר ולמרות ידיעתם הברורה מראש, שלא יהיה באפשרותם לשמור על הפרדס, בו השקיעו כוחותיהם ומאמציהם במשך עשר שנות ישיבה במקום.

עיני החברים כיום לשיפור המצב בענף הפרדסנות לאחרי המלחמה. לפיתוח שאר ענפי המשק והעמדתם על בסיס קבוע וללא תנודות; להשגת אמצעים בתנאים המתאימים לחקלאות כדי לבסס את משקי החברים הנחשלים, ובעיקר נשואה התקוה לדור הצעיר שבעזרתו ובמאמצו יגיע הכפר לשלמותו ולשכלולו בחומר וברוח.

בכפר נמצאים: 144 נפש, מהם 65 בנים ובנות.

גבעת־ח"ן

(ע"ש חיים נחמן ביאליק ז"ל)

המושב גבעת־ח"ן נוסד בשנת תרצ"ג על אדמה שהקרן־הקיימת רכשה בחלקה הגדול מיהודי רומניה, שקנוה עוד לפני 32 שנה ונטעוה עצי אקליפטוס, בחלקה הקטן יותר היתה האדמה שייכת לשטחים המרוחקים ביותר של אדמת כפר־מל"ל. האדמה נמצאת אמנם בלב השרון המיושב, אף על פי כן נדרש מפעל חלוצי לשם כבושה וישובה: עקירת 40.000 שרשי אקליפטוסים, הכשרת הקרקע וישורה ארכו כשנתיים ימים.

במקום שעדרי צאן ערבים היו מתהלכים בו לעינינו, מתנוסס עכשיו המושב הבנוי לתפארת ע"י בניו־בוניו, שהשקיעו במשך 10 שנים הרבה כוח, מרץ ומסירות בלי גבול ובלי עזרת תקציב והלוואות מהמוסדות הלאומיים. רק בעמל כפיהם הקימו החברים את המפעל רב־הערך הזה המקיים את עצמו, מבסס את משקו ויכול לשמש דוגמה של יצירה עצמית ומופת לכוחות הטמונים בציבור הפועלים, כשהם מכוונים לביצוע מפעל חלוצי.

כל השנים מיום הוסד המושב היו שנות עבודה והתאמצות גדולה. החברים, עם עליתם על הקרקע, היו קשורים ברובם למקום עבודתם הקודם, מי בפרדס ומי בבנין ומי בכל עבודה שחורה. את עבודתם במשק עשו בהשכמת הבוקר לפני צאתם לעבודה ובין הערבים בשובם ממנה, בערבי שבתות וחגים וסתם ימי פגרא. וכך הונחו היסודות למשק. ניקנו הפרות שהובאו מחוץ לארץ, פרה פרה למשק, הוכנסו אפרוחים ונזרעו ירקות לתצרוכת הבית. הכל בקנה־מידה קטן. התוצרת רוכזה באופן פרימיטיבי. הקמת הצריף הקטן שנקרא מחלבה היתה כבר הישג גדול והחלב נשלח 3 פעמים ביום בעגלה רתומה לפרד למחלבת עין־חי. אחר־כך נוסדה

גם הצרכניה. אלה היו הצעדים הראשונים להקמת המוסדות הציבוריים. כל צעד היה קשור בלבטים קשים, — חבלי לידה של נקודה חדשה. אבל החברים התגברו על כל הקשיים, הרימו מהדרך את המכשולים וצעדו קדימה. עברו כמה שנים ומספר הראשים ברפת גדל והלך. הלול התרחב, השימוש במים התרבה, וההתפתחות הלכה בקו העליה.

פרצה המלחמה ופני הדברים השתנו. נפסקה העבודה בבנין, בפרדס, ובן לילה עמדו החברים בפני מציאות אחרת. מקור ההכנסה הקבועה לקיום והוא גם המקור להשקעות במשק — נפסק. לרגע קט קמה מבוכה במחנה, אבל חיש מהר התאוששו בני הגבעה והתחילו להמשיך בדרכם, ועוד ביתר שאת וביתר עוז. מסגרת המגרש בשטח 2½ דונם, שקודם הספיקה בשביל מעט ירקות ומספוא לרפת וללול נעשתה צרה ובעלי המשקים יצאו לעיבוד החלקות שעד אז נוצלו אך לגידולי בעל ולמקשאות. בעזרת המוסדות „ניר" ו„חברת המים" ובמידה מסויימת גם בעזרת הממשלה נרכשו צנורות. הצנור הזרים את המים כעורק המזרים את הדם בגוף החי. הוא חדל מלהיות נכס הקשור אך למקום קבוע באדמה, הוא התחיל לנוע על פני כל החלקה ובאופן כזה אפשר היה להשקות ולעבד את כולה. יחד עם זה גדלה לאין ערוך גם התצרוכת במים, הבאר שנחפרה בהתחלת ההתישבות לא יכלה עוד בשום אופן לספק את כל הצרכים, והמושב עמד בפני חוסר מים. חברת המים „שרון" ניגשה אז לקדוח הבאר השניה.

עקב גידול הרפת — מ־30 ראש בהתחלה הגיע המושב לעדר המונה קרוב ל־200 ראש פרות, מבכירות ועגלות — עמד הכפר בפני צורך דחוף לבנות מחלבה מסודרת עם מכון קירור לחלב המחושב לקירור 2000 ל׳ חלב ליום. לצרכי העדר הוקמה פריה בעלת 2 פרים המשמשים רק את עדר המושב, העומד תחת פיקוח וטרנרי של הממשלה ביחס למחלת ההפלה המדבקת.

גדל גם שטח הירקות, שאת המקום הראשון בו תופסים תפוחי־אדמה ובטטות. כן הוקם מכון לקירור תפ״א, פירות וירקות, היכול להכיל קרוב ל־70 טון. הותקנו בו גם כל הסידורים לשם הנבטת תפ״א מיבול הסתיו לזריעת האביב ע״י חימום.

מספר החברים הוא 41, כמוהו מספר החברות. מספר הילדים 82. מספר הורי החברים וקרובים — 10. מלבד זה נמצאות בכפר עוד כמה משפחות תושבים שאינם חברים וגרים בו אך באופן זמני.

כל משק תופס שטח של 15 דונם שמהם 2½ דונמים המגרש שע״י הבית. כל השטח מעובד באופן אינטנסיבי לירקות ומספוא. רק 3 חברים נטעו פרדס בחלק של חלקותיהם בשטח הכולל 20 דונם.

הכפר מקיים בתוכו גן־ילדים. בחינוך העממי קשור המושב בבית־הספר שברעננה, בו בקרו בשנת תש״ד 45 ילדים בכיתות א׳—ט׳. במובן החברתי מקיים המושב, מלבד הקרן לעזרה הדדית הנהוגה בכל המושבים, כמה מוסדות נוספים המרחיבים את העזרה ההדדית. קיימת קרן לעזרה קונסטרוקטיבית, העוזרת בהלוואות בלי רבית לביסוס משקים נחשלים; קרן הבראה הדואגת לשיפור מצב הבריאות של החברים; היא מחייבת ומאפשרת לכל הברים במושב שבועיים נופש בכל שנה. למקרה אסון ברפת קיים ביטוח פנימי של העדר, המשלים את הבטוח ב„חקלאית" ומאפשר לחבר וכישת פרה במקום הפרה הנעדרת.

מוסדות אלה מהדקים את הקשרים החברותיים־כלכליים בין חברי הכפר ומבליטים את אפיו הציבורי בתוך סביבתו.

גן־חיים

במושבנו הקטן 25 משפחות. כולנו היינו פועלי פרדס במשק גן־חיים, בעלי ותק בארץ ובעבודה חקלאית, בעלי משפחה וילדים. גם בזמנים שנראה היה כי מובטחים אנו בעבודה קבועה בתנאים הוגנים במשק בו עבדנו, לא הסחנו את דעתנו מחלום־חיינו, מן ההתישבות העצמית, ולשם כך התארגנו יחד.

לא ראינו דרך אחרת, אלא להתחיל באמצעים עצמיים מחסכונות־עבודתנו אף כי ברור היה שבכוחנו אנו בלבד לא נגיע למטרה. העזרה הראשונה ניתנה לנו על־ידי מנדל חנקין ז״ל, שהיה אז המנהל הכללי של פרדסי גן־חיים. בעזרתו קיבלנו הלואה של 600 לירה מבנק אשראי ורכשנו שטח של 60 דונם — 30 לא״י כל דונם. בשטח זה, בצרוף 67 דונם שקיבלנו ע״י מועצת פועלי כפר־סבא למטרת השיכון — ראינו יסוד כל שהוא להקמת מושב .ע״י משכנתא על השטח הנ״ל קיבלנו עוד הלואה מקופת־מלוה בסך 1200 לירה לתשלום תמורת ששים הדונמים. אולם ידענו שאין לקיים מושב על יסוד מכסת קרקע של 5 דונם ליחידה. חיפשנו דרך להגדלת השטח ובעזרת המרכז החקלאי הושג הסכם עם הקהק״ל בדבר רכישת שטח נוסף, כדי 5 דונם ליחידה. גם את האדמה שרכשנו באמצעינו הפרטיים העברנו לקהק״ל ובדרך זו רוכז שטח מרובע ורצוף של 262 דונם.

החלטנו בעצמנו, באין עזרה מן החוץ, להתחייב אצל מלוים פרטיים, כדי לאפשר קידוח באר, אולם מחוסר אפשרות להוסיף ולהתחייב עוד נתעכבה הקדיחה. זמן פרעון השטרות הלך והתקרב, מבלי שיהיה לנו כל סיכוי לפדותם. לאחר מאמצים רבים עלה בידינו להביא לידי כך, שמפעל המים בכפר־סבא יקבל על עצמו את השלמת סידור המכון: גמר־הקידוח, בניית בריכה של 1000 מ״ע והנחת צינורות מרכזיים במושב. נכנסנו כשותפים לקואופרטיב בסך 1000 לירה. הכסף הושג בחברת „ניר״ כהלואה לעשר שנים בתשלומים חדשיים.

יחד עם התחלת הקדיחה נגמר גם המו״מ על מתן הלואה לבנין בתים מחברת „בתי כפר״. קשה לתאר כיצד יכולנו להתחיל ללא פרוטה בכיס בבנין בתים, שכל אחד מהם עלה 225 לירה: מ„בתי כפר״ קיבלנו הלואה לחשבון זה רק 100 לירה לכל בית ועל השאר התחייבנו. ואף על פי כן הונח באוגוסט 1935 היסוד לבנין הבתים. בראשון במאי 1936, תחת מטר יריות — חנכנום. עברו כמה שבועות — וכל הבתים היו גמורים והחברים נכנסו לגור בתוכם.

בינתיים הורע המצב בפרדסנות. צומצמה העבודה ורוב חברינו הוצאו ממנה. קשה לתאר את המצב באותו זמן: גרים בבית טוב; ליד הבית 10 דונם שטח רצוף; צינור מרכזי של 6״ שופע מים... ואף הפנאי ישנו ובכ״ז אתה יושב מחוסר־אמצעים להון חוזר לסדור אינסטלציה על המגרשים וללא אפשרות להשקות את השטח לזרעו ולנצלו. אותה שעה התחילו גם ללחוץ התשלומים בס״ה 6—7 לירות בחודש שהיו חייבים ל־8—9 מלוים. החבר שבקושי הגיע להכנסה ממוצעת של 3—4 לירות בחודש, היה אנוס לפרנס תחילה את משפחתו. עברנו תקופה קשה מאוד, ללא יכולת של קיום וללא אפשרות פיתוח המשק ועם חובות מעיקים. שום עזרה לא הגיעתנו. בקושי ובנסים התגברנו על המועקה והתחלנו במרץ מחודש להלחם על קיומנו והגשמת המטרה שהצבנו לנו.

בעזרת קופת המלוה בכפר־סבא וקרן־המושבים השגנו הלואה להקמת משק־עזר. התחלנו בבנין לול לכל חבר וסידור כמה ממטרות לגן־ירקות לאספקת הבית. תנופה זו עודדה את החברים. הכרזנו על הקמת צרכניה ללא הון־חוזר, ללא דירה וללא תוצרת. החבר שנבחר כ„מנהל״ (במשכורת חדשית של חצי לירה) התחיל לאסוף את הביצים ולשלחן ל„תנובה״ ולהביא אספקה לעופות. לאט לאט התקדמנו ובתרצ״ט הגיע סיכום הקניה והמכירה למספרים אלה: נמכרו ביצים בסך 982 לירות; עופות וירקות — 205 לירות; חלב — 36 לירות; ובסה״כ — 1223 לירה (מלבד התוצרת להספקה עצמית והכנסות שונות שלא חישבון). ב„המשביר״ קנינו: אספקה לעופות — 900 לירה; מכולת — 150; אצל שונים — 140; ובס״ה — 120 לירה.

מספרים אלה ייראו אולי בעיני רבים כאפסיים, אולם מי שראה את התחלת פעולתנו ללא אמצעים וללא עזרה — ודאי שיתמה להתקדמותנו.

שנת ת״ש היתה שנה של פעולה משקית מוגברת בכפרנו: מכספי הסוכנות הותקנה אינסטלציה בכל השטח (10 דונם); קיבלנו מהסוכנות הלואות למשקי־עזר; בעזרת קרן־המושבים רכשנו צריף 10×10 ליצרניה; בעזרת הלואות הסוכנות וקרן המושבים הגדיל כל חבר את לולו ב־250 אפרוחים; חברים אחדים, הזקוקים ביותר, קיבלו הלואה נוספת לרכישת פרות, אחרים התחילו להרחיב את שטח הירקות.

וזה סיכום רכושנו (בלירות): 22 בתים וצריף־דירה — 5375; לולים — 602; רפתות — 148; פרות — 455; 1700 עופות ו־5100 אפרוחים — 740; רכוש ציבורי (גידור, פרצלציה) וכן השתתפות בקרקע (122.5 לחבר) — 2930; ובס״ה — 10.250 לירה. על חשבון זה קיבלנו הלואות (בלירות): מ„בתי כפר״ — 2000; מהסוכנות —750; מבנקים שונים — 2000; ובס״ה 4750 לירה.

נמצא שהרכוש הנקי של הכפר במשך חמש שנות קיומו מגיע ל־5.500 לא״י (בחשבון זה לא נכללו הוצאות האינסטלציה והשתתפות במכון המים מכספי הסוכנות בסך 2250 לירה בערך).

בכפר יש מטעים של עצי־פרי וגפנים בשטח 32 דונם; ירקות — 30 ד'; תפוחי־אדמה — 20 דונם; בקיה — 60 דונם; שעורה — 100 דונם.

הדור השני. 18 מילדי הכפר בגיל בית־הספר מבקרים בביה"ס בצופית. במקום יש גן־ילדים, אולם לבנין בשבילו טרם הגענו והוא נמצא בבית־פרטי. בגן 16 ילדים.

משקנו נמצא עדיין בדרגה של משק־עזר וטרם הגענו ליכולת קיום ממנו. כן לא נקבעה עדיין התכנית המשקית הקבועה שלנו.

ראוי לציין, שישנן אפשרויות אוביקטיביות נוחות מאוד להרחבתנו: מצד אחד אנו גובלים עם אדמות צופית וישובים שכנים עבריים אחרים, אבל משלושה צדדים אנו מוקפים אדמות שוממות של ערביים, המגיעות לאלפי דונמים.

בזמן האחרון החלטנו על הקמת קרן לשם ביטוח הדדי במקרי אסון במשק. הקרן תתנהל על־ידי ועדה מיוחדת ותישמר בקרן־המושבים.

מציאותנו בשכנות קרובה מאוד עם ישובים עבריים גדולים והאפשרויות להתרחבות שישנן בגבולותנו מפיחות בנו תקוות להגדלת ישובנו, שכלולו ושיפורו.

רשפון

לא כדרך כל המושבים דרכה של נקודה זו. המושב רשפון זכה כמעט ל„קפיצת דרך", ללא שלבי מעבר אטיים מאחוריו. רצתה „החברה הכלכלית", זו החברה שסייעה במעשה התישבות האלף, ליצור ישוב אחד שהחומר האנושי שלו יהיה נבחר בחירה אישית ישרה על ידה, ללא קשר ארגוני מוקדם בין חבריו ואף בלי השתייכות להסתדרות העובדים. להלכה חסר היה כאן היסוד המלכד המקובל, אם כי למעשה בין כך וכך מצויים, כרגיל, המועמדים להתישבות בעיקר בין ציבור הפועלים.

המועמדים להתישבות ברשפון היו מבין פועלי הרצליה. ל־30 איש ניתנו אמצעי התאחזות ראשונים ע"י החברה הכלכלית. היסוד שנקבע כאן היה — התישבות הדרגתית. הדרגה הראשונה היתה בית לפי תכנית התישבות האלף, רפת משותפת לשתי חצרות, אינסטלציה חלקית, יתר ענפי המשק צריכים היו להתפתח בהדרגה. סכום ההקצבה לכל יחידה הגיע ל־168 לא"י.

30 החברים הראשונים עלו על אדמת הקרן־הקיימת ברשפון בראשית שנת 1936. בהיותם כבר על הקרקע קיבלו הלוואה נוספת, 800 לא"י מ„ניר" ובנק משכנתאות, לקניית פרות ולאינ־סטלציה נוספת על המגרשים.

בשנת 1937 נוספו עוד 15 חברים מעולי גרמניה. המתיישבים האלה קיבלו מידי המחלקה לעולי גרמניה שעל־יד הסוכנות — 3000 לא"י לבנין בתים ולולים.

כעבור 5 שנים להתישבות הראשונים נוספו עוד 20 מתיישבים, חברי ארגון „ארשוף". אלה האחרונים הרכבם לא היה מקרי. הם עברו את כל שלבי „הארגון" המקובלים. ארגון „ארשוף" מורכב היה מפועלי רעננה והדר. חבריו שיתפו את עצמם בסכומי כסף לשם רכישת

הקרקע, גידור ופרצלציה. אולם רק 20 מהם הגיעו להתישבות תוך התמזגות במושב רשפון. עלית ה־20 חלה בראשית 1941. להם בנתה פאז"א בתים, רפתות, לולים, בתי אימון. הם קיבלו גם הקצבה לרכישת פרות ועופות.

וכך הוקם במשך הזמן מושב אחד המחולק לשלושה מעמדות. חברי ההתישבות ההדרגתית נשארו בדרגה הראשונה ללא תוספת ענפים; גם עולי גרמניה נשארו עם הקצבתם הראשונה ללא מתן אמצעים להתפתחות נוספת. רק בזמן האחרון נכלל סוף־סוף מושב רשפון במסגרת התקציבית של הסוכנות. אמנם התקציב עצמו לא ניתן עוד, מחוסר אמצעים ומגודל היוקר של מיצרכי הקנייה והציוד המשקי בזמן המלחמה, אולם עצם הסכמתה של הסוכנות לכלול את המושב במסגרת תקציבה מעודדת ופותחת למתיישבים אפקים חדשים.

ענף הירקות הוא הענף העיקרי, אשר בו עוסקים חברי המושב. הפדיון מענף זה בשנת 1943 הגיע ל־8000 לא"י, בענף הלול הגיע הפדיון ל־2700 לא"י, בענף הרפת — 3400 לא"י.

במקום 70 ראשי בקר, בתוכם 29 פרות חולבות. מספר העזים — 35.

שטח האדמה הכללי — 1320 דונם, מזה אדמת שלחין 300 דונם. יתר האדמה היא אדמת בעל אשר זורעים בה שעורה, אבטיחים וחצירים. האדמה מחולקת בין החברים רק באופן זמני, עוד לא נעשתה חלוקה קבועה ולא הוגרלו החלקות בין החברים. הקיום תלוי בהרבה בעבודת חוץ. זוהי עדיין השאלה החמורה והמדאיגה ביותר. החברים מכתתים את רגליהם למרחקים לחפש עבודה. יש ההולכים לעבוד בפרדסי הרצליה, הרחוקים 4 קילומטר בערך. המשק העצמי היה בבחינת תוספת ומעין משק־עזר בלבד לקיום. בזמן המלחמה, כשהעבודה בפרדסים התמעטה, הושקעו יותר ויותר מאמצים כדי להיאחז באדמה שע"י הבית. כיום מתקיימים מבין 65 יחידות משק: 12 — ממשקם הם; 8 עובדים עוד בקביעות בעבודות חוץ ומתקיימים מזה, כל היתר — הכנסתם העיקרית היא מהמשק, אך בחלקם עודם תלויים בעבודות חוץ.

האוכלוסיה בכפר: 126 בוגרים, 105 ילדים, 7 הורים. מתיישבים אחדים התגייסו לצבא ולנוטרות. הכפר מחזיק ומעבד את משקיהם, מה שמוסיף מעמסה על מעמסת המסים הרגילים של הכפר.

המושב מקיים במקום בית־ספר, בן 9 כתות ל־47 ילד, אשר שלשה־ארבעה מורים עסוקים בו. קיים גם גן־ילדים ובו 30 ילד.

המושב צופה על פני הים ונופו יפה להפליא. הבנים הגדלים ומתבגרים חולמים על כיבוש הים והתעסקותם בענפים הקשורים בו —דייג, ספנות וכו'. האקלים נוח. המתיישבים עיניהם לגמר המלחמה, לעיבוד תכנית קבועה למשקם, להרחבת כפרם והתערות הבנים הממשיכים במקום בפיתוח האדמה וכיבוש הים.

צור־משה

מושב זה אשר בשרון הצפוני חבריו כולם מעולי הבלקן: רובם מיוצאי יון, והשאר מתורכיה ובולגריה. קדם ליצירת המושב הארגון בשם „עולי יון". הכמיהה המפעמת בלבות כל חלוצי ישראל, לשוב למקורות יניקה ראשונים, לעבודת האדמה, היתה נר לתנועה החלוצית יוצאי הארץ הזאת. אך המסגרות הארגוניות של „החלוץ" לא היו ביון כביתר ארצות אירופה, אף לא בדומה לתנועה החלוצית בבולגריה. חלק מחברי מושב צור־משה הכשרתם בגולה היתה במסגרת „הפועל המזרחי" וחלק במסגרת של האיגוד הציוני „השחר". בבואם ארצה הלכו מי לרחובות לקיבוץ הפועל המזרחי, ומי לבאר־יעקב לקבוצה של ציונים כלליים. בהמשך הזמן עזבו רובם את הקבוצות ובהיותם בודדים, פועלי מושבות, חברי ההסתדרות, התלכדו לארגון אחד לשם התישבת חקלאית. הגרעין העיקרי של הארגון התרכז במגדיאל. הובאו הצעות בפני חברי הארגון לעבור לרחמה, לעבוד בפרדסי חברת גן־שמואל ואף להתישב שם. גם הוצע להם להיאחז בגן־שלמה, הנקודה שלחברה הזאת בשרון באיזור ואדי פאליק. עשרה חברים עברו לעבוד שם בנטיעה ובעיבוד הפרדסים, בתקוה להתישבות בעתיד הקרוב. ישועתם באה מצד שלא פללו לו תחילה:

היה בארץ יהודי יקר מיוצאי ארץ יון, ציוני מסור ונאמן, מר דוד פלורנטין. הוא נשא את נפשו לכך, שבני ארצו יקימו בארצנו ישוב חקלאי. הוא ניסה לארגן לשם זה מספר אנשים מבני המעמד הבינוני והדבר לא עלה בידו. אך לא התיאש ממחשבתו. נאחז בארגון הקיים מחברי הסתדרות־העובדים, התדפק על פתחי הקרן־הקימת, תבע קרקע בשביל הארגון ותביעתו נשענה על הכנסת סכום כסף בזמנו בסך עשרת אלפים לא"י למטרה זו ע"י משה קופינאס, הציר היהודי היחידי בפרלמנט היוני. לבסוף הצליח להבטיח את הקרקע שנרכשה ע"י הקרן־הקיימת בין האדמות שנרכשו בשרון הצפוני ליד המושבה קדימה.

עלית הארגון חלה בשנת 1937. הקימו צריף לדירה, הקיפוהו חומת מגן וגדר תיל, כי

בשנות המאורעות היה הדבר. בנו מגדל צופים, ממנה צפה ולא סרה עין השומרים לא ביום ולא בלילה. הכסף לבנין הצריף ניתן בהלואה ע"י אגודת „לשדה", שדוד פלורנטין היה ממייסדיה, ואשר מטרתה עידוד ועזרה למתישבים יוצאי יון. לשם קיום במקום התקשרו עם איש פרטי שהשקיע כסף לזריעת אַבטיחים בשותפות עם חברי הפלוגה שעלתה לנקודה. עשרה היו מספר החברים שעלו. לאט לאט נתווספו אליהם עוד מתישבים וכעבור זמן לא רב הגיע מספר החברים במקום ל־25.

בשנה השניה לעליתם להתישבות קיבלו עזרה מהסוכנות לעיבוד האדמות, זרעו אבטיחים, שעורה, חציר, רכשו זוג בהמות עבודה בכספי הסוכנות וזוג שני באמצעים עצמיים. קדחו באר, התקינו אינסטלציה מרכזית. לפני קידוח הבאר היו מובילים מים, תחילה בחמור, ואחר־כך בעגלה מהמושבה קדימה.

קשים היו החיים במחנה. העיבוד האכסטנסיבי של האדמות, ביחוד אלה האדמות הקלות שבשרון, לא נתן תמורה מספיקה כדי אפשרות־קיום. צרכי השמירה המוגברת הקשו אף הם על החיים. לא אחת הותקפו דיירי הצריף הבודד הזה ע"י כנופיות המרצחים. רק עם פרוץ המלחמה ניגשה הסוכנות לבנות 20 בית במקום. במתן הכסף לבנין הבתים השתתפה גם אגודת „לשדה" בצורת הלואה לסוכנות היהודית לעשרים שנה ב־4% רבית. על החברים הוטל להשקיע מצדם הם לבנין הבתים סך 500 לא"י.

עם הקמת 20 הבתים עברו עוד חברים למקום. תחילה השתכנו בצריף הבנוי. הוא חולק תאים תאים, תא לכל משפחה. פלוגת הכיבוש היתה מורכבת מרווקים, רק שתי משפחות היו בפלוגה, ולאחת מהן ילד אחד.

עתה נמצאות במקום 49 משפחות. הרווקים אף הם נהיו בינתיים לבעלי־משפחה. נוסף על עשרים הבית בנו 7 בתי חמר באמצעות הלואה של 40 לא"י לכל בית. יתר המתישבים גרים עדיין בצריפים.

על המגרשים עלו החברים עוד בסוף 1939 וראשית 1940. אבל אינסטלציה להשקאה ניתנה למקום רק בשנת 1943 בצורת קו מרכזי פנימי לשני מגרשים אשר אפשר לחבר אליו ענפים בודדים, ואף זה לא לכל המגרשים ולא לכל חברי המושב הנמצאים במקום. גם התקציב ללולים ניתן רק בחלקו ולא לכל החברים. רפתות לא נבנו עדיין כלל ורק בזמן האחרון הוקצבו 13 אלף לא"י למושב צור־משה מהלואת החברה „בנים לגבולם", אשר חבריה הם מיוצאי ארצות הבלקן. החברה נוסדה לשם מתן עזרה לישובים יוצאי ארצות הבלקן ולשם עידוד ליצירת ישובים חדשים מבני ארצות אלה. התקציב הנוסף נועד למטרת סידור אינסטלציה לשמונה עשר מתישבים חדשים, לכרות באר נוספת, לבנין 40 רפתות, 30 לולים וקניית עגלות, עגלה לכל רפת, ו־50 תרנגולות לכל לול.

במקום 93 בוגרים, 72 ילדים ונוער עד גיל 18. המושב נקרא על שם משה קופינאס, ממנהיגי הציונות ביון. אבל כאמור, האוכלוסיה מורכבת מיוצאי כמה ארצות שבבלקן: 31 משפחות יוצאי יון, 12 משפחות יוצאי בולגריה, 4 מתורכיה, 1 ממצרים.

יחידת הקרקע במושב — היא 24 דונם, 16 דונם מרוכזים ליד הבית, 9 דונמים נועדו למטעים: פרדס, כרם, עצי־פרי.

מקור הקיום העיקרי הוא עדיין ברובו מעבודות חוץ, אם כי ישנן במקום 15—10 משפחות המתקיימות כמעט קיום מלא מהמשק העצמי. לענף הירקות עמדת־בכורה במושב. הגידולים העיקריים בטנים ותפוחי־אדמה. הרפת היא בראשית התפתחותה, הרוב עגלות. פרות חולבות יש רק שתים, המספקות בצמצום את צרכי המקום בחלב. גם ענף הלול עדיין בראשיתו.

בית־הספר הוא בעל 3 כתות לעת־עתה ומורה אחד להן. מספר ילדים מבקרים בכתות יותר גבוהות, שבבית־הספר הסמוך בקדימה. גן־ילדים עומד להפתח בקרוב.

המוסדות שבכפר: צרכניה, יצרניה ומחסן אספקה, ספריה, חדר־קריאה. יש תכנית לבנין בית־עם על שם עובדיה שלם, נדבן ציוני ידוע במצרים.

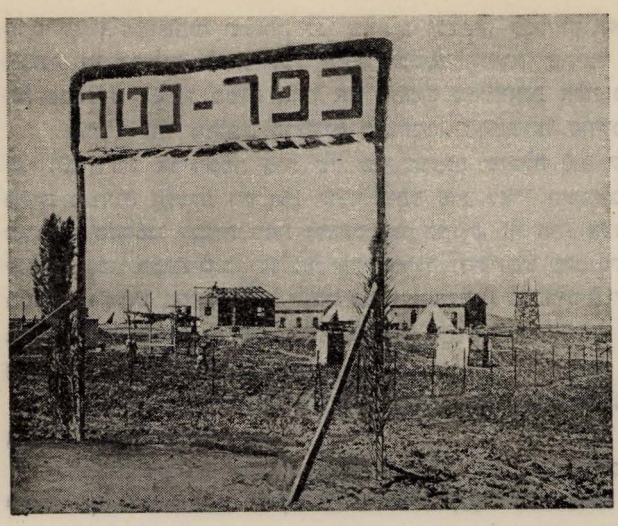
קיימת גם קופת אשראי מקומית המרכזת את צרכי העזרה ההדדית ועוסקת במתן הלוואות למטרות משקיות ברבית נמוכה של 3%.

באופן כללי נתון הכפר בעצם תהליך גידולו וכל פרט ופרט בו תורם ממיטב יכלתו לקידום התפתחותו הכללית.

שלושה דורות

כפר־נטר

הרכב מתישבי הכפר — בוגרים ופועלים מבית־הספר החקלאי מקוה־ישראל, שנקראו בשם „ארגון נטר".

ב־1939 עלה ארגון נטר על אדמת חנון הנמצאת ממערב לאבן־יהודה ומכילה שטח של 1600 ד', שמהם כ־600 ד' אדמה כבדה וכ־300 ד' אדמה קלה וכ־700 ד' אדמה בינונית. השטח מיועד ל־62 יחידות, לכל אחת 25 ד' מרוכזים ליד הבית. לעת־עתה נמצאים במקום 31 חברים, מהם 26 מוכרים ע"י הסוכנות ונמצאים בטיפולה ובתקציבה, וחמש משפחות שעוד לא זכו לכך. בכפר 40 ילד, מהם 13 בגיל בית־הספר, 9 בגיל הגן והשאר תינוקות. עד עתה קיבלנו כ־10.000 לירות תקציב, מזה כ־5.000 לא"י לבנינים שישמשו בניני משק בעתיד, וכרגע הם משמשים כבנייני־מגורים. המחלקה לתיכון שליד תחנת הנסיונות עיבדה תכנית משק לכפר המבוססת על 18 ד' שדות שלחין, 3 ד' פרדס, 1 ד' כרם, דונם 1 עצי־פרי ו־2 ד' למגרש, בנינים ודרכים. הרפת תכיל פרות לחלב ולגידול, בהתאם להספקה העצמית. בלול 50 מטילות, בהמת־עבודה משותפת לשני משקים. יחד עם תכנית הקבע עיבדה התחנה גם תכנית־מעבר בשביל שנות המעבר הראשונות.

לפני זמן־מה חגגנו את יום מלאת חמש שנים להתישבותנו. אך על אף הזמן הזה הרי הסיכום של התישבותנו עודנו עגום. היסוד העיקרי למשק ישנו: 25 ד' אדמה לא רעה, מרוכזת, ומים בכמות מספיקה היו מאפשרים למשק להתבסס במשך 2—3 שנים, אילו במקום קו מרכזי לשבעה דונמים ו־8 ממטרות נודדות היו לנו קו ל־10 ד' ו־16 ממטרות ועוד מעט הון חוזר נוסף לזה. עם הגדלת האפשרויות להשקאה היה גדל גם מספר הפרות ברפת, העופות בלול והיתה גדלה גם ההכנסה כדי אפשרות קיום בלי עבודת־חוץ.

נוסף לפגעים בידי אדם שאפשר היה למנעם פגעו בנו פגעים שבידי שמים: מחלת־הסוס האפריקנית פגעה בבהמות־העבודה שלנו ונשארה לנו מהן רק אחת לפליטה. כתוצאה מכל זה אנו ממשיכים אחרי 5 שנות עמל והתלבטויות כלכליות וחברתיות ללכת עם הטוריה על הכתף לפרדסי השכנים כדי להשיג שכר יום עבודה לקיומנו. המוסדות המישבים לא רצו או לא יכלו לספק את צרכי התישבותנו והבנקים והקרנות שלנו גם הם לא נענו לבקשותינו.

פרט לקרן המושבים שעזרה לנו במיטב יכלתה, אבל הן לא בהלוואות כאלה יוקם משק על מכונו, הן יכולות לבוא לכל היותר כסעד למשק שקיבל את ביסוסו, ממקורות לאומיים־התישבותיים; אבל בשום אופן אין להקים מהלוואות אלה משק בתחילת היווסדו.

פרק מיוחד מהווים הבנינים בישובינו. התבשרנו סוף־סוף שרוצים לבנות אצלנו וניתנה לנו הברירה: או הקמת בית של שני חדרים שיעלה 300 לא"י, או רפת שתשמש לעת־עתה מקום מגורים ותעלה רק 150 לא"י ויתר 150 לא"י תשמשנה לביסוס המשק. אחרי בירורים פנימיים החלטנו לבנות רפת ולבסס את המשק. זה היה צעד משקי־חקלאי נכון להלכה, אבל למעשה נבנו הבנינים באופן כזה שאי־אפשר להשתמש בהם כלל למגורים. הקירות מעבירים קור, רטיבות ועובש בחורף וחום לוהט בקיץ והדלתות והתריסים של פח מוסיפים גם הם את חלקם ביד נדיבה. ובס"ה — הבנינים שצריכים היו לשמש למשק ולמגורים אינם מתאימים לא לזה ולא לזה, ורבה התלאה.

ובכל זאת ינוע הכפר במסלולו קדימה. הכפר מקיים יצרניה־צרכניה, פריה, פר שגידלנו באמצעים עצמיים וכו'.

המתישבים מקיימים גם מוסדות חינוך: ילדי בית־הספר מבקרים בבית־הספר של אבן־יהודה, גן־ילדים פתחנו במקום בהשתתפות קטנה של המרכז לחינוך. ההוצאות הציבוריות, אם כי הן נעשות בחסכון רב, מכבידות מאוד על מספר התושבים המועט, ותוספת התרומות והמגביות החלות עלינו מקשה מאוד על איזון תקציבנו לקיום.

בכפר רק מוסד מרכזי אחד המקיף את כל ענייניו ומטפל בהם, והוא — ועד הכפר. הוא גם גובה המסים במכסה שווה מכל יחידות המשק.

העבודה במוסדות הציבור נעשית על־ידי חברי המקום: בהנהלת היצרניה־צרכנית — עסוק איש יום שלם; בריכוז עניני פנים, טיפול בפר וקבלת החלב — ⅔ יום; בהנהלת פנקסים — ⅔ יום; מרכז־חוץ — חצי; רועה — יום שלם.

ע"י מזכירות התנועה והועדה המשקית שלה סודרה תכנית כלכלית לכפר למשך השנה השוטפת וזה עזר במידת־מה לשמירה על שיווי המשקל ואיזון תקציבו השוטף של המושב. אם במשך השנה תבוא גם עזרת המחלקה להתישבות בהקצבת הסכומים הדרושים לביסוס המושב והרחבתו לפי התכנית, יצא המושב למרחב אחרי שיש לו היסודות העיקריים לכך — אדמה במידה הרצויה, מים בשפע וחומר אנושי אשר קיבל הכשרה חקלאית מתאימה.

כפר־גאולים

רב הסבל בכל מעשה התישבות חלוצית, אך מה גדושה מנת הסבל שנפלה בחלקם של „בני גאולים".

בחודש נובמבר 1938 עלתה פלוגה מארגון „גאולים" ממחנה הארגון שבטירת־שלום לפינת־התישבות זו שבשרון הצפוני, הצופה אלי בקעת השומרון ואל עבר הרי אפרים במרחק לא רב מהעיר הערבית הגדולה תול־כרם. הם עברו הנה לגאול אדמה, פרדסים וכרם, נכסי יהודים שהיו לברות לשיני כנופיות פורעים. ועם זאת היתה התקוה גם להיבנות — ליצור תנאים להתאחזות בקרקע בשביל כל הארגון.

רק אחרי שש שנים התחילו מסתמנים הצעדים הראשונים להגשמת התכנית, בין השאר הוכנה גם התכנית לפרצלציה וסומנו המגרשים הנועדים להתישבות החברים.

גוף התישבותי זה הנושא את השם „בני גאולים" מורכב מעולי גרמניה, שהיו עוד בגולה מלוכדים ברובם כחטיבה ארגונית־חברתית. יחד יצאו להכשרה עוד בגולה, יחד עלו לארץ, יחד נכנסו לקיבוץ „השדה" שבראשון־לציון — כהמשך לחינוך הקיבוצי שקיבלו בהכשרה. בהיותם בקיבוץ חלמו ליצור בצוותא מפעל חדש עצמאי, מבלי שהגדירו לעצמם תחילה את צורת המפעל — אם קיבוץ ואם מושב. הם יצאו את הקיבוץ והקימו מחנה בטירת־שלום ליד נס־ציונה בעזרת כמה חברים ממוסדות ההסתדרות. האמצעים הכספיים להקמת המחנה ניתנו ע"י המחלקה לעולי גרמניה שליד הסוכנות. בטירת־שלום מנה הארגון 80 חבר וחברה. ההצטרפות לתנועת המושבים באה לאחר שהיה כבר חדשים מספר במחנה ולאחר בירורים פנימיים על דרכו בעתיד.

ההצעה לעבור לשרון באה כעבור שנה לקיום הארגון. ירדה שמחה בלב החברים להצעה זו. הרי הם גוף צעיר מבחינה ארגונית — וכבר הריהו עומד על סף ההתישבות! כעבור זמן התברר כי ההצעה הזאת הובאה בפני גופים אחרים בעלי וותק רב והם דחוה, כנראה, מתוך יתר נסיון חיים והבחנת המצב והתנאים המיוחדים של המקום, אך בני־גאולים קיבלוה.

בפינה זו שבשרון הצפוני היו לאחים פלטניק 250 ד' פרדס, 47 ד' כרם, 50 ד' אדמת בור, בית, באר ואינסטלציה חלקית להשקאה. משק זה נעבד על ידי ערבים ובימי המאורעות עשו הפועלים הערבים במשק כבתוך שלהם. בבית שכנו אנשי כנופיות והשחיתו בכל שיכלו. ואז הובאה הצעה ע"י האחים פלטניק בפני המרכז החקלאי למסור את כל הרכוש לידיו, בתנאי שכעבור 4 שנים יקבלו האחים פלטניק 100 ד' פרדס המעובד כל הזמן עיבוד מלא, 25 דונם כרם, השאר יעבור בתורת שכר למעבדי המשק.

הובטח, איפוא, לארגון „בני גאולים": 150 ד' פרדס, 22 ד' כרם, 750 ד' אדמת בור. נוסף על כך באה הבטחה מצד הקה"ל לרכוש בגבולות המקום אדמה נוספת כדי לאפשר התישבות לכל הארגון. הארגון שש לקראת ההצעה הזאת בשימו את בטחונו במוסדות. בשנה הראשונה התנהלו העניינים פחות או יותר כשורה. המחלקה לעולי גרמניה השתתפה ב־600 לא"י

בתור הלואה לעיבוד הפרדס. על האדמה הפנויה זרעו גן־ירקות של 12 ד' ואיך שהוא התקיימו. אמנם תנאי השיכון היו רעים, כי הבית היה בחלקו חרב וגם היה צר מדי כדי לשכן בתוכו את כל החברים שעברו הנה. וקושי השיכון גדל ביותר לאחר שכל חברי הארגון עברו מטירת־שלום הנה, אם גם העבירו אתם שני צריפים מהמחנה.

הצרות באו בעיקר בשנה השניה: הפרדס היה צעיר ודרש השקעה נוספת לעיבודו והחזקתו. הסכומים שהוקצבו ע"י המוסדות ניתנו טפין טפין וגם איחרו לבוא. עם פרוץ המלחמה ירד ערך הפרדס כענף משקי ולפי החוזה היה הכרח לעבדו עיבוד מלא ונמצאו חברי בני־גאולים במצב של „תבן לא ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו". המקום מרוחק מאזורי ההתישבות העברית, בלי קשרים ודרכי תחבורה. אפשרויות להשגת עבודה לא נראו וכמעט שלא היה יסוד לקיום במקום. היו מספר חברים שהתאכזבו כליל ועזבו את המקום, והנשארים — עולים מחוסרי כל שהצליחו בקושי להציל אך את נפשם בכפם מגיא התופת ההיטלראי, פרפרו, התלבטו והמשיכו.

בשנת 1940 עיבד הארגון 1000 דונם פלחה, עיבוד פרימיטיבי, והיבול היה נמוך מאוד, שהספיק בקושי לקיום האנשים.

בשנת 1941 באה הסכמה לכלול את הארגון בין הישובים העומדים לקבל תקציב לאומי. הובטח לרכז שטחים מתאימים להתישבות, באשר רוב האדמות בסביבה זו הן מסוג חול נודד. השטחים הללו צריכים לכלול את פרדס יכין ג', שהיה נחלת קבוצות חסכון, ו־430 ד' אדמה פנויה מאדמת יכין. לארגון היו חששות רבים ביחס לקבלת עוד פרדס נוסף לרשותו, לאחר הנסיון המר עם פרדס פלטניק, אבל הסיכויים לאפשרות של התישבות קבועה וקרובה ולקבלת תקציב הכריעו את הכף לצד ההסכמה. אולם כל זה היה להלכה, למעשה איחר התקציב לבוא ובינתיים קרה אסון המים: שתי בארות, אחת של פלטניק ואחת של „יכין", התמוטטו ולא היו מים לא לצרכי בית ולא לצרכי שדה ופרדס, גן־הירקות נחרב מיובש, הפרדסים השירו את עליהם מצמאון, הכרם סבל והמצב היה בכל רע. כפשע היה בין המשך קיומו של הארגון לבין התפרקותו המוחלטת. רק ניצוצות החלוציות המהבהבים בתוכו והעקשנות הדרוכה עמדו לחברים שיחזיקו מעמד במקום, עד שבמחצית השניה של שנת 1944 הושלמו התכניות לקביעת מקום הנקודה ונקבעה הצורה המשקית. התכנית היא ל־40 יחידות משק, 20 דונם לכל יחידה בהשקאה במרוכז ליד הבית. נוסף לכך 5 דונם מטעים מהפרדסים ששימשו למעשה ראשית היסוד להעברתנו הנה ולהתקשרות לנקודה. שתי הבארות תוקנו במשך הזמן, בתקופת המעבר הובאו מים ממחנה הצבא הקרוב בתשלום של 120 מא"י ממ"ע.

בתחילה היו החיים במחנה שיתופיים, המחשבה היתה בכלל יצירת מושב שיתופי. במשך הזמן קיבלו החלטה לעבור לצורה של משק אינדיבידואלי. המטבח המשותף התפרק, את שני הצריפים חילקו תאים תאים, תא לכל משפחה, עתה מקיימת כבר כל משפחה משהו מההתחלה המשקית: לול קטן, עופות, למי גם עז. היה לארגון גם עדר של 20 ראש פרות ערביות שנועד לפיתוח רפת גזעית ע"י הרבעה עם פר גזעי, אך הנסיון לא עלה יפה והעדר חוסל. כעת יש במקום רק שתי פרות, המספקות במידה מצומצמת את תצרוכת החלב במקום. בקרוב עומדות להתקבל 15 פרות שתקננה מכספי התקציב. לכל מתיישב ניתנו 50 פרגיות בתורת התחלה ללול.

עד גמר המלחמה באות בחשבון להכלל בתקציב רק 24 יחידות משק, כי חלק האדמה שהוקצה לנקודה זו נמצא בידי מחנה צבא ואין לחלקו למגרשים. אי־השלמת הנקודה מכבידה על קיום הישוב, כי הפרדס תובע עיבודו ללא תמורה והאמצעים מוגבלים. ההוצאות הציבוריות עולות כדי 5 לא"י לחודש לכל יחידה והתקציב מתאזן בקושי רב. אף על פי כן הלך־הרוח

במחנה הוא של ערב יציאה למרחב, כל אחד רואה את יצמו כבר על מגרשו המרווח, עם האפשרויות לחשוף כוח היצירה הגנוז, הכבוש והכבול עד כה עקב תנאי המחנה המיוחדים.

מספר הבוגרים במקום — 45; הילדים — 19, 2 מהם זקוקים כבר לחינוך של בית־ספר, ו־8 לגן־ילדים. עם הקמת הכפר נצטרך לדאוג לבניני קבע עבור מוסדות החינוך ועבור כל יתר מוסדות הכפר ההכרחיים. ועוד רבה הדאגה ורבים בודאי יהיו חבלי היצירה, אבל תקות הישוב, שמעתה יהיו מלווים חייהם גם חדוות־יצירה.

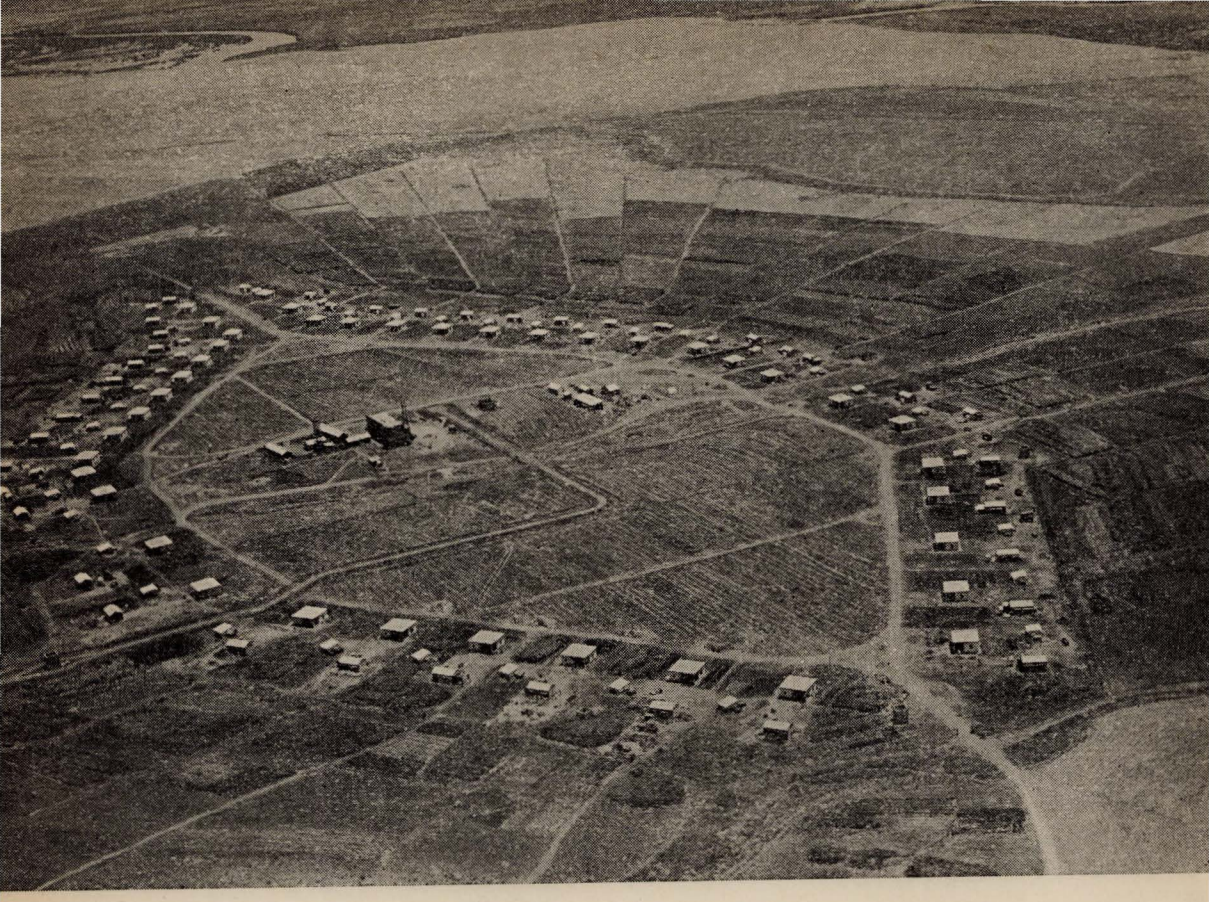
עם גמר הדפסת הספר הולך ומסתיים המו"מ בין כפר־גאולים לכפר־ידידיה על התמזגותם של שני הכפרים.

הגליל

בס"ד

בית־יוסף

מוצא המתישבים מ„ארגוני הצפון", שהתלכדו מקרב הפועלים הבודדים בעיר ובמושבה למען יצירת ארגון לשם התישבות גדולה. עם יסוד הארגונים האלה, עמד עוד כל עמק בית־שאן בשממותו, האדמה עודה בלתי־גאולה. והיה רצון לרכז סכומי כסף מסוימים שבאו בחשבון מדמי השתתפות החברים המצטרפים לארגונים אלה, לשם רכישת הקרקעות וישובן. כל השטחים שנרכשו ע"י הקרן־הקיימת־לישראל, מהעיר בית־שאן והלאה הוגדרו אז בשם הכולל: הצפון. הארגונים האלה בשעתם מנו עד מאתים חבר, אך במשך הזמן התפזרו החברים ורק גרעין קטן נשאר מהם, והוא המרוכז כיום בבית־יוסף.

מושב בית־יוסף השוכן בעמק בית־שאן, משתרע סמוך למסלת הברזל לרגלי המדרונים של הרי הגליל מעבר מזה, ומעבר השני, במרחק מה, — מתפתל הירדן ומבתר את הקרקע לאורך אפיקו. מעל פסגת ההרים מנשבים רוחות קרירים אף בימי הקיץ, ביחוד בשעות שלאחר הצהרים, ולמטה — שמש חמה יוקדת, הגוף מתיגע בשעת העבודה משפע החום, הזיעה נוטפת, אך אין קובלים על זאת כל עיקר, אדרבה, מתברך כאן האדם בסגולות הטובות שלחום הרב, בהמרצת גידולי השדה, והגדלת התנובה. אלמלא הפגעים המתלוים מן החוץ...

ליד דרך הכניסה למושב, עומדים שלדי 4 בתים, שלא הגיעו עדיין לכלל גמירתם, בשל השינוי שחל בינתים בקביעת מקום בנינם של בתי המושב. בבתים הבלתי גמורים האלה יש משום סמל להתחלות שונות שנעשו כאן, ובשל קושי־התנאים לא הגיעו לידי המשך וסיום.

באביב בשנת 1937 עלו המתישבים על הקרקע, וכרגיל בימים ההם התכנסו בתוך מחנה מוקף חומה בצורה, כשמגדל צופים מתנוסס באמצע המחנה. כשנה וחצי התגוררו במחנה הרוב הגדול של המתישבים בלי המשפחות, כי בשביל הנשים והילדים לא היה עוד מקום במחנה, רק בסוף 1938 הוקמו הבתים, וכל יתר בניני החצר, אז רק החלו להעביר את המשפחות, והמושב החל לקבל צביון של ישוב.

עם היציאה מהמחנה נדמה היה כי הנה נותקו חרצובות, ויוצאים למרחב של יצירה משקית. בהתחלה עסקו רק בענף הפלחה, אך לאחר שעברו למגרשים הקבועים החלו לפתח את יתר הענפים. ליד כל בית נפתחו, כבמטה קסם, ערוגות ותלמים לגידול ירקות ולשתילת עגבניות. ואם לא היו ברשות החברים צנורות השקאה נעזרו בצנור גומי, שהטו אותו לחריצים שונים לשם השקאת הערוגות והתלמים. בדרך זו אמנם הלך הכל למישרים, האדמה הניבה היבולים והפיקה רצון עובדיה, — עד שבא אסון המים שהמם ודיכא את המתישבים במקום: שלוש בארות קדחו במקום, וכולן שפעו מים, ופתע אפסו המים בכל שלוש הבארות, וכל גידולי השדה והגן אשר הושקו קודם — נפסק גידולם ונשרפו. אין לתאר במלים את הרגשת החברים במקום. נדמה היה כאילו התמוטט הכל, ללא אפשרות ויכולת להמשיך עוד. אלפי לירות ירדו לטמיון, בעצם קלקול הבארות, תוך שדות בגדולים שלא הגיעו להבשלה, ומתוך אי היכולת להמשיך וליצור את המשק בלי מים, ביחוד באקלים לוהט זה שבעמק בית־שאן. נראה היה הדבר כאסון שאין מוצא ממנו. באה אמנם עזרה מצד המוסדות, לשם חידוש מכון המים, ועל הפרק עלתה ההצעה הישנה של החברים להביא מים בשביל בית־יוסף מהירדן, הצעה אשר תחילה לא שמו אליה לב ולפיה תוקן המכון.

במשך שנה תמימה, אותה שנה שקרה אסון המים, נשלחה תוצרת ביע"ף לשוק בסכום של 3620 לא"י בלבד ואילו במשך 10 חדשים לאחר ת ק ו ן מכון המים: 11 700 לא"י. ההבדל בין שני המספרים האלה מבליט ומסביר את הנזק שנגרם למושב, על אף היגיעה והעמל הרב של חבריו. גם אחרי תקון מכון המים, לא נפתרה שאלת המים במקום פתרון סופי. המשאבה שהותקנה להעברת המים מהירדן קטנה ואין הכמות שהיא מעלה מספיקה כלל וכלל. ישנם מגרשים שאין המים מגיעים אליהם, והדבר מעיק מאוד על המשק. פתרון מוחלט לשאלת המים הוא יסוד היסודות לפריחת המקום; התנאים האוביקטיביים האחרים טובים למדי.

ארבעים הן יחידות המשק. למעשה נמצאות במקום 37 משפחות. האוכלוסיה הכללית — 150 נפש, מזה 84 בוגרים והשאר ילדים. המושב צמא להתרחבות. יש הצעה לתוספת 20 משפחה של חיילים משוחררים. אדמה להתישבות נוספת ישנה בעין. לכל משק יש 25 דונם להשקאה בקרבת הבית, נוסף לכך, מעבד כל משק 50 דונם אדמה, למזרע תבואות. מגדלים פה חטה, ושעורה. היבולים של אדמות הבעל אינם גבוהים. עיבוד אדמות הבעל היא במכונות אף כי לכל משק יש בהמות עבודה. עוד בהיות החברים במחנה רכשו בכספם הפרטי, טרקטור, קומבין, מחרשה לחריש עמוק. במשך הזמן נוספו מכשירים משותפים לצרכי עיבוד האדמה, כמו מערמות, מקצרה, מכבש־סוס. הרכוש המשותף, בצורת מכונות חקלאיות, ערכו בכסף שלפני המלחמה: 1336 לא"י.

האינונטר החי הוא במצב מתמיד של עליה. מהתקציב הכללי ניתן לכל אחד פרה אחת. כעת יש במושב 60 פרות חולבות, 25 מבכירות לפני ההמלטה, 45 עגלות, ס"ה 130 ראש. במשך הזמן הוצאו ראשי בקר למכירה, אם לשחיטה או לחליבה וגידול. בשנת תש"ג בלבד הוצאו בצורה כזאת מהמושב 14 ראש. ענף הלול נתון לתנודות. כעת מספר המטילות מגיע (לתש"ה) ל־4300. ענף הירקות הוא אחד החשובים במשק. ביחוד מצטיינים גידול המלפפונים בסתיו וגידול העגבניות בימות הגשמים.

הרכוש הצבורי הדומם גדול למדי. קיים בית־התרבות, שעלה לפני המלחמה למעלה מאלפים לא"י, ושבנינו עוד לא הושלם ולא שוכלל, וכל שאר הבנינים הצבוריים שנבנו עוד לפני המלחמה, עולים אף הם כאלף לא"י, ובס"ה עלו הבנינים הצבוריים בלבד למעלה משלושת אלפים לא"י בערכם שלפני המלחמה. לא מזמן נוסף מחסן אספקה העולה כעת 1500 לא"י.

המושב מקיים במקום בית ספר בן 5 כתות, המעסיק שני מורים, פרט לגן־הילדים המתקיים לחוד.

המושב הזה הנושא את שמו של יוסף אהרונוביץ ז"ל זכה שבו תשוכן הספריה החשובה שלו. בספריה זו יש למעלה מ־700 כרך והחברים נהנים ביד רחבה מהברכה הזאת. ועדת התרבות במקום דואגת להגדלת מספר הספרים.

רבות עבר על בית־יוסף, מרובים היו עד כה הכשלונות באשמת התנאים החיצוניים, אך האופקים מתבהרים והולכים ובלבבות המתישבים פועם הבטחון, כי עתיד ישובי ומשקי צפון לבית־יוסף.

מרשימות מסייר

מתפתלת לה דרך המלך במורדות מבית־שאן לעמק־הירדן. כמקבילה לה מתפתלת גם מסילת־הברזל חיפה—חמת. רעש אוטומובילים לנוסעים ולמשא, האצים־רצים בכל שעות היום ומעלים אבק, ביחוד בגבור הרוחות שלאחרי הצהרים — באחת, וקשקוש ברזל בברזל, העלאת עשן רב בשעות מסוימות, אם כי בלתי קבועות, — בשניה. עם הירידה מתרוממים ועולים ההרים, החוסמים את ראית האופק, מעבר לירדן מזרחה וחמימות ההולכת ורבה אופפת את גופך בימות הגשמים, צורבת את עורך בימות החמה, ומגיעה לשיא להטה בימי החמסין. לכל מלוא עיניך צפונה ונגבה אדמה דשנה אפרורית־לבנבנת החרושה קמטי־נחלים, אשר ברבים מהם מים חיים מפכים. הפלגים אצים בזרמם הירדנה; לזה הרואה ואינו־נראה המסתתר לו באופקו העמוק ואשר ברכות־דגים שונות ושטחי־ירק שעל־יד הישובים החדשים מעידים על קיומו בקרבתו. חושות ערביות, הבנויות אבני בזלת אפורות־שחרחרות ומתמזגות יפה עם מראה הסביבה, מצטנפות להן קבוצות־קבוצות אי־פה אי־שם. פתאום מופיעות ונראות באחד המישורים שבשטח זה שורות בתים המסודרים בכעין משושה מוארכת, שבמרכזה מתרומם בנין בן קומותים ועליו מתנוסס מגדל. מסביב לבתים, כלפי חוץ, שטחי ירק רב־גוני, המקשטים את המגרשים ברבועים־רבועים ירוקים ושחורים כעל דף שחמטי. כלפי פנים שטח נרחב, מוקף בתים,

המבחיק בירקו בימות הגשמים, הטובע בים קוצי־בר בתחילת ימות החמה והחשוף ומבותר בשדרות עצי־נוי צעירים המתחילים כבר להתבלט, בסוף ימי החמה, עת האדם מתפנה קצת מקציר תבו־אותיו כדי לבער בקוצים. בגינות מסביב לבתים מבצבצים כבר עצי־פרי למיניהם. ובראש ורא־שונה עצי ההדר והזית. ברפתים ובגדרות שמסביבם נראה בקר ובני־בקר בכמות די יפה בשביל ישוב צעיר, בלולים מלבנות להקות עופות די־גדולות. ובכל השטח, החל מברכת־המים המשתרעת לה כעין־בדולח עגולה במרכז הכפר עד לקצות המגרשים — מתרוצצים להם ילדים נחמדים מגילים שונים העסוקים בעבודה, בשליחויות ובתפקידים שונים, במשחקים ושחיה בכפר מולדתם. הכרת־פניהם מעידה, שהתאקלמו כאן יפה ומרגישים את עצמם די־טוב במקום זה, אם כי לעתים תשמע מהוריהם, ממי — התאוננות על החום הרב השורר בסביבה זו, וממי — התלוצצות על זה שלא קר להם גם כאן — כאלה כן אלה מודים, שאפשר להקים משק יפה ומבוסס גם באקלים זה, אם רק המים יהיו בשפע ובקביעות. החום והירדן — אלה שני צנורות הברכה הממזגים ומשפיעים אחד על השני. בשני אלה ובפוריות אדמתם — הערובה לברכה שבידי שמים. היתר — הם מעשי ידי אדם, אבל — לא תמיד להתפאר.

*

הימים ההם ימי פרוספריטי, בארץ. ובעלות הגאות בעיר ובמושבה בא השפל בעליה לכפר. קרקעות כמעט אינן נרכשות, ועל הנרכשות לא מרובים הקופצים לעלות. הדאגה ליום המחר — בבוא השפל — מנקרת במוחות הדואגים לתכלית אמתית. מתחילים להמ־ריץ לחסכונות — ואין חסכון כרכישת קרקע ואפשרות הקמת משק. נעשות פעולות מכוונות על־ידי המוסדות המרכזיים. בין צבור הפועלים בעיר ובמושבה, החיים חיי שעה, מתעוררים מי שהיו פעם בכפר ויצאוהו באופן זמני ומי שחלם עליו בעודנו שם ולא הגיע אליו בבואו הנה. מאלפי הפועלים בעיר ובמושבה מתארגנים כמא־תים וחצי המאה חברים, המכניסים את חסכונו־תיהם באמצעות „ניר" ל„קרן הקימת לישראל" שתרכוש עבורם קרקע — ופניהם לא לתפוחי־הזהב ביהודה ושומרון, כי אם דוקא לאדמת־הלחם — צפונה. בינתים, עד שהאדמה נרכשת, מכנסים כינוסים, מאספים אסיפות ונמצא אף מי שהוא שמתחיל לחלום על העברה מהירה לעמק עם כל המשפחה כדי להכשיר את עצמם לקראת תפקידם בעתיד. ומלחמה מתלקחת בין השאיפה להתכונן למעשה ובין ההכרח להרויח ולאגור עוד קמעא קמעא. הן כל פרוטה תהיה אז נחוצה. והזמן בינתים נמשך ונמשך. והנה הנה — החבילה מתחילה להתפורר. משלושה ארגונים מתגבש ארגון אחד בן מאה משפחות המאמין בדרכו ומתמסר להגשמה. הגיעו ימי המאורעות ואתם גם ימי ההעפלה ותקופת החומה והמגדל. זכו סוף סוף גם הם להעפיל ולחיות שתים־שלוש שנים בחומה ומגדל, לשמור, להגן, לעבד ולהק־ריב קרבנות. ימי ההעפלה וההתרוממות עברו וימי החולין הגיעו. מרה היתה אכזבת האנשים, שבחרו לחיות במושב כשהוטל עליהם לחיות שנית בקיבוץ. ושבעתים מר היה לאנשים, שחלמו על חיי טבע וכפר ולשם זה עזבו את מקומות־עבודתם המכניסים בעיר כשהוטל עליהם לחיות מעבודות צדדיות שונות בכפר שהוא כפר אך בבדידותו ולא בתוכן יצירתו. ומשהגיעו סוף סוף לתקופת פרוק החומה וההסתערות על המגרשים — אושרו מטעם המוסדות המיישבים רק 40 מאושרים, ועל היתר הוטל לחזור על עקבותיהם בפחי־נפש ובמרי־גורל, אשר המר גם לאלה שזכו להשאר.

בעוד לא נגלדו פצעי הנתוח החל להט היצירה. בראשית הצעדים, בעודם מתקשים איך להעביר מים דרך שדות זרים מהירדן, נתגלו אוצרות־מים רבים מבארות שנקדחו בשטח ההתי־שבות. עובדו תכניות, נוטעו מטעים, נזרעו חלקות־ירק, הכל בהתאם למים הרבים והזולים שנמצאו לאשרם.

אך האושר היה שמור לרעתם. המים פתאום נעלמו ואינם, המטעים יבשו, הירק הצהיב, וכל העמל עלה בתוהו. קשה לתאר את סבלו של האדם הצמא. כשלעיניו אפיקי־מים רבים מבלי יכולת ליהנות מהם. כזה היה סבלם של חלוצי־התישבות אלה, אשר שמו שוב את מעיניהם במימי הירדן.

ושוב התחלה מחדש, ושוב מרץ והתרעננות, ושוב מטע וירק ושוב... אכזבה. הירדן הפוחז והשובב מחליף את ערישתו לעתים, סוחף מכאן ומוסיף לכאן. שטף עבר על מכון המים — והכפר שוב צחה, צמא, ושוב פעולות לריסון הירדן, ושוב חלוציות מחודשת לפעולות, הפעם מלווה חששות ופקפוקים: הנצליח הפעם, הנוכל לכל המכשולים?

זה שנתיים שמכון־המים קיים על מבועו, אם כי מרוב הפזון חלו גם בו שגיאות רבות. ושגיאות שאפשר וצריך היה להמנע מהן. משק, הקים על מים רבים והשקאה מלאה, צריך לקבל את מימיו בשפע רב כדי מכסימום יכולת האדם לשלוט בזרמם. המים צריכים לבוא בלחץ מספיק כדי השקאה גם בהמטרה, לכה"פ בשטחים, שההש־

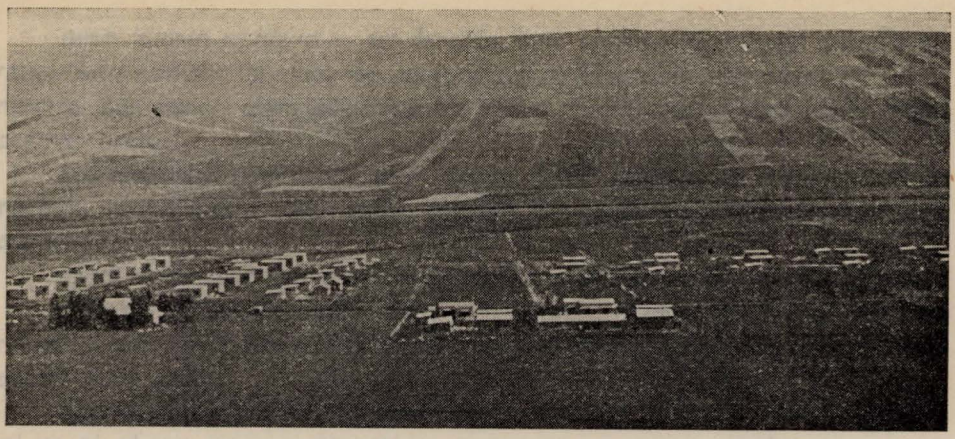
קאה בתעלות אינה אפשרית או עולה בעמל רב וזקוקה לכשרון הסתגלות רבה. דברים הידועים לכל בר־בי־רב נעלמו מראשיהם של מתכני תכניות ושגגות מעין אלו אך בזדון הן גובלות, כי במיטב עמלו וזיעתו משלם בעדן המתישב באיזור זה, שההזעה אינה חזון נדיר בה.

ועל אף כל זאת תמצא במושב זה חברים החיים יפה, שהכנסותיהם הנן די הגונות, שבתיהם מבורכים בפרי עמל כפיהם, בשגר בהמותיהם, בברכת לוליהם ובבכורי גינותיהם, בפרי העגבניה והמלפפון הגדלים בחורף לברכה להם ולתושבי הארץ. ולא מעטים חוזי החזון בין המתישבים החולמים על ניצול האקלים בשביל צמחי־חורף מיוחדים בשביל הארץ עצמה ובשביל משלוחי־חוץ. כשלושים משפחות מעורות באדמתם התעורות שלמה ומבוססת. עוד כעשר משפחות עזבו והתחלפו בחדשות המכירות את אשר לפניהן ומוכנות לחדש את חייהן בכפר זה בחלוציות רבה וכנה.

הכפר מתחיל לשפר את חייו גם ברוח. בית־הספר, מרובה הילדים שבכפר, כן ירבו ויעצמו, מהוה את מרכז החיים התרבותיים והרוחניים ומעודד למשנה מרץ, פעולה ותקוות לעתיד.

אכן שבע כפר זה מרירות — וחושל. ומחוללים ידעו אנשיו להמשיך, עד שיתוקנו כל הפגימות ועד היותו לכפר גדול מבוסס ופורח בן מאה משפחות. ערובה לכך — האדמה הפוריה, המים הרבים, האנשים המחושלים ובעלי־הנסיון ואף — האקלים המיוחד במינו.

משמר השלושה

הנקודה הזאת מצבת זכרון היא לשלושה צעירים שנפלו חללים במקום, בימי המאורעות שלפני המלחמה: גדליהו גלר, משה זלמן בן־ששון ויהודה אליוביץ, הם נרצחו בלכתם הביתה בצוותא מבית־גן ליבנאל. באותם הימים הבדילו עוד בין בית־גן ליבנאל חלקות שדה ללא משכן בית. עתה משמשת הנקודה משמר־השלושה מעין גשר המקשר את שני הישובים.

חברי ארגון „מסדה" הם שבגורלם עלה להציב כאן מצבה חיה זו, נתונה בעול היצירה העצמית, בשכנות קרובה למושבות הגליל התחתון. האדמה שייכת לחברת פיק"א, גם האמצעים לבנין הנקודה באו מידי פיק"א, אך לא בשלימות, על כל חבר היה מצדו גם הוא להשקיע 300 לא"י.

אמנם גם בלעדי זאת היו זכאים חברי הארגון „מסדה" להגיע להתישבות: כולם היו מותיקי פועלי־המושבות, בעלי עבר של שנות עמל ועבודה כיבושית בארץ. אבל חברת פיק"א העמידה את הכנסת הסכום של 300 לירות כתנאי ראשון לקבלת המתישבים, והדבר הכביד על השלמת הישוב. 60 היו חברי הארגון, ואולם להתישבות עלו רק מחצית מספרם, 30 חברים. ניתנה ההבטחה גם לשאר החברים שתורם ייגע בקרוב, אך מאז עלייתם על הקרקע עברו 7 שנים והנקודה מייחלת עדיין להגדלתה והשלמתה.

במקום הוקמו 30 בתי־דירה: בכל אחד שני חדרים, מטבח ומרפסת. בחצר רפתות בנויות, לולים, בכל רפת הוכנסו מיד: פרה, עגלה, מבכירה; גם בלולים הוכנסו פרגיות. החברים השתרעו על שדות הבור שבסביבה השייכים לחברת פיק"א, חרשו, זרעו שעורה, חיטה, תירס, רכשו מכונות, טרקטור, מקצרה, קומביין וכל שאר המכשירים וכלי־העבודה הנחוצים.

מלכתחילה נקבעו 20 דונם אדמה ליחידה במרוכז כאדמת שלחין, נוסף לכך ניתנה להם האפשרות לנצל זמנית את האדמות הפנויות למזרע תבואות. האדמה כאן איננה מניבה ביותר, אם מטעמים אקלימיים או מטעמי תרכובת האדמה. 20 דונם מושקים אינם מספיקים למשק שצריך לקיים את בעליו והמתישבים מקוים להרחבת השטח.

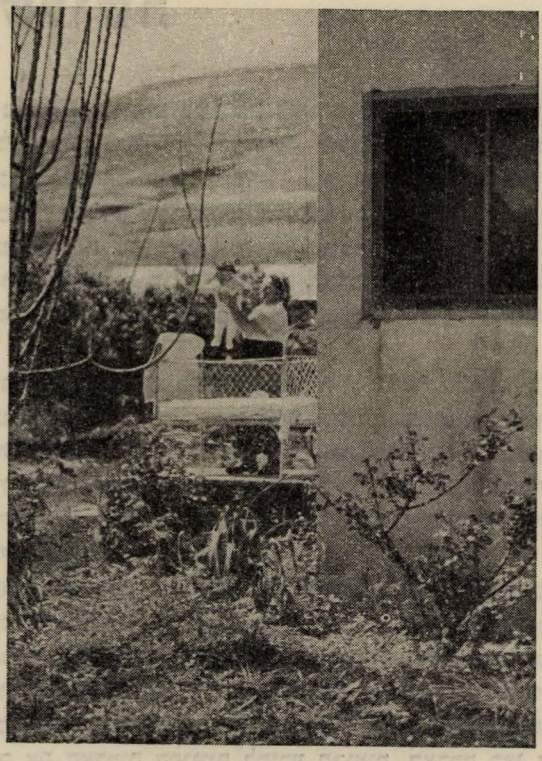
ואשר למוסדות השתופיים — נסו לכתחילה לקיים מוסדות שיווק ואספקה משותפים עם יבנאל. אולם השותפות לא עלתה יפה, מאחר שהחלישה לפעמים את אפיו העצמי של מושב־העובדים. בזמן האחרון מקיים משמר־השלושה מוסדות כלכליים עצמיים בלתי תלויים ורואים בכך יתר ברכה.

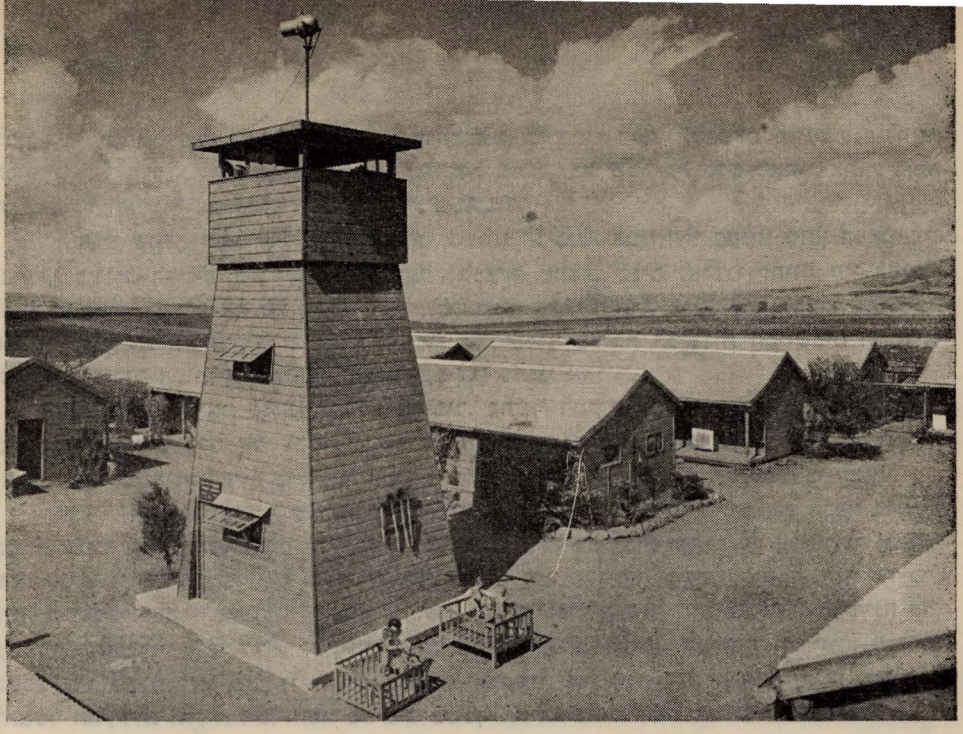
בכל אופן רבים הקשרים עם יבנאל. מוסדות החינוך משותפים, גם החיים התרבותיים־חברתיים קשורים ביבנאל. כגון, סניפים משותפים של מפלגת פועלי ארץ־ישראל, הרצאות משותפות וכד'.

כאמור 30 הם מספר המתישבים במשמר־השלשה. מספר הנפשות 120, מהם 60 ילד וילדה.

הענף העיקרי במשק — גידול ירקות, שני לו הרפת, 90 ראש מכל המינים. ענף הלול היה במורד בזמן המלחמה מפאת יוקר האספקה ואי־הרנטביליות בענף זה. המתישבים מתקיימים מהמשק העצמי בלבד.

החברים השקיעו 300 לא"י מכספם באופן ישר והחברה מצדה 350 לא"י לכל מתישב. על אף כל הלבטים מתפתח המשק וגדל דור צעיר המשתרש בעבודה ובחקלאות באורח טבעי והישוב נותן את אותותיו הטובים על הסביבה כולה.

מולדת

ביום כ"ה תמוז תרצ"ה (4.7.37), בשנה השניה למאורעות, עלה ארגון מולדת על האדמות השוממות של הכפר טייבה השוכן ברמות אשר בין עמק־יזרעאל המזרחי (צפונה מעין־חרוד) לבין הרי הגליל התחתון (כפר־תבור). לכיבוש האדמה הזאת עלה בשעתו גרעין של 18 חבר מתוך פלוגת־העבודה של הארגון, אשר ישבה עדיין בבאר־טוביה על מנת להכשיר את חבריה לקראת תפקידי ההתישבות. את צעדיהם הראשונים להכשרה זו עשו חברינו עוד בשנת 1934 במושבי העמק. שם נמשכו לרעיון המושב, החלו להתארגן ובמשך השנים הצטרפו אליהם חברים בודדים וגם קבוצות־חברים קטנות אשר עבדו במקומות שונים בארץ. רוב החברים מעולי גרמניה, אחדים מארצות אירופה השונות וגם מילידי הארץ.

את אדמות טייבה הצילה הקרן־הקיימת, אחרי מלחמה ציבורית קשה, מידי ספסרים. עוד לפני שקנו את האדמה ולפני שריכזו אותה לשטח אחד פיצלו אותה על המפות לשטחים קטנים ומכרו בחוץ־לארץ מגרשים קטנים בישוב שעוד לא הוקם ונקרא בשם „חוות העמק". את השלמת הקניות מידי הערבים ואת ריכוז האדמות המפוצלות שנמצאו במצב של „מושאע" בצעה הקרן הקיימת בתנאים הקשים של המאורעות, במשך 5 השנים הראשונות לקיום נקודתנו. רק בשנת 1942 נגמר ה„מפרוז" והמושב קיבל שטח אחיד של 8000 ד' מרוכזים, אם כי חלק מהאדמה הזאת נמצא במרחק רב מהנקודה; לכפר הערבי שנשאר במקום ישנו שטח השווה לשטח נקודתנו. התהליך האטי של ריכוז האדמות ועם זאת החלפת השטחים לעתים תכופות ביניגו

לבין הערבים, שני אלה, האריכו את תקופת הכיבוש, כי בגלל חוסר הבהירות בנוגע לגבולותיה הסופיים של אדמתנו לא יכולנו להתחיל בהקמת בינוי־קבע. דבר זה מנע מאתנו את עיבודה וטיובה של האדמה ואת הכנסת מחזור הזרעים הקבוע.

תלאות שונות ואסונות היו מנת חלקנו בשנות הכיבוש, אשר חלו בחלקן בזמן המאורעות ובחלקן בשנים הקשות של ראשית המלחמה. למעלה מחמש שנים נאלצנו לחיות חיי קבוצה, היינו מכונסים במחנה צר של חומה ומגדל. כשנתיים אחרי העליה פרצה אש במטבח והחריבה את כל בניני המחנה ובתוך זה גם חלק גדול מרכושנו; בעזרת המוסדות המיישבים ומוסדות תנועתנו וציבור העובדים הצלחנו להקים שוב את מחננו הארעי.

בשנת 1942 פרצה במחננו מחלת הטיפוס. בתנאי המקום הקשים התפשטה ולבשה צורה של מגפה אשר הפילה על ערש־דוי כשליש מהחברים. שלושה מהם הלכו לעולמם וביניהם גם הח' גבריאל מוצקין ז"ל, מראשוני הבונים של המקום, ממתכני תכניותיו וממעצבי דמותו.

הבעיה הכאובה ביותר שגרמה לקשיים עצומים ושעיכבה בעד התפתחות הכפר והמשק במשך שנים, היתה חוסר־המים. שני הקידוחים אשר נעשו במקומות שונים על אדמותינו ושאחד מהם הגיע עד לעומק של 230 מטר, הכזיבו. במשך זמן שלמעלה משש שנים הובלנו את מי־השתיה לאדם ולבהמה במכונית ממרחק 10 ק"מ, מבאר כפר־יחזקאל; רק בשנת 1943 הונח קו־צינורות שארכו 6 ק"מ מבאר עין־חרוד, המספק 30 מ"ע בשעה, למולדת ולארגון „הגליל" השכן. עוד לא נואשנו מתקוה למצוא מים על אדמתנו, אך לפי שעה הפריעו תנאי המלחמה להמשך החקירות והקידוחים. חוסר כל מים במשך תקופה כה ארוכה, כמותם הזעומה של המים שאנו מקבלים היום מאת אגודת המים של גוש עין־חרוד ומחירם הגבוה (הפרש הגובה הוא 100 מטר וגם המרחק הגדול דורש כוחות לחץ גבוהים) נתנו את אותותיהם בהתפתחות המשק עד כה וכן גם בתכנית המשק לעתיד. משקנו עדיין מוכרח להיות משק־בעל ובתכנית לוקחו בחשבון 130 ד' ליחידה. כיום הענף העולה בחשיבותו על כל יתר הענפים הוא גידול תבואות, הענף השני בערכו ובהכנסותיו הוא גידול צאן, שני הענפים האלה הגיעו לדרגת התפתחות ניכרת. כל יתר הענפים, כגון רפת, לול, מטע, הם בהתחלתם, בעיקר בגלל חוסר המים עד כה. לפי התכנית תשאר גם להבא הפלחה כענף עיקרי, אך חושבים לפתח על בסיס הענף הזה רפת בת 120 פרות חולבות ולהשתמש לשם זה בגידולי מספוא בשדות־בעל ובתחמיצים.

עם עלית ארגון „הגליל" בשנת 1941 לתמרה ועלית ארגון „ברוכוב" בשנת 1943 לטירה, שני כפרים הנמצאים בשכנותנו הקרובה, נגאלנו מבדידותנו והשטח, שהיה ריק מישובים עבריים, נעשה ל„גוש" בעל 3 מושבים המגשר בין העמק והגליל. עוד אנו מקוים לסלילת ענף הכביש שיקשר את נקודותינו אל כביש העמק ואשר בכוחו יהיה להביא לידי התפתחות ופריחה של סביבתנו, המנותקת חדשים מספר בכל שנה ושנה מכל ישוב עברי.

אחרי התלבטויות רבות ונסיון של שנים מספר הגענו למסקנה שיש לבנות את כפרנו על יסודות של שותפות הרבה יותר רחבה מאשר השותפות המקובלת בשאר המושבים. נראה היה לנו שקיימת סתירה ידועה בין העקרונות של יצירה חפשית, עזרה הדדית ועבודה עצמית וחשבנו שרק בשינוי יסודי במידת השותפות ובהגבלת העקרון הראשון במידה שלא יסתור את האחרים נבוא אל הפתרון הרצוי. גם העובדה שישנם מושבים אשר אינם מגיעים להתפתחות ופריחה מתוך חוסר שיתוף פעולה בין היחיד והציבור והמקרים הרבים שחברים בודדים במושבים כושלים ללא תקומה ונופלים למעמסה על הציבור שאינו יכול, לעתים קרובות, להבריאם, מה שגורם לעזיבתם, וכן התופעה של חוסר שויון כלכלי הגורם לקשיים חברתיים — כל אלה הניעו אותנו לחפש פתרון יסודי יותר מזה הקשור בשכלול מוסדות הכפר, — כפי שנעשה הדבר בהרבה מושבים. גם הצורך לעבד את שטחינו הנרחבים ע"י מכונות והיתרונות של עבודה מאורגנת

משותפת (שהכרנו בשנות חיינו הקבוצתיים ביחד עם כל שאר היתרונות וכן החסרונות של הקבוצה), האפשרות של ניצול ידיעות וכשרונות הפרט לטובת הכלל, כל זה כיוון את מחשבותינו לקראת יתר שותפות בעבודה. הכשלונות של מושבים אחדים, אשר ניסו לפתור בעיות אלה ע"י עיבוד משותף של ענף אחד בלבד, לימדו אותנו שעלינו לעבד במשותף, אם לא את כל ענפי המשק, הרי לפחות את הענפים העיקריים, ולהשאיר לרשות המשפחה מגרש קטן של כמה דונם, כדי שהחברה תוכל לעבדו ולנצלו כמשק־עזר (מעט עצי־פרי, גינת־ירק ולול). חשבנו לנחוץ לוותר על אחד היסודות החשובים של תנועת המושבים, היצירה החפשית של הפרט ולהקריבו ליסודות יותר חשובים בעינינו — עזרה הדדית יעילה יותר וכו', ואין לפי השקפתנו עזרה הדדית מלאה יותר כדי מניעת אפשרות של כשלון הפרט, מאשר קשירת גורל איש עם רעהו ע"י קואופרציה מלאה ביצירה ובחלוקת פרי־העמל בשווה לכל נפש. ויחד עם זה אנו מתכוונים לשמור על אחד היסודות של תנועת המושבים, אשר נראה לנו כחשוב מאוד: שמירת המשפחה כתא החברה, חיי המשפחה בביתה וחינוך הילדים בתוך התא המשפחתי.

על כן דרכנו היא: משק משותף בכל הענפים החשובים ושימוש נפרד בפרי עמלנו השווה לכל בית־אב; עיבודם של מגרשי־הבתים, המטבחים, הטיפול בילדים, פרט לטיפול בגני־הילדים ובבית־הספר, הם נפרדים ונתונים לטעמם ונטייתם של בני המשפחה. החברה עסוקה בעיקר בביתה ובמגרשה ורק בעבודות עונתיות היא מתגייסת לעבודה במשק השיתופי. בגלל תנאי הכיבוש שנמשכו עד לשנת 1942 (אז בנינו את 10 בתי־המגורים הראשונים) נאלצנו לדחות את הפיכת הצורה של חיינו מחיי קבוצה לחיי מושב שיתופי עד שנת 1944. תנאי השיכון (עדיין גרות 2 משפחות עם ילדיהן בבית או בצריף אחד) וכן יוקר החמרים לא איפשרו עד כה להקים בית לכל משפחה ולצייד אותה בציוד הנחוץ לשם פיתוח המגרש, לכן מנהלות חברותינו את משק ביתן ועובדות עדיין במשק המשותף מספר שעות, לפי מספר הילדים וגילם מ־2 עד 5 שעות ביום. ההקצבות לקיום המשפחות מתחלקות לפי מספר הנפשות, לילדים הקצבה מיוחדת המודרגת לפי הגיל. אין דרגות השכר לפי מקצועות או לפי שעות העבודה. הקימונו צרכניה המספקת את כל מיצרכי החיים.

קשה עדיין לשפוט על הנסיון החשוב הזה אחרי זמן כה קצר לקיומו, אך מה שהגשמנו עד כה נוסך בנו אמונה, שעלה בידינו להגיע לאחת המטרות העיקריות: כל החברים שוים במצבם הכלכלי וכל חבר נעשה שותף פעיל בהצלחות וכשלונות המשק ע"י מאמציו האישיים, לא רק מתוך חובותיו לגבי הציבור, אלא גם מתוך התלות הישירה של רמת חיים במצבו הכלכלי של המשק.

כיום ישנן במקום 50 משפחות ולהם 60 ילד. הגיל הממוצע הוא בערך 32 שנה. בעלי־המקצוע השונים הם מתוך חברי המקום, פרט למורה ולרופא. כל יתר העבודות המקצועיות נעשות ע"י חברים, חברות או הוריהם. במקום יש סנדלר, נגר, אופה, קצב, נהג, ספר, מסגר וכו' וכמובן שבמסגרת שלנו אין כל הבדל בין חבר חקלאי וחבר בעל־מקצוע.

הכספים שהושקעו עד כה להקמת הנקודה ניתנו בחלקם ע"י המשרד לישוב יהודי גרמניה ובחלקם ע"י קרן היסוד. חלק חשוב מכספים אלה הוצאו לקידוחי בארות, להוצאות כיבוש ולהנחת קו־הצינורות. לפעולות בנין ניתנו אך אמצעים מעטים ועובדה זו עיכבה בהרבה בעד התפתחות כפרנו. חלק ניכר של בניני המשק והכפר הוקמו ממקורות עצמיים, כל בניני המשק מרוכזים בחלק המזרחי של הכפר, בניני שיכון ובנינים ציבוריים בצד המערבי. מלבד חלק מבניני המשק קיימים עד היום רק 16 בתי־דירה למשפחות החברים, כעת מקימים 3 בתים מיוחדים לנוער העולה, שישמשו להם לבתי מגורים ולבית־ספר להם ולילדינו. בבנינים אלה יוקצה מקום לספרייתו של ליאו מוצקין, אשר הועברה לכפרנו, על שמו ועל שם בנו, — „ספריית ליאו וגבריאל מוצקין ז"ל".

כפר־חטיז

ישוב כפר־חטין הוא פרק רב־תלאות ורב גלגולים בתולדות הישוב בארץ. האדמה הזאת בקרבת טבריה הצופה ים־כנרת נקנתה ע״י הקרן הקיימת לישראל עוד לפני 40 שנה. וזו היתה הקניה הראשונה של הקרן הלאומית בכלל לאחר שהקונגרס הששי ב־1903 התיר לה לקרן, שלוש שנים לאחר הווסדה, להתחיל בפעולה.

להלכה נרכשו כאן 4000 דונם; למעשה היה השטח הזה מפוצל ל־400 חלקות, שאיחודן וריכוזן נמשך שנים על שנים. מקץ שבע שנים של מו״מ (תרע״ד) לא הצליחו אלא לרכז את מאות החלקות הזעירות ל־39 חלקות, מרוכזות בשלשה גושים, שהופרזו והועמדו מבחינה חוקית ברשות עצמם. אך הקנין בארץ אינו מובטח רק ע״י בעלות חוקית; הוא צריך גם החזקה למעשה: שמירה ועיבוד. בראשונה מילאו את התפקיד הזה אכרי המושבה הסמוכה, מצפה; אולם אחרי כן החליטה הקהק״ל (1913) להקציב סכום מסויים מכספיה כדי להעלות על הקרקעות של חטין „קבוצת־כיבוש״. הקבוצה הזאת ניתנה ע״י אנשי „דגניה״, והיא היתה מורכבת מ־15 חברים, יוצאי לודז, שעבדו קודם לכן, כשנתים, בדגניה עצמה ועתה קבלו על עצמם (בהדרכתו של אחד מותיקי דגניה שנתלווה אליהם) עול כיבושי חדש. זה היה עול קשה מאוד: פיצול הקרקעות הכביד על עיבודן, החריף את מצב השמירה והבטחון; חוסר המים גרם לצמאונם של האדם, הבהמה והאדמה; חוסר דירות במקום הכריחם לגור במצפה; בסך־הכל: עבודת־בראשית ועבודה מפרכת ומסוכנת. הקבוצה לא האריכה ימים במקום זה. אחריה באו קבוצות אחרות. בזמן המלחמה מצאו לעצמם מקלט בכפר־חטין כמה מאנשי „השומר״, שנרדפו ע״י התורכים ועם תום המלחמה עבד בה זמן־מה, בין שאר חבריה, מי שהיה עתיד להיות מגינה ומקדש שמה של תל־חי יוסף טרומפלדור. פועלים הלכו ובאו. צריף הוקם ופורק. שדות נחרשו ונעזבו. אך תקנה לא היתה לישוב, כי במזל רע נולד: פיצול הקרקע ומיעוט המים היו בעוכריו. במרחק־מה ממנו, מהלך כמה קילומטרים בקו־האויר ולעיניו, משתרע ים־הכנרת

על שפת מימיו, סמוך לו, מוריק עמק גינוסר המבורך בעינותיו — אך כפר־חטין רק מנגד יראה אותו ואליו לא יגיע כי גבוהה הרמה מעל פני הים והעמק נמוך מהם ויום יום היתה עולה מחוף הכנרת עגלה עמוסה חביות. משקה יקר לאדם ולבהמה.

כיצד אפשר לקיים משק בתנאים כאלה?

גלגול שני של היאחזות באדמות המפוצלות של כפר־חטין, הוא הנסיון שנעשה ב־1923 לייסד שם מושב־עובדים של „המזרחי". נסיון זה היה חלק מן הנסיונות — שלא עלו יפה אלא בתקופה מאוחרת יותר — להכניס למעגל הפעולה ההתישבותית גם אלמנטים שלא מן הפועלים ובני־הנוער, אלמנטים הקרואים „אנשי המעמד הבינוני", שעממיות, דתיות, אף קצת אמצעים עצמיים, היו מסימני־ההיכר שלהם. רגע קט נדמה היה כי באה הישועה למקום אומלל זה. הוקם בית־כנסת, נבנו צריפים מסביב לגורן המושב, על־ידם רפתות, לולי ביטון. השדות התחילו מתרכזים והולכים והחלקות המפוצלות מתאחדות. עוד המשיכו העגלות להוביל כנהוג מימים ימימה את חביות המים מים־הכנרת. אך האנשים חיו בתקוה, כי הקרן הקיימת תגשים את התכנית שחלמו עליה מאז: להעביר קו צנורות מן הים עד למקום המושב; להעלות את המים במשאבה עד לגובה כפר־חטין ולהשקות את אדמתה. שנים אחדות נמשכה הנחת הצנורות וכל השנים הללו סבלו האנשים — וקיוו. סוף סוף הגיע היום שבו הושלמה הרשת, המניע התחיל לעבוד והמים זרמו בצנורות. שמחה גדולה היתה למושב, אך השמחה לא ארכה: ההיתה טעות בחישובים או שהמכונות לא פעלו כהוגן? כעבור זמן קצר התחילו להגיע אך כמויות קטנות של מים ולבסוף גם אלה נפסקו וכפר־חטין נשאר חרב כשהיה.

זמן מה עוד נאבקו אנשי „המזרחי" על קיומם, אך במהרה כשל כוח הסבל. אחד אחד נתרוקנו הצריפים, המתישבים — מהם שהועברו לנקודות אחרות, מהם שעברו העירה. השדות נשארו שוממים ורק לשם השמירה על „החזקה" היו מעובדים ע"י אנשי דגניה ושכנותיה או ע"י עובדים שכירים. השכנים — אנשים עזי נפש שלטשו מזמן את עיניהם לשטחי כפר־חטין — פרקו את הצריפים וזכר לא נשאר להם, רועים ערבים היו עולים על השדות, ומן הרפתות והלולים נשארו רק שלדי הביטון.

בשנת תרצ"ז שוב הועידו המוסדות את אחד הארגונים המצפים להתישבות את „הקוצר" — לעליה והתישבות בכפר־חטין. זה היה ארגון של חלוצים מעולי בולגריה, שעבדו עבודה חקלאית במקומות שונים בארץ בתקוה שיגיע תורם לבנות כפר עברי במולדת. ייחדה אותם השאיפה ליצור טיפוס חדש של כפר חקלאי: מזיגה של קבוצה ומושב. ימים מספר לפני הופעת ישובי „חומה ומגדל" הראשונים, עלו על אדמות חטין אחד־עשר מחברי „הקוצר", ביניהם בחורה אחת, סקלו אבנים, חפרו חפירות־הגנה והכשירו את המקום לחבריהם. את מקומם כבשו לא רק בזיעתם כי אם גם בדמם, בנפול חברם השומר שלמה בן־נון ז"ל, הוא גם הפלח הראשון במקום. החברים המשיכו לחרוש, לזרוע, ולשמור, כי נשבעו אמונים להפרות מחדש את אדמות חטין ולא לנטוש את המקום. את רפתות הביטון הפכו לבתי מגורים, רפת לשתי משפחות (רק ארונות הבגדים הפרידו בין „חדרי" המגורים של שתי המשפחות), לולי הביטון הפכו למטבחים.

בתנאים אלה גרו שש שנים. מים לא היו להם: נעשו קידוחים עד לעומק של 400 מ' ומטה, אך מים לא נמצאו. אז חזרו, בהשתדלותה של הקהק"ל, לתכנית הישנה: העלאת מים מן הכנרת, בצינורות. הפעם שיחק המזל לאנשי כפר־חטין: השאיבה הצליחה. המים מועלים מן הכנרת לגובה של 260 מ' באמצעות משאבות גדולות, שהוזמנו מאמריקה. מסירות, אומץ־רוח, התמדה עקשנית ורצון חלוצי לנצח — כל אלה הכריעו את מזל־הביש של אדמות חטין.

רק מקץ 7 שנים לעלית „הקוצר" על הקרקע, ומקץ 40 שנה לרכישות החלקות הראשונות, יכלו לראות עינינו את כפר־חטין — והנה הוא ישוב פורח, בנוי לתלפיות. נגמרה בנייתם

של 50 בתי־משפחה, בני 2 חדרים. מספר הנפשות הגיע למאתיים ועשרים, מהם 100 ילדים. אף שאיפתם החברתית של בני כפר־חטין מתגשמת כרצונם: הרכוש המשקי והעבודה בו היא צבורית, שיתופית: המגורים, חיי המשפחה ומשק־הבית מתנהלים בצורה האינדיבידואלית; לכל משפחה ניתן תקציב־מחיה .מותאם לצרכיה; בכל שאר ההוצאות, בכללן הבריאות, נושא הכלל; הכלל הוא הדואג למחיית המשפחה גם במקרה של מחלה; המשק הקולקטיבי מתנהל ע"י ועדות מיוחדות, ועדה לכל ענף.

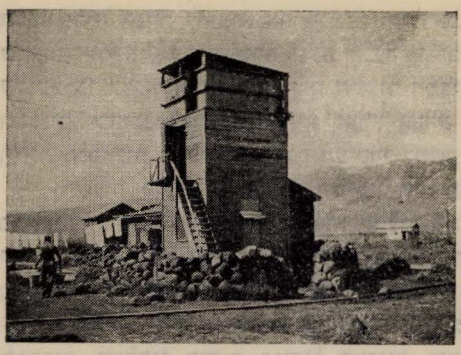
מתישבי כפר־חטין, מחלוצי יהדות בולגריה — עז רצונם לפצות את האדמה הברוכה הזאת על התלאות והעזובות שנפלו בחלקה, לקוממה ולהבנות בה.

נוף בכפר־חטין

בית־הלל

(ע"ש ד"ר הלל יפה ז"ל)

הארגון „משק משותף", שהתארגנו בו מייסדי הכפר שלנו, תחילתו בשנת 1935. עבדנו מספר שנים בעבודות כיבוש בנמל חיפה, עד שהתבשרנו בהתחלת 1939 שמועמדים הננו להת־ישבות בצפון עמק החולה, ונעבור למקום בתחילת האביב אותה שנה. התכוננו לעליה וצפינו בקוצר־רוח להודעה על התאריך המדוייק. בינתים נודע לנו, שעומדים לעלות בהתחלת מאי לאדמות דפנה וחן־א־דויר גופים התישבותיים שתורם לעליה היה אחרינו. אחרי דיון רציני ביניינו החלטנו לעלות לאדמת דפנה ויהי מה, ובשני למאי 1939 הגענו לתל־חי, בה נקבע מחנה ההכנה לעליה.

עצם עליתנו על אדמה זו היתה סוערת מאוד ועמדנו במלחמה קשה על זכויותינו. הוחלט ע"י מועצת ההסתדרות שאנחנו עולים ביחד עם גבעת־מיכאל וגבעת־השומר לדפנה ולדן ויישבו אותנו בהקדם, לאחר שיקבעו את מקום הנקודה שלנו. דבר זה עלה לנו ב־8 חדשי ישיבה בקיבוצים האלה כ„אורחים" אם גם השתתפנו במיטב כוחותינו בבניית הנקודות, שמירה, רעב וקדחת, ויחד עם זה נפרדנו לזמן ממושך מהמשפחות שלנו ובהוצאות גדולות עלה לנו להחזיק את המשפחות במפרץ חיפה ואחר כך במתולה.

במשך הזמן נזדמנה לקרן־הקיימת קניה של 900 דונם, אדמת הכפר „לזזה" והוחלט ליישב אותנו עליה בצירוף האדמות ההרריות של זוק־עליון. וכך עלינו בפעם השניה ב־2 בינואר 1940 לאדמות שלנו.

הקמת הצריף הראשון חלה בימים של גשם־ברכה שוטף, את ברכת האדמה הרגשנו גם בבוץ הגדול על רצפת הצריף, אחרי שזכינו לגג מעל ראשינו. אחר־כך נבנה חדר־האוכל המשותף שהפך גם בית־מגורה זמני עד שעברו ימי הגשמים העזים. אחרי זה הוספנו להקים 8 צריפים, 2 חדרים בכל אחד, ובהתחלת אפריל 1940 יכולנו להעביר את המשפחות לנקודה, ובזה נגמרה פרשה מטרידה שגרמה גם להוצאות כפולות.

כשהתחלנו בבניית המשק נתגלו חילוקי דעות בין החברים בדבר צורות השיתוף במשקנו. נמשכו בירורים מתוחים במשך כל הקיץ ואחרי דיונים רציניים הוחלט להפוך את המקום למושב־עובדים בעל משקים אינדיבידואליים. המעבר לצורה יציבה זו נמשך שנתיים ובינתיים נתנסינו בכל יסורי ההתישבות הארעית, ונוסף לכך בישיבת־מחנה ממושכת יתר על המידה, בצורת „חומה ומגדל"

כ־3½ שנים התקיימנו בצפיפות איומה, בתנאים סניטריים גרועים ועם „גרנות" שהצטיינו בברכת תפוחי־אדמה ובצל האגורים בתוך החומה.

ועדות שונות טרחו ועמלו לקבוע את תכנית הנקודה, מצאו שהשטח המאורך וצר מאוד אינו מתאים למושב. היו גם שהציעו לתת לנו שטח אחר וליישב במקומנו גוף אחר — קיבוצי. בינתיים הוחמר המצב בחזית המלחמה ובאה הפלישה לסוריה. האיזור שלנו נכנס לשטח פעולות

הצבא והיה הכרח להוציא את הנשים והילדים מהמקום והם מצאו מחסה ומקלט זמני במושבים שבעמק־יזרעאל. עד שעברה שעת סכנה זו זכינו סוף־סוף לתכנית ולהגרלת המגרשים. קיבלנו על עצמנו תכנית זמנית להרחבת הייצור המבוססת על 6 דונמים בטנים לכל משפחה. אגב, ענף הבטנים, שהוכנס בתקופה ההיא לארץ ונזרע בממדים די גדולים, צריך היה להיות, לפי דעת תַחנת הנסיונות ברחובות, הענף העיקרי למשק לזזה.

השדות מרוחקים ממקום השיכון והאדמה נגועה ביבלית וקוסאב. התגברנו על העשבים בהתאמצות רבה מאוד. מתוך שלא קבלנו אמצעים להקמת מחסנים לאחסון היבול בזמן, הלך לאיבוד חלק גדול ממנו בגלל הגשמים המוקדמים והשוטפים. התקציב איחר. ואולם תחת זאת נתברכנו בגשמים מוקדמים ושוטפים בראשית השנה ההיא.

אדמתנו היא מהעדית שבאזורנו, אם כי אליה זו קוץ בה והאדמה ברוכה גם ביבלית למכביר. הצלחנו ביחוד בגידול קטניות ובאופן מיוחד בגידול הבטנים, אבל מפאת מצבנו הכספי הקשה אין לנו אפשרות לתת לאדמה את הזיבול האורגני המלא ואת העבודה להשמדת עשבי הבר, שהיא זקוקה להם במיוחד כדי שנוכל לפתח את סגולותיה הטמונות בה.

קבלנו עד עתה רק פרות דמשקאיות, פרה למשק, ועד היום עוד לא הגענו לרפת בעלת הכנסה הגונה. הננו במקום רק 24 משפחות מה שגורם להגדלת ההוצאות החלות על כל משק. גם ההוצאות הציבוריות גדולות מדי, כי הבדידות קשורה ביוקר הצרכים.

אחרי העברת החברים לבתיהם מורגשת בשנה האחרונה עליה אטית במשקים, אם כי המַצב הכספי הכללי מוסיף להיות קשה עדיין.

החברים בנקודה זו באו מכל התנועות ומכל גלויות אירופה. על כן גם הגיבוש החברתי נמשך זמן רב; אך אפשר היום להגיד בבטחה שהגענו להתלכדות ידועה בחברה. קשה ביותר המצב התרבותי, באשר חסרים היינו עד כה פינה תרבותית למקום ציבורי, ספריה וכו'. בהתאמצות רבה הקימונו השנה בעזרת המרכז החקלאי והמרכז לחינוך בנין לבית־ספר. גדרנו את המקום, נטענו עצים ושיחים לשיפור הבית ועומדים ליסד ספריה על שמו של אחד מטובי חברינו, ממיסדי הארגון שנפל בשמירה על המקום, הח' יהודה סנדלר ז"ל.

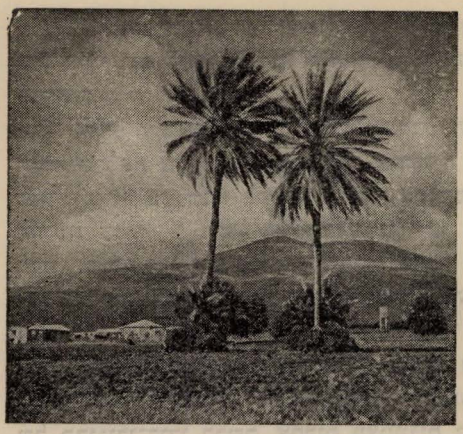
הכפר כאמור מונה 24 משפחות חקלאיות, מספר משפחות עובדי ציבור, מורה וגננת. 34 ילדים בכפר ומספר בני נוער שעובדים כבר במשקים. מהם גם מגוייסים לנוטרות ולצבא.

עיני המושב לתוספת קרקע ולתוספת מתישבים מבין ארגוני חיילינו להתישבות ותקותו — התערות, שגשוג ופריחה באדמה פוריה וברוכת מים זו.

ילדים בכפר

שאר־ישוב

שאר־ישוב הוא המושב הראשון ולעת־עתה היחידי לתנועת „העובד־הציוני". רוב מתיישביו הם יוצאי תנועת הנוער הציוני והחלוץ הכלל־ציוני מפולין. בארץ טעמו את קשיי הכיבוש הן כחברים בקיבוץ והן כבודדים במושבות, עבדו בעבודות פרדס והשתתפו בכל מיני כיבושים ישוביים.

הארגון שלנו נוסד בהתחלת שנת 1934 ע"י מספר חברים, שלא מצאו את סיפוקם במסגרת הקיבוץ. בקיץ 1935 יצאה פלוגת חברים לכפר־יחזקאל להכשרה חקלאית ושם למדו להכיר את חיי המושב למעשה. על אף השפל שהיה בשנים ההן לחקלאות גמרו אומר: להקים כפר עברי, כדוגמת המושבים הקיימים. זמן ממושך התנהל משא־ומתן עם המוסדות בדבר מקום מתאים להתיישבות. עם גאולת האדמות בצפון החולה והקמת מצודת אוסישקין — עלה בחלקנו להקים אחת מהמצודות.

בשנת 1940 התישבו במקום 21 משפחות. ראשית עבודתן — הכשרת הקרקע. ישבו במחנה משותף כדרך הישובים מסוג „חומה ומגדל". כתום השנה ניבנו בתים, בית לכל שתי משפחות. נרכשו בהמות־עבודה והוקמו לולים ומחסן לכל מתיישב, המשמש עד היום הזה גם מחסן וגם רפת. אחרי חלוקת השטחים החלו בעיבוד אינדיבידואלי של המשקים. כעבור זמן־מה נתקבלה הלוואה מהממשלה לעיבוד שטחים נוספים והצלחנו לשכנע את המוסדות שיישבו עוד 7 משפחות וכספי המלוה שימשו להם תקציב. סכום ההלוואה לא הספיק לצייד את המתיישבים החדשים בציוד כקודמים ואף שיכונם הוא בצריפים, המכילים חדר ומטבח קטן למשפחה. בעלותנו על הקרקע היו לנו 5 ילדים וכעת מספרם 40, כן ירבו!

רוב המכונות שקיבלנו היו ישנות ומשומשות במידה כזו, שמדי שנה בשנה אנו משקיעים סכומים ניכרים בתיקונן ועם זאת מלאכתן אינה נעשית כהלכה והקציר והדיש מתאחרים מאוד. לכל משפחה ניתנו: מבעלי החי — פרידה, פרה ועגלה, 120 אפרוחים בני־יום; מכלי־עבודה — ביסוקים, סוקים, משדדות מחרשות מס' 4 וערביות וכו'; הציוד הציבורי — מנוע־דיזל לשאיבת מים לשתיה, מנוע שני להנעת מכונות הדיש, 2 מערמות, מקצרה, 2 מגובים ומכונות דיש.

ענפי המשק הם מגוונים: פלחה, ירקות, תפוחי־אדמה, בטנים, לול ורפת. אלה הם הענפים העיקריים. ואולם שני הלולים הנודדים שקיבל כל מתיישב אינם מספיקים לקיים את הלול, והמחסן שנבנה בתכלית הצמצום שוב איננו יכול למלאות את התפקיד אשר הוטל עליו מפני שיש כבר היום במושב 3 ראש בקר בממוצע לכל משפחה ופרידה; נוסף לזה צריך המחסן

שגדלו 7×4 מ״ר לאחסן את כל היבולים כגון: תירס, חיטה, שעורה, בטנים, תפ״א, קש, חציר, זבל חימי וגם תערובת לבעלי החי; רבה הצפיפות במחסן זה, ומן ההכרח להחיש את הקמת הרפתות.

לידי הישגים ניכרים הגענו במשק הציבורי: בתקופה הקצרה הזאת הקימונו מאפיה המשמשת את כל חברי הכפר, בנין לצרכניה (אשר לא הושלם עדיין במילואו מחוסר אמצעים), בנין לבית־ספר, מכון לקירור החלב, אוטו־משא בשותפות עם מושב בית־הלל השכן; נוטעה חורשה בגודל 7 דונם בשטח המרכזי. כן נרכש פר ועומדים גם לגדל עגל. הוקמה פריה וחצר גדורה לה. יש מחסן לאספקה, סככה למכונות, הוחל בהקמת מפעל של בריכות לדגים ובריכה אחת של 12 דונם כבר הושלמה והוכנסו בה דגים. נרכש טרקטור ומחרשה והוכשר שטח של 90 דונם בשביל נטיעת מטע של עצי־פרי, 3 דונם ליחידה משקית.

כל אחד מפתח את משקו לפי כשרונו ומרצו. רוב החברים נטעו עצי־פרי בשטח שמסביב לבית, מספר חברים הגדילו את הרפת ויש מגיעים כבר ל־5 ראש בקר, אחדים פיתחו את הענף של תרנגולי־הודו לבשר, אחרים מצטיינים בגידול בטנים או ירקות. שונה הוא המצב הכלכלי של כל משק ומשק, יש שמקיימים כבר את עצמם בכבוד ויש שעודם שקועים בחובות, אולם על כולם מעיק נטל המסים הכבד, שאחת מסיבותיו — מיעוט המתישבים במקום.

מעט השגנו בשטח הפעולה התרבותית. קיימת ספריה והחברים קוראים בכל שעה פנויה. קיים חוג לתנ״ך, לעתים — אספות חברים ושיחות על נושאים חברתיים שונים, אבל אין בכוחנו לשתף כוחות מהחוץ. הסיבות הן: א) מיעוט המתישבים, ב) חוסר אולם מתאים. יש רצון לקיים מקהלה וחוג לספרות וכן לערוך מסיבות בכל חג וחג. המושב עומד לפתוח מועדון לקריאה. מהצגות קולנוע או תיאטרון אנו נהנים כשהן נערכות בישובים השכנים.

יש צורך בתוספת מתישבים. אין כל אפשרות להשאר גם להבא במספר של 28 יחידות, המספר הקטן של מתישבים יפגע בנו קשה בכל שטחי חיינו: בנטל המסים, בהוצאה לפועל של עבודות ציבוריות, בטחון ותרבות וכו׳. נקדם בברכה את תוספת המתישבים המובטחת לנו כעת: נוטרים וחיילים משוחררים.

המתישבים מצפים גם לתוספת קרקע. השטח של 35 דונם ליחידה מספיק בקושי. אנו מוכנים בכל לבנו להפריש בשביל מתישבים חדשים אף מהאדמה הזו המעובדת על־ידינו, אולם ברור שזה יפגע מאוד בקיומנו בשנים הראשונות, כשהמשק הוא רחוק מאוד מלהיות מבוסס. הכרחית על כן תוספת קרקע מהחוץ.

כן יהיה צורך לשנות את שיטת ההשקאה הנהוגה כעת אצלנו (בתעלות פתוחות); נוצרים ואדיות עמוקים ורבים, המשבשים את השדות ומזהמים אותו בעשבי בר שקשה מאוד להפטר מהם. דבר זה מכריח אותנו להשקיע יותר ימי עבודה מהנחוץ בניכושים ובחרישים ויש צורך לעבור לשיטת השקאה בצינורות.

בין התקוות להבא — לבנות בית לכל משפחה, כי מכביד מאוד המצב הקיים של בית לשתי משפחות. עבודת שתי נשים במטבח אחד היא מטרידה ביותר. בינתיים נוספו ילדים לכל משפחה ובחדר האחד וחצי המטבח אין כל אפשרות להסתדר. הצפיפות בשיכון אינה מאפשרת להשתתף בקליטת עולים וילדים־פליטים, או לשכן עובדים זמניים מהחוץ; לשם כך יש צורך בבנינים ציבוריים נוספים ובאנשים לעזרה הדדית.

בקשיים עצומים אנו נתקלים בשל חוסר כ ב י ש, אשר יקשר את המושב עם הכביש המרכזי של המצודות. בעיקר אנו סובלים בחדשי החורף בזמן ששום אוטו אינו יכול להכנס אלינו ואת האספקה או הדלק אנו מוכרחים להוביל מהכביש בעגלות; מאידך, החלב שלנו שצריך להשלח ל„תנובה״, נשאר לרוב במקום מסיבה זו שאוטו לא נכנס למשק. אגב, גם אוטו שירות־החולה אינו נכנס למושבנו ונוסעינו מחוייבים לצאת לכביש ולעתים להיות קרבן

לרוחות ולגשמים. אורך הכביש צריך להיות בס"ה כקילומטר אחד, אבל אין ביכלתנו לעשות זאת בכוחות עצמנו ומצפים לעזרת המוסדות.

מורגש מאוד הצורך במחסן אספקה וקירור במקום. דבר זה הכרחי לאחסון זרעים ותבואות, ההולכים ונפסדים בתנאים שלנו כיום, וגם כדי לאפשר לנו להיות בלתי תלויים בשוק מיד עם הופעת התוצרת, — אם נוכל לאחסנם ולמכרם בזמן הנוח ביותר.

חסר לנו בית־עם, אשר נוכל להתכנס בו לאסיפות ולהרצאות. עד עתה אנו עורכים את אסיפותינו לפי תור בבתי החברים, אולם לא מעטים הקשיים ואי־הנעימויות שמצב זה גורם לנו.

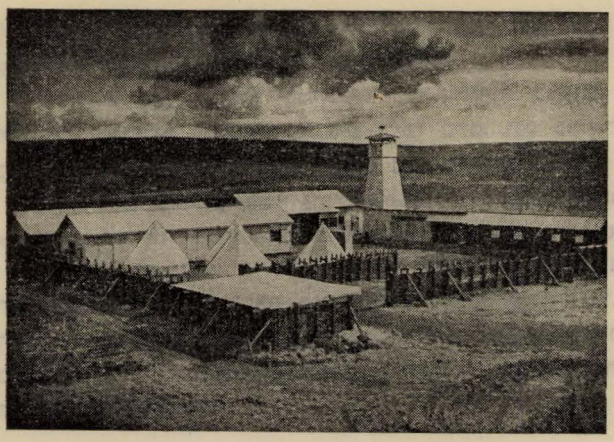
עינינו לתוספת מתיישבים, תוספת קרקע ותוספת בנינים למוסדות חברתיים וכלכליים הכרחיים. הספקנו ללמוד את תנאי המקום ותנאי העבודה בו. אנו מאמינים שבתיקון הדברים הללו יכול להתקיים באיזור ברוך־מים זה ישוב משגשג המתפרנס ברווחה בתנאי עבודה שאינם משעבדים כל כך ומאפשרים למשפחה העובדת להתמסר לחינוך הדור הבא ולשיפור חייהם החברתיים והתרבותיים.

ממראות הסביבה

שדמות־דבורה

שערה — נקודת התאחזות לארגון „עומר"

ארגון „עומר" נוסד בל"ג בעומר תרצ"ט (7.5.39). בו בזמן החליטו 60% מחברי ארגון „מולדת" בטייבֶּה על שנוי דרך הארגון וכיוונו לקראת הקמת מושב שיתופי. ההתפתחות הארגונית והחברתית אשר נבעה מזה הכריחה את אלה מבין החברים שרצו להשאר נאמנים לרעיון, שלשם הגשמתו התארגנו בשעתו — לעזוב את המקום ולחפש להם דרך כדי להתחיל מחדש כארגון נפרד. ואמנם הצליח גוף זה אחרי תקופה קצרה של חיי פלוגה ביבנאל לעלות על שטח אדמה סמוך לכפר־תבור מזרחה. עמד להם לחברים המעטים הללו רצונם העז להתגבר על אכזבת העבר ולהגיע למטרה הנכספת בדרכם הם. תקותם אתם שישובם יצליח ויחיו בו חיים המיוסדים על האמון ביצירתו של האדם היחיד ובכוח היחידים היוצרים להצטרף לציבור מאוחד.

השטח היה שייך לאדמות פיק"א שבגליל התחתון ונמסר בחכירה לשנה אחת בלבד ולא לגוף העולה עליו, כי אם ל„ניר השיתופית". זמן העליה — בתום המאורעות וערב מלחמת העולם השניה.

כיום שוכן עדיין ארגון „עומר" במחנה הכיבוש „הזמני" אשר הוקם בין־לילה, אור לערב שבועות תרצ"ט. באותו לילה נוסדו בארץ עוד 5 נקודות חדשות ובמפעל הזה הפגין הישוב עוז החלטתו לא להכנע לגזירת הגיטו שעליה הוכרז באותם הימים מעל דפי „הספר הלבן". אכן במזל של מרי מתמיד נגד גזירות מגזירות שונות מבחוץ ואף מבפנים היה עלינו להתחיל ולהמשיך.

באותו הבוקר אחרי העליה כאשר באו שליחי השלטון למנוע את תקיעת היתדות האחרונות וכן בשבועות שלאחר־כך, כשעמדנו לא פעם מול התקפות אש של פורעים והשלטונות לא הרשו לתת נשק לנקודה שבחוקיותה לא הכירה — לא עלה בדעתנו שגם המוסדות של העם העברי, אשר בידיהם הופקדה הדאגה להעלאת היוגב על האדמה ומסירת האדמה לו לא יכירו בחוקיותה של נקודה זו בין עשרות נקודות „כשרות" אשר נוסדו יחד אתה ואחריה. על כן, אף בשנה הששית לקיומה עוד שרויים אנו בצריף רעוע במחנה של חומה ומגדל אשר בשערה, השארית הבודדת מהתקופה ההירואית של „חומה ומגדל". אכן, העץ של החומה כהתה עינו והשחיר, חוטי הברזל של גדר התיל נתרופפו, ולא הם בלבד.

השנה הראשונה עברה בקשיים עצומים, בציוד משקי מצער וכמעט ללא כל הון חוזר למשק. פרוטות זעומות הוקצבו לשם החזקת האנשים, ואף זה רק למחצית השנה. עם פרוץ המלחמה נתנה קרן־היסוד למשקים הלוואות לשנה אחת לשם רכישת זרעים אשר נועדו

להגברת הייצור החקלאי. ההלואה הזאת שימשה לנו למעשה כהון חוזר יחידי ומקור לקיום ראשון.

מצב השיכון היה בכי רע: התקציב שניתן למטרת העליה הספיק בקושי להקמת חדר־אוכל וצריף דירה אחד. רוב החברים שכנו באהלים, כי אין דואג ואין מקור להמשכת הבניה, כשם שאין דואג ומקור לרכישת כילות נגד יתושים, והתוצאה: 40% חולי מלריה.

במאמץ בלתי רגיל החזיקו החברים מעמד במשך שנה שלמה עד לגורן הראשונה. בהתאם לאפשרויות הייצור היה גם היבול די צנוע. שמחנו ללחם שלנו ולזרעים שיהיו לנו מיבולנו לזריעת השנה הבאה ובלבבות התגברה התקוה לימים יבואו, ל„כשירחיב". והנה באותם הימים הגיעה למשק הודעה מטעם הנהלת החברה בעלת הקרקע, שעלינו לפנות את אדמתנו עד לתאריך קבוע מראש!

לא הועיל כל משא־ומתן. הגזירה נשארה בתקפה. האמנם, ייעזב המקום? ידענו: אם נעזוב מקום זה — לא יד עברית תחזיק במחרשה אשר תחרוש באדמתנו. הואדיות שנקינו והמדרונים שבהם עקרנו סדריות שוב ישמשו מחבוא לנושא הנשק הרוצח ממארב. כשליחי העם כבשנו את האדמה הזאת, בידינו היא מופקדת, והעם כה משווע לקרקע במולדת. לא, אסור שניכנע לפקודה כזאת. ידענו שנשאר בודדים במערכה ומי יודע כמה זמן נעמוד בה. בעלי הקרקע לא יעזרו למורדים בהם ולאחרים לא יהיה נאה להראות שותפים למורדים. אבל לא נרתענו. ואכן במשך הזמן נמצא סידור. האדמה הוחכרה לנו מגורן לגורן בחידוש החוזה משנה לשנה ללא התחייבות להתישבות סופית, ללא כל עזרה כספית וללא תכנית. בשנה השלישית, כאשר החברה בעלת הקרקע ראתה צורך, לשם סידורים כלליים בקרקעותיה, לקחת משערה 400 דונם אדמה הנמצאת בלב שטחנו, — ניגשה לבצע זאת. אך ידע הארגון שאם יעשו כן לא תהיה עוד אפשרות להקים כפר מתוכן כראוי במקום הזה, אפילו אם אחר־כך יופיע הרצון לכך ואף אם יימצא תקציב התישבותי ואם יתרחשו כל יתר הנסים הנחוצים לגאולתנו. המשא־ומתן התנהל ללא תוצאות. ושוב ידענו: אין להכנע, כי לא יכולנו להכנע.

בשנה ההיא עמדו נגד הישוב הצעיר, הקטן והעני, הנתון כולו לחסדי שמים ואדם, לא רק החברה בעלת הקרקע, כי אם גם המוסדות אשר טפלו בעליתנו; ביניהם גם המוסד אשר נשא בעול ובכובד האחריות של היזמה לכל אותן העליות על אדמת פיק"א. בבוא המשבר הזה לנקודות שעלו על אדמת פיק"א הקציבו המוסדות הלאומיים סכומים שונים, כדי לבסס במקצת את המשקים הללו הנאבקים מרה ונמצאים על סף היאוש. אבל לנו נאמר: אם לא תכנעו לדרישות פיק"א להפריש את הקרקע הנדרש — לא נתמוך בכם. דרשנו לברר את מצבנו ולמסור את ההכרעה בנוגע לאפשרויות של מסירת השטח לידי אנשי משק חקלאי ותיקים, אבל גם דרישתנו זו לא נתקבלה. לא נכנענו ומובן — ההלוואה, שהיתה הכרח לנו, לא ניתנה.

ועל אף הכל נתחזק אט אט המשק. המימון בא ממקורות שונים ולרוב על חשבון הנמכת רמת חייהם של עובדיו עד למינימום. ברכת היבול, שהאדמה נתנה תמורת עמל קשה, הושקעה במילואה במשק. ההלוואות מצד המחלקה להתישבות של הסוכנות היהודית לשערה אחרי חמש שנים לקיומה לא עברו את הסכום שממשלת ארץ־ישראל הלוותה במשך שנה וחצי למשק בלתי מבוסס זה אשר נוסד בלי אישורה, כי כבן־חורג היה לה ישוב חלוצי זה, אשר כל חטאו הוא שנוסד על אדמת פיק"א. בשנה החמישית לעליתנו זכינו סוף־סוף לאשור פרינציפיוני להתישבותנו על־ידי פיק"א. עוד חדשים לא מעטים עברו עד שנגמרה הכנת התכנית לכפר ותכנית המשק, הצעת תקציב וניסוח החוזים לחכירה לתקופת נסיון של שנתים.

התקציב נקבע לפי המחירים שמלפני המלחמה בהנחה שמחירי התוצרת בעתיד ירדו גם הם לרמה שהיתה אז ואסור על כן להסתבך בחובות שמעל לכוחות המשק, אך המצב מחייב אותנו להקים את המשקים בלי שהות, ואף במחירי היוקר הנוכחי, שהם עלו בשטח הבניה, למשל, עד לארבע מאות אחוז מהרמה הקודמת. אין מוסד אשר יקבל על עצמו להעמיד לרשותנו

את תוספת היוקר ההכרחית הזו, גם אחרי צמצום ההשקעות למטרות בנייה למטה מהמינימום. לעת־עתה אושרה לנו על־ידי הסוכנות הלוואה רק בצורת תוספת של 25 אחוז לשנת התקציב הראשונה נוסף על התקציב של פיק״א. אך בקשר לזה מכבידה עלינו מאוד שאלת הבטחונות להלוואה זו, מאחר שהאדמה אינה שייכת לקהק״ל אלא לחברה פרטית.

תכנית התישבותנו מתבססת על יחידת קרקע בת 120 ד׳ ניטו ליחידה, כי אדמתנו היא אך אדמת בעל, לפי זה יהיו דרושים לנו בשביל 50 משפחות 6000 ד׳ ניטו, או בתוספת המקובלת לדרכים, מקומות ציבוריים וכו׳ — כ־6600 ד׳ ברוטו. ברשותנו כיום רק 4800 ד׳ ברוטו אדמה קבועה המוכשרה לעיבוד. יחידה משקית של 120 ד׳ יכולה להיות מספיקה בתנאי שהציוד מלא, אבל כאשר הקיום מתבסס על הפלחה בלבד מובן שיש להגדיל בהרבה את מכסת הקרקע. לפי נסיונותינו דרושה לנו תוספת של 3000—3200 ד׳ לקיום בתנאי העיבוד והציוד של עכשיו.

החברה המיישבת לא תוכל להעמיד לרשותנו בשערה יותר מ־4800 ד׳ בערך. להשלמת השטח יש רק פתרון אחד ויחידי: צירוף מאדמת הקרן הקיימת לישראל אשר בכפר מדר השכנה.

הכרחי הוא שיתוף פעולה בבנין הכפר הזה מצד המוסדות הלאומיים גם בשאלת התקציב כפי שמוסבר לעיל. גם אחרי השתתפות הסוכנות, במידה שהיא אישרה אותה עד כה, יקבל כל משק במקום 2 פרות הנחוצות לפי התכנית המשקית — עגלה קטנה, רפת בלי רצפה ואינסטלציה פנימית ובלי כל יתר בניני המשק ההכרחיים. הספקת מים מצומצמת מאוד מהואדי שבסביבתנו ובלי כל אינסטלציה להבאת המים לחצר. עד כה גרים חברינו למשפחותיהם בצריפים המרוכזים בתוך החומה. עם בנין הרפתות עומדת בפני חברינו שאלת השיכון בחריפות גדולה: לכתחילה היתה מחשבה להשתמש בעץ של הצריפים המשותפים ושל החומה לבנין צריף בן 2 חדרים לכל משפחה „עד שירחיב״; עכשיו מתברר שצריף קטן כזה מחומר מיושן יעלה לפחות 100 לאי״ בעבודה ולעומת זה נראה כדאי יותר לבנות בניני קבע מאבן או ביטון מאחר שהחמרים מעץ הדרושים לבנין הם בידינו, ברם התקציב שברשותנו לא ירשה לנו זאת. מצבנו המיוחד הכריחנו לקבל כבר כל מיני הלוואות לזמן קצר ובינוני ולא נוכל להוסיף לקבל הלוואה בנקאית למימון הבניה בשום פנים.

לפנינו עוד בעיות מבעיות שונות שפתרונן לא יתכן בלי הגברת העזרה מצד המוסדות המישבים. האופי הטופוגרפי המיוחד של אדמת שערה מחייב פעולה תכניתית לשמירת הקרקע מפני סכנת הסחף. יש צורך לחתור גם לאפשרות של השקאה. הדבר תלוי כנראה בפתרון שאלת המים בכל הגוש שלנו. שאלת שיווק התוצרת היא קשה באיזור של נקודות קטנות המפוזרות במרחק גדול אחת מחברתה בלי רשת דרכים מתאימה. לא קלה גם שאלת החינוך, אין ידנו משגת ולא תשיג במהרה, על יסוד תכנית ל־50 משפחות, להקים ולקיים בית־ספר נפרד. הוא הדין ביחס לכפרים שכנים כמו שרונה וטירה. כיום מובלים ילדינו יום־יום בדרך ארוכה ובתנאי מזג האויר השונים למוסדות החינוך של מושבות הגליל, אשר בהן קיימת העסקת פועלים שכירים, לרבות זרים, דבר שאינו מתאים לרוחנו ודרכי חינוכנו וכו׳ וכו׳. גם החיים התרבותיים בישוב קטן כזה אינם יכולים להיות מפותחים ביותר, וזקוקים אנו ליד המכוונת והעוזרת של המוסדות הצבוריים שלנו.

באופן זמני השלמנו עם מצבנו המיוחד. קיבלנו על עצמנו, בתוקף התנאים, משטר של חיים שאין אנו רואים אותו כבריא ואף לא כצודק לגבי חברינו ולאור השקפת עולמם המוצהרת עם הצטרפותם לארגון. דבר זה דרש במשך קרוב ל־6 שנים קרבנות נפשיים גדולים מאוד מחברינו, ולא כולם יכלו לעמוד בהם. במקום לעסוק בשיפור דרכי המושב, היינו נאלצים לרכז את מלוא מרצנו כדי לחיות את חיינו כקולקטיב (הנהגנו, עם שינויים מסויימים, באופן זמני אותם סדרי החיים אשר נועדו לשמש מסגרת קבועה במושבים השיתופיים). יובן בנקל שמצב כזה, בתוספת מצוקה כלכלית מתמדת, הביאו לא פעם את החברים עד לסף היאוש מהמפעל,

גם תופעות של אדישות לעניני הציבור והתנועה. במצבים כאלה לא תמיד נתקלנו ביחס הבנה ועידוד מצד גורמי חוץ, להיפך, לעתים נשפכו עלינו דברי בקורת ללא יסוד. הדרך החלוצית למושב עדיין מסובכת דיה אף בתנאים נורמליים, על אחת כמה וכמה קשה היא בתנאים כתנאי שערה.

אלה היו הנסיבות בהן לחמה שערה את מלחמת קיומה והתקדמה לקראת מטרתה. השלמנו את מספר היחידות עד חמשים משפחות. עיצבנו את מסגרת חיינו הארגוניים. נוסף לבנין 40 הרפתים הראשונות אנו עומדים לסיים את ריכוז המעינות יחד עם התקנת המכון והנחת קו ראשי עד מרכז הכפר. עומדים לנטוע חלקה ראשונה עצי־פרי נשירים לכל אחד מחברינו שבמקום וגם לחברינו החיילים הנמצאים אי־שם מחוץ למקום (חלק ניכר של השתילים גודל במשתלה המקומית). נשלים את מספר הלולים כדי לספק לכל יחידה לול נודד עם 40 מטילות (אף את העופות גידלנו במקום). ובודאי יימצא גם הפתרון לבעית השיכון המתאים לאנשים על מגרשיהם.

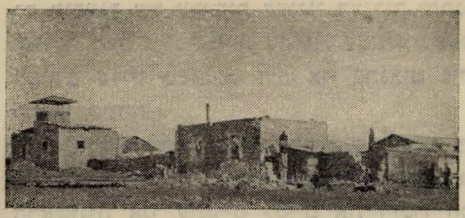
ישובנו מונה כיום למעלה ממאה נפש. כל החברים והרבה חברות עברו, בהתאם לתקנון הארגון, הכשרה חקלאית וחברתית במושבי־העובדים של העמק והביאו אתם את הרצון לבנות מושב מאורגן, שמוסדותיו מרוכזים ונושאים בעול האחריות ההדדית, כדוגמת סדרי כפר־יהושע. רובם של חברינו הם מיוצאי מרכז אירופה, אליהם הצטרפו בודדים בני גלויות שונות.

קראנו למושבנו בשם „שדמות דבורה". השם הזה ינציח את שמה של אחת הנשים מבית רוטשילד, זו המשפחה הנדיבה, אשר גילתה הבנה כה רבה להתישבותנו בארץ. השם הזה גם יזכיר לנו את שמה של האשה העבריה הגדולה בתולדות עמנו, אשר לחמה את ריב עמה ושחררה אותו משעבוד, אשר התחילה את פעולות מלחמתה מעל הגבעות האלה שמסביב לתבור.

אנו מקוים שתנתן לנו האפשרות להוציא לחם בעמל כפנו מאדמתנו, וכפרנו יפרח בעבודה ותרבות כיאות לכפר עברי במולדתו.

ארגון „גורדון" בשרונה

בראשית שנת תרצ"ה, בתקופת הגאות בארץ, התלכדו מספר חברים חניכי תנועת „גורדוניה" בחו"ל ויוצאי קבוצות בארץ, אשר לא השלימו עם עזיבת החקלאות וחיפשו דרך להמשיך בה וביצירת הכפר, — ברצותם להיות נאמנים בזה גם לכור מחצבתם: לתורתו של א. ד. גורדון. לאחר בירורים במרכז החקלאי הוחלט בחורף תרצ"ד להתארגן לשם הקמת מושב־עובדים, אשר יסודותיו איתנים ביצירה חקלאית ובחיי חברה צודקים. — הארגון נקרא על שמו של א. ד. גורדון.

כצעד ראשון הוחלט להחזיר את החברים לכפר. בהתמסרותו הנאמנה של הח' מ. גולדנצויג ז"ל אורגנו הפלוגות הראשונות לעבודה בכרכור ובכפר־עציון ע"י ירושלים. במשך הזמן עבר חלק מהחברים כפלוגת־עבודה למושבה הרצליה ומספר חברים עברו לכפר־תבור ולבית־הספר החקלאי כדורי. לאחר גלגולים שונים ועבודה במושבות שונות אחרות, החלטנו על ריכוז חברי הארגון בגליל, בו ראינו את עתידנו בהתישבות. כאן התחלנו לראשונה בהקמת משק־עזר. הסוכנות היהודית בנתה עבורנו צריף לדירה. המשק הקטן כלל לול והתחלה של רפת. הפלוגה היתה למרכז הארגון.

החיים בפלוגות נפרדות, חוסר העבודה וחוסר סיכויים לאחיזה בקרקע בזמן הקרוב, פרוץ המאורעות בתרצ"ו, — כל אלה גרמו לקשיים חברתיים ומנעו בעד יצוב החיים בפלוגה. בשנת תרצ"ו באה תנועת המושבים לעזרתנו ברכישת טרקטור וקומביין, לשם עיבוד אדמות לוביה וסרגניה, אשר נחכרו מחברת פיק"א. בעלותנו לחרוש אדמות אלה הרגשנו כי נתקשרנו לגליל, נהיינו לאזרחים בו.

בקיץ תרצ"ז זכינו לקציר ראשון, אשר נעשה בתנאים המיוחדים של שנות המאורעות. היתה זו אחת הפרשות היפות בחיי ארגוננו. בה ראינו תגמול לסבלנו, כי מאז נשארה האדמה בידים עבריות. בגבור המאורעות בשנות תרצ"ו—צ"ח הלך חלק מחברינו לעבודה בגדר התיל ולכיבוש חניתה. בשנה זו קיבלנו לעיבוד גם חלק מאדמות פוריה.

בכ"ב חשון תרצ"ט עלינו, לפי הצעת המרכז החקלאי, לחידוש שרונה שבגליל. תוך שרידי החומה הישנה ועל חורבות בניניה הקימונו חומה ומגדל. כן נכללנו במובן התקציבי בתוך ישובי „חומה ומגדל" — אשר קמו בשנות המאורעות. שרונה נמסרה לנו כמקום התישבותנו הקבוע. אדמתה אדמת פלחה חרבה המנוצלת ע"י אריסי פיק"א הערביים; המים מובלים בעגלה מהמעין בואדי. מצב הבטחון בסביבה היה פרוע. תנאי השיכון והובלת המים הכבידו עלינו מאוד והאדמה בשנתה הראשונה לא פרנסה את עובדיה.

הקימונו לול לשלוש מאות עוף, רכשנו שלשה זוגות פרדות והתחלנו בהקמת רפת לפרות מקומיות. התחלנו גם בגן־ירק ע"י המעין, אך יבולו הלך לאיבוד, כי יד שכנינו היתה בו. בשנים 1939—1940 נאלצנו להכנס בסבך משפטים עם אריסי המקום הקודמים על שטח של אלף דונם אדמה הנמצא במרכז אדמותינו. שום מוסד לא עמד לצדנו ונאלצנו לשאת לבדנו בעול

המשפטים האלה. כך זכינו ליום כיבוש שני של השטח בעל אלף הדונמים, כאשר שבעים זוגות בהמות וטרקטורים של אכרי מושבות הגליל התחתון ושל חברינו במושבים השכנים יצאו לחרשם.

דרישתנו מהמוסדות המישבים היתה, כי האדמות שעליהן אנו יושבים תעבורנה לידי הקהק"ל. בשנת 1942 נתקבל פסק־הדין האחרון לטובתנו והאדמה עברה לידי הקהק"ל. סבורים היינו, כי בזה נפתחה לפנינו הדרך למוסדות המישבים ולתקציב, אולם למעשה עוד אנו נאבקים עד היום על זכותנו להיות כאחד הישובים הנמצא בטיפולה של מחלקת ההתישבות של הסוכנות.

בינתיים גדלות המשפחות, גדל המשק ואתם הצפיפות בחומה. חיי השיתוף מתוך הכרח במשך שנים עם הצמאון בלב ליחידת משק עצמאי, ולתא משפחתי, הכבידו עלינו. ובקיץ 1942 הגענו לידי מסקנה, כי אין להמשיך בחיי שיתוף שאינם לפי רוחנו, ומוטב לעבור, על אף כל הקשיים, לחיי מושב. עברנו למטבחים פרטיים והקימונו בכפר צרכניה משותפת לשם סיפוק צרכי המקום.

בעזרת המחלקה לתיכון שליד הסוכנות, בעזרת ההלוואה להרחבת היצור ובמעט האינבנטר אשר הספקנו לרכוש בשנות המלחמה, התחלנו לתכן תכניות, לחלוקת השטח ליחידות משק נפרדות. ובתוספת הלוואות פרטיות ציידנו כל יחידת משק באינבנטר המינימלי הדרוש לעיבוד המשק. לא קל היה המעבר, אשר נעשה מתוך ויכוח קשה ודיונים רבים, אולם בכוח הרצון העז לעלות על דרך המושב ובעזרת התנועה בצענו את המעשה. קנינו מחרשות, משדדות, עגלות, פרדות, חילקנו את הכרבים והתחלנו, כביכול, בחיי מושב.

המחלקה להתישבות לא הכירה בנו והיא פקדה על מחלקת התיכון להפסיק את הטיפול בנו. על אף הכל עבדנו, חרשנו וזרענו את אדמותינו בתבואות חורף ותבואות קיץ. מאמצינו ההכרחיים לקיום המשפחה פרסנו גם לרכישת אינבנטר וכן שקענו בחובות לשם סידור המים מהמעין למקום, כי לא נכללנו בתקציב. סו"ס הסכימה המחלקה להתישבות שע"י הסוכנות בתחילת שנת 1943 להתחיל בהכנת תכנית הכפר.

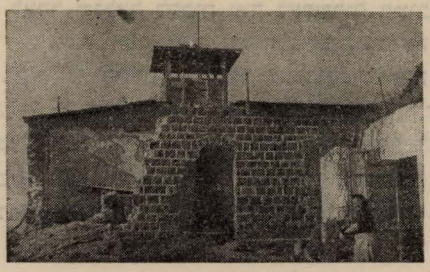
בקיץ 1943 הגענו לידי כך, שלכל יחידה היתה בהמת־עבודה, הרפתות גדלו.

הלול הגיע לאלפיים עוף; ובממוצע היו לנו שני ילדים לכל משפחה. הצפיפות בבתי המגורים ובבניני המשק איומה.

סו"ס נגמר במוסדותינו המישבים הויכוח, אם יש לכלול את שרונה במסגרת תקציב או לא? ובהתחלת שנת 1944 זכינו להתחלת העבודה בסידור המים וביוני אותה שנה זרמו כבר המים, אמנם רק מי־שתיה, לאדם ולבהמה. כיום נגשים כבר לבנית הבתים בשרונה.

בינתים החילונו בהקמת מוסדות הכפר המשקיים, הכלכליים והחברתיים, בעוד שבתוך החומה אנו יושבים.

רבה היתה התלאה אשר מצאתנו עד היום בנפתולי דרכנו — דרך הארגון להקמת מושבו. רב הוא הקושי באיזון אפשרות הקיום כיום וע"י כך עליות וירידות במצבי הרוח של החברים. אך אט אט מתחשל הרצון העז להאחז במקום על אף הכל בין כל החברים. ומרחוק רומזת התקוה הטובה להקמת מושב שרונה — שיהיה ראוי לשם שדגל בו ארגוננו לראשונה.

תמרה

ארגון „הגליל", זה שם החטיבה שהתיישבה בתמרה, בשדות הנרחבים שמעבר לכפר קומי לצד כפר־תבור. עוד בשנת 1932 נוסד הארגון מבין פועלי מושבות הגליל. כל חברי הארגון ידעו יפה את העבודה החקלאית במשק מעורב, שענף הפלחה משמש בו בסיס עיקרי. את התורה הזאת רכשו בנסיונם המעשי בעבודת יום־יום. בשנת 1938 עברה פלוגה מהארגון ל ש י מ ר ו ן ליד נהלל לעיבוד החורשות של הקרן־הקיימת אשר בסביבה. הפלוגה קיימה גם משק בזעיר אנפין, במידה שחיי המחנה איפשרו זאת: מספר פרות, בהמות־עבודה, לול, גן־ירקות וקצת פלחה, אבל שימרון שימשה רק תחנה חברתית להתודעות והסתגלות הדדית ולהכנת ציוד ראשון, לשם התישבות ממשית במקום המובטח להם בקדש־נפתלי, בגבולותיה הצפוניים של הארץ. ארכה הישיבה בשימרון, ארבע שנים רצופות של חיים ארעיים, חיים למען העתיד לבוא. בשימרון אבדו לארגון שני חברים נאמנים ומסורים, שותפים לעמל ההוה ולחלום העתיד, בדרכם לעבודה ליער המלך ג'ורג' נרצחו השנים — אריה דרוק ונתן הירשפלד, — מהמארב על־ידי אנשי הכנופיות. זכרם של שני חברינו אלה ברוך לכולנו.

הוקמה נקודה חדשה, על אדמת הקרן־הקיימת, יצירת תקופת המלחמה, המונה רק שנים מספר לקיומה. במראה החיצוני אין להכיר כי כה צעירה עדיין הנקודה הזאת. שקי התבואה, ערמות החמניות, שנערמו ליד כל בית ושפע החיים התוססים מסביב לכל חצר ומשק ובמושב בכלל, משוים לה צורה של ישוב איתן מושרש זה ימים רבים, אך עם זאת אתה חש במשב רוח רענן השופע עצמה ומרץ של אנשים צעירים הפורצים ליצור יש מאין במלוא האון.

לתמרה עלה הארגון לאחר שנלאה לחכות עוד לאפשרות המובטחת לקדש־נפתלי. תכנית ההתישבות סומנה ל־62 יחידות משק. הפרצלציה של המגרשים נקבעה לפי אותו מספר היחידות. אף כי אדמה יש לעת־עתה רק ל־30 יחידות — בערך 135 דונם ליחידה ובס"ה 4600 ד' ולהתיישב למעשה עלו רק 26 יחידות, — לא לפי הצורך במתישבים ולא לפי השטח שישנו בעין כי אם... לפי התקציב. הסכום שהוקצב לכל יחידה לבנין המשק הוא 800 לא"י. בימים כתיקונם היה זה סכום גדול ומספיק להגשמת התכנית, אולם בתנאי היוקר המלחמתי הסכום מצער מאוד. הבית שבנו כאן הוא בן שני חדרים קטנים בלי כל חדרי שרות ומעבר. בתקציב ניתן הסכום של

180 לא"י לבית. למעשה הוא עולה 280 לא"י. ההפרש בין הקצבת הסוכנות לבין הסכום המעשי שהושקע בבית — כוסה ע"י מאמצי החברים עצמם. יש שהיה הכרח להכניס עוד תיקונים שונים בבבנין גם לאחר ההשקעה המרובה. כי לא הושלמה המלאכה. אך הצפיה הממושכת להגיע לממשות קרקעית האצילה רוח השלמה בלב החברים, על אף כל התקלות שבאו מפאת תנאי המלחמה. נוסף לבית נבנו בכל חצר רפת, מתבן, ולול ל־60 עופות. הכל מעץ ופח.

הפלחה היא יסוד היסודות במשק תמרה. לכל יחידה 135 דונם אדמה ללא השקאה, באשר אין מים בכמות מספיקה. מגדלים חיטה, שעורה, תירס, חציר, חמניות. היבולים הם בינוניים, באשר האדמה טעונה עוד טיוב; אף על פי כן אספו 100 קילו שעורה לדונם, 80 קילו חטה, 100 ק"ג תירס. עם השבחת הקרקע יש סיכויים ליבולים גדולים יותר.

גם ענף הרפת מפותח פה למדי. ל־26 יחידות המשק 58 ראש בקר, מזה 28 חולבות, המספקות למעלה מ־60 אלף ליטר לשנה למשלוח.

הרכוש המשותף רב למדי: 2 טרקטורים, קומביין, 2 מקצרות, מגובים, מכבשים. ברכוש הציבור יש לכלול גם את בנין הצרכניה שעלה כאלף לא"י. כל הנכסים הציבוריים הצטברו במאמץ החברים וכולם — פרי השקעה עצמית.

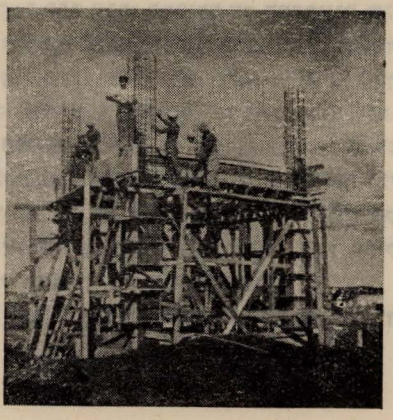
מראשית היווסדו של הכפר שמו המתישבים את לבם גם לשיפורו החיצוני. בכפר המרכזית, במקום הנועד לבנינים הציבוריים בעתיד, ניטעו שדרות זיתים ואורן, למען תשווינה נוי והדר לכפר. לפני הבתים נוטעים עצי־פרי שונים בצורה ובתכנית כללית, למען יוסיפו חן למראה הכללי.

את המים הביאו ממרחקים. תחילה היו מובילים אותם בעגלות, עתה מחוברים כבר צנורות אל הקו הכללי של אגודת המים שבעמק. קצה הצינור מסתיים במרכז המושב ומשם מובילים את המים לכל מגרש בחביות שעל גבי עגלות. המים עולים ביוקר רב, 20—18 מא"י ממ"ע, אולם הסידור כשלעצמו מקל בכל זאת על תצרוכת המים.

החיים התרבותיים עדיין בניצניהם הראשונים. הספריה הוקמה על שמם של שני החברים אשר נפלו חלל בשימרון. גם ישובים ותיקים יכולים להתברך בספריה כזו: למעלה מ־1000 ספרים בה מכל סוגי הספרות והיא מתמלאה והולכת, במאמצי החברים ובעזרת המוסד המשותף להספקת ספרים, שע"י תנועת המושבים וחבר הקבוצות.

הדבר המעסיק ביותר את מחשבתם של אנשי המקום היא שאלת הגידול: מ־26 יחידות ל־62 שבתכנית רב עוד המרחק. ההוצאות הן גדולות. מ־85 נפש הנמצאות בכפר יש 33 ילד וילדה, 3 מהם בגיל בית־הספר ומורה מיוחד להם. בת אחד המתיישבים לומדת מחוץ למקום ויש צורך גם בגן־ילדים. במידה שהמשפחה גדילה יותר זקוקה הנקודה עוד יותר להרחבה בהתאם לתכנית.

קשר התחבורה עם החוץ הוא פעמיים ביום על־ידי הובלת החלב למחלבת תל־יוסף. שום תחבורה אחרת אין, פרט למקרים יוצאים מן הכלל.

ארגון „ברוכוב" בכפר טירה

בשנת 1936 הוקם הארגון. חברים יוצאי קיבוץ „ברוכוב" בפולין, אחרי כן פועלי פרדס בפתח־תקוה וסביבתה התלכדו ואמרו ליצור ארגון במגמה להיות מושב־עובדים. בעזרת מזכירות התנועה גובש הגרעין הראשון והחברים החלו לרקום את חלום ההתישבות. חלק מועט מהחברים היה בעל ותק של שנים אחדות, והרוב — רק שנה־שנתיים בארץ, ובגיל של 20 שנה בממוצע. פעולתנו הראשונה היתה ליצור פלוגת עבודה משותפת על מנת להכשיר את עצמנו לקראת התפקידים העומדים לפנינו — להקמת כפר עברי המבוסס על העקרונות של מושבי העובדים בארץ.

מזכירות תנועת המושבים והמרכז החקלאי הטו שכם ועזרו לנו בהקמת פלוגת עבודה בת 7 חברים בכפר־יונה, שכונתה בשם „השביעיה". לא דרשנו תנאים מיוחדים והסתפקנו במועט. צריף פח באמצע המושבה שימש חדר־אוכל משותף וחרפתות שבנו להם אז תושבי המקום — חדרי מגורה. במשך הזמן גדלה הפלוגה והגיעה עד 25 חבר. תנאי השיכון היו קשים, הצפיפות היתה רבה. הסוכנות נענתה לבקשתנו והקימה במושבה, בשבילנו ובשביל הפועלים שיבואו אחרינו לעבוד בה, בית בן 2 קומות על שטח של 10 דונם שרכשה הקהק"ל על־יד כפר־יונה. ציבור הפועלים בכפר־יונה לא היה מאורגן כראוי ואנו לקחנו חבל בעיל בהסדרתו, לחמנו בעד עליה ברמת תרבותו וארגונו וידע להעריך את השתתפותנו.

ארבע שנות עמל השקענו במקום ובמשך הזמן היו לנו כמה תנדות ומשברים חברתיים,

ארגוניים וכלכליים. התחיל חוסר־עבודה והוא שגרם לעזיבתם של כמה חברים, אך הגרעין שהיה בריא, לא נרתע מכל אלה והתגבר על המכשולים.

מקץ 4 שנים באנו לידי מסקנה שעלינו לקבל הכשרה חקלאית מלאה, כי אחרת לא נוכל להגשים את החזון של הקמת ישוב חקלאי הראוי לשמו והחלטנו לעבור לעמק. חיסלנו את הפלוגה בכפר־יונה ועברנו לכפר־יהושע ונהלל. ראשונים עברו הרווקים ואחריהם באו בעלי־המשפחה, לאחר שהצלחנו לסדר גם את החברות בהכשרה במשק הפועלות בעפולה. חברינו ידעו להעריך את הפעולה הזו והתמידו בהכשרה החקלאית והחברותית בשני המושבים הנ"ל אשר חבריהם נחלצו לעזרתנו בטפול והדרכה חברית.

קרוב לשלוש שנים המשכנו בהכשרה בעמק ויש לציין בחיוב רב את התוצאות הטובות שהשגנו בהתקדמותנו לקראת יצירת כפר עברי חדש בארצנו. יצאנו דרוכים וחדורי־הכרה ואמונה לקראת הבאות. במשך זמן שהותנו בעמק עמדנו בקשר עם מרכזי התנועה, ההסתדרות והמוסדות המישבים בדבר התישבותנו הקבועה וסוף־סוף נמצאה אוזן קשבת להשתדלותנו.

בהתחלת שנת תש"ד נתבשרנו שעלינו להיות מוכנים לעליה לכפר טירה, זה הכפר הערבי הנדח המתנוסס לו על אחת הרמות בגליל התחתון. התחלנו לטפל בענין תקציב ואושר לנו בסוכנות היהודית, לאחר משא־ומתן ממושך, סכום מתאים לרכישת אינבנטר חי ודומם, להון חוזר להחזקת האנשים בשנה הראשונה, לזרעים, הספקה וכו'.

אחרי צפיה מתוחה קיבלנו סו"ס ביום בהיר אחד את הפקודה הממשית, שעלינו להכין חמשה חברים לעליה. לא פקפקנו אף רגע ואנשינו הופיעו וקבלו על עצמם את צו השעה. בשקט ובלי כל טקס מיוחד סודרה העליה. ה' כסלו — זה היום הגדול ביותר בתולדות ארגוננו. חמשת החברים היו הראשונים שדרכו על אדמת השממה, הם נכנסו לגור בתוך כפר ערבי מבלי לחשוב מה אורב להם מאחורי גבם. כי מטרה אחת לעיניהם — להקים פה נקודה אשר תקלוט לתוכה בעתיד 60—70 יחידות משק. לאט־לאט התחלנו להעביר למקום עוד חברים נוספים אשר עמדו הכן לקריאתנו.

קשה היה מצב השיכון. הוטל עלינו להתאים את עצמנו לתנאיהם של תושבי המקום הפרימיטיביים ביותר ולגור בחושות של ערבים ובשכנותם הקרובה ביותר עד שנוכל להוסיף בניני שיכון. חושה רעועה אחת שימשה לנו בחלקה חדר־אוכל משותף, ובחלקה — לאורווה ורפת לבעלי־החי שרכשנו לנו: „הבנה" מלאה ו„יחסי שכנות" תקינים שררו בינינו. מספר החברים במקום הגיע ל־13, רובם רווקים. עם שיפור תנאי השיכון התחלנו להעביר בעלי־משפחה למקום. במשך הזמן נבנו 2 בתי־מגורה כל אחד בעל 6 חדרים ומטבחים קטנים למשפחות. כיום מגיע מספר החברים במקום ל־13 משפחות ו־8 רווקים.

בגלל חוסר קרקע מוכנה לזריעה וחוסר ציוד מתאים לעבודה לא הספקנו לזרוע את כל האדמה שנמסרה לרשותנו, בסך הכל נמסרו לנו כאלפיים דונם. הצלחנו לזרוע כ־500 דונם תבואות־חורף והכינונו כ־500 דונם לתבואות־קיץ. היות וכל העבודה נעשתה „בחפזון", לא הגענו גם ליבולים גבוהים. אך כל זה לא הדאיג אותנו, מצאנו את סיפוקנו ביגיע כפנו ובאספנו את „היבול הראשון". הוא שהוסיף מרץ ואומץ להתגבר על כל הקושי היום־יומי שנתקלנו בו בתנאים כה מיוחדים במינם.

נוסף על כל התנאים הקשים התגלתה בחדשי הקיץ סכנת הקדחת הנפוצה בסביבה הזאת. נקטנו תיכף באמצעים להעביר את האמהות והילדים מחוץ למקום למשך התקופה המסוכנת. חלק ניכר מהחברים שהיו במקום חלה בקדחת וזה גרם לעיכובים בעבודה בעונה הבוערת של הורדת היבולים.

ובהגיע החורף וכשרווח לנו במקצת מעקת הקדחת ששררה בקיץ החלונו לסבול מצרת

הדרכים. כפר טירה נמצא במרחק 17 ק"מ מכביש העמק עפולה—בית־שאן. אמנם המרחק מכביש כפר־תבור טבריה הוא רק 6 ק"מ, אך באמצע חוצה „ואדי שרר", שבעונת הגשמים הוא מתמלא מים ואין לעבור אותו בשום כלי־רכב, ולפעמים גם לא ברגל. חוסר דרך מותקנת מכביד עלינו מאוד והדבר טעון פתרון יסודי ומהיר.

בעית המים אף היא מטרידה מאוד את הנקודה הצעירה. יום יום עסוק חבר, ולפעמים שנים, בהובלת מים בשני חמורים או בעגלה זוגית מהמעין הסמוך במורד הגבעה, הדרך קשה מאוד ועשירה בעליות וירידות תלולות. גם ההוצאה הרבה להעסקת שני אנשים ביום כדי להמציא מים במשורה לשלושים־ארבעים נפש היא קשה מנשוא. יש לדאוג להספקת מים מסודרת יותר במקום והדבר אינו מן הנמנע.

בזמן האחרון נוספו שטחי קרקע המגיעים קרוב ל־4000 דונם. בשנה זו השניה לעליתנו — זרענו כ־2000 דונם תבואות קיץ וכ־1000 דונם הכינונו לתבואות־חורף. בשאר השטחים מכינים כרב שחור.

כיום נמצאים ברשותנו: טרקטור אחד, קומביין אחד וכלים שונים אחרים, 12 בהמות־עבודה, סוס אחד לרכיבה, 2 חמורים, 4 פרות חולבות, 4 עגלות ולול של 150 עוף.

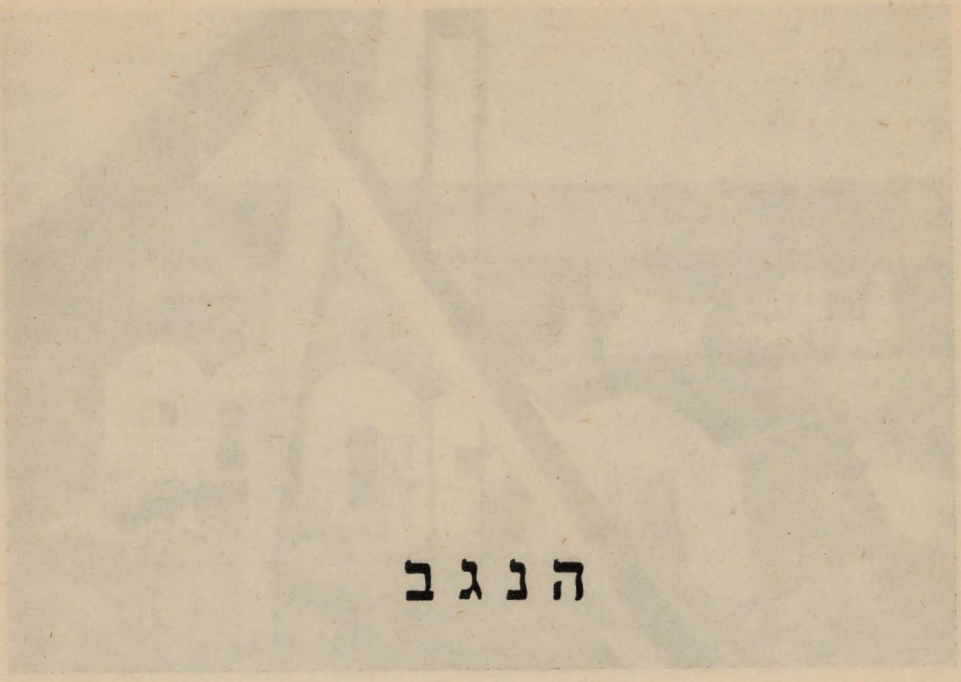
רכשנו גם אוטו־משא מחברת „פורד", העובד לפעמים בעבודות־חוץ.

במקום נמצאים 10 ילדים מהם בגיל 6—7. חדשים מספר הסתובבו בחצר מבלי שתהיה אפשרות לסדר בשבילם גן־ילדים. אחרי משא־ומתן ממושך הצלחנו לקבל, בעזרת מזכירות התנועה וע"י המרכז לחינוך, גננת, שהסכימה לקבל עליה, בתנאים די קשים, את התפקיד החשוב הזה בפינה כה נידחת, והיא משתפת אתנו פעולה בשלבים הראשונים של חינוך ילדים בכפר המתחיל ביצירתו מבראשית. יום יום מתעשרים חיינו בחוויות עמוקות והן נחרזות במוחנו לזכרון לימים שיבואו עלינו לטובה.

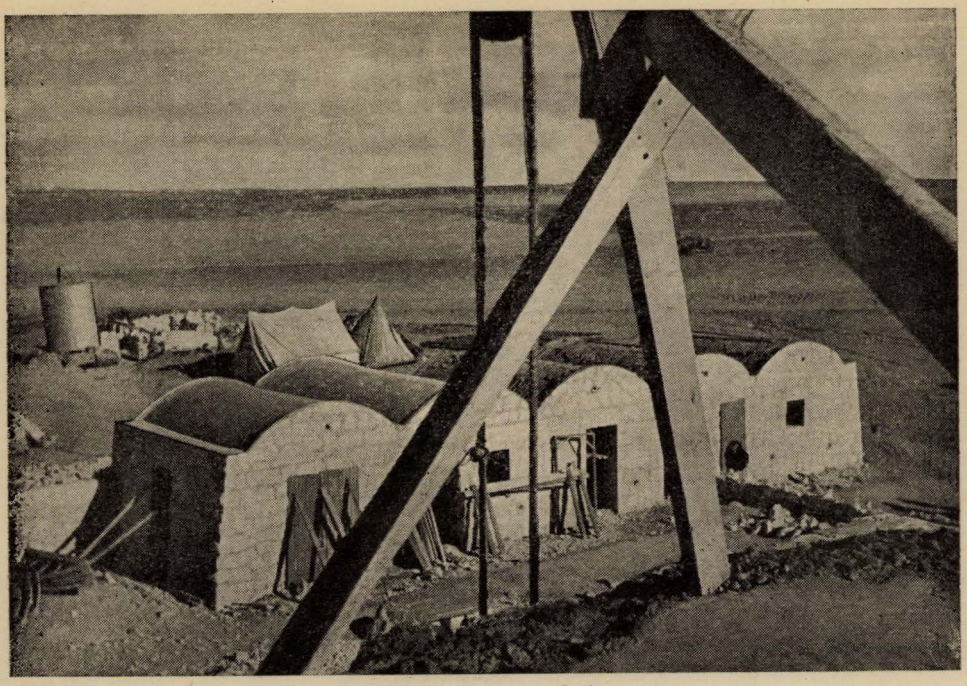
קשה הדרך בה התחלנו, אך היא מלווה חזון של תקומה, יצירה, מרץ תוסס, ודריכות לפעולה.

בינתיים השטחים מתווספים ואנו תקוה שבוא יבוא היום ונגש לתקוע את היתדות בנקודתנו הקבועה. הרי רק חלק מועט מהחברים זכה להשתתף עד כה בהנחת היסודות. יתרם עדיין מחוץ למקום ומחכים בכליון־עינים ליום המאושר שבו גם הם יצטרפו אלינו ובכוחות מלוכדים ומאוחדים נוסיף לבנה על לבנה, ואריח על אריח, נזרע ונטע, ויקום כפר עברי נוסף לשרשרת הישובים בגליל התחתון, אשר יתקשר עם העמק הפורח ויהווה גשר איתן להקמת ישובים נוספים ולקליטת אחינו פליטי הגולה, יתומי ישראל ושרידי חרב.

הנגב

בית־אשל

הרעיון ליצירת „מצפות", בנגב בא מתוך הצורך לשמור את האדמות שנרכשו בחבל הזה ובמגמה להוסיף ולהתפשט בו בעתיד הקרוב, עם גלוי האפשרויות והסיכויים הרבים הגלומים בו באיזור הזה. הנגב היה אצלנו עד הזמן האחרון כספר החתום. נקודות המצפה תשמשנה על כן, תחנות ראשונות להתישבות בנגב, — ואחד משלושת המצפות אשר הוקמו על אדמת הקרן־הקימת בשלהי קיץ תש"ג הוא בית־אשל, במרחק 3 ק"מ מבאר־שבע, בירת הנגב.

ארגון „היוגב" שעלה לנקודה מנה 70 חבר, לעת־עתה נמצאים במקום כ־30 חבר, ויתרם — בנס־ציונה כפלוגת־עבודה וחלק — בחי"ל. הפיזור מקשה על המצב החברתי והכלכלי. משאת־נפשו של הארגון להעביר בהקדם את כל החברים למקום ההתישבות. לפי תכנית הקהק"ל צריכים היו להימצא במקום 12 איש, ולמספר זה סודר השיכון, ולכן מובנת מאליה הצפיפות הרבה במציאות של שלושים איש. באמצעים עצמיים הקימו בתוך המחנה צריף נוסף, ועז רצונם של החברים לפרוץ את החומה.

הארגון מורכב מהנוער העולה, שקיבל את הכשרתו בבאר־טוביה, כפר־יהושע ורמת־יוחנן. במשך השנתיים שהם נמצאים במקום רכשו נסיון ידוע בעזרת חבר מבוגרי נהלל, שהעניק להם מאפיו הטוב ונטע בלבם את אהבת העבודה והמשק. כעת הם מוכנים לקבל על עצמם הקמת משק חקלאי. הגישושים וההתלבטויות הם רבים. הרי זה איזור חדש, עולם חדש שטרם ידענו אותו, עם מעט גשמים ורוחות נושבות וקרקע שטרם ידענו איך לעבדה ובאיזה כלים. תוך נסיונות שונים וצורות שונות של עיבוד, מסכמים חברי בית־אשל את השנה סיכומים מעודדים בשטחים רבים המציינים דרך להתחלת הקמת המשק.

לעת־עתה, כל עוד לא פתרו את שאלת המים להשקאה, יהיה הענף העיקרי הפלחה. יש אפשרות להצביע על כמה גידולים שהם יהיו לע"ע הראשונים במעלה: שעורה, חיטה ש"ש ועדשים. הם נתנו יבולים למעלה מ־150 ק"ג לדונם. אמנם בשנה שהיתה גשומה, כ־280 מ"מ גשם, אבל טרם הגיעו לעיבוד הקרקע באופן סופי. יש להניח, שבשנה רגילה של 160 מ"מ גשם יהיה גם כן יבול של 80—100 ק"ג לדונם.

התכנית לשנת תש"ו היא לעבד שטח של 8,000 ד' פלחה. הרושם מהגידולים הוא, שבמעט מים מתפתחים הצמחים יפה מאוד. הצבע בריא. האספסת נותנת תקוות רבות ויש להמשיך עוד בנסיונות. נראה, שמסגולות הקרקע שהיא שומרת על הרטיבות והאספסת תתן יבול גם בלי השקאה, וזה יכול להיות במחזור למרעה, כמו כן תבואות קיץ. חציר סודני בראש הגידולים. חמניות, תירס ודורה — גידולם יפה.

בתוך המצפה ישנה באר — 72 מטר העומק. לע"ע שואבים 3—4 מ"מ לשעה. אם יחליפו את המשאבה והמוטור וינקו את הבאר, יש לקוות שתתן 8 מ"מ לשעה לפי שנתנה בהתחלתה, ואז אפשר יהיה לעבד כ־30—40 ד' בהשקאה.

הנסיון מראה, שכאן הצמח יגדל בפחות מים מאשר ביתר אזורי הארץ, הודות לסגולה המיוחדת של שמירת הרטיבות בקרקע ע"י השכבה של הקרקע העליונה. בשטח ההשקאה מגדלים עכשיו גידולים שונים, ירקות לבית ומנסים נסיונות שונים. מתבלטים כמה גידולים: עגבניות, תפוחי־אדמה, סלק בהמות, אספסת.

באמצעים עצמאיים רכשו 2 פרות ועגלה מגידול עצמי. העגלה מתפתחת יפה מאוד והפרות מניבות חלב יפה ומתאקלמות טוב.

ה ל ו ל. באמצעים עצמאיים הקימו גם לול בן 200 עופות. ההתפתחות יפה מאוד. מהנסיון הקצר אפשר לומר, שבעלי־החי יתפתחו כאן יפה. בכלל נראה, שהאקלים משפיע לטובה. בהתחלת העונה היתה תכנית להקים לולים עם 1000 עופות, ואולם לרגל שביתת „נשר" לא הספיקו להקים את כל הלולים. בעזרת קרן המושבים קנו לולים מבית־החרושת „חמר" מביטונדה להעברה, מתוך השערה, שהמקום הוא זמני.

לעת־עתה המצפה הוא אמנם זמני ומקום המושב טרם נקבע. שאיפת חברי בית־אשל להגיע לנקודה הקבועה בהקדם האפשרי ושיוכלו להעביר את כל בעלי־המשפחות עם הילדים. זוהי אחת הבעיות הקשות הדורשת פתרון מהיר.

מ ט ע י ם: נעשו נסיונות רבים ושונים. מראה המטע מעודד. ניטעו שדרות על שטחים גדולים של אקליפטוסים ואשל לשוברי־רוח, והם יעצרו את נדידת החול. האשל, הזית והאקליפטוס מתפתחים יפה מאוד. נעשה נסיון במידה קטנה בשטח של כמה דונמים להציף במי־ההרים מטע של עצי־פרי שונים. כאן הגידול רענן ויפה. בהוצאה לא גדולה אפשר להשקות בצורה זו שטח די נרחב, אלא שיש לסדר את הסכר בהתאם לטופוגרפיה של השטח.

בית־אשל גומר תקופה ראשונה של גישושים והתלבטויות ועובר לתקופה של הקמת משק. על הפרק עומדות שאלות: א) קביעת מקום הנקודה; ב) פיתוח משק חי, שבזמן הקרוב ביותר יגיע כל אחד לפרה אחת לפחות, והקמת כל הלולים לפחות ל־1000 עופות; ג) הקמת שיכון לכל החברים; ד) גמר ההכנות והקמת מפעל המים, הן ע"י אגירת מים בבריכות והן ע"י התקנת הבאר.

ועדה מיוחדת שנבחרה מטעם המרכז החקלאי למצפות הנגב, ביקרה במקום ומעבדת כעת את הצעותיה המשקיות לכל שלושת המצפות. חברי בית־אשל מוכנים לקבל על עצמם עול ולהטות שכם למפעל, שהוא צריך להיות אור לממשיכים.

מ«ארגון היוגב» לבית־אשל

(פרשימות חבר)

עם עלייתנו לבית־אשל ידענו אל נכון, שאנו הולכים למלא תפקיד חלוצי. לא היתה זו אלא עלייה של היאחזות, כלומר כעין תחנת־נסיונות או „מצפה", כפי שנוהגים לקרוא לנקודה, ללא כל ידיעה מה אורך תקופת ה„מצפה", ואם בכלל נמצא את המקום ראוי להתיישב בו. היו גם מבין אנשי המוסדות ומתוך ההסתדרות החק־לאית שכפרו בכך, שגוף מושבי יכול למלא שליחות חלוצית מעין זו. אולם אנחנו עמדנו לימין התנועה, כאשר פנתה אלינו, ותבענו את השתתפותנו הפעילה במפעל הזה. אמרנו, שכל מקום בארץ, אשר ייִמצא ראוי להתישבות חק־לאית, הנהו ראוי גם למושב־עובדים. לעולם לא נוותר על הזכות להשתתף בעלייה למקומות, שמפאת תנאיהם המיוחדים הם נחשבים לחלוציים, בפרט כשהמדובר הוא בנגב, שמרחביו עתידים לשמש בית־קיבול לזרם ההתישבותי החדש בארץ. אנו חושבים לזכות גדולה לעצמנו, שניתנה לנו ההזדמנות להיות בין הראשונים בחקירת הנגב ופיתוחו.

בח' לאב תש"ג פרצנו דרומה. ארבעה בחורים על מכונית־משא אחת ויחידה, שהובילה את הציוד שלנו למקומנו החדש, למן הטרקטור ועד כלי־המטבח המועטים שטלטלנו אתנו. ברגש של גאוה עברנו אותו בוקר את באר־טוביה, בה היינו עוד לפני זמן קצר קבוצת־הכשרה. זכורני שבאנו לשם בימים שלאחר עלייתו של הקיבוץ „נגבה", שהכתה גלים אז בארץ בגלל ההעזה החלוצית שהיתה בכך, והנה — פנינו מועדות לערבת באר־שבע. אנו פורצים נגבה!

לעת ערב ראינו את עצמנו בלב המישור. השמש, שלהטה כל היום מעל לראשינו, שקעה מאחורי הבנינים המבהיקים בלבנותה של באר־שבע, „בירת" הנגב, שנראתה באופק, ומסביבנו לא נראה כלום בלתי אם שמים וארץ, גם לא עץ, גם לא שיח. העמדנו שני אהלים, שהאחד שימש מטבח, והשני — מחסן לכלים. אנחנו בעצמנו הצענו את משכבנו מתחת לכיפת־השמים מול פני המישור הקרח.

בבוקר, כאשר התעוררנו, קפאנו מקור בלתי־רגיל. היינו רטובים מרוב טל שירד עלינו בלילה. אכן נוכחנו לדעת, שאקלימו של הנגב דומה לאקלימו של המדבר. הימים הם חמים ולוהטים (בעיקר בגלל חוסר צל מוחלט) והלילות קרירים ומרובי־טללים. האויר יבש במשך היום, ולעת צהרים, כאשר הרוח ממערב מתחילה לנשוב, משתוללות לעתים סופות־חול מטרידות.

יש ומתרומם עמוד של חול, שגבהו מגיע לעשרות מטרים מעל פני האדמה, והוא מתקדם בצורת מערבולת של חול ורוח במרחק קילומטרים אחדים. יש והחול מתקדם כקיר אחד המשתרע מעל פני הערבה ומכסה את הכל בכעין צעיף.

לא הרחק מהמחנה עוברת דרך המובילה לבאר־שבע, ולעתים עוברת שם לאטה שיירת־גמלים טעונה שעורה או תבן למכירה בשוק. שיירה כזו עושה לעתים ימים אחדים בדרך, ממקום חנייתו של השבט הבדואי אי־שם במדבר ועד באר־שבע, שהיא הישוב היחידי בסביבה. לעתים רחוקות יותר עובר גמל־רכיבה קל־רגלים וביעף הוא נעלם עם רוכבו מעבר לקו־האופק. תכופות מגיעים אלינו הדי הזמר החד־גוני של ערבי, בן המדבר הזה.

ברגשות מעורבים במקצת אנו מבקרים בפעם הראשונה את העיר. לא רבים היהודים שנראו בה בשנים האחרונות. הבדואי הפשוט (שחוגר כמעט תמיד חרב או פגיון למתניו) מביט אלינו במבטי־אלכסון המביעים חשד מהול בתמהון. הפרחחים המשוטטים ברחובות העיר מקבלים את פנינו בקולי קולות וגם בקללות, אולם יחד עם זה אינם בושים להושיט את ידיהם לקבל „בקשיש" או למכור לנו „מציאות" שונות. השאלה השגורה בפיהם היא, אם באנו לבנות תל־אביב כאן ואם נביא הנה קולנוע ו„נשים לבנות". אולם בדרך כלל מקבלת אותנו הסביבה בסבר־פנים־יפות, ביחוד „המשכילים" שבין תושבי העיר, ועד היום אנו שומרים על יחסי־שכנים יפים למדי.

רק יום אחד עמד לרשותנו להתכוננות ראשונית בסביבה החדשה שפלשנו לתוכה זה עתה. ואמנם קסם לנו הנגב. מרחביו העצומים נסכו בנו רגש של חופש ודרור, שטרם ידענו אותו עד אז, והשממה עוררה אותנו להרהר בעמל הרב הנכון לנו עד שנהפוך אותה לגן פורח. בעיני רוחנו כבר הבחנו ברחשי־החיים המפעמים מסביבנו. בנפשנו פנימה עצרנו מתח גבוה. היתה הרגשה, שאנו עומדים ערב מעשה גדול.

למחרת לפנות־ערב הגיעה מכונית־משא שניה, שהביאה לנו, בין יתר הדברים, את המחרשה, מני אז יצא הטרקטור לחרוש. הפכנו לילות לימים, חרשנו וסימנו את גבולות אדמתנו על פני 25 אלף דונם.

*

לא עברו ימים רבים ומתוך מכונית „טנדר" יצאו מהנדס ומנהל־עבודה של „סולל־בונה" —

ובזה החלה למעשה בנין הבית. עמוק בזכרוננו יהיה חרות הצריף העלוב שהקימו אז. כמה שמחנו כשישבנו אחרי כחודש ימים בזמן הארוחה מתחת ל„קורת גג", ולא בחוץ ליד אוהל המטבח. אמנם עלוב מאוד היה הצריף ששימש לנו גם חדר־אוכל, משכן־תרבות ומשרד־בניה, ומעבר למחיצה היה המטבח, ואעפי"כ נדמה היה לנו באותם הימים, שארמון־מלכים הוא. מקרשים בלתי־מהוקצעים סידרנו שולחנות וספסלים. במקום חלון היתה פירצה בקיר, ובהשתוללות הסערה בחוץ היה החול נכנס לצריף מלא החופן. דרך כל סדק הוא חדר ובכל מקום השאיר שכבה אפורה־חומה של אבק. בקומך בבוקר והיית כולך מכוסה שכבה של חול. רק נגעת נגיעה קלה בשמיכה או בסדין, וענן אבק התרומם מעליהם. היה חול באוכל שאכלנו ובמים ששתינו — בקיצור, בכול!

הבית הלך ונבנה. מדי יום הלך וגבה והבהיק מעל פני המישור. עד שהעין הבחינה בו כבר למרחוק, היה זה הסימן המוחשי הראשון לשינוי העתיד להתחולל כאן. הבנין נבנה בצורת בית־בטחון. בנין בן קומותיים וממולו בחזית חמישה חדרים בעלי גגות מקומרים. המשמשים גם מטבח וחדר־אוכל, ובפינה מקלחת. כל זה מוקף חומת־אבן חזקה. בסוף אוגוסט יריינו את אבן־הפינה ובסוף דצמבר נכנסנו לבנינים לאחר ארבעה חדשי עבודה. במרחק־מה מהבית נמצא מכון־המים. במרחק של 60 מטר מהבנין נמתח גדר־תיל. לתוך החומה הכנסנו עוד צריף בן 3 חדרים ו„ליפט"...

זוכר אני יפה אותו בוקר בסוף אוגוסט, כאשר פרצה הקריאה ופשטה במחנה הקטן: „חבריא. בואו, מים!" בשבילנו זה היה כעין צ'רטר של התישבות עברית בנגב! כולנו רצנו ועמדנו סביב הצינור, שפלט מתוך מעמקי האדמה קילוח מים דלוחים. היה זה רגע גדול בשביל כולנו, עת כרענו ברך ליד הצינור, הרטבנו את הידים ואת הפנים וטעמנו לראשונה את טעם המים שלנו. הכנסנו את המים לתלמים וערוגות שהוכנו מקודם ועוד באותו יום זרענו שם מיני־ירקות שונים. מה נכספנו לטעום ירק מפרי אדמתנו! ולא עלה אז על דעתנו, שסופם של הנבטים האלה להתייבש בטרם יתבשלו.

מרובים היו עוד הקשיים והאכזבות. לא פעם אחת נשארנו בלי מים לשתיה בבית, הן מפני הצורך להתחלק עם הצומח והן מפני קלקולים שונים. זוכר אני את המקלחת שלנו באותם הימים. מעולם לא פתחנו את הברז לגמרי מפחד שמא לא יספיקו המים עד הגמר, וכאשר הצלחנו בין הזמנים לתקן את המכון והתחלנו להניע את המוטור, עברה צעקת־גיל את כל המחנה.

וכך עברנו את דרך־החתחתים עד היום. וכבר שנתיים הננו בבית־אשל, — ובית־אשל נקודה התישבותית.

„שמרון" ו„חות־שטוק"

נקודות הכשרה

שתי נקודות ישוב זמניות שמטרה אחת להן — הכשרת ארגונים צעירים להנהלת משק עצמי.

עם התחלת עלית הנוער לארץ, קליטתם במושבים והתהוות גרעיני ארגונים צעירים מביניהם, התעוררה השאלה, איך לגבשם לידי חטיבה עצמאית, לפתחם ולהגדילם עד למספר־חברים ראוי להתישבות ולהרגילם להנהלה עצמית. אותה בעיה עמדה גם ביחס לנוער מבני המושבים שבהם שטחי קרקע מצומצמים, ולכפר־מולדתם אין האפשרות להעסיקם בחקלאות או לישבם בתוכו. לשם מלוי מטרות אלה נוסדו שתי הנקודות הנמצאות בשכנות קרובה לנהלל, בית־שערים וכפר־יהושע.

שימרון — שם עתיק, הכלול בשמות הערים בו מלכו ל"א המלכים אשר כבשם יהושע בן נון. שימרון — היא סמוניה, כעדות מקורות שונים מהתלמוד וכן שמה בפי הערבים עד היום. המתישבים בנהלל מצאו שרידי בנינים אשר הוקמו במקום הזה לפני כששים שנה על ידי הגרמנים ההיכלנים (ה„טמפלר"). אחרי סבל איום של קדחת ששררה בסביבה זו נאלצו הגרמנים לעזוב את המקום. עם יבוש הביצות בגוש נהלל פסקה הקדחת ומקום גבוה ויפה זה נעשה לאחד המקומות הבריאים בארץ.

על גבעת שימרון — סמוניה, אשר בשכבות עפרה ספונים בודאי ערכי עתיקות לא מעטים, התישב לראשונה גרעין מתוך בני נהלל ואתם נוער ממקומות אחרים, אשר מטרתו היתה שמירה על שרידי היער העתיק שבהרי שימרון ונטיעת יערות חדשים בשטחים המסוקלים שבין סלעי המקום. אלה היו צעדי גישוש ראשונים. רובם חזרו למשקי ההורים, שהיה בהם כר נרחב לידים עובדות, וחלק מהם נחלץ לכבוש חניתה ומקומות עליה אחרים.

אחרי הפרשת כמה מאות דונמים קרקע מסביב לנקודה מאדמת נהלל, דבר שאיפשר הכנסת ענף הפלחה ועי"ז גם פיתוח עוד ענפי משק שונים, ניתן לנקודה זו להתקיים בחלק ידוע גם מהמשק העצמאי מבלי להיות תלויה כולה בהכנסות מעבודות חוץ. למקום עלה „ארגון הגליל" מותיקי הפועלים בגליל, אשר רכש לו בשכונתה של נהלל נסיון בחיי משק חקלאי ובחיי חברה במושב. הארגון התגבש יפה ועלה למקום התישבותו הקבוע בתמרה אשר בגליל התחתון.

אחריו עלה למקום „ארגון היוגב", שהתארגן מחברי עלית הנוער מגרמניה ואוסטריה, שהתחנך בכפר־ויתקין ובכפר־חיים ואחרי שהותם בשימרון כשנתים, התגבשו, קבלו הכשרה מתאימה ועלו לנגב והקימו את מצפה „בית־אשל" אשר בקרבת באר־שבע.

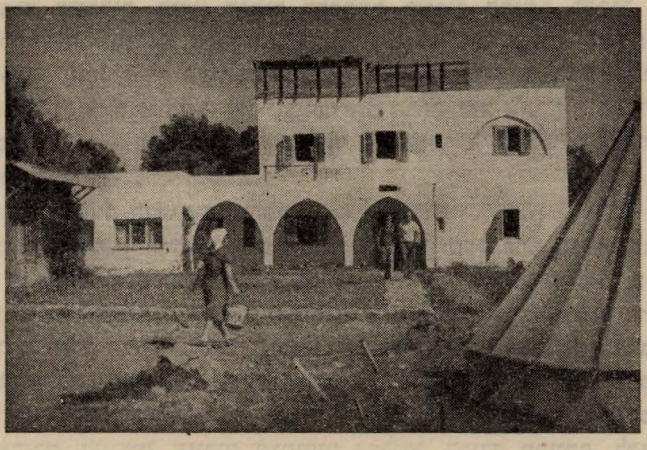
אחריו עלה למקום ארגון „נבטים" אשר הוקם מצעירי העולים מבגדד. אליהם הצטרפו צעירים וצעירות מעדות המזרח שבירושלים אשר נפשם חשקה בחיי כפר וטבע. הם מתגבשים לארגון גדול ומכשירים את עצמם לקראת התישבותם בעתיד.

אחר הוא מקורו של השם חוות־שטוק: שם המקום בעברנו הרחוק לא ידוע לנו. ציוני טוב עשיר ונדבן מיהודי טריאסט, בשם שטוק, רכש לו כשלוש מאות דונם מאדמת ג'דא שבקרבת נהלל ויסד שם חוה חקלאית למופת בהנהלת אחד מקרוביו ויקרא את שם המקום — חות שטוק. אחרי כשלונות משקיים פורק המשק של החוה והמקום נמסר, בתיווכו של הד"ר רופין ז"ל, בחכירה לתנועת המושבים, כדי לאפשר את התאחזותו הזמנית של ארגון „השדה", שקם בחברת הנוער העולה מגרמניה, שהתחנך בנהלל. כשנתיים שהה הארגון בחוה. עם התחלת המלחמה התגייסו רוב החברים לצבא וחלקם התגייס לנוטרות ולעבודה חקלאית במקומות שונים. הארגון מקוה להתישבותו במקום קבוע, תוך התישבות ארגוני החיילים, לאחר שחרורם.

במקום נמצא כעת ארגון „החורש", שהתארגן מבין חברי עלית הנוער ב' מעולי אוסטריה בנהלל ומבין חברי עלית הנוער מצ'כיה, שהתחנכו בבית־שערים. חלק מחברי הארגון התגייס לצבא וחלקו נשאר במקום, לשם המשך גבושו של הארגון והכשרתו. אליהם נצטרפו בנות המושבים שגמרו את חוק למודן בבית הספר החקלאי לצעירות שבנהלל וחברים שונים מעלית הנוער ומבני הארץ. הארגון הצליח בינתים להקים התחלה נאה למשקו בעתיד: פרות, עופות, בהמות עבודה וכלים שונים, והוא מצפה לעליתו הקרובה לכבוש אדמת התישבותו הקבועה. קשרים אמיצים לחבריו שבצבא עם חיילים אחרים, אשר לפני התגייסותם קבלו הכשרה חקלאית במשקים שונים בארץ, ושואפים אף הם להתישבות חקלאית. תקותם להקים נקודה התישבותית גדולה וחשובה בשלשלת המושבים בארץ ואת מקומם בחוה יורישו לגרעין צעיר אחר הזקוק לשדה הכשרה לפעולתו.

כה מלאו שני המקומות הללו את תפקידם בפיתוח הכשרה וגיבוש ארגונים להתישבות. ובדעת התנועה להוסיף וליסד עוד נקודות הכשרה כדוגמתם.

הארגונים להתישבות מושבית

כחומר להתישבות מושבית שימשו לרוב הארגונים שהתארגנו מבין חברים שהיו להם קשרים עם מושבי־העובדים הקיימים ואשר הכשירו את עצמם בתוכם, או שעבדו בסביבתם הקרובה, וכן נוספו עליהם חברים רבים אשר חיו בצורות חיים אחרות בארץ והחליטו לעבור לצורת חיים מושבית. גרעין קטן של חברים ריכז סביבו אט אט, ע״י בחירה וצירוף, מספר חברים גדול כדי הקמת ישוב עצמאי. הארגון השתדל לרכז את רוב חבריו במקום עבודה אחד או לפחות בסביבה קרובה, כדי לאפשר התודעות והתקרבות הדדית בין חבריו, לברר בצוותא את שאלות־השעה ושאלות עתידו של הארגון והתכוננותו לקראת התישבותו, וכן כדי לאפשר עליה מהירה ומסודרת בבוא שעת הכושר לעלות על האדמה הנועדה להתישבותם. ועד־הארגון נמצא לרוב בתוך או בקרבת מקום לאחד המושבים הותיקים ומשם, בעזרת חברי המקום שהתמסרו לכך ובעזרת המזכירות המרכזית של המושבים והארגונים, ניהל את כל פעולות הארגון. פעולותיו העיקריות הם: גידולו של הארגון ע״י צירוף חברים וגיבושם ע״י החדרת רעיון המושב וטיפול בבעיות באמצעות קריאה ושיחות משותפות; שליחת חברי הארגון למקומות הכשרה מתאימים, כדי להתמחות בענפי החקלאות השונים ולהיות אח״כ לעזר לחבריהם במושב בעצה ובהדרכה ראשונה. היו ארגונים אשר החלו עוד לפני עלותם על הקרקע בעזרה הדדית הכרחית בין חבריהם בשעת מחלה וחוסר עבודה וכן גם בהקמת התחלות משקיות וחברתיות שונות כגון: גידול עגלות, פיתוח משתלות, ריכוז ספרים לספריות בשביל המושב בעתיד וכו׳. היו גם ארגונים שהשתדלו לרכז אמצעים עצמיים ע״י חסכונות החברים משכר עבודתם בתשלומים חדשיים, כדי לקדם את התחלת התישבותם באמצעים משלהם לפני בוא אמצעי התקציב מהמוסדות המיישבים. ארגונים רבים העבירו, אחרי שחבריהם הכירו יפה אחד את השני לפני עלותם למקום התישבותם הקבוע — בחירה הדדית סופית בין החברים, ובאופן כזה התלכדו ונקבעו חברי המושב העתיד להיווסד.

שיטה זו של התפתחות הדרגתית, מלמטה למעלה, מגרעין לארגון ומארגון למושב, היתה היעילה ביותר לגיבוש הארגון ולהקמת מושב מוצק, אחראי ובעל מרץ מספיק להקמת משקים חקלאיים ובעיקר להקמת המשק הציבורי על כל מוסדותיו הכלכליים, החברתיים והתרבותיים. מארגונים אלה יצאו גם האנשים הפעילים והאחראים בתנועת המושבים, נושאי הרעיון, מפיציו, מתקניו ומשכלליו. מושבים אלה הם רוב בנינם ומנינם של מושבי התנועה. הארגונים המעטים אשר הוקמו בשיטה אחרת, מלמעלה למטה, ע״י פעולה מארגנת של איזה מוסד מרכזי, שהתעורר תוך גורמים חשובים שונים לפעולה ארגונית להתישבות, לא התגבשו במידה כזו מראשיתם ורק אחרי סבל מרובה, זעזועים, עזיבות וניתוחים הצליחו, במידה מסוימת, להתגבש ולבנות מושבים הראויים לשמם. דבר זה יש בו כדי לשמש מופת והוראה בעתיד.

מהארגונים המתוארים לעיל קמו המושבים — הם חמשים הכפרים העבריים בארץ, החיים בדרך התישבות זו. במשך זמן המלחמה חלו שינויים בתהליך זה: פסקה כמעט העליה מארצות אירופה והחלה עליה מהארצות אשר בשכנותנו הקרובה וממנה הוקמו גם ארגונים להתישבות.

מאידך ההתגייסות לצבא משכה אחריה כל בחור וטוב, המוכן לכל שליחות חלוצית של העם וכמובן מאליו גם להתישבות חקלאית בבוא השעה. מבין הנוטרים ומבין החיילים קמו ארגונים רבים להתישבות בצורה המושבית. אך כאמור תהליך התפתחותם וגיבושם הוא אחר לגמרי, מאחר שהם נמצאים בתנאים אחרים מאלה שנמצאו בהם הארגונים הקודמים. הארגונים מעדות המזרח, שמוצאם משכבות העם הפשוטות והעמלות, היו צריכים לכאורה להוות חומר מצוין להתישבות, ולמעשה הוכח שאין הענין כה פשוט ודוקא כאן מעשה ההתלכדות הוא מורכב מאד. חברי ארגונים אלה הנם עפ"י רוב בגיל מבוגר, מטופלים במשפחות גדולות הזקוקות לסידור מידי להתישבותם, אין באפשרותם לעזוב את משפחתם, כי על עבודתם בעיר פרנסתם וקיומם, ואין ביכלתם ללכת למקומות מתאימים לשם הכשרה חקלאית וחברתית. עליהם לעבור יחד עם משפחותיהם למקום התישבותם ורק בו במקום לקבל את כל ההדרכה וההכשרה ההכרחית. דבר זה צריך לעלות באמצעים נוספים למוסדות המיישבים ובמאמצים רבים והיחלצות מצד המרכז החקלאי ותנועת המושבים.

ההרכב המקרי של החברים, שמוצאם מארץ אחת או אפילו מעיר אחת, אינו משמש ערובה לחיים חברתיים־כלכליים תקינים במושב המוקם, ביחוד כאשר קשריהם עם רעיון המושב רופפים מאוד ועקרונות המושב עוד לא חדרו להכרתם ולהרגליהם. דרושים על כן מאמצים מיוחדים מצד כל הגורמים הפועלים בשטחי התישבותנו כדי לעזור לשבטי ישראל אלה במאמצי הסתגלותם.

מבין עדות המזרח קמו גם ארגוני נוער להתישבות מושבית. חומר תוסס, ער וחם־מזג והוא מעלה בעיות־הסתגלות מסוג אחר. אצל נוער זה חל משבר ידוע עם עברו מחוג משפחתם לאופני חיים אחרים. עוברים הם מצורת התישבות אחת לשניה ובהגיעם לדרך המושב הנם נקלעים אף כאן כמתוך כף־הקלע בין השאיפה לשיתופיות מכסימלית להלכה ובין אי־ההסתגלות להתגבר על דברים פעוטים בעניני שלי־שלך למעשה. גיבוש חברה אחידה עולה בקושי. בקושי רב עוד יותר עולים הצירופים ההכרחיים של ארגונים קטנים לארגון אחד גדול. עצמאותם היא גדולה ולעתים אף נפרזת ונפץ התסיסה רב. אבל אחרי התסיסה מגיעה שעת ההצטללות וההתבהרות ויש להניח שארגונים אלה לא זו בלבד שיהוו חומר טוב ומתאים להתישבות, כי אם גם יקימו מורי־דרך ומפיצי רעיון ההתישבות בקרב הצעירים מבני שבטם, שמתוך הסתגלותם מקטנותם לעמל כפים ולתנאי האקלים של הארץ יהוו חומר מצוין להתישבות חקלאית בארץ, עד יבוא הזמן והחיים בארץ ובעבודה בחיק הטבע ימזגו את כל שבטי ישראל לעם עברי אחד בארצו.

בעיות מיוחדות, כבדות משקל ואחריות, מעלים הארגונים להתישבות מבין החיילים והנוטרים, פעולתנו ההתישבותית בארץ בעתיד הקרוב תלויה בעיקרה בחומר להתישבות שיבוא מבין שורות אלה. החומר הבא כעת מהגולה אחרי כל הסבל האיום שעבר עליו, זקוק להבראה ולהכשרה מיוחדת, ועד שלפחות הצעירים מבין העולים יתאימו להליכה להתישבות ידרוש הדבר זמן רב ומאמצים מיוחדים. אנו זקוקים להמשכת עליתנו על הקרקע והתישבותנו, עליה בכל זמן, בכל התנאים ובלי כל הפסק. החומר היחידי המתאים לכך נמצא בשורות החיילים והנוטרים ויותר מאשר הם עצמם כפרטים זקוקים להתישב, אנו ככלל זקוקים להתישבותם. לאשרנו קמו בתוכם התנועה, ההתעוררות וההתארגנות לכך, אם כי לא במידה הדרושה והמספיקה לצרכינו.

עד כה הביעו את רצונם ללכת להתישבות כ־3 מאות חברים מבין הנוטרים והחיילים המאורגנים ב־21 ארגונים. בין החיילים גם בודדים רבים, אשר לא התגבשו בעצמם לארגונים ועוד לא הצטרפו לארגונים קיימים. חלק לא גדול מבין הרשומים להתישבות יצטרף בודאי למושבים קיימים. השנה הצטרפו כבר למושבים הקיימים כחמשים משפחות מבין הנוטרים שגמרו את תפקידיהם. נעשות ההכנות לאפשר התישבות נוספת על־יד המושבים הקיימים עבור

החיילים שישתחררו. הרוב מבין הארגונים זקוק להתישבות מידית ובמלוא שטח הקרקע והציוד הדרושים. הם בעלי משפחה ומטופלים. לאחר סבלם ונדודיהם הם זקוקים לעבודה מסודרת למושבים קיימים. בשנה זו של גמר המלחמה הצטרפו כבר למושבים הקיימים כחמשים משפחות מבין הנוטרים שגמרו את תפקידיהם. נעשות ההכנות לאפשר התישבות נוספת על־יד המושבים הקיימים עבור החיילים שישתחררו. הרוב מבין הארגונים זקוק להתישבות מידית ובמלוא שטח הקרקע והציוד הדרושים. הם בעלי משפחה ומטופלים. לאחר סבלם ונדודיהם הם זקוקים לעבודה מסודרת ומאורגנת כהלכה. הם גם זכאים וראויים לכך. ישנו גם חלק מבין הארגונים המורכבים מחברים צעירים, המוכנים לפעולות כיבושיות חלוציות בדרך להתישבותם. אבל גם את נכונותם וסבלנותם של אלה אין למתוח למעלה מהגבול והיכולת ומן ההכרח להביאם למסלול ההתישבות הממשית בעוד כוחם אתם.

אף תהליך התפתחותם של הארגונים האלה אחר הוא מבארגונים הקודמים, אם גם מחומר אנושי דומה קורצו. הם התלקטו והתלכדו לפי פלוגותיהם וגדודיהם. תנועת המושבים עזרה להם במיטב יכלתה — אם כי יכולת זו, מטעמים מיוחדים למצבם, היתה די מוגבלת — להתגבש, להכיר את הרעיון על עקרונותיו ובעיות הגשמתו. צוינו גם דרכים להתפתחות חקלאית, להכרת המשק בכללו ואת ענפיו השונים. הוצאו חוברות להסברת הרעיון ולהכרת דרכי התישבותנו. נוסדו גם שעורים לחקלאות להלכה ואפשרויות הסתכלות למעשה בארצות בהן נדדו חיילינו. דבר זה סייע במידה רבה לאלה שהכירו את החקלאות מזמן היותם בארץ והוסיף משהו לאלה שדרכיה לא היו נהירים להם. ניכר גם גיבוש חברי־חברותי בארגונים אלה. צר רק שהחלק החשוב, ולעתים גם המכריע ביותר בהתישבותנו, החברות של הארגונים, נמצאות ברובן מחוץ לפעולות אלה ולא נמצאו, על אף כל המאמצים, האפשרות והיכולת הארגונית והכספית לקבץ גם אותן יחד, להפגישן ולהביאן לידי התלכדות והתודעות הדדית. דבר היותן פזורות בכל פינות הארץ מבלי שהתנועה אף תכיר אותן מקרוב, מנע כל אפשרות של פעולה חברתית רעיונית ביניהן. זוהי החוליה החלשה בשרשרת הפעולות להמשך התישבותנו ויש עוד לחשלה ולאמצה במלוא האחריות ובמיטב המסירות.

ארגונים אלה אשר קמו לנו במשך 5 שנות המלחמה מהווים כבר כיום, עם צאת הספר הזה לאור, למעלה מחמשים אחוז ממושבי־העובדים הקיימים בארץ. הם הם החלק המרתק בין 50 כפרינו הקיימים ובין אותם הכפרים שעלינו להקים עוד בהמשך התישבותנו בארץ, ושהננו מקוים להקימם בממדים גדולים יותר מבשנים הקודמות ובשיטות מתוכננות יותר מאלה שהלכנו בהן עד כה.

יהי נא נסיון התישבותנו, שרוכז בספר זה, לאור לעיניהם.

